

MARITTA ITÄPUISTO

Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta

Childhood Experiences of Living with Problem-drinking Parents

Väitöskirja

Esitetään Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan luvalla julkisesti tarkastettavaksi yhteiskuntatieteiden tohtorin arvoa varten Kuopion yliopistossa Mediteknian auditoriossa, perjantaina 16. syyskuuta 2005 klo 12

Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos
Kuopion yliopisto

KUOPION YLIOPISTO

KUOPIO 2005

Jakelu: Kuopion yliopiston kirjasto
PL 1627
FIN-70211 KUOPIO
Puh. 017 163 430
Fax 017 163 410
<http://www.uku.fi/kirjasto/julkaisutoiminta/julkmyyn.html>

Sarjan toimittajat: Jari Eskola, YTT
Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos

Jari Kylmä, FT
Hoitotieteen laitos

Veli-Matti Poutanen, YTT
Sosiaalipoliitikan ja sosiaalitalouden laitos

Tekijän osoite: Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos
Kuopion yliopisto
PL 1627
FIN-70211 KUOPIO
Puh. 017 162 642
Fax 017 162 523

Ohjaajat: Tutkimusprofessori Marja Holmila
Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus
Helsinki

Professori, dosentti Martti Grönfors
Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos
Kuopion yliopisto

Esitarkastajat: Dosentti, erikoistutkija Päivi Honkatukia, VTT
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Helsinki

Professori Leena Alanen, YTT
Varhaiskasvatuksen laitos
Jyväskylän yliopisto

Vastaväittäjä: Dosentti Ritva Nätkin, YTT
Naistutkimuksen laitos
Tampereen yliopisto

Taitto: Helena Nissinen

ISBN 951-27-0363-7
ISBN 951-27-0075-1 (PDF)
ISSN 1235-0494

Kopijyvä
Jyväskylä 2005
Finland

Itäpuisto, Maritta. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. 2005. 156 s. ISBN 951-27-0363-7
ISBN 951-27-0075-1 (PDF)
ISSN 1235-0494

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millaisia lapsuudenkokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläminen synnyttää. Empiirisenä aineistona on käytetty sellaisten omista kokemuksistaan kertovien eri-ikäisten ihmisten haastatteluja ja kirjoituksia, jotka ovat eläneet lapsuuttaan joko yhden tai kahden alkoholiongelmaiseksi määrittelemänsä vanhemman kanssa.

Tutkimuksen kysymysten kautta etsitään paitsi kuvausta lapsuudenkokemuksista, niin myös tietoa lapsuudessa tapahtuvasta selviytymisestä ja toiminnasta. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on eritellä teoreettisesti ja empiirisen aineiston avulla aiempaa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista tehtyä tutkimusta ja läheisriippuvuusajattelua. Teoreettisina lähtökohtina ovat kriittinen sosiologia ja siinä erityisesti C. Wright Millsin tuotanto. Lisäksi teoreettisia välineitä ja käsitteitä on saatu lapsuudensosiologian piiristä.

Ensimmäinen aineistosta nouseva havainto on se, että lasten ja aikuisten välillä on eroja käsityksissä siitä, kuka on alkoholiongelmainen. Vanhemman määrittelemisen alkoholiongelmaiseksi on monin tavoin vaikea prosessi. Alkoholiongelman rajat ovat monin tavoin häilyviä, ja esimerkiksi väkivalta kietoutuu monesti kertojien kokemuksissa vanhempien alkoholiongelmiin. Perheen kuvaukset paljastavat, että kertojat näkevät alkoholiongelmaisen vanhemman perheestä irrallisena. Tämän toiminta vanhempana on kertojien mukaan usein heikkoa, ja osa vanhemmista on kuvattu jopa sadistisiksi. Juovan vanhemman sukupuoli näyttää myös vaikuttavan lapsuudenkokemuksiin. Tämä ilmenee esim. vanhemman aiheuttaman pelon kuvauksissa: humalaiset isät herättävät pelkoa kotiin tullessaan kun taas alkoholiongelmaisen äidin kotoa lähtemistä pelätään.

Lapsuudessa koettu ympäristön suhtautuminen kuvataan tutkimuksessa hylkäämisen ja leimaamisen käsittein. Vain harvat ovat saaneet lapsuudessa kaipaamaansa apua. Lasten leimaaminen juovien vanhempien perusteella on tuttua monille, ja siihen ovat osallistuneet niin ympäristön aikuiset kuin lapsetkin. Tutkimuksen yksi osatehtävä oli tarkastella lapsuuden selviytymistä eletessä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa: Havaintojen mukaan lapsuudessa on käytetty monia keinoja joilla itseä ja muita ihmisiä on suojeltu alkoholiongelmien tuottamilta haitoilta. Lisäksi monet kertovat hoitaneensa lapsuudessa erilaisia perheen asioita. Näin lapsen oma toiminta voidaan nähdä jopa merkittävänä läheisen alkoholiongelmien tuottamien haittojen vähentämisessä.

Pohdintaosassa kiinnitetään huomiota siihen, ettei lapsuuden näkökulmaa ole hyödynnetty alkoholitutkimuksessa ja siksi relevantteja tutkimuskysymyksiä on paljon. Lopuksi tarkastellaan nykyisin käytössä olevia keinoja, joilla alkoholiongelmaisten vanhempien lasten elämää käytännössä helpotetaan tai voitaisiin helpottaa.

Yleinen kymmenluokittelu UDK: 316.356.2

Yleinen suomalainen asiasanasto (YSA): alkoholiongelmat; päihdeongelmat; vanhemmat; perheet; lapsiperheet; lapset; lapsuus; kokemukset; läheisriippuvuus

Itäpuisto, Maritta. Childhood experiences of living with problem-drinking parents. Kuopio University Publications E. Social Sciences 124. 2005. 156 p.
ISBN 951-27-0363-7
ISBN 951-27-0075-1 (PDF)
ISSN 1235-0494

ABSTRACT

This research deals with the question, "What kinds of experiences arise from living one's childhood with problem-drinking parents (PDP)?" The empirical data consist of interviews and written material produced by people who have personal experience of this issue. They have lived their childhoods with either one or two problem-drinking parent/s.

The first aim of the research is to describe what it is like to live with drinking parents. Secondly, coping and the activity of the child is considered. The results are reflected against earlier research and the idea of co-dependency. The third aim of the research is to look critically at the terms that are used to describe this problem. The theoretical background is drawn from C. Wright Mills' sociology and the sociology of childhood.

The data show that there are remarkable differences in the ways that children and adults define a problem drinker. To define one's parent as a PDP is a difficult process. The limits of alcohol problems are not clear, and, for example, violence is intertwined with alcohol problems in many stories. Descriptions of family life show that people feel that the PDP has been like isolated from others in the family. His or her parenting also draws criticism. Some of the PDPs are even described as sadists. The gender of the drinking parent seems to affect the childhood experiences. This can be seen, for example, in the description of experienced fear: a father raises fear by coming home drunk, and a mother by leaving home.

Informants say that people outside the family have not been very supportive. 'Labelling' and 'rejection' are the terms used in this research to describe their behaviour. Both adults and other children have labelled the child of the PDP. One of the main tasks of the research was to look at the activity of the child him/herself. Informants tell of many things they have done in their childhood in order to cope, to protect themselves, to protect other people and to handle different kinds of tasks.

In the discussion section, attention is paid to the fact that childhood is not visible in alcohol research. Relevant, important research questions are introduced in the last section. As the last task of the research, the practical questions of helping the children of PDPs is considered.

Universal Decimal Classification: 316.356.2

Sociological thesarus: alcohol abuse; parents; family life; children; childhood; experience

Kiitokset

Istun tietokoneen ääressä juhannusaattona, ja päätän, että tutkimukseni saa luvan olla nyt valmis. Päällimmäisenä on suunnaton helpotus, joka voittaa jopa uupumuksen. Väitöskirjan tekeminen on ollut valtaisa urakka. Monta vuotta työn vaikeutta lisäsi se, että pakiersin sen kanssa melkein yksin. Tukevaa tutkijayhteisöä ei luonnollisestikaan ollut, koska aiheen tutkijoita ei liiemmin ole. Vuosi ennen työn valmistumista minut kutsuttiin ENCARE:n seminaariin puhumaan Suomen edustajana. Tämä seminaari oli minulle henkisesti erittäin merkittävä, koska siellä tapasin muita aiheen tutkijoita ja käytännön työntekijöitä.

Vaikka tutkimusaiheittani ei ole moni ollut jakamassa, on tukea ja ohjeita saanut. Ensimmäinen ja suurin kiitos näistä menee luonnollisesti väitöskirjatyön ohjaajille, Marja Holmilalle ja Martti Grönforsille. Työtoveruus ja siihen kuuluvat epäviralliset keskustelut niin tutkimuksesta kuin kaikesta muustakin ovat olleet tärkeitä. Niistä kiitän laitoksemme työntekijöitä Tuula Keinästä, Kari Saarta, Anne Väisästä, Mikko Saastamoista, Henna Pirskasta, Markku Oksasta ja Pertti Rautiota. Helena Nissistä kiitän lisäksi erityisesti väitöskirjan taittamisesta. Sosiologian jatkokoulutettavien ryhmä on tarjonnut niin ikään vuosien varrella vertaistukeaan. Ryhmäläisistä kiitän tällä kertaa erityisesti Antti Weckrothia. A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus-toiminta on vuosien myötä tullut tutkimuksen tärkeäksi henkiseksi kodiksi. Erytiskiiitos siitä Teuvo Peltoniemelle ja Antti Järventaukselle. ”Pikkusiskoani” Päivi Honkatukiaa kiitän tuesta, ohjeista ja työn esitarkastuksesta. Hän yhdessä Leena Alasen kanssa teki voimiaan säästämättä työtä esitarkastusvaiheessa. Suurkiitos suuresta avusta. Erytisenä tieteellisenä idolinani haluan mainita Marja Holmilan lisäksi Richard Vellemanin, joka on paitsi toiminut esikuvana niin antanut apua ja ideoita.

Siinä vaiheessa kun työnteko ja elämä yleensäkin ovat olleet vaikeimmillaan, ovat kanssani olleet ystävät ja läheiset. Tiina Rintala-Siiraa haluan kiittää paitsi ammatillisesta avusta, niin myös tärkeimmästä, eli vuosia kestäneestä upeasta ystävydestä. Mummut Kirsti Österlund ja Eila Mäkinen ovat olleet korvaamattomia paitsi tämän työn tekemisen mahdollistamisessa niin myös ystävinä ja läheisinä. Kiitos! Mieheni Timo on kestänyt vierelläni monta vaikeaa asiaa, joista tämän tutkimuksen teko on ollut yksi pisimpään piinanneista. Kiitos, rakkaani jaksamisesta ja tuesta. Elämäni suurimmat rakkaudet Miikko, Roni ja Aare: Teitä en voi koskaan kyllin kiittää sisällöstä, jonka olette elämäni tuoneet ja voimista, joita pelkällä olemassaolollanne annatte.

Vaajakoskella juhannusaattona 24.6.2005

Maritta Itäpuisto

Sisältö

1 Aluksi	11
Alkoholismin surullisin uhri	11
Alkoholistiperheen ja alkoholismin käsitteistä	14
Kriittiset teoreettiset lähtökohdat	16
2 Suomalaisen tutkimuksen läheisnäkökulma	21
3 Alkoholistien lapset ulkomaisen tutkimuksen kohteina	25
Alkoholistiperheen tutkimus	25
Alkoholismin periytyvyys	27
Lasten psyykkiset ja sosiaaliset häiriöt	30
Riskit, suojaavat tekijät ja haavoittuvuus	32
Lapsuudenkokemukset tutkimuskohteena	34
Kriittinen katsaus: onko lapset unohdettu alkoholitutkimuksessa?	36
4 Läheisriippuvuusajattelu	43
5 Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi	51
Kolme tutkimusongelmaa ja kolmiosainen aineisto	51
Sensitiivisen aiheen äärellä	58
Aikuiset lapsuuden muistelijoina	61
6 Tulokset	67
6.1 Vanhempien alkoholinkäyttö lasten ongelmana	67
Alkoholiongelman määrittelyprosessi	67
Humala ongelmana	72
Alkoholiongelmiin kietoutuva väkivalta	74
6.2 Näkökulmia alkoholiongelmaisen perheeseen	76
Perheen liukuvia rajoja	76
Perhe kontekstualisoinnin välineenä	78
Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhemmuudesta	80

6.3	Kodin merkitykset lapsuudenkuvauksissa	84
	Arkipäivän kokemuksia	84
	Pelottava koti ja turvapaikat	85
	Isiä ja äitejä kotien ovilla	88
	Puuttumattomat ympäristön ihmiset	90
	Häiritsevät ja leimaavat ympäristön ihmiset	94
6.4	Lapset kokijoina, toimijoina, selviytyjinä	96
	Kompetenssi ja toimijuus selviytymisen taustalla	96
	Itsestä huolehtiminen	99
	Toisten hoitaminen	102
	Asioiden hoitaminen	105
	Lapsuuden kyvykkyyden rajoituksia	108
7	Lopuksi	113
	Kertomusten jälkeen	113
	Tutkimuksellisia haasteita	120
	Käytännön toimia	126
	Lähteet	133
	Liitteet	

1 Aluksi

Alkoholismin surullisin uhri

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millaista on elää lapsuuttaan alkoholiongelmaitten vanhempien kanssa. Vastausta etsitään aineistosta, joka koostuu omakohtaisista kokemuksistaan kertovien ihmisten kirjoituksista ja haastatteluista. Ajallisesti nämä lapsuudenkokemusten kuvaukset ulottuvat viime vuosisadan ensimmäiseltä puoliskolta nykypäivään. Jo pelkästään tuon ajan kuluessa tapahtuneista yhteiskunnallisista muutoksista johtuen kokemukset eroavat toisistaan monin tavoin. Yhteistä niille kaikille kuitenkin on se, että vanhemmista joko toinen tai molemmat määrittellään alkoholiongelmaiseksi. Suurin osa kertojista määrittelee pelkästään isän alkoholiongelmaiseksi, mutta joukossa on myös monia molempien vanhempiensa tai pelkästään äidin alkoholiongelmissa kärsineitä.

Alkoholiongelmaitten vanhempien kanssa eletyn lapsuuden ongelmiin viitataan yleensä alkoholiperheen käsitteellä. Käsite on tuttu niin arkikeskusteluista, oma-apukirjallisuudesta kuin kaunokirjallisuudestakin. Jo varhainen suomalainen kansanomainen ajattelu sisältää käsityksiä, joiden mukaan on olemassa erityisiä juoppoperheitä. Niitä hallitsee isä, joka ajaa humalassa perheen öisin lumihankeen. Huolimatta näistä traumaattisista kokemuksista lapset seuraavat vanhemman mallia tullen itsekin aikuisena alkoholiongelmaiseksi. (Ks. Apo 2001, 229–230.) Tällaiset kertomukset eivät ole pelkkää agraarihistoriaa, sillä juoppo, reuhaava isä esiintyy vielä nykysukupolvienkin kertomuksissa ja omaelämäkerroissa (ks. Vilkkonen 1997, 202–205; Sadeniemi & Hyvönen 2002, 143–153). Ilmeisesti myös käsitys alkoholiongelmien periytyemisestä elää ihmisten mielissä yhä edelleen (ks. Sulkunen 1997a, 212).

Huolimatta arkipäivän keskusteluiden tuottamasta aiheen tuttuudesta on tutkimukseen perustuvaa tietoa alkoholiongelmaitten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta tarjolla hyvin vähän. Lapsuudenkokemukset näyttävät usein unohtuvan alkoholista käytävissä keskusteluissa ja etenkin alkoholitutkimuksessa, joissa alkoholia käyttävien aikuisten ongelmat ovat näkyvimpiä ja kuuluvimpia. Hemánus (2003) nimeääkin lapsen alkoholismin surullisimmaksi uhriksi, joka ei näy tarpeeksi edes alkoholiongelmaitten läheisiä käsittelevässä tutkimuksessa.

Aiheen näkymättömyys kummastuttaa sikäli, että lapsuus alkoholiongelmaitten vanhempien kanssa ei ole mikään marginaalinen, harvojen kokemus; Lasinen lapsuus-kyselytutkimuksen mukaan nimittäin joka kymmenes suomalainen on elänyt lapsuuttaan

perheessä, jossa on käytetty alkoholia lasta häiritsevällä tavalla (Peltoniemi 2005, 4). Suomessa on tälläkin hetkellä kymmeniä tuhansia lapsia, jotka kokevat vanhempien alkoholinkäytön häiritsevänä. Euroopan mittakaavassa puhumme jo miljoonista alkoholiongelmaisten lapsista, sillä esim. Saksassa heitä arvioidaan olevan noin kaksi miljoonaa (Klein & Quinten 2002, 234) ja Isossa-Britanniassa saman verran (Velleman 2002). Saman suuntaisia arvioita on annettu muistakin teollistuneista maista, kuten USA:sta (Rodney 1996, 19) ja Australiasta (Barber & Crisp 1994, 409). Kyseessä on vakava ongelma, joka ainakin läntisissä hyvinvointivaltioissa koskettaa merkittävää osaa väestöstä.

Lapsia häiritsevä vanhempien alkoholinkäyttö ei ole myöskään agrariiyhteiskunnan myötä katoava ilmiö. Päin vastoin, lasten pahoinvoinnin katsotaan jopa lisääntyneen Suomessa 1990-luvulla, ja siihen oman osansa on tuonut vanhempien päihdeongelmien lisääntyminen. Vanhempien päihdeongelmat ovat esimerkiksi tärkein yksittäinen peruste lasten huostaanotolle ja merkittävä tekijä lastensuojelun toimenpiteille. (Forssén 1993; Järventie & Sauli 2001, 8; Bardy 2001.) Tuoreiden tietojen mukaan lastensuojelutoimenpiteiden määrä on jatkuvasti lisääntynyt (Stakes 2004), mikä kertonee osaltaan vakavasti alkoholi- ja huumeongelmaisten vanhempien määrän lisääntymisestä. Erityisesti naisten päihdeongelmien yleistymisen katsotaan heijastuvan lasten elämään merkittävällä tavalla (esim. Ashenberg Straussner 1994), ja juuri naisten alkoholin ja muiden päihteiden käyttö on lisääntynyt maassamme huomattavasti viime vuosikymmeninä (Mustonen, Mäkelä, Metso & Simpura 2001). Kun 2000-luvun ensimmäisinä vuosina Suomen alkoholioloissa on tapahtunut taas merkittäviä muutoksia, ovat alkoholin kulutusmäärät nousseet uusiin huippulukemiin (Österberg 2004). Oletettavaa on, että muutokset tulevat näkymään myös suomalaisten lasten elämässä, ja että vanhempien päihdeongelmista johtuvan lastensuojelun toimenpiteille on tarvetta jatkossakin.

Alkoholiongelmaiset vanhemmat ja heidän lapsensa muodostavat mittavan, ajankohdittaisen ongelman, jonka tarkastelulle ei kuitenkaan ole tutkimuksen kentässä löytynyt selkeää, vakiintunutta paikkaa. Edellä esitelty lastensuojelun näkökulma on yksi mahdollinen ja sinänsä tärkeä tarkastelutapa. Käsillä olevalle tutkimukselle asetettujen kysymysten kannalta lastensuojelun näkökulma ei ole kuitenkaan riittävä, sillä se kuvaa lähinnä sitä ongelman ohutta kärkeä, joka päättyy viranomaisten tietoon. Kaikkiaan vanhempien alkoholiongelmat tuottavat lasten elämään monenlaisia vaikutuksia ja ongelmia, joiden kuvaamiseen ja analysoimiseen tarvitaan uusia, laajempia näkökulmia.

Tässä työssä kysymys lapsuudesta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa kiinnitetään yhteiskuntatieteelliseen alkoholitutkimukseen, ja sen sisällä tarkemmin ns. sosiaalisten haittojen¹ näkökulmaan. Tämä näkökulma on merkittävä, koska sen kautta voidaan tuoda esiin se tärkeä seikka, että alkoholinkäytöstä aiheutuvat haitat ovat muutakin kuin lääketieteellisiä ja että ne myös monesti kohdistuvat muihin kuin alkoho-

¹ Sosiaalisten haittojen kategoria on laaja, ja se sisältää perheen ja läheisten kokemien ongelmien lisäksi esim. alkoholiin liittyvän väkivallan, vandalismin, yleiset järjestyshäiriöt ja työhön liittyvät ongelmat. Ks. tarkemmin Babor, Caetano, Casswell ym. 2003.

linkäyttäjään itseensä. Sosiaalisten haittojen näkökulma on kuitenkin tähän asti saanut alkoholitutkimuksessa vain vähän huomiota, mistä syystä Klingemann ja Gmel (2001) kutsuvat sitä ”unohdetuksi dimensioksi”. Alkoholin sosiaalisia haittoja tutkittaessa perheissä koettuja alkoholiongelmia pidetään puolestaan kaikkein vaikeimmin mitattavina mm. tiedonhankinnan vaikeuden vuoksi. (Babor, Caetano, Casswell ym. 2003, 75.) Alkoholiongelmaisten perheisiin kohdistuvista tutkimuksista voidaan puolestaan havaita, että useimmiten niissä on keskitytty alkoholiongelmaisiin miehiin ja heidän puolisoihinsa (Holmila 2003, 81). Näin ollen voidaan hyvällä syyllä sanoa, että alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tutkimus on unohdetun dimension unohdetuin dimensio.

Seuraavaksi tarkastellaan tutkimuksen keskeistä käsitteistöä ja teoreettisia lähtökoh-
tia. Sen jälkeen tutustutaan aihetta käsittelevään kotimaiseen ja ulkomaiseen kirjallisuuteen. Poikkeama perinteisestä väitöskirjan rakenteesta tapahtuu kappaleessa neljä, jossa pureudutaan läheisriippuvuusajatteluun, joka on merkittävä alkoholiongelmaisten läheisten määrittelyn ja itsemäärittelyn tapa nykyisin myös Suomessa. Tutkimuksen aihe ja käsittelytapa vaativat tämän ei-tieteellisen ajattelun esittelyä useastakin eri syystä. Ensinnäkin millsiläisen sosiologian valinta tieteelliseksi taustaksi liittyy tutkimuksen emansipatorisiin tavoitteisiin. Läheisriippuvuusajattelua taas on kritisoitu juuri sen läheisiä syyllistävän ja ongelmia yksilöllistävän luonteen vuoksi (esim. Hands & Dear 1994; Holmila 1997, 181). Näin on tarpeen luoda katsaus niihin seurauksiin, joita läheisriippuvuusajattelun soveltamisella ja ajattelumallin nopealla leviämällä katsotaan olevan. Läheisriippuvuusajattelun tarkastelua puoltaa myös se, että ajattelu näyttää tunkeutuneen jopa tieteelliseen diskurssiin tavalla, joka ei tuo riittävästi esiin sen ei-tieteellistä luonetta.

Taustakirjallisuuden läpikäymisen ja kriittisen tarkastelun jälkeen siirrytään tutkimuksen empiirisen osuuden pariin. Kappaleessa viisi esitellään tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimusprosessi. Erityisesti kiinnitetään huomiota sensitiivisen aiheen tuotamiin erityisvaatimuksiin ja pohditaan lapsuuden tutkimisen mahdollisuuksia aikuisilta kerätyn aineiston avulla. Tämän jälkeen alkaa empiirisen aineiston analyysin tulosten esittely. Keskeiset teemat ovat vanhempien alkoholiongelmien ja sen merkitysten analysointi, sekä kodin ja perheen tarkastelu suhteessa erilaisiin lapsuudessa koettuihin asioihin. Viimeinen aineistosta nostettava teema on lapsuudenaikainen selviytyminen ja toiminta.

Työn viimeinen luku kokoaa yhteen tutkimuksen tulokset ja heijastelee niitä muuhun tutkimustietoon. Esittelen myös joukon aiheita, joista kaivattaisiin tutkimuksellista tietoa. Aiheen käytännönläheisyyden kannalta on erityistä huomiota kiinnitetty saadun tiedon soveltamiseen. Tutkimus päätetäänkin havaintoihin siitä, miten alkoholiongelmaisten vanhempien lasten asemaa jo nyt pyritään helpottamaan ja pohdintaan, miten sitä voitaisiin edelleen parantaa.

Vaikka tämän tutkimuksen empiirinen osa ja johtopäätökset näyttävät melkoisen lohdutonta kuvaa siitä, millaista on lapsuus alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa, sisältyy tutkimuksen näkökulmaan myös tiettyä toivoa. Kuten Berger ja Luckmann (1994, 73) toteavat: ”On syytä pitää mielessä, että instituutioiden maailman objektiivivi-

suus on voimallisuudestaan huolimatta ihmisten tuottama ja rakentama”. Eli se, mikä on ihmisten tuottamaa ja rakentamaa on ainakin suurelta osin myös mahdollista ihmisten korjata ja muuttaa. Kurjat lapsuudenkokemukset alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eivät ole väistämätön kohtalo, vaan niihin voidaan vaikuttaa monin tavoin. Myöskään alkoholiongelmat – niin kompleksisia ja moniin muihin ihmiselämän tragedioihin kietoutuvia kuin ovatkin – eivät nekään ole luonteeltaan deterministisiä.

Alkoholistiperheen ja alkoholistin käsitteistä

Tähän mennessä on jo ehditty korostaa sitä, että käsitteitä alkoholin aiheuttamien sosiaalisten haittojen ja erityisesti alkoholiongelmaisten vanhempien lasten aseman kuvaamiseksi on liian vähän. Lisäksi voi todeta, että monet nykyisin käytettävät käsitteet ovat latautuneita niin, etteivät ne suosi alkoholiongelmaisten läheisten näkökulmien esiintuloa. Myöhemmin tutkimuksessa paneudutaan käsitteisiin aineiston näkökulmasta, mutta jo tässä yhteydessä asetetaan kriittisen katseen kohteeksi kaksi tutkimuksen kannalta lähtökohtaisesti tärkeää käsitettä. Nämä käsitteet ovat ”alkoholisti” ja ”alkoholistiperhe”.

Kitzinger (1997) toteaa, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön keskusteluissa ikä muodostaa sen olennaisen lähtökohdan, josta ongelmanmäärittely tapahtuu. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on rikos lapsuutta kohtaan ja loukkaa erityisesti siihen liitettyä viattomuuden ideaalia. (Kitzinger 1997, 165.) Puhuttaessa alkoholistiperheestä keskiössä ei ole kuitenkaan lapsi, vaikka lapsille koituvista ongelmista ja heidän vinoutuvista rooleistaan epänormaalissa perheessä puhutaankin. Sen sijaan keskeisenä huolen kohteena on perhe.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten vakiintunut tarkastelutapa niin tieteellisessä kuin ei-tieteellisessäkin kirjoittelussa perustuu perheen keskeisyyden, ja jopa atomistisuuden, oletukselle. Tämä ei edesauta perheenjäsenten yksilöllisten näkemysten esiin nostoa. Alkoholistiperheajattelulle asettaa haasteen myös se, että se piilottaa ja patologisoi lapsen toimintaa korostamalla perheen yhtenäisyyttä ja perheenjäsenten systemisesti määräytyviä rooleja. Ongelmia ovat lisäksi alkoholistiperhe-käsitteen leimaavuus ja stereotyyppisyys. (Ks. Itäpuisto 2001, 37–45.)

Peltoniemi (1997, 6) ehdottaa alkoholistiperhe-termin sijalle käsitettä alkoholiperhe, millä hän haluaa korostaa sitä, että kaikki lapsia häiritsevää juomien ei ole suinkaan ns. alkoholistista juomista. Vaikka alkoholiperhe-käsitteen avulla kiinnitetään huomio lasten oikeuteen tehdä määrittelyä siitä, millaista alkoholinkäyttöä he pitävät häiritsevänä, ei tämäkään käsite vielä korjaa sitä ongelmaa, että perhe nähdään yhtenäisenä yksikkönä. Lapsia tai muita läheisiä häiritsevää alkoholinkäyttöä on kuitenkin vaikea tutkia erottelematta yksilöitä ja kuulematta heidän näkemyksiään.

Alkoholiongelmaisen läheisiä vähemmän stigmatisoivien ja ongelmaa paljastavien käsitteiden etsinnässä on otettava huomioon vielä yhteiskunnallinen ulottuvuus. Jonkun

perheenjäsenen alkoholiongelmista kärsivien kokemukset eivät ole suinkaan pelkkiä yksilön tai perheen ongelmia, vaan erilaiset yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat merkittävästi koko asetelmaan ja ongelmien kokemiseen. Perheen yhteiskunnallinen ulottuvuus voidaan nostaa esiin esim. perhepatriarkaatti-käsitteen avulla. Sen avulla huomataan, että perheessä toistuvat yhteiskunnan patriarkaaliset mallit, ja erilaiset yhteiskunnalliset valtasuhteet toimivat epätasa-arvoa tuottavina myös perheen sisällä. Järjestelmänä perhepatriarkaatti sisältää epätasaisen vallan jaon seurauksena myös epätasaisen resurssien, työn ja palkkioiden jaon. (Gittins 1989, 35–59; Hood-Williams 1990, 157–158).

Systeemitieteellisiin näkemyksiin kriittisesti suhtautuvissa kirjoituksissa on etsitty vaihtoehtoja perhedynamiikkaa korostavalle alkoholistiperheen käsitteelle. Esimerkiksi Sher, Johnson, Jacob ja Chassin (1997, 262) käyttävät käsitettä ”Families containing an alcoholic parent”. Orford (1998, 130–132) puhuu puolestaan läheisistä (CFM/close family members) ja alkoholiongelmaisesta (person with a drinking problem) perheyksikköön viittaamisen sijaan. Tässä työssä puhutaan pääasiassa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista tai läheisistä. Lisäksi käytetään sellaisia termejä kuin ”vanhempiansa alkoholiongelmista kärsivät/kärsineet”, ”lapsia häiritsevistä alkoholinkäyttö” tai ”vanhempien alkoholinkäytön ongelmalliseksi kokeminen”. Nämä termit tuovat alkoholistiperhe-käsitettä paremmin esiin subjektit ja heidän toimintansa.

Alkoholistiperheen käsite kietoutuu tiukasti alkoholisti-termin ympärille. Kuitenkin myös siihen sisältyy niin monia implisiittisiä uskomuksia (ks. Sulkunen 1997a), että tässä tutkimuksessa puhutaan alkoholistin sijasta alkoholiongelmaisesta. Ensinnäkin alkoholismi-käsite on vakiintunut arkiseen kielenkäyttöön kuvaamaan ”normaalikäytölle” vastakohtaista, yksilön patologista juomista (esim. Sulkunen 1997a). Vaikka ehkä arki ajattelussa normaalin ja alkoholistisen juomisen erottaminen tuntuu selkeältä, ei se ole sitä tieteellisesti katsottuna. Poikkeavaksi määritellyn alkoholinkäytön rajat ovat historiallisesti, kulttuurisesti ja jopa eri ihmisten välillä liukuvia.

Toinen alkoholismin käsitteeseen olennaisesti liittyvä ongelma on siihen kytketty sairausolettamus. Ennen sairausmäärittelyä juoppous nähtiin syntinä tai rikoksena (Peltonen 1997, 43). 1700-luvun lopulla syntyneen raittiusliikkeen merkittävän vaikutuksen myötä runsas alkoholinkäyttö määriteltiin tahdon sairaudeksi. Yhdysvalloissa vuonna 1935 perustettu AA-liike omaksui niin ikään alkoholismin sairauskäsitteen, vaikka määrittelikin alkoholismin allergian kaltaiseksi yliherkkyydeksi. Huolimatta siitä, että alkoholismin sairausluonne oli alusta lähtien tieteellisten tutkimusten valossa kyseenalainen, kiinnostui myös tieteellinen yhteisö alkoholismin sairausmäärittelystä ja halusi osaltaan yhtyä siihen. (Poikolainen 1983.)

Alkoholismi ja siihen liittyvä sairausmäärittely ovat osa yhteiskunnallista määrittelykamppailua, johon erilaiset eturyhmät ovat osallistuneet ja yhä osallistuvat (ks. Peele 2004). Tiedeyhteisö ei ole tälläkään hetkellä yksimielinen alkoholismin käsitteestä ja sen luonteesta, ja kamppailu alkoholismin määrittelemisestä jatkuu myös sen sisällä. Alkoholisti-käsitteen sijaan sairausmäärittelyä kriittisesti suhtautuvat käyttävät esim. alkoholiriippuvuuden, addiktion tai päihdeongelman käsitteitä. (esim. Blomqvist 2004;

Matela, Hursti & Väyrynen 2004.)² Alkoholi-riippuvuuden ja addiktion käsitteet ottavatkin huomioon ilmiön yksilölliset ja yhteisölliset ulottuvuudet, mutta silti käsitteissä on juojakeskeinen ote.

Tässä tutkimuksessa alkoholiongelman määrittely on lähtenyt informanteista, jotka ovat saaneet päättää vanhempien alkoholiongelmaiseksi määrittämisestä. Vaikka informantit käyttävät juovista vanhemmista erilaisia nimityksiä, on yhteiseksi käsitteeksi valittu ”alkoholiongelmainen”. Alkoholiongelmaisen käsite ei toki sekään ole yksiselitteisesti hyvä, kuten sain huomata jo aiemmin (Itäpuisto 2001, 50–51):

Toi on ehkä paljon paremmin ilmastu että on ongelmaa alkoholinkäytössä kun että alkoholiongelma. Miksköhän se kuulostaa paremmalta? Jotenkin se ei oo niin leimaava, että jos mä sanon, että mejän isällä on alkoholiongelma, niin jotenkin tuntuu että se ei oo mitän muuta kun se alkoholiongelmainen isä (...) (N/ H 2)

Verrattuna alkoholistin, alkoholi-riippuvaisen ja juopon käsitteisiin näen kuitenkin alkoholiongelmainen-termin olevan vähiten latautunut. Tähän valintaan on vaikuttanut merkittävästi myös selviytymisnäkökulma, joka on yksi tuoreista läheisten asemaan emansipatorisesti suhtautuvista lähestymistavoista. Sitä on tehnyt tunnetuksi etenkin brittipsykologi Jim Orford. Hän käyttää alkoholisti-termin sijaan käsitettä PDP (person with drinking problem), jolla myös osaltaan irtisanoudutaan perinteisestä systeemiteoreettisesta näkemyksestä, missä alkoholinkäyttö nähdään oireena jostakin muusta perheen ongelmasta. Selviytymisnäkökulmassa alkoholiongelma nähdään sen sijaan katastrofina, joka ei palvele perheessä mitään tai kenenkään etuja. (Orford 1998.)

Kriittiset teoreettiset lähtökohdat

Alkoholin tuottamien sosiaalisten haittojen tutkimuksen vähäisyys aiheuttaa luonnollisesti sen, että teoreettisia välineitä ja käsitteistöä on tarjolla niukasti. Esimerkiksi alkoholin aiheuttamien lääketieteellisten ongelmien laajuus on hyvin tunnettu ja kirjattu, mutta sosiaalisten haittojen mittaamiseen ei ole edes olemassa kattavia ja yleisesti hyväksytyjä välineitä (Babor, Caetano, Casswell ym. 2003, 75). Jotta alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia ja ongelmia voitaisiin kuvata, tarvitsee käsitteistöä ja välineitä joko lainata muualta tai kehittää itse. Yhtenä tämän tutkimuksen tarkoituksena onkin juuri kehittää käsitteistöä, joka kuvaisi alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia aiempaa paremmin. Ns. selviytymisnäkökulma (ks. Orford 1998) ja lapsuudensosiologia ovat puolestaan tarjonneet tutkimukselle valmista käsitteistöä. Teoreettista tukea antaa kriittinen millsiläinen sosiologia.

² Alkoholismin sairausmääritelmästä ja alkoholiongelmistä on olemassa valtava määrä tutkimusta. Tässä yhteydessä on mahdollista kuitenkin vain tehdä pinnallisia havaintoja, joita läheisten aseman selventäminen vaatii.

Tämän tutkimuksen laajimpana ohjenuorana ovat toimineet alusta alkaen kriittinen sosiologia ja erityisesti sen keskeisen hahmon, C. Wright Millsin kirjoitukset. Millsin (1990, 7–11) tapaan näen yhteiskuntatieteen tehtäväksi ihmisten arkielämän ongelmien tutkimisen ja heidän ymmärryksensä lisäämisen yhteiskunnallisten voimien vaikutuksesta omaan elämäänsä. Tästä näkökulmasta katsottuna myös vanhempien häiritsevä alkoholinkäyttö laajenee yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, eikä se ole enää pelkkä yksittäisten ihmisten henkilökohtainen ongelma.

Mills tunnetaan nykyisin erityisesti kirjastaan ”Sosiologinen mielikuvitus” (1959/1990), jossa hän arvosteli abstraktiksi empirismiksi kutsumaansa tutkimussuuntaa ja puolusti sosiologisen luovuuden³ käyttöä tutkijan työssä. Mills näyttää suhtautuneen työhönsä intohimoisesti eikä karttanut tilanteisiin ja ajankohtaisiin keskusteluihin tarttumista. Hän teki tutkimustensa pohjalta poliittisia johtopäätöksiä ja antoi ihmisille jopa toimintaohjeita. (esim. Mills 1960.) Millsin mielestä yhteiskuntatutkijalla on poliittista vastuuta, johon kuuluu ihmisten vapautta ja järkeä edistävän keskustelun käyminen. Tutkijan vastuulla on myös tehdä tutkimuksestaan käytännöllisiä johtopäätöksiä ja esitellä niitä yleisessä keskustelussa, sillä ellei tutkija tee tätä, voi joku toinen käyttää tutkimusta hyvinkin omien tarkoituksien ajamiseen. (Mills 1990, 75–81.)

Mills näkee, että tieteellä on valtaa ja se voi palvella joko tutkijan oman edun tavoittelua ja vallanpitäjien etuja tai pyrkiä puhumaan niiden puolesta jotka eivät muutoin saa yhteiskunnassa ääntään kuuluviin. Mills (esim. 1960) osoitti omissa teoksissaan miten suurtenkin ihmisjoukkojen ääni jää usein kuulematta heitä koskevissa asioissa. Jo pelkästään tutkimusongelman asettaminen vaatii tiedon siitä, kenen ongelmasta on kyse (Mills 1990, 75; myös Sulkunen 1997b, 14–16). Tässä tutkimuksessa on kyse alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden aikuistuneiden lasten tai vanhempiensa kanssa yhä elävien lasten ongelmista, ja siksi esim. alkoholinkäyttäjän näkökulmat tarkoituksellisesti sivuutetaan.

Millsiläinen sosiologia tarjoaa tämän tutkimukseen taustaksi paitsi yhteiskuntatieteen arvosidonnaisuuden hyväksyvät näkökulmat, niin myös paljon muuta: Millsin kirjoituksissa puhuttelevat mm. yhteiskuntatieteiden paikan pohdinnat ja vaikeaselkoisen tieteen kielen kritisointi. Mills huomautti myös jo 1950-luvun lopulla, että ongelmien sosiaalisen luonteen hämärtämistä tapahtuu kuvaamalla niitä psykiatrisin käsittein (Mills 1990, 16). Tämä havainto on mitä ajankohtaisin kun verrataan sitä käytävään medikaali-saatiokeskusteluun (ks. esim. Furedi 2004) ja koskettaa alkoholiongelmiin tutkijaa merkittävästi.

³ Millsin käsite ”sociological imagination” on käännetty suomennettaessa ”sosiologiseksi mielikuvitukseksi”. Sanakirjamäärityksen (Collins Cobuild ... 1992, 723) mukaan imagination-sanana ensisijainen selitys on: ”the ability that you have to think of and form pictures and ideas in your mind of things that are different, interesting and exciting”. Täysin vastaavaa imagination-sanana suomennosta ei siis liene, mistä syystä käytän itse luovuus-käsitettä, joka on mielestäni alkuperäiselle ajatukselle uskollisempi.

Kriittinen sosiologia kietoutuu historiallisen juonteen kautta myös keskusteluun ns. alkoholistiperheestä: Mills oli 1900-luvun puolivälissä konservatiivisen funktionalistisen sosiologian merkittävä kritisoija (Collins 1994, 96). Nykyinen perhedynaaminen alkoholistiperheajattelu puolestaan tukeutuu vanhaan funktionalistiseen malliin, ja esimerkiksi Chase (ks. 1999, 6, 18) perustelee väitteitään alkoholistiperheiden lasten rooleista ja perhesysteemistä viitaten Parsonsin funktionalismiin. Tässä työssä systeemiteoriaa ja sitä kautta funktionalismia kritisoidaan jälleen Millsin viitoittamin ajatuksin.

Vaikka monet yhteiskunnan ja tiedeyhteisön ongelmat vaikuttavat yllättävän samantavalla tällä hetkellä kuin viisikymmentä vuotta sitten, on millsiläinen ajattelu kuitenkin eräiltä osin vanhentunutta. Millsin ajalle tyypillinen voimakkaan rakenteellinen yhteiskunnanäkemyks on väistynyt sosiologiassa diskurssianalyysin nousun myötä. Sosiologiassa tapahtunutta kielellistä käännettä ei voi ohittaa, ja myös käsillä olevassa tutkimuksessa puheenkin tarkastelulla on omat paikkansa. Sosiaalisten haittojen tai ongelmien tutkiminenkin nimittäin vaatii, että tiedetään mistä puhutaan. Kuten Sulkunen toteaa, eivät kaikki ymmärrä esimerkiksi työttömyyden käsitettä samoin, sillä se on monin tavoin yhteiskunnallisesti määritelty ilmiö. Ongelman määrittämiseksi pitää siis selvittää myös se, millaisia merkityksiä eri positioista toimivat ihmiset antavat kullekin ongelmalle. (Sulkunen 1997b, 16.)

Toisaalta olemassa on ihmisten todellinen kokemus, määriteltiinpä se millä käsitteillä hyvänsä. Diskurssianalyysiä onkin kritisoitu liian kevyestä suhtautumisesta sosiaaliseen todellisuuteen ja korostettu, että ihmisten kärsimykset ovat todellisia – eivätkä suinkaan pelkkää määrittelyä. Tästä syystä semioottinen sosiologia tarvitseekin kumpunkin tutkimusta ja teorioita historiallisesta todellisuudesta. (Sulkunen 1997b, 16–18.) Näen, että pelkän realismin tai pelkän retoriikan tutkiminen ei toimi, vaan tasapaino näiden välillä tarvitaan myös sosiaalisia haittoja tutkittaessa (ks. Hyvärinen 1994, 52).

Tämän tutkimuksen haasteena on ollut, että teorioita ja tieteellisiä käsitteitä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden lapsuudenkokemusten tarkastelemiseen ei ole tarpeeksi. Tämä näkyi myös suhteessa empiirisestä aineistosta nouseviin havaintoihin. Esimerkiksi monia kertomuksia hallitsevia kuvauksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletyn lapsuuden kurjuudesta ja lasten kokemasta yksinäisyydestä ongelmien keskellä oli vaikea selittää ja analysoida. Mills (1990, 206) kehottaa kokeilemaan erilaisia näkökulmia ja kääntelemään ilmiötä mielessään. Etsin mahdollisia tulkintakehikkoja erilaisten aihepiirien parista ja vihdoinkin empiirisestä aineistosta nousevat havainnot saivat kaikuja Jenny Kitzingerin (1997) artikkelista, jossa hän tarkastelee seksuaalisesta hyväksikäytöstä kärsineiden naisten lapsuudenkokemuksia. Kitzinger lähestyy aihettaan sosiologisen lapsuudentutkimuksen välinein, ja tätä kautta havahduin huomaamaan lapsuudensosiologian paradigman tarjoavan sopivia välineitä myös tähän tutkimukseen.

Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti niitä lapsuudensosiologian käsitteitä ja keskeisiä lähtökohtia, jotka ovat auttaneet tämän tutkimuksen teossa. Empiirisen aineiston tulosten tarkastelun yhteydessä paneudutaan lisäksi tärkeään toimijuuden ajatukseen. Pitää huomata, ettei tämä tutkimus edusta varsinaista lapsuudensosiologista tutkimusta, eikä

esitys siksi tee oikeutta kyseiselle – nykyisin hyvin laajalle ja monipuoliselle – paradigmalle kokonaisuutena.

Lapsuudensosiologian perusajatuksena ja jopa legitimaationa voidaan pitää havaintoa, jonka mukaan lapsuus on sosiaalinen ilmiö, mikä näkyy myös sosiaalisissa rakenteissa (Jenks 2004, 86). Lapsuus asettuu näin samalla tavoin tiettyihin ihmisten kulttuurisesti tuottamiin konteksteihin kuin mikä tahansa muukin ilmiö tai ihmisryhmä (Lehtinen 2000, 15; Eskelinen & Kinnunen 2001, 14). Lapsuus sellaisena kuin se nyt ilmenee on tuotettu yhteiskuntarakenteen, työnjaon, valtion ja perheen konteksteissa (Medforth, Fenwick & Wyse 1999, 3). Paitsi rakenteena, voidaan lapsuuden asemaa hahmottaa myös sitä hallitsevien diskurssien kautta. Lapsuus voidaan ymmärtää yhteiskunnallisena ilmiönä, joka on paitsi aikuisten tekemä tila, niin myös nähty aikuisuuden näkökulmasta (Bardy 1998, 69–71). Juuri tämä lähtökohtaisesti tärkeä lapsuudensosiologian ajatus lapsuudesta sosiaalisesti konstruoituna tekee mahdolliseksi sekä lapsuuden että sen instituutioiden kriittisen havainnoinnin.

Länsimaissa vallinneita lapsuuden käsitteellistämisen ja käsittämisen tapoja ovat lääketieteellinen, psykologinen ja pedagoginen näkökulma. Näiden tuottama kuva lapsuudesta on kuitenkin omalla tavallaan rajoittunut. Esimerkiksi socialisaationäkemyks ja kehityspsykologinen tutkimus kyllä havaitsevat lapsen, mutta niiden luoma käsitys lapsuudesta on lineaarinen ja deterministinen ja korostaa yksilöllisyyttä. (Thorne 1993, 3–4; Eskelinen ja Kinnunen 2001, 10.) Kehityspsykologisen käsityksen mukaan lapsi edustaa kehitysvaihettaan ja toteuttaa iälleen kuuluvaa ”kehitystehtävää” (Alanen & Bardy 1990, 9). Yhteiskuntatieteellinen lapsuudentutkimus tarttuu tällaisten diskurssien tuloksiin, ja saa huomaamaan, ette lapsuus ole esimerkiksi pelkkää biologista kypsymättömyyttä tai vain kehityspsykologinen vaihe, vaan myös rakenteellinen ja kulttuurinen komponentti (Eskelinen & Kinnunen 2001, 14; Nätkin 2003, 29).

Yksi lapsuuden sosiologiassa käytetyistä ydinkäsitteistä on aikuisvalta. Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa⁴ pyritään aikuisvallan tietoiseen näkyväksi tekemiseen, sillä lasten asemaa nähdään määrittävän yleensä aikuisvallan alla oleminen. (Alderson 1994; Lehtinen 2000, 23.) Alasen ja Bardyn (1990, 15–16) mukaan modernin länsimaisen lapsuuden yhteiskunnallista nykytilaa voitaisiin kuvata samaan tapaan kuin kuvataan naistenkin asemaa, tietynlaisen yhteiskunnallisen ”sopimuksen” tuloksena. Nais-tutkimuksessa tätä ilmiötä kutsutaan sukupuolisopimukseksi, kun taas lasten asemasta puhuttaessa se voisi olla ”sukupolvisopimus” (vrt. Alanen 2001, 181). Sopimuksen käsitteen kautta voimme ymmärtää, ettei lasten asema yhteiskunnassa ole luonnollinen ja väistämätön, vaan se on tuotettu sopimuksen kaltaisesti – joskin molempia sopimuksen osapuolia epätasaisesti kuullen. Tässä sopimuksessa lapsuuden paikaksi on vakiintunut reunalla, eli vallan sivulla tai ulkopuolella oleminen. Esimerkiksi Qvortrup (1994,

⁴ Lapsuuden sosiologia kuuluu laajempaan yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen paradigmaan, johon sisältyy myös muiden tieteenalojen tutkimusta. Tämän työn diskurssit pyritään kuitenkin rajaamaan pääasiassa sosiologian näkökulmien mukaisesti.

23–24) kuvaa tätä reunalla oloa siten, ettei lapsilla ole täysiä yhteiskunnallisia oikeuksia ja he ovat aikuisten harjoittaman vallan ja kontrollin alaisia. Aikuisten status on myös yhteiskunnassa korkeampi ja heillä on enemmän etuoikeuksia.

Tässä tutkimuksessa ajatus aikuisvallan olemassaolosta toimii lähtökohtaisena oletuksena. Vähemmistöryhmä-näkemyksen mukaan juuri vallan kysymykset ovat keskeisiä lapsuuden tarkastelussa, ja tavoitteena on suhteellisen voimattomuuden ja uhriutumisen purkaminen. Vähemmistön käsitteellä ei viitata tässä lasten lukumäärään, vaan moraaliseen aspektiin, eli siihen, mihin lapset ryhmänä asettuvat epätasa-arvoisessa ja rakenteellisesti syrjivässä yhteiskunnassa. (Jenks 2004, 92.) Lapsuuden eläminen tilanteessa, jossa vaaditaan sopeutumista normaaliin lapsuuteen, mutta jossa se on kuitenkin usein mahdotonta, nostaa tarkastelun alkoholiongelmaisten vanhempien lasten asemasta erityiskysymykseksi.

Vallan käsitteen kautta pääsemme tarkastelemaan sosialisatiota, joka avaa osaltaan monia näkökulmia ja kriittisiä tarttumapintoja. Thorne (1993, 3) väittää, että sosialisatiion ajatukseen liittyy oletus siitä, että enemmän valtaa omaavat aikuisryhmät sosiaalistavat vähemmän valtaa omaavia lapsia ja nuoria. Tätä kautta lapsille juontuu rooli passiivisina kulttuuristen mallien vastaanottajina. Perinteisessä, ns. mainstream-sosiologiassa lapset on ymmärretty lähinnä sosialisatiion kohteiksi, eikä aktiivisiksi sosiaalistujiksi ja sosiaalistajiksi.

Sosialisatiionäkemyksen sisällä on myös vain vähän pohdintaa esim. siitä, miten lapsuuden roolit opitaan ja lasten ajatellaan lähinnä vain ottavan valmiina aikuisten heille antamat roolit. Sosialisatiionäkökulma usein unohtaa sen, että lasten toiminta ei ole valmistautumista ”oikeaan” aikuisen elämään, vaan jo sinänsä todellista elämää. Näkemällä lapset passiivisina vastaanottajina ja lapsuuden ikään kuin aikuisuuden odotus-huoneena, perinteinen sosiologia on kyennyt antamaan varsin vähän aineksia vanhempien ja lasten suhteen analysoimiseen ja lapsuuden näkemiseen. (Alanen 2001, 170–173; James & Prout 1996, 42.)

Sosialisatiioagenteista perhe on keskeisessä asemassa (James & Prout 1996, 42). Perheen näkeminen sosiaalistamistehtävässä yliverlaisena paljastuu myös alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevän tutkimuksen tarkastelussa. Alkoholismin periytymisen tutkimus on yksi voimakkaimmista alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevistä tutkimustraditioista ja siinä perheen nähdään määräävän alkoholismin periytymisen, tapahtuukoonkin se sitten joko sosialisatiion tai biologian keinoin (Hamilton, Barber & Banwell 1994, 372).

Seuraavaksi siirrytään alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevän suomalaisen tutkimuksen ja muun kirjallisuuden sekä ulkomaisen tutkimustiedon pariin. Näistä myös etsitään kriittisen katseen avulla kuvaa, joka vallitsee lapsuudesta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa.

2 Suomalaisen tutkimuksen läheisnäkökulma

Aihetta käsittelevää suomalaista ja ulkomaista⁵ (erityisesti englanninkielistä) tutkimuskirjallisuutta tarkastellaan tässä työssä erikseen. Tällä valinnalla haluan korostaa suomalaisen tutkimuksen tämänhetkistä erityislaatua. Sen englanninkielisestä poikkeavat piirteet kiteytän kahteen ideaan: Ensinnäkin alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tarkasteleminen on tapahtunut Suomessa yhdessä muiden läheisryhmien kanssa. Tästä syystä kutsun suomalaista tutkimustraditiota ”läheisnäkökulmaksi”. Toiseksi, Suomessa ei ole kehittynyt omaa traditiotaan tutkimukselle, joka kiinnittäisi huomiota pelkästään lapsiin, joiden vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia. Nämä erot ovat merkittäviä, sillä englanninkielistä tutkimusta hallitsevat juuri alkoholiongelmaisten vanhempien lasten erityisongelmia tarkastelevat psykologiset tutkimukset. Läheisnäkökulma puolestaan on kirjallisuuden perusteella arvioituna vähäistä muualla kuin Suomessa.

Tutkimusten lisäksi esittelen myös muuta suomeksi julkaistua, aihetta käsittelevää kirjallisuutta. Tekemäni eri kirjallisuuden lajien esittelyn ja niiden paikantamisen omiin lajityyppeihinsä – joita ovat tutkimus, opinnäytetyöt, kirjallisuuskatsaukset, oma-apukirjallisuus ja terapiakirjallisuus⁶ – toivon selventävän tulevaisuudessa niiden käyttöä esim. opinnäytetöiden lähdemateriaalina.

Koska Suomessa on vanhempien alkoholiongelmistä kärsiviä lapsia käsittelevää tutkimusta hyvin vähän, voidaan puhua lapsuutta ja lapsia käsittelevän tutkimustradition puuttumisesta tai vähintäänkin todeta, että traditio on varsin ohut. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia käsittelevistä kvalitatiivisista tutkimuksista on lisensiaattityöni (Itäpuisto 2001) korkein opinnäytetyö joka on tähän mennessä julkaistu Suomessa. Lapsia informantteina käyttävistä pro gradu -töistä ovat esimerkkinä Pitkäsen (1990) ja Poikolan (1991) työt. Julkaistuista opinnäytetöistä mainittakoon Larvin (1999) ja

⁵ Tutkimuskirjallisuutta julkaistaan paljon englannin kielellä, vaikka osa siitä on tehty ei-englanninkielisissä maissa. Jonkin verran lähdekirjallisuudessa on myös muilla kielillä julkaistua tutkimuskirjallisuutta. Yksinkertaisuuden vuoksi käytän käsitettä ”ulkomainen tutkimus” viittaamaan kaikkeen käyttämäni kirjallisuuteen joka ei ole kotimaista.

⁶ Terapiakirjallisuutta kutsutaan englanninkielisissä kirjoituksissa myös kliiniseksi kirjallisuudeksi. Katso terapiakirjallisuuden ja oma-apukirjallisuuden käsitteiden määrittelyistä tarkemmin ”Läheisriippuvuusajattelu”-kappaleesta.

Löytösen (2000) tutkielmat. Ainoa – vaikkakin merkittävä – maassamme tehty kvantitatiivinen tutkimus on A-klinikkasäätiön vuonna 1994 tekemä Lasinen lapsuus -kyselytutkimus, ja sen uusintatutkimus vuonna 2004. Siinä selvitettiin lapsuudenkodissaan päihdeongelmia havainneiden ihmisten lukumäärää ja heidän kokemiaan ongelmia. (Ks. Peltoniemi 2003a; Peltoniemi 2005.)

Kirjallisuuskatsauksia perhe ja alkoholi -teemasta on julkaistu Suomessa kolme kappaletta. Saarron (1987) ja Edgren-Henrichsonin (1993) työt ovat varsin kattavia, vaikkakin tiedot kaipaivat nyt jo toki päivittämistä. Saarto (1987) etsii ulkomaista tutkimus- ja terapiakirjallisuutta esittelevässä kirjallisuuskatsauksessaan lapsen näkökulmaa perheen alkoholinkäyttöön. Edgren-Henrichson (1993) on koonnut katsaukseensa Pohjoismaista lapsia ja alkoholia käsittelevää yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellistä kirjallisuutta. Poukkulan (1990) julkaistu opistotasoinen tutkielma tarkastelee 1960-1980-lukujen tutkimus- ja terapiakirjallisuuden aiheita systeemiteoreettisesta ja kehityspsykologisesta näkökulmasta. Se on asiasisällöllisesti vanhentunut, mutta toimii kuitenkin historiallisena katsauksena vanhempaan kirjallisuuteen.

Julkaisemattomia opinnäytetöitä löytyy eri yliopistoista ja korkeakouluista, mutta niidenkin määrä vaikuttaa melko pieneltä. Huomattavaa on myös, että niin julkaisemattomissa kuin julkaistuissakin tutkielmissa tekijät ovat käyttäneet lähdemateriaalinaan oma-apu- tai terapiakirjallisuutta (esim. Johansson & Kokkonen 1992; Kauppinen & Kettunen 1996; Larvi 1999; Löytönen 2000; Ritvanen 1996). Tutkimus- ja terapiakirjallisuus sekoitetaan näissä myös toisiinsa niin, että terapiakirjallisuutta kutsutaan tutkimukseksi (esim. Johansson & Kokkonen 1992, 36; Ritvanen 1996, 7) tai terapeutteja väitetään teoreetikoiksi (esim. Löytönen 2000, 24). Tämä kertonee paitsi kotimaisen tutkimustiedon puuttumisesta ja ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden heikosta saatavuudesta niin myös siitä, että terapiakirjallisuus on täyttänyt puuttuvan tutkimustiedon jättämän aukon omalla käsitteistöllään. Tähän kysymykseen palataan tarkemmin hieman myöhemmin oma-apu- ja terapiakirjallisuuden tarkastelun yhteydessä.

Vaikka Suomessa ei ole harvaa poikkeusta lukuun ottamatta pelkästään alkoholi-ongelmaisten vanhempien lapsiin kohdistuvaa tutkimusta, on viime vuosina ilmestynyt joitakin tutkimuksia joiden perusteella voi nähdä läheisryhmiä kokonaisuutena tarkastelevan tradition olevan nousemassa. Marja Holmila on julkaissut sekä Suomessa että ulkomailla useita artikkeleita ja kirjoja, joissa tarkastellaan alkoholia erilaisissa läheissuhteissa (esim. Holmila 1994; 2001). Päihdehaittojen ennaltaehkäisyn projekti, ns. Lahti-projekti kiinnitti huomiota myös läheisten kokemuksiin ja siihen kuului tutkimus joka perustui läheisten haastatteluille (ks. Holmila 1997). Vuonna 2003 julkaistiin ”Pullonkauloja”-kirja (Holmila & Kantola 2003), jossa käsitellään eri läheisryhmien kokemuksia häiritsevistä alkoholinkäytöstä.

Vaikka raskaudenaikaisen alkoholinkäytön aiheuttamien sikiövaurioiden käsittely on rajattu tämän tutkimuksen tehtävien ulkopuolelle, mainitsen niitä koskevan kotimaisen tutkimuksen. Kaikkiaan fetaalialkoholivaurioiden tutkimus on ollut maassamme vähäistä, ja tähän mennessä väitöskirjoja on julkaistu neljä kappaletta (ks. Autti-Rämö

1993; Halmesmäki 1987; Pajulo 2001; Viittala 2001). Alkoholialtistuksen aiheuttamia sikiövaurioita ja sen seurauksia käsittelevä sosiaalitieteellinen tutkimus puuttuu maastamme kokonaan. Vaikka fetaalialkoholivaurio-ongelmassa on voimakas lääketieteellinen painotuksensa, on siinä myös runsaasti kysymyksiä jotka kaipasivat sosiaalitieteellistä tarkastelua. Se sisältää niin suuria moraalisia, poliittisia ja käytännön ongelmia (esim. vaurioituneiden lasten asema, oikeus tukitoimiin, vaurioiden syntymisen ehkäisemiseksi tehtävät toimenpiteet jne.) että niiden käsittely olisi kiireellisesti aloitettava sosiaaliteettisistä näkökulmista lääketieteellisen diagnostisoinnin kehittämisen ohella. (Ks. käsitteistöä ja diagnostisoinnin kehityksestä Autti-Rämö 2004.)

Siirryttäessä tutkimuskirjallisuuden lajin ulkopuolelle löytyy kirjallisuutta hieman enemmän. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten auttamista käsitteleviä kirjoja on ilmestynyt äskettäin kaksi: Taitto (2002) esittelee Imatralla kehitettyä vertaisryhmätointa ja antaa ohjeita lapsille suunnatun toiminnan aloittamiseksi. Holmbergin (2003) kirja on ajankohtainen, vanhemmille ja lasten kanssa työskenteleville suunnattu katsaus lasten asemaan alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa. Se on tarkoitettu käytettäväksi yhdessä ”Et ole yksin, Pikku-Kurre” -satukirjan (Laiho 2003) kanssa.

Lapsuus alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa on teema, joka kiinnostaa ja koskettaa erityisellä tavalla myös sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia. Aihetta käsitelläänkin erilaisissa oppikirjoissa ja oppaissa. Esimerkiksi mielenterveys- ja päihdetyön perusoppikirja (Saarelainen, Stengård & Vuori-Kemilä 2000) käsittelee 15 sivun verran omaisten ja läheisten asemaa. Kysymyksiä herättää kuitenkin se, mihin alkoholiongelmaisten läheisiä ja erityisesti lapsia koskevat väitteet perustuvat, sillä ainoa lähteenä käytetty päihdeongelmaisten perheitä käsittelevä teos on Steinglassin, Bennettin, Wolinin ja Reissin ”The Alcoholic Family” vuodelta 1987. (Ks. Saarelainen ym. 2000, 165–166, 174, 192.)

Omana lajityyppinänsä mainittakoon ns. suurelle yleisölle suunnattu kirjallisuus. Pikkuaikeuksia-kirjaan (Utoslahti & Peltoniemi 2003) on koottu Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailun tekstejä ja tietoa kyselytutkimuksen tuloksista. Suurelle yleisölle suunnattu kirja on myös Koski-Jänneksen ja Hännisen (2004) toimittama ”Läheiseni on päihdeongelmainen”. Nämä kirjat voi ryhmitellä kuuluvaksi oma-apukirjallisuuden lajiin, jonka tarkoitus on tukea ja tarjota tietoa ihmisille, jotka kärsivät itse kyseisestä ongelmasta. Oma-apukirjallisuudelle näyttääkin olevan kysyntää, sillä aiemmin julkaistusta alkoholiongelmaisten vanhempien aikuistuneille lapsille suunnatusta oma-aputeoksesta, Virtahepo olohuoneessa (Hellsten 1994) on otettu jo kymmeniä painoksia.

Matka oma-apukirjallisuudesta terapiakirjallisuuteen on monin tavoin lyhyt, ja ainakin suomeksi julkaistuissa oma-aputeoksissa kirjoittajat ovat usein terapeutteja. Jotta lapsuutta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa käsittelevän, suomeksi saatavilla olevan kirjallisuuden esittely olisi tyhjentävä, mainittakoon vielä ulkomainen käännskirjallisuus, jonka esittely osaltaan selkeyttää oma-apu- ja terapiakirjallisuuden suhdetta.

Ackermanin (1991) ”Lapsuus lasin varjossa” ja Corkin ”Unohdetut lapset” (1969/1970) ovat systeemiteoreettisesta näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia. Emshoffin ja

Anyanin (1994) amerikkalainen, lähinnä terapiakirjallisuutta hyödyntävä katsaus on niin ikään suomennettu. Lapsille suunnattuja, kliiniseen käsitteistöön pohjautuvia työkirjoja ovat puolestaan Blackin ”Kunpa isi ei joisi” (1994) ja McConnellin ”Matka vapauteen” (1995).

Kooten voi todeta, että suomeksi julkaistusta alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevää tutkimustietoa on hyvin vähän, mutta muuten eri tyyppistä ja eri tarkoituksiin tuotettua kirjallisuutta löytyy jonkin verran. Suomessa ongelmaksi näyttää kehkeytyneen se, että esim. opinnäytetöiden tekijöille ei aina ole selvää, mihin tarkoitukseen ja minkälaisin taustoin mikäkin teos on kirjoitettu. Näin esimerkiksi opinnäytetöissä on käytetty oma-apukirjallisuutta lähdekirjallisuutena tieteellisen kirjallisuuden tapaan. Tässä katsauksessa kiinnitetäänkin erityistä huomiota paitsi tietysti tutkimuksiin ja niiden tuloksiin, niin myös oma-apu- ja terapiakirjallisuuteen ja niiden väitteisiin. Ennen siirtymistä oma-apu- ja terapiakirjallisuuden tarkasteluun esitellään kuitenkin vielä ulkomaista tutkimuskirjallisuutta.

3 Alkoholistien lapset ulkomaisen tutkimuksen kohteina

Alkoholistiperheen tutkimus

Toisin kuin Suomesta, löytyy englanninkielisistä maista paljon alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevää tutkimusta. Jo 1900-luvun alun Isossa-Britanniassa tutkimusraportit kuvasivat äitien alkoholismien tuhoisia vaikutuksia lapseen kiinnittäen huomiota lasten yleiseen terveyteen ja kuolleisuuteen. Tuolloin havaittiin, että äidin alkoholinkäyttö raskauden aikana vahingoittaa lapsen terveyttä. (Johnson & Leff 1999.) Laajempi kiinnostus alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia kohtaan alkoi kuitenkin reilut puoli vuosisataa myöhemmin (Sher 1997, 248). Nyt kiinnostus näyttää vakiintuneen tiettyjen kysymysten ja niiden synnyttämien tutkimustraditioiden ympärille. Kaikkiaan tutkimuksen kenttää hallitsevat psykologiset tutkimukset, ja käsitteistöt joilla alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia kuvataan ovat yhteneviä muun psykologisen ongelmaorientoituneen tutkimuksen kanssa.

Sosiaalitieteellinen tutkimus näyttää puolestaan olevan myös englanninkielisissä maissa hajanaista, eikä sille ole muodostunut samalla tavoin voimakkaasti hallitsevia tutkimuskysymyksiä ja -traditioita kuin psykologiselle tutkimukselle. Sosiaalitieteellinen panos näkyy kuitenkin traditioissa, joissa on tutkittu alkoholistiperheen dynamiikkaa tai perhestressiä. Kutsun näitä tutkimuksia ”alkoholistiperheen tutkimukseksi”, sillä suuri osa tästä on perustunut perhedynaamisiin malleihin, joissa tarkastelun lähtökohtana on perhe kokonaisuutena, eivätkä siis pelkästään lasten asema, kokemukset ja tulkinnat.

Alkoholistiperheeseen kohdistuvaa tutkimusta on tehty 1940-luvulta lähtien, mutta ensimmäiset parikymmentä vuotta lapset jäivät kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Huomion kohteena oli aluksi vain vaimojen ja alkoholistimiesten suhde, jossa ongelmaksi nähtiin persoonallisuudeltaan häiriintyneet naiset. Naisten uskottiin patologioidensa pakottamina etsiytyivät alkoholistimiesten seuraan ja ylläpitävän miehen alkoholismia omia tarpeitaan tyydyttääkseen. Suuri osa tähän kategoriaan kuuluvasta kirjoittelusta perustui kliinisiin havaintoihin ja anekdootteihin. Näkemykset eivät kestäneet tieteellistä tarkastelua. (Holmila 1993, 437–438; Jacob & Seilhamer 1982, 114–115.)

Lapset pääsivät mukaan tutkimuksiin perhestressiteorian myötä, joka otti lapset tarkastelun kohteeksi aviopuolisoiden ohella. Tämän näkökulman mukaan läheisen

alkoholinkäyttö tuottaa toisille perheenjäsenille stressiä, mikä taas puolestaan vaikuttaa negatiivisesti heidän terveyteensä ja sosiaaliseen elämäänsä. Vaimo ja lapset ovat tämän näkemyksen mukaan miehen juomisen uhreja, jotka kärsivät mm. ongelmallisen alkoholinkäytön aiheuttamasta häpeästä ja erilaisista konflikteista ympäristön kanssa. (Hertell 1983, 148–150; Holmila 1993, 57.)

Alkoholistiperheen systeemiteoreettinen tarkastelu alkoi 1980-luvun taitteessa. Ajattelutavan mukaisesti perhe nähdään rakenteena, jonka kaikki osat ovat toisistaan funktionaalisesti riippuvaisia ja vaikuttavat toisiinsa. Systeemiteoreettisen näkemyksen mukaan jopa erilaisilla dysfunktionaalisilla toiminnoilla, kuten liiallisella alkoholinkäytöllä perhe pyrkii tasapainoon, homeostasiaan. Perhesysteemin näkökulmasta perheenjäsenet ovat juomisen ”mahdollistajia”, joiden toiminta tähtää paitsi juojan suojeluun, niin myös osaltaan varmistaa juomisen jatkamisen. (Holmila 1993, 438; Steinglass 1982.)

Systeemiteoreettisessa tarkastelussa hylätään alkoholismin sairausmalli ja nähdään alkoholismi sekä perhesysteemin tuotteena että siihen vaikuttavana tekijänä. Homeostasian lisäksi systeemiteoreettisessa kuvauksessa keskeinen käsite on ”alkoholistiperhe”, joka määritellään yksilön, alkoholistin, sijaan tarkasteluyksiköksi. Alkoholinkäyttäjää ei siis ole tämän näkemyksen mukaan patologinen, vaan hän suojaa perhettä muilta ongelmilta kuten esimerkiksi depressiolta tai ylenmääräiseltä vihalta. (Steinglass 1982, 127–131.) Systeemiteoreettisesta näkökulmasta vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksia lapsiin tarkastelee esimerkiksi Wilson (1982). Havainnoinnin kohteena ovat paitsi perheen rakenne ja lapsen suhteet vanhempiin, niin myös lapsen epäterveessä perheessä omaksumat roolit.

Bennett ja Wolin (1990) käyttävät perhekulttuurin käsitettä tarkastellessaan alkoholismin siirtymistä sukupolvelta toiselle. He väittävät, että on olemassa käyttäytymissysteemeinä toimivia alkoholistiperheitä, joissa alkoholismi ja alkoholiin liittyvät toiminnot ovat tulleet keskeisiksi perheen elämää järjestäviksi periaatteiksi. Tutkijat päättelevät, että perherituaalien – kuten esim. yhteisten ruokailujen tai juhlatapojen – noudattaminen ehkäisee alkoholiongelmiensa siirtymistä sukupolvelta toiselle. Tutkimuksen pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä perherituaalien alkoholiongelmiensa siirtymistä ehkäisevästä vaikutuksesta on paljon lainattu. Kuitenkin myös kritiikkiä on esitetty: Sherin (1991, 142) mukaan menetelmälliset ongelmat asettavat Bennettin ja Wolinin tutkimuksen tulokset kyseenalaisiksi ja siksi oletus traditioiden merkittävydestä vaatisi lisää tutkimusta. Velleman ja Orford (1993b, 39) puolestaan näkevät, että Bennettin ja Wolinin oletukset perhetraditioiden merkityksestä eivät ehkä pädekään universaalisti, koska ne perustuvat keskiluokkaiseen, länsimaiseen arvomaailmaan, jossa tietynlaisten sosiaalisten ja kulttuuristen aktiviteettien jakaminen nähdään tärkeänä perheen yhteisyyden kannalta.

Systeemiteoreettisen mallin käyttöä ongelmallisten perhetilanteiden tarkastelussa on kritisoitu paljon mm. sen läheisiä syyllistävän ominaisuuden vuoksi. (esim. Spaniol & Jung 1987, 93; Jähi 2004). Paljon kritiikkiä on aiheuttanut myös se, että empiiriset tutkimukset eivät tue systeemiteoreettisesta näkökulmasta esitettyjä väitteitä. Gordon ja Barrett (1993) toteavat, että empiiristen tutkimusten mukaan jonkun perheenjäsenen

poikkeavuus tai toimimattomuus tuottaa stressiä, mutta tilanne ei kuitenkaan tee perheenjäsenistä dysfunktionaalisia. Ei ole myöskään olemassa tutkimustietoa joka todistaisi että ihmisen persoonallisuushäiriö voitaisiin diagnosoida vain sen perusteella että tämän joku perheenjäsen käyttää päihteitä. Empiiriset tutkimukset eivät myöskään tue sitä systeemitoreettista näkemystä, että puoliso alkaa jotenkin kompensoida omalla toiminnallaan alkoholistin juomisen lopettamista. (Gordon ja Barrett 1993, 317.) Vaikka tutkimukset eivät anna tukea systeemitoreettisille käsityksille, elävät väitteet perhedynamiikasta alkoholiongelmiin taustalla edelleen etenkin terapiatyössä ja kliinisessä kirjallisuudessa. Yhä edelleen julkaistaan myös systeemitoreettiseen ajatteluun perustuvaa kirjallisuutta, kuten vaikkapa Chasen (1999) toimittama kirja, jossa kerrotaan ongelmaperheissä vanhemman rooliin joutuvista lapsista (ns. parentification).

Uusimpana teoreettisena ja tutkimuksellisenä vaihtoehtona alkoholiongelmaisten läheisten tarkastelussa on käytetty coping-näkemyksiä. Orford on tutkinut paljon alkoholiongelmaisten perheenjäseniä ja heidän auttamistaan, ja esittää tämän pohjalta coping- eli selviytymismallin (ks. Orford 1998). Kuten johdantoluvussa todettiin, irtisanoutuu selviytymisnäkökulman käsitteistö systeemitoreettisesta ajattelusta ja siinä tuotetaan uusia tapoja puhua päihdeongelmaisten läheisistä. Selviytymisnäkökulmassa alkoholiongelmaisten läheisiä tarkastellaan vaikeuksiin ajautuneina tavallisina ihmisinä eikä poikkeavina ja sairaina. (Orford 1998, 128–132.)

Alkoholismin periytyvyys

Runsasta englanninkielistä tutkimuskirjallisuutta on kategorisoitu monissa kirjallisuuskatsauksissa ja artikkeleissa. Edellä esitellyn perhe- tai läheiskysymyksen lisäksi varsinaisen alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin kohdistuvan tutkimuksen alueiksi voidaan määritellä FAS-tutkimus, alkoholismin periytymisen tutkimus, haavoittuvuuden tutkimus ja alkoholistien lasten psykososiaalisten piirteiden tutkimus. (esim. Johnson & Rolf 1990, 162–163; Barber & Gilbertson 1999, 383–384.) Näiden tutkimustraditioiden esittely on tarpeen jotta saataisiin kuva siitä, millainen kuva alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista välittyy tutkimuksen kautta. Menetelmällisesti nämä pääosin psykologiset tutkimukset ovat kvantitatiivisia. Esiteltävistä tutkimusalueista tehtävät yhteenvedot ja tulosten kriittiset tarkastelut tapahtuvat suurimmaksi osaksi kirjallisuuden perusteella.

Alkoholismin periytymisen tutkimus on runsasta ja monitieteistä⁷. Periytymisen kysymyksen äärellä on pari viime vuosikymmentä toiminut kaksi päällekkäistä tutkimussuuntausta, psykososiaalinen tutkimus ja käyttäytymisgeneettinen tutkimus (Sher, Johnson, Chassin & Jacobs 1997). Tutkimustradition peruskysymykset ovat puolestaan

⁷ Tässä esitellyt tutkimukset ovat pääasiassa sellaisten ihmisten tekemiä, jotka ovat ilmoittaneet olevansa psykologeja, psykiatreja, perinnöllisyystieteilijöitä ja terveystieteilijöitä.

hyvin yksinkertaiset: periytyykö alkoholismi, ja jos periytyy, niin selittääkö sen biologinen perimä vai oppiminen? Tutkimustradition saavutuksiin kuulunee ainakin se, että tutkimus- ja terapiakirjallisuudessa ajatus alkoholismin periytymisestä on levinnyt ja alkanut hallita ajattelua monin tavoin. Esimerkiksi monet kirjat ja artikkelit jopa alkavat väitteillä alkoholismin periytymisestä (esim. Cadoret 1990, 40). Tässä katsauksessa suuri määrä tutkimuksia ja tuloksia esitetään tiivistetyssä muodossa. Kysymykseen alkoholismin periytymisestä on kuitenkin tärkeää paneutua useastakin syystä. Juuri alkoholismin periytymisen tutkimus on ehkä määrällisesti merkittävin edellä mainituista tutkimusalueista. Tämä puolestaan kertonee siitä, mitkä kysymykset näemme tärkeiksi alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tutkimisessa. Toisaalta tutkimuksen kysymyksenvalinnan kautta tuotamme käsitystä siitä, millaisia alkoholiongelmaisten lapset ovat.

Perustaltaan tutkimusten tulokset voidaan luonnollisesti jakaa kahteen ryhmään: Niihin, joiden mukaan alkoholismi periytyy ja niihin, joiden mukaan se ei periydy. Osa tutkijoista on valmiita allekirjoittamaan väitteet alkoholismin periytymisestä, kuten esimerkiksi Sher ym. (1997, 258), jotka toteavat, että alkoholistien lapsilla on merkittävä riski tulla itsekin alkoholiongelmaisiksi. Windle (1997, 185) esittää väitteen, jonka mukaan tutkijat ovat yksimielisiä riskin olemassaolosta, mutta eri mieltä riskin suuruudesta.

Tutkimuksissa on etsitty myös periytymisen tuottavaa mekanismia. Emshoff ja Price (1999, 1113) toteavat – ilman viittauksia tutkimustuloksiin – että ”alkoholismilla on vahva geneettinen perusta, mutta muutkin psykososiaaliset tekijät vaikuttavat periytymiseen.” Alkoholismin periytymisen tutkimuksessa usein käytettyjä kaksos- ja adoptiotutkimuksia sekä lähisukulaisilla tehtyjä tutkimuksia tarkastelemalla Johnson ja Rolf (1990, 164) sekä Sher (1993, 4–5) tulevat siihen johtopäätökseen, että alkoholismin periytymisellä on geneettinen pohja.

Osa kirjoittajista esittää tarkkoja arvioita siitä, miten todennäköistä alkoholistien lasten on itse tulla alkoholiongelmaisiksi. Esimerkiksi Klein ja Quinten (2002, 233) väittävät, että riski on jopa kuusinkertainen verrattuna ei-alkoholiongelmaisten lapsiin. Ellis ja Zucker (1997, 218) puolestaan arvioivat riskin 4–6-kertaiseksi. Sherin (1993, 3) arvio on, että miesten – joita siis tutkimukset useammin koskevat kuin naisia tai molempia sukupuolia – todennäköisyys tulla itse alkoholisteiksi on viisinkertainen silloin kun vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia. Kooten eri tutkimustuloksia Sher (1997, 251) huomauttaa myöhemmässä kirjoituksessaan, että väitteet alkoholismin periytymisen todennäköisyydestä vaihtelevat merkittävästi, kaksin- ja kymmenkertaisen välillä.

Väitteet alkoholismin periytymisestä ja siihen liittyvistä yksityiskohdista ovat siis varsin ristiriitaisia. Ajatus alkoholismin periytymisestä on kuitenkin läpäissyt ihmisten ajattelun niin, että sitä pidetään yleisenä totuutena. Monesti alkoholismin periytyminen nähdään myös suoraviivaisena, niin että vanhempien alkoholiongelmien ajatellaan olevan syynä lasten alkoholiongelmile. Tutkimustradition ja sen välittämän alkoholismin periytymisajatuksen hallitsevuudesta huolimatta myös monenlaista kritiikkiä on esitetty niin tutkimuksessa käytettyjä tutkimusasetelmia, otoksia kuin tehtyjä johtopäätöksiäkin

kohtaan. Orford (2001, 176) esimerkiksi toteaa, että uusimpien tutkimustulosten mukaan alkoholismiin periytyminen ei olekaan niin itsestään selvää kuin aiemmin on kuviteltu. Jo varhaisemmissakin kriittisissä puheenvuoroissa on todettu, ettei geneettinen periytyminen ole suoraviivaista ja läpikäyvää (esim. Davies 1982, 79).

Merkittävä tulosten luotettavuusongelma syntyy tutkittujen ryhmien valikoituneisuudesta. Yleensä alkoholismiin periytymistutkimuksissa on tarkasteltu pelkästään alkoholiongelmaisia vanhempia ja heidän lapsiaan retrospektiivisellä otteella. Useimmiten otos on saatu alkoholiongelmiin vuoksi hoitoon ohjautuneiden ihmisten joukosta, jolloin valikoitumista on tapahtunut huomattavasti vielä alkoholiongelmaisten ryhmän sisälläkin. Sekä Sher (1991, 6) että Orford (2001) näkevät, että tutkimusten tulokset eivät olekaan enää yhtä yksioikoisesti alkoholismiin periytymisnäkemystä tukevia silloin kun otos on valittu koko väestöstä.

Yksi kritiikin kohde on sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksen aliarviointi. Daviesin (1982) mukaan tutkimuksissa on tyydytty helposti saataviin otoksiin, eikä maiden kulttuuristen erojen vaikutusta ole otettu huomioon. Davies (1982, 78–80) väittää, että vallitseva alkoholikulttuuri on määräävämpi kuin vanhempien alkoholin käyttötapa. Myöskin tietyt empiiriset havainnot kyseenalaistavat esitetyt arviot ja tutkimustulokset. On esimerkiksi havaittu, että alkoholiongelmat kasvavat paljon nopeammin kuin mitä ihmisten geeniperimä voi muuttua (Sher 1991).

Velleman ja Orford (1990, 298) kritisoivat edelleen sitä, että alkoholismi on tutkimuksissa nähty ikään kuin riippumattomana muuttujana jonka periytymistä seuraavalle sukupolvelle tarkastellaan ilman, että mahdollisia väliin tulevia muuttujia otetaan mitenkään huomioon. Myös Sher (1993, 28) näkee, että tutkittaessa alkoholismiin periytymistä suoraviivaisesti siirtymänä vanhemmalta lapselle tuotetaan yksinkertaisuuden illuusio. Tällaisissa tutkimusasetelmissä unohdetaan se tosiseikka, että ihmisen alkoholiongelman selittävä tekijä ei ole välttämättä vanhempien alkoholiongelma (Reich 1997; Velleman & Orford 1993a, 40; Windle 1997, 185). Sher (1993) kokoaa artikkelissaan tuloksia adoptio- ja kaksostutkimuksista, joita on käytetty paljon alkoholismiin geneettisen periytymisen ja ympäristön vaikutusten tutkimiseksi. Hän toteaa, että alkoholismiin siirtymiselle sukupolvelta toiselle ei voida löytää mitään selkeää yksittäistä selitystä, sillä se on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat niin biologiset, psykologiset kuin sosiaalisetkin tekijät.

Uudempi alkoholismiin periytymistä tarkasteleva tutkimus on ottanut huomioon sen, että esimerkiksi erilaiset mielenterveyden ongelmat kietoutuvat usein alkoholiongelmiin ja ne kasautuvat samoille ihmisille. On tuotettu mm. sellaisia käsitteitä kuin alkoholispesifit vaikutukset ja ei-alkoholispesifit vaikutukset, joiden avulla voidaan tarkastella eri tyyppisten mielenterveysongelmien ja alkoholismiin esiintymistä ja periytymistä. (Ellis & Zucker 1997, 219.) Viimeisimmissä tutkimuksissa onkin havaittu, että erilaiset ongelmakäyttäytymisen muodot liittyvät toisiinsa kompleksisilla tavoilla ja että on olemassa myös monia erilaisia mekanismeja, joilla ongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle tapahtuu.

Lasten psyykkiset ja sosiaaliset häiriöt

Alkoholismien periytymisen tutkimuksen lisäksi omana vahvana tutkimustraditionaan voidaan erottaa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykososiaalisen poikkeavuuden tutkimus. Kysymys pelkästä alkoholismien periytymisestä laajennetaan niin, että tarkastelun kohteena on erilaisten negatiivisten piirteiden tai ominaisuuksien esiintyminen alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla. (Sher 1993, 3.) Tässä tutkimussuuntauksessa ollaan yritetty etsiä mahdollisia tunne-elämän ja kehityksen ongelmia sekä käyttäytymisen piirteitä, jotka erottaisivat alkoholiongelmaisten vanhempien lapset muista joko lapsuudessa, nuoruudessa tai aikuisina. On tarkasteltu esimerkiksi alkoholiongelmaisten vanhempien lasten käyttäytymishäiriöitä (hyperaktiivisuus ja aggressiivisuus), kognitiivista kehitystä, emotionaalisia ongelmia ja koulumenestystä. Yhteenvetoja näistä tutkimuksista ovat tehneet mm. Barber ja Gilbertson (1999) sekä Sher (1991; 1997). Samalla tavoin kuin alkoholismien periytymistutkimuksen, niin myös psykososiaalisten piirteiden tutkimusten tuloksissa on varsin suurta ristiriitaisuutta.

Yksittäisissä tutkimuksissa on löydetty joitakin eroja alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ja muiden lasten väliltä. Sherin (1997, 247–249) mukaan joissakin tutkimuksissa on todettu alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla olevan muita enemmän depressiota ja ahdistusta. Useissa 1970- ja 1980-luvuilla tehdyissä tutkimuksissa havaittiin alkoholiongelmaisten lapsilla enemmän ongelmakäyttäytymisen eri muotoja kuten hyperaktiivisuutta, itsemurhayrityksiä, rikollista käyttäytymistä ja tunne-elämän ongelmia (ks. Hurcom, Copello & Orford 2000, 474–475).

Uudempien tutkimusten ja nykyisten tietojen perusteella on kuitenkin jouduttu toteamaan, että tulokset ovat liian ristiriitaisia, jotta voitaisiin vetää sellaisia johtopäätöksiä joiden mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ja muiden välillä olisi joitakin merkittäviä eroja. Esimerkiksi alkoholiongelmaisten vanhempien lasten hyperaktiivisuutta ja aggressiivisuutta on tutkittu paljon, mutta tulokset ovat ristiriitaisia (Barber & Gilbertson 1999, 391). Persoonallisuuspiirteistä (neuroottisuus, impulsiivisuus, sosiaalisuus jne.) on niin ikään paljon tutkimuksia, mutta myöskään näistä ei ole saatu yhteneviä tuloksia, jotka viittaisivat alkoholiongelmaisten vanhempien lasten poikkeavuuteen (Sher 1997, 231). Barber ja Gilbertson (1999) tarkastelevat laajasti tutkimuskirjallisuutta ja toteavat, että ristiriitaisen tutkimustulosten perusteella voimme päätellä ainoastaan sen, että eläminen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa on monin tavoin epämiellyttävää. Se, että tästä aiheutuisi lapsille pysyviä psykologisia vaurioita, on puolestaan epävarmaa.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykopatologisuutta tarkastelevaa tutkimusta kohtaan on esitetty runsaasti kritiikkiä. Se on kohdistunut niin tutkimusasetelmiin, metodologiaan kuin tutkimusasetelman sisään rakennettuun uhrioletukseenkin. (Ks. Hurcom, Copello & Orford 2000, 476–479.) Tutkimuksen kohteina olevat lapset ja nuoret ovat usein valikoituneet hoitoon ohjautuneiden vanhempiensa perusteella. Daviesin (1982, 79) mukaan otoksen valintaa on ohjannut enemmänkin helppo saatavuus kuin

edustavuus suhteessa koko väestöön. Seurauksena on ollut tutkimusten tulosten vinoutumista ja tämä on myös johtanut virheellisesti uskomaan että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset poikkeavat jotenkin muista ihmisistä sosio-psykologisten ominaisuuksiensa perusteella (Wilson 1982, 162; Orford 2001, 176).

Tutkimusten kritiikissä on asetettu kyseenalaiseksi se, onko esimerkiksi aina todellakin kyse persoonallisuuden tutkimuksesta, vai onko kyse vaihtelevista tunteista (Maffli 2001, 82; Sher 1997, 253). Esimerkiksi Drake ja Vaillant (1988) havaitsivat pitkittäistutkimuksessaan, että nuorena esiintyneet psykososiaaliset haitat hävisivät myöhemmin. Johnson ja Rolf (1990) toteavat, ettei mitään yhtenäistä näkemystä ole pystytty tuottamaan alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykososiaalisesta sopeutumattomuudesta tai kognitiivisten kykyjen puutteista. Tutkijat olettavat tämän johtuvan osittain siitä, että alkoholistien lapset voivat kehittyä ja muuttua monin eri tavoin. (Johnson ja Rolf 1990, 167–168.) Viimeisimpien tutkimusten mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille koituvat negatiiviset seuraukset eivät siis olekaan sen paremmin universaaleja kuin väistämättömiäkään (Sher, Johnson, Jacob & Chassin 1997, 262).

Samaan tapaan kuin alkoholismin periytymisen suoraviivaisuuden oletusta on kritisoitu, niin myös erilaisten psykososiaalisten ongelmien siirtymisen tutkimuksissa on kritisoitu sitä, että vanhempien alkoholiongelman ja lapsen ongelmien välillä on oletettu kausaalisuhte. Barber ja Gilbertson (1999, 398–399) toteavat, että monien tutkimusten tulosten käyttökelpoisuus on kyseenalaista juuri tästä syystä. Monet tekijät ovat jääneet vakioimatta ja huomioon ottamatta, ja joillakin niillä saattaa olla merkittäväkin osuus ongelmien syntymisessä tai siirtymisessä sukupolvelta toiselle. Lapsen ongelmat saattavat johtua esimerkiksi raskaudenaikaisesta alkoholiaaltistuksesta. (Christensen & Bilenberg 2000, 225.) Tätä ei ole kuitenkaan otettu huomioon ja vakioitu tutkimuksissa. Nykyisen diagnostiikan kyky tavoittaa kaikki fetaalialkoholivaurioista kärsivät lapset on myös epäilyn kohteena (ks. Autti-Rämö 2004), joten tutkimuksissa saattaa jäädä piiloon varsin merkittäviäkin seikkoja.

Sherin (1997, 248) mukaan merkittävin lasten psykopatologioita tutkivan tradition saavuttama tulos on se, että yleistyksiä alkoholistien lapsista on vaikeaa tehdä. Barber ja Gilbertson (1999, 398–399) toteavat, että sellaisten tutkimusten tekeminen olisi jo syytä lopettaa, joissa etsitään eroja alkoholistien ja ns. normaalien vanhempien lasten väliltä. Tämän sijaan tulisi jäljittää niitä mekanismeja, jotka vaikuttavat yhteyteen vanhempien alkoholiongelmiin ja lasten ongelmien välillä.

Yhtenä tämän tutkimussuunnan kritiikkinä voidaan esittää, että ongelmakeskeisessä tutkimuksessa on erittäin harvoin kiinnitetty huomiota positiivisiin piirteisiin, joiden kehittymiseen vaikeissa olosuhteissa eläminen on saattanut vaikuttaa. Karlssonin (1985 viitattu Holmila 1993, 442) tutkimuksessa havaittiin, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset kehittävät usein erityistaitoja, joita tarvitaan myöhemmin työelämässä menestymiseksi. Alkoholiongelmaisten vanhempien aikuistuneiden tyttärien on havaittu olevan mm. joustavampia, itsenäisempiä, itsevarmempia ja huolettomampia kuin muiden naisten (Baker & Stephenson 1995). Tutkimuksissa on havaittu myös alkoholiongelmais-

ten vanhempien lapsilla esiintyvän muita useammin sellaisia piirteitä kuin vastuullisuus, päätöksentekokyky ja vahva itsetunto (Hurcom, Copello & Orford 2000, 477). Osa tutkijoista onkin alkanut korostaa sitä, että lapsille koituvat seuraukset saattavat olla muuta kuin on oletettu ongelmanäkökulman mukaisesti (Emshoff & Price 1999, 1113).

Kysymys alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kykyjen, ominaisuuksien ja käyttäytymisen erityisyydestä saa seurakseen usein kysymyksen siitä, millaisia nämä lapset ovat aikuistuttuaan. Englanninkielisessä kirjallisuudessa puhutaan alkoholistien aikuisista lapsista (adult children of alcoholics), mihin käsitteeseen liittyy voimakas negatiivinen lataus.

Ajatus erilaisista psykologisista vaikeuksista, joita alkoholistien lapsille oletetaan kehittyvän myöhemmällä iällä, ei sekään kuitenkaan saa tukea tutkimuksista (Barber & Gilbertson 1999, 395; Giunta & Compas 1994). Esimerkiksi on havaittu, että alkoholistien aikuistuneet lapset eivät eroa toipuneiden alkoholistien lapsista muuten kuin olemalla omaan elämäänsä hieman vähemmän tyytyväisiä (ks. Johnson & Rolf 1990, 168).

Tutkimusten tuloksista voidaan tehdä kuitenkin johtopäätöksiä eri tavoin ja jopa valikoida, minkä tutkimuksen tulokset otetaan huomioon. Tämä vaikuttaa taas paljon siihen kuvaan, joka tutkimusten perusteella saadaan alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista. Esimerkiksi Barber ja Gilbertson (1999, 383) ottavat oman artikkelinsa alussa kriittisen kannan ongelmien periytymisen kysymykseen ja toteavat, että empiiristen tutkimusten todisteet alkoholiongelmaisten vanhempien lasten patologisuudesta ovat vaatimattomia. Christensen ja Bilenberg (2000, 224) toteavat hyvin suorasukaisesti, että vanha patologia-näkökulma alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin on riittämätön. Toisaalla ongelmakeskeisiä tutkimuksia tarkastelemalla Hurcom, Copello ja Orford (2000, 474) kuten myös Maffli (2001, 80) vetävät johtopäätökset, joissa toteavat vanhempien alkoholiongelmissa olevan vahingollinen vaikutus lapsen fyysiselle, sosiaaliselle ja psykologiselle kehitykselle. Näyttää siis siltä, että alkoholismien periytymisen ja alkoholistien lasten psykopatologisuuden tutkimuksen epäyhtenäisistä tuloksista huolimatta näillä tutkimustraditioilla on vetovoimaa, joka saa ne jatkumaan ja jopa edelleen leviämään eri puolille maailmaa (esim. Barnow, Schuckit, Lucht, John & Freyberger 2002; Corral, Holguín & Cadaveira 2003).

Riskit, suojaavat tekijät ja haavoittuvuus

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykopatologioita tarkastelevaa tutkimusta kohtaan esitetty kritiikki on ollut osaltaan luomassa pohjaa uudentalaiselle tutkimustraditioille. Myös ne harvat empiiriset tutkimukset, jotka ovat kiinnittäneet huomiota alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille kehittyviin kykyihin ovat kyseenalaistaneet vanhempien ongelmien determinististä vaikutusta. Tämä on herättänyt kysymyksiä siitä, miksi osa vaikeissa olosuhteissa kasvavista lapsista pärjää ja selviytyy hyvin, kun taas toisille ilmaantuu vakavia ongelmia. Viime vuosina alkoholiongelmaisten vanhempien

lapsia tarkastelevassa tutkimuksessa onkin alettu painottaa näkökulmaa, jossa tarkastellaan riskien ja haavoittuvuuden kysymyksiä.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tutkimus riskien, suojaavien tekijöiden ja selviytymisen näkökulmasta on osa laajempaa psykologista tutkimustraditiota, jossa tarkastellaan ongelmien siirtymistä seuraaville sukupolville ja siirtymistä ehkäiseviä tekijöitä (Johnson & Leff 1999, 1086). Tutkimussuunnan klassikkoihin kuuluu Wernerin ja Smithin (1982) laaja pitkittäistutkimus, jossa alkoholiongelmaisten vanhempien lapset olivat yhtenä tarkastelun kohteena.

Ongelmien siirtymistä ja tekijöitä, jotka aiheuttavat katkoksia ongelmien periytymissä, tarkastellaan siis sellaisten käsitteiden kautta kuin riskit, suojaavat tekijät ja haavoittuvuus. Riskillä tarkoitetaan sitä, että tietyllä lapsella – tässä tapauksessa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsella – on satunnaisesti valittua lasta suurempi todennäköisyys kohdata tai ilmentää erilaisia ongelmia omassa elämässään. Se, että jokin asia identifioidaan riskitekijäksi, ei tarkoita kuitenkaan sitä, että sen ja muiden ongelmien välillä ajateltaisiin olevan suora kausaalinen suhde. (Johnson & Rolf 1990, 165; Johnson & Leff 1999, 1085.) Riskitekijät, jotka altistavat lasta esim. päihteiden käytölle, liittyvät asuinympäristöön, perheeseen, ystävien päihteiden käyttöön, koulunkäyntiin ja moniin muihin sosiaalisiin ja psykologisiin tekijöihin. Jokainen riskitekijä nostaa osaltaan päihteidenkäytön aloittamisen todennäköisyyttä, ja kun tietty määrä riskitekijöitä vaikuttaa ja vastaavasti suojaavat tekijät puuttuvat, alkaa päihteidenkäyttö. Suojaavat tekijät ovat riskitekijöiden vastapooli niin, että samat asiat jotka aiheuttavat riskin, saattavat myös suojata lasta. (Beauvais & Oetting 1999, 102.)

Tärkeitä käsitteitä ovat riskin lisäksi haavoittuvuus, haavoittumattomuus ja suojaavat tekijät. Haavoittumattomuuden käsite viittaa siihen arkielämästäkin tuttuun ilmiöön, että tietyt ihmiset näyttävät selviytyvän melkein pä mistä tahansa. Haavoittumattomuus tarkoittaa kykyä sietää, sopeutua tai päästä yli elämän kriiseistä. (Glantz & Sloboda 1999.) Johnsonin ja Rolfin (1990, 186) mukaan haavoittumattomuus tarkoittaa kykyä selvittää ongelmat ja kokemukset rakentavasti, saada positiivista huomiota ja uskon säilymistä elämän merkityksellisyyteen. Käsitteellä voidaan viitata joko prosessiin, kykyyn tai lopputulokseen. (Beauvais ja Oetting 1999, 103; Glantz & Sloboda 1999, 109.) Hieman erilaisin konnotaatioin samasta ilmiöstä on tutkimuksissa käytetty myös muita käsitteitä, kuten esim. ”hardiness”, ”competence” ja ”ego resilience”. (Tarter & Vanyukov 1999, 86–87.)

Kiistelyä on aiheuttanut se, voiko lapsessa itsessään olla jokin piirre tai ominaisuus, joka suojaa tätä päihdeongelmien kehittymiseltä. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista puhuttaessa tämä tarkoittaa sitä, että he kaikki kuuluvat riskiryhmään vanhempien päihteidenkäytön vuoksi. Osa heistä pystyy kuitenkin välttämään päihdeongelmien kehittymisen itselleen haavoittumattomuuden vuoksi (Christensen & Bilenberg 2000, 220). Ajatukset siitä, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia suojaisivat jotkin piirteet tai ominaisuudet, ei ole sinänsä uusi. Haavoittumattoman käsitettä on käytetty alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista puhuttaessa paljon, ja se on myös osa ei-

tieteellistä diskurssia. Ackerman (1986) esimerkiksi toteaa, että noin kymmenesosa lapsista on haavoittumattomia. Käsite, jota päihteidenkäyttäjien lapsista tässä yhteydessä on usein käytetty, on ”kultainen lapsi”. Lapseen itseensä liittyviä suojaavia tekijöitä tarkastelevissa tutkimuksissa on havaittu esimerkiksi että korkea älykkyydosamäärä voi olla alkoholiuongelmilta suojaava tekijä (Blackson 1995; Johnson & Rolf 1990, 166).

Kaikki eivät kuitenkaan usko ”kultaisen lapsen” olemassaoloon. Esimerkiksi Beauvaisin ja Oettingin (1999) mielestä joidenkin lasten selviytyminen johtuu siitä, että heikkokin ympäristö tarjoaa aina joitakin suojaavia tekijöitä, jotka auttavat lasta välttymään ympäristön riskitekijöiden vaikutuksilta. Riskien ja suojaavien tekijöiden välinen suhde tarjoaa heidän mielestään riittävän selityksen sille, miksi jotkut selviytyvät ja toiset eivät. (Beauvais & Oetting 1999, 101–102.) Myös tämä näkemys saa tukea empiirisistä tutkimuksista. Barnow, Lucht, Hamm, John ja Freyberger (2004) tarkastelevat eikliiniseen otokseen perustuvassa tutkimuksessaan lasten taipumusta aggressioon ja poikkeavaan käytökseen. He toteavat, että perhehistoriasta löytyvät alkoholiuongelmat eivät korreloi lapsen käytösongelmien kanssa, mutta sen sijaan vanhempien torjuva asenne lapseen näkyy aineistossa selittävänä tekijänä. Näin vanhempien käytös lasta kohtaan voi toimia suojaavana tai riskitekijänä. Myös vanhemman sukupuoli saattaa olla riskitekijä, sillä samaa sukupuolta alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa olevalla lapsella on suurempi todennäköisyys kokea erilaisia tunne-elämän ja käyttäytymisongelmia (Christensen & Bilenberg 2000).

Uusin alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevä tutkimus on siis liittynyt mukaan riskien ja suojaavien tekijöiden tarkasteluun. Pelkästään alkoholiongelman aiheuttamaan riskiin keskittyvää tutkimusta on kuitenkin tehty melko vähän, sillä alkoholiuongelmat on paremminkin nähty yhtenä ympäristön tuottamana riskitekijänä ja ongelmana muiden joukossa. Merkittävä muutos aiempaan on siinä, että monien tutkijoiden silmät ovat avautuneet näkemään, ettei alkoholiriippuvuuden tai muun ongelmakäyttäytymisen siirtyminen sukupolvelta toiselle tapahdu suoraviivaisesti. Kriitiltä tämäkään tutkimussuuntaus ei ole täysin välttynyt. Reich, Earls ja Powell (1988, 835) kyseenalaistavat tutkimuksensa perusteella koko riskeistä ja suojaavista tekijöistä puhumisen mielekkyyden alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tilannetta tarkasteltaessa. Alkoholiongelmaisen vanhemmuuden leimaama kotiympäristö on heidän käsityksensä mukaan niin täydellisesti toimimaton, ettei riskien ja suojaavien tekijöiden tarkastelussa ole mieltä.

Lapsuudenkokemukset tutkimuskohteena

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevää tutkimusta löytyy siis kansainvälisistä julkaisuista runsaasti. Tehdyt tutkimukset eivät kuitenkaan kerro lapsuudenkokemuksista alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletessä. Toki myös lapsuuden ja lasten näkökulmaa etsivää tutkimusta on olemassa, mutta verrattuna äsken

esiteltyihin, lapsuuden ongelmia ja ongelmien siirtymistä korostavien tutkimusten määrään, on se kuitenkin varsin harvinaista.

Margaret Corkin ”Unohdetut lapset” -teosta (1969/1970) pidetään vanhempiensa alkoholiongelmissa kärsivien lasten tutkimuksen klassikkona. Tutkimustaan varten Cork haastatteli alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia klinikon ja sosiaalityöntekijän ominaisuudessa (ks. Cork 1970, 7).

Yksi laajimmista empiirisistä tutkimuksista, jossa on pyritty tavoittamaan alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elettyä lapsuutta on Vellemanin ja Orfordin tutkimus (1990; 1993a). Siinä informantteina on 170 nuorta, jotka ovat kärsineet vanhempiensa alkoholinkäytöstä lapsuudessaan tai nuorena. Tutkimushetkellä he olivat 16–35-vuotiaita. Aineisto on kerätty lomakkeella ja haastatteluin. Suurin osa tutkimuksen informanteista kuvasi vanhempien juomisen häirinneen perheen elämää monin tavoin: Vanhemman vaihtuvat tunteet ja ärtyneisyys sekä epäluotettavuus mainittiin useimmin. Alkoholiongelmainen järkyttää läheisiään myös itsetuhoisella käytöksellään, sillä joka kolmas kertoja tiesi vanhemman yrittäneen itsemurhaa tai uhanneen sillä. Velleman ja Orford (1990, 314) kiinnittävät huomiota myös siihen, että monet informanteista kertoivat alkoholiongelmaisen vanhemman seksuaalisesta ahdistelusta, joka kohdistui joko itseensä, sisaruksiin tai lasten ystäviin. Hyvin harvojen vakavastikaan alkoholiongelmaisten vanhempien juomiseen oli puututtu mitenkään, eikä valtaosa vanhemmista ollut koskaan ollut minkäänlaisessa hoidossa.

Lapsuuden näkökulmaa pyritään joissakin tutkimuksissa tuomaan esiin puhuen kotiympäristöstä. Reich, Earls ja Powell (1988) vertasivat tutkimuksessaan alkoholiongelmaisten ja ei-alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kotielämää. Heidän tutkimuksensa mukaan ryhmät eroavat toisistaan siten, että alkoholiongelmaisten lapset näkevät vanhempansa heikompina roolimalleina, heillä on enemmän konflikteja vanhempien kanssa ja he myös kokevat enemmän fyysistä ja emotionaalista väkivaltaa. Tutkijoiden tarkastelema kotiympäristö näyttää siis alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletessä lasten näkökulmasta kaikin puolin heikommalta kuin koti jossa kumpikaan vanhemmista ei ole alkoholiongelmainen.

Barberin ja Gilbertsonin (1999) kokoamien havaintojen mukaan vanhempien päihteenkäyttö vaikuttaa kotiympäristöön monin negatiivisin tavoin. Tutkimuksissa ovat nousseet esiin lasten kokemat huolet, vanhempien riidat, perheessä esiintyvä fyysinen ja seksuaalinen väkivalta ja jopa suurempi kuolleisuus kuin muissa perheissä. Myöhemmässä elämässä kerrotut lapsuusmuistot ovat alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla negatiivisempia kuin muilla. (Ks. Barber & Gilbertson 1999, 384–390.)

Ulkomaisen tutkimuksen tarkastelun jälkeen voidaan johtopäätöksenä todeta, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskevan tutkimuksen tutkimusasetelmat ovat kehittyneet ja niissä ollaan päästy ainakin osittain eroon lasten näkemisestä ongelmasta. Tutkimuksissa on yksiselitteisesti havaittu, että alkoholiongelmaiset vanhemmat aiheuttavat lapsille monenlaisia vakavia ongelmia. Tutkimusta ja pohdintaa erilaisten ongelmien syvällisemmistä mekanismeista ei ole kuitenkaan paljon tehty, vaan niiden olemassa-

olo on jäänyt lähinnä toteamuksen tasolle. Seuraavaksi edellä esiteltyyn tutkimuskirjallisuuteen luodaan kriittinen katse lapsuudensosiologisesta näkökulmasta. Tutkimuskirjallisuudesta etsitään lapsuudesta tuotettuja kuvia ja pohditaan, millaisia ovat ne lapsuuskäsitteykset, jotka ohjaavat työtä alkoholitutkimuksen kentällä.

Kriittinen katsaus: onko lapset unohdettu alkoholitutkimuksessa?

Corkin kirjoittaman klassikkokirjan otsikon voidaan nyt, reilun kolmenkymmenen vuoden kuluttua kirjan ilmestymisestä sanoa olleen oikeaan osunut profetia; lapset ja heidän näkökulmansa näyttävät todellakin monin tavoin unohtuneen alkoholitutkimuksessa. Kooten edellä esitetyistä tutkimuksista ja niiden luokitteluista voidaan todeta, että englanninkielisissä julkaisuissa esitetään paljon erilaisia tutkimuksia, joissa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ominaisuuksia tai heille kehittyviä ongelmia on tarkasteltu. Sen sijaan lapsuudenkokemuksia tarkastelevat tutkimukset ovat perin harvinaisia.

Havaintoa lapsia ja heidän kokemuksiaan käsittelevän tutkimuksen vähäisyydestä tai puuttumisesta tukevat muidenkin kirjoittajien näkemykset. Esimerkiksi Ackerman (1991, 15) ja Edgren-Henrichson (1993) ovat tahoillaan kiinnittäneet huomiota lapsuuden unohtumiseen alkoholitutkimuksissa. Seuraavaksi tätä lapsuuden unohtamista tarkastellaan etsimällä tekijöitä, jotka ovat edesauttaneet lasten näkökulman ohittamista tutkimuksessa. Lapsuuden unohtamisen lisäksi kritisoidaan tapaa, jolla lapset on asetettu tutkimusten kohteiksi psykologisissa tutkimuksissa. Tarkastelun apuvälineenä käytetään Bardyn (1998) esittämää jaottelua länsimaisen ajattelun sisältämistä lapsuuden rooleista tai määreistä. Bardyn mukaan lapset nähdään paitsi ei-vielä aikuisina, niin myös avuttomina, haavoittuvina, keskeneräisinä, ongelmina tai uhreina. (Bardy 1998, 69.)

Lasten näkymättömyys alkoholiongelmiä käsittelevässä tutkimuksessa ja keskustelussa voidaan tulkita kahdella tavoin. Ensinnäkin lapset voidaan nähdä yhtenä osana läheisten ryhmää ja kysyä, miksi päihteiden aiheuttamat sosiaaliset haitat ja läheisten kokemukset yleensäkin eivät herätä suurta keskustelua (ks. Haavio-Mannila 2003, 8; Maffli 2001, 79). Toiseksi voidaan kysyä, jääkö lapsuus alkoholin tuottamista haitoista puhuttaessa erityisen vähälle huomiolle, ja jos se jää, niin miksi.

Lapsuuden näkymättömyyden syitä alkoholitutkimuksessa on tyydytty usein etsimään helpoimmasta ja lähinnä olevasta paikasta, eli lapsista itsestään ja siitä millaisia he luonnostaan ovat. Esimerkiksi Ackerman (1991, 15–16) väittää, että lapset pyrkivät salaamaan vanhempien alkoholiongelman ja onnistuvatkin siinä niin hyvin, etteivät perheen ulkopuoliset ihmiset ymmärrä ongelmien olemassaoloa.

Syitä voidaan kuitenkin etsiä myös muualta kuin lasten ominaisuuksista. Edgren-Henrichson (1993, 17–18) toteaa, että lapsuuden näkökulma hukkuu usein sen vuoksi, että aikuiset toisaalta tekevät alkoholiongelmaisuuden määritelmät ja toisaalta ovat kyvyttömiä näkemään lasten näkökulmia. Poikola (1991) puolestaan arvelee pro gradu -tutkielmas-

saan, että lapset kertovat avoimesti perheessä olevista alkoholiongelmista elleivät aikuiset estä lapsia puhumasta alkoholiongelmista tai anna heille mallia alkoholiongelmiensa peittelyn käytännöstä.

Sytä lapsuuden näkymättömyyteen alkoholitutkimuksessa voidaan löytää myös laajemmista yhteiskunnallisista käytännöistä ja arvoista. Watt (2002, 260) ihmettelee yhdysvaltalaisien tutkijoiden vähäistä kiinnostusta alkoholistien lasten tutkimiseen. Hän näkee, että lehdistö on ominut aiheen itselleen, mikä karkottaa tutkijat aihepiiriin ääreltä. Watt myös pohtii, että alkoholin väärinkäytön laillisuus ja yleisyys ovat omiaan vähentämään tutkijoidenkin mielenkiintoa ja huolta. Ackerman (1991, 15–16) esittää, että alkoholiongelmaiseen keskittyminen on vienyt huomion pois siitä, että myös juojan ympärillä on ihmisiä, jotka kärsivät tämän juomisesta. Lisäksi yleinen käsitys alkoholiongelmaisista perheittäminä ja vailla sitoumuksia elävinä puliukkoina on estänyt näkemästä juojan läheisiä.

Lasten näkymättömyyden tarkastelu tulee entistä mielenkiintoisemmaksi kun katsotaan yksityiskohtaisemmin sellaisia tutkimuksia, joissa lapset tai lapsuus ovat olleet julkilausuttuina kohteina. Jopa tällaisissa tutkimuksissa joku tai jokin muu pyrkii nousemaan tarkastelun keskiöön. Näin ilmeisen aidotkin pyrkimykset lasten ja lapsuuden näkökulman saavuttamiseen voivat päätyä aikuiskeskeisyyteen. Esimerkiksi lapsuuden näkökulmaa hahmottamaan pyrkivän Corkin tutkimuksen taustalla oleva aikuiskeskeisyys paljastuu vaikkapa tutkimuskysymyksiä tarkastelemalla. Keskeiset tutkimusongelmansa hän määrittelee nimittäin seuraavasti: ”Haastatteleamalla alkoholistien lapsia toivon löytäväni jotakin uutta alkoholistista ja hänen puoliosastaan ja saavani tarkemman kuvan vaikutuksesta, joka alkoholistiperheiden kotielämällä on lapsiin” (Cork 1970, 34). Mielenkiinnon keskiössä ovat siis vanhemmat ja heidän ongelmansa.

Aikuisten ja heidän kokemustensa ja ongelmiensa nouseminen keskiöön toistuu Vellemanin ja Orfordin (1990) tutkimuksessa. He ilmaisevat tutkimuksensa tavoitteeksi kuvauksen antamisen sellaisista lapsuudenkokemuksista, joihin kuuluu alkoholiongelmainen vanhempi. Tutkimuksessa nuorilta aikuisilta kysytään vanhempien alkoholiongelmiensa vaikutusta kotielämään käyttäen lomaketta, jossa on 61 väittämää. Kysymykset käsittelevät kuitenkin seurauksia, joita vanhemmalle on koitunut, kuten esim. käsien vapinaa (kysymys 47), hikoilua aamuisin (kysymys 48) tai pahoinvointia (kysymys 49). Kysymyspatteristo alkaa itse asiassa lauseella ”When drinking would your parent: ...” Huomio kiinnitetään siis juojalle aiheutuneisiin haittoihin⁸ ja sitä kautta hänet nostetaan kiinnostuksen kohteeksi. Sen sijaan informanttien lapsuudenaikaiset tunteet, kokemukset ja toiminta ovat vain muutaman kysymyksen aiheena.

⁸ Kritisoidessani tätä seikkaa Richard Vellemanille hän puolusti vanhemman kokemien haittojen tarkkaa kyselemistä sillä, että niin saatiin näkyviin vanhemman alkoholiongelman vakavuus.

Lapsuuden sosiologia väittää lapsuuden olevan kaikkiaan näkymätöntä yhteiskunnassamme, mikä ilmenee kahdella tavalla. Ensinnäkin käsityksemme lapsuudesta kieltää lapselta ontologisuuden. Lapsuus on vain muutosvaihe, joka tulee merkittäväksi tulevaisuuden aikuisuutena. Lee (2001, 5) ilmaisee lapsuuden merkityksen tulevaisuuden kansalaisuutena siten, että lapsi on ”tuleva ihminen” (human becoming), eikä suinkaan vielä aikuisen kaltainen ”varsinainen ihminen” (human being). Lapsuus ymmärretään näin siirtymävaiheena, eikä sinänsä tärkeänä ja olennaisena aikana ja elämänvaiheena. Lapsuus on näkymätöntä myös rakenteellisesti, sosiaalisesti ja poliittisesti. Nämä kaikki seikat kertovat siitä, ettei lapsuus ole länsimaisissa yhteiskunnissa arvostettua. (Bardy 1998, 68–71; Mayall 1998; Wyness 2000, 24.)

Lapsuuden ymmärtäminen siirtymävaiheena ja keskeneräisyyden aikana tulee esiin myös alkoholismien periytymisen ja psykopatologioiden tutkimuksessa. Esimerkiksi Velleman ja Orford (1999, 124) toteavat, että lasten selviytymisen tutkiminen on tärkeää, koska lapsuuden ongelmat siirtyvät usein aikuiselämään. Sher (1997, 247) näkee, että periytymisen tutkimuksen tärkeimpiä syitä on halu selvittää alkoholismien syitä. Näin tutkijoiden mielenkiinnon kohteena ei siis ole vanhempien alkoholiongelmien värittämä lapsuus, vaan se mitä seurauksia siitä mahdollisesti on tulevalle aikuiselle. Bardy (1989, 17) toteaa samaan tapaan sijaishuollosta tehtyjä tutkimuksia arvioidessaan, että niissä on normina ollut aikuisuus, kun taas lapsuus on nähty vain ohimenevänä siirtymävaiheena.

Lapsuuden unohtaminen voi tapahtua muillakin tavoin kuin siirtämällä lapset syrjään ja ottamalla aikuiset varsinaiseksi tutkimuksen kohteeksi. Tehokas tapa saada vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivien lasten kokemukset huomaamattomiksi on lasten hukuttaminen perheeseen. Lapsuuden näkymättömyyttä perheen takaa on kritisoitu paljon lapsuustutkimuksessa 1990-luvulla (esim. Ritala-Koskinen 2003, 135; Qvortrup 1994, 26). Oakley (1994, 18) toteaa, että juuri lapsen piilottaminen perheeseen on suurin este lapsena olemisen tutkimiselle. Lapset on määritetty perheen osaksi myös vallitsevassa systeemitieteellisessä lähestymistavassa, jossa ongelmaksi on määritelty ”alkoholistiperhe”. Vanhemman toiminnan vahingollisuutta lapsille voidaan jopa hälventää tai vastuu siitä jakaa ei-alkoholiongelmaisille perheenjäsenille. Esimerkiksi vanhaan systeemitieteelliseen kirjallisuuteen pohjautuvassa päätelmässään Poukkula (1990, 22) jakaa syyllisyyttä vanhempien alkoholiongelmista lapsille väittämällä, että lapset saattavat ”osaltaan ylläpitää alkoholismia provosoimalla vanhempien epäsopeaa.”

Lapsuuden näkymättömyys on yhteydessä toiseen tapaan häivyttää alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia tai nähdä ne aikuisnäkökulmasta. Tätä käytäntöä kutsun alkoholiongelmaisten vanhempien lasten patologisoinniksi. Seuraavaksi tutkimuskirjallisuuden tarkastelua jatketaan etsimällä alkoholitutkimuksesta tapoja, jolla lasten näkökulmaa voidaan häivyttää patologisoinnin keinoin. Edgren-Henrichson (1993) toteaa kirjallisuuskatsauksensa perusteella, että lasta ja alkoholia käsittelevä pohjoismainen tutkimus on kaksinkertaisesti ongelmakeskeistä: alkoholinkäyttö nähdään näissä tutkimuksissa ongelmana, minkä lisäksi kiinnostuksen kohteena ovat lapsille aiheutuvat ongelmat. Myös Saarto (1987, 74) kritisoi tutkimusten, arkiajattelun ja käytännön

toimien ongelmakeskeisiä lähtökohtia. Ongelmanäkökulman hallitsevuus on hyvin ilmeistä myös niissä laajoissa englanninkielisissä tutkimustraditioissa, jotka ovat keskittyneet lasten psykososiaalisten ongelmien ja alkoholismin periytymisen tutkimukseen.

Toteamus alkoholiongelmiensa siirtymisestä sukupolvelta toiselle on hyväksytty niin yksiselitteisenä totuutena, että se tuntuu lähteneen elämään omaa elämäänsä ilman että kukaan enää kyseenalaistaa sitä. On mielenkiintoista, että alkoholismin periytymisen ajatuksesta on tullut paitsi toteamus tai tutkimustulos, niin myös peruste tutkimuksille. Esimerkiksi Sherin (1993) näkemyksen mukaan alkoholistien lapsiin kohdistuva tutkimuksellinen mielenkiinto johtuu siitä, että heillä on normaalipopulaatiota suurempi riski kohdata elämässään erilaisia ongelmia. Näin oletus alkoholiongelmiensa periytymisestä on muodostanut kehäpäätelmän, jossa alkoholiongelmaisten lapsia tutkitaan siksi, että heistä tulee muita todennäköisemmin alkoholiongelmaisia – tutkimuksissa, joiden tuloksena todetaan, että heistä tulee todennäköisesti alkoholiongelmaisia!

Vaikka alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla onkin ilmeisesti muita suurempi riski kokea omassakin elämässään erilaisia ongelmia ja ilmentää ongelmakäyttäytymisen muotoja, on syytä kysyä mistä kaikista lähtökohdista käsitys alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista patologisina nousee. Aiemmin käsiteltiin jo tutkimusasetelmien tuottamia vinoutumia, joita syntyy esim. tutkimalla hoitoon hakeutuneita alkoholiongelmaisia ja heidän lapsiaan ja vetämällä tästä laajempia johtopäätöksiä. Aina ei myöskään kiinnitetä tarpeeksi huomiota siihen, mistä tutkimuksen tulokset todellakin kertovat: Maffli (2001, 82) ja Sher (1997, 253) näkevät, että joskus vaihtelevien tunteiden tutkimusta on erehdytty kutsumaan persoonallisuuden tutkimukseksi. Riittävien pitkäikäisten tutkimusten puuttuminen on niin ikään antanut mahdollisesti liiaksi tilaa väärille oletuksille siitä, miten pysyviä alkoholiongelmaisten vanhempien lasten käyttäytymismuutokset ovat. Edgren-Henrichson (1993, 30) puolestaan huomauttaa, että vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineille aiheutuvia sosiaalisia ongelmia ei ole problematisoitu kyllin pitkälle. Tutkimuksissa ollaan tyydytty siihen havaintoon, että vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsiviltä lapsilta puuttuu joitakin sosiaalisia valmiuksia, eikä esimerkiksi sitä ole kysytty, miten lapset kompensoivat näitä puutteita.

Käsityksemme alkoholiongelmaisten vanhempien lasten patologisuudesta saattaa liittyä myös tapaan, jolla tutkimusten tuloksia tulkitaan. Esimerkiksi Christensen ja Bilenberg (2000, 223) toteavat, että heidän tuloksensa tukevat aiempia tutkimuksia, joiden mukaan ”vanhempien alkoholinkäytöllä on vahingollisia vaikutuksia lapsiin”. Tutkijat päättelevät tästä, että ”alkoholistien lapset ovat todellakin ihmisryhmä, joka on psykiatrisen hoitohenkilökunnan kliinisen huolen kohde.” Lapset siis määritellään hoidon tarpeessa oleviksi, ja alkoholiongelmaisten aikuisten osuus erilaisten haittojen tuottamisessa ohitetaan. Näkökulmat, joissa olisi esitetty masennus yms. ”oireet” lapsen normaalina reagoitina epänormaaliin ympäristöön, eivät ole mahtuneet tähänastiseen tutkimukseen. Tutkimuksessakin olisi syytä pyrkiä tietoisesti siihen, ettei lapsia katsota pelkkien oireiden kautta, sillä myös lapsella tulisi olla oikeus tulla kuulluksi ja nähdyksi ihmisenä jolla on arvo sinänsä (Oranen 2001b, 62).

Perinteisen sosialisointinäkömyksen sisällään pitämä patologisuuden ajatus voidaan myös nostaa esiin. Lapset, jotka eivät tyydy normaaleihin rooleihin tai eivät sosiaalista odotetulla tavalla, katsotaan jollain tavalla poikkeaviksi tai patologisiksi. Kun lapsi ylittää hänelle annetun roolin rajat, nähdään syy kotiympäristössä ja lapset ”epäonnistuneen sosialisointitehtävän” tuotteina. (James & Prout 1996, 44.) Bardy (1989, 17–18) väittää, että lapset nähdään vastaanottajina, joiden odotetaan sopeutuvan aikuisten heille tarjoamiin olosuhteisiin. ”Sopeutumaton” nuori tai lapsi nähdään uhkana, kun taas hoidotta jäänyt pikkulapsi on uhri. Uhriasetelma tuottaa puolestaan monenlaisia ongelmia, kun kyvykäs lapsi ei sovi hänelle annettuun rooliin. Käytännössä tapahtuvaa uhrioletuksen ja kyvykkään lapsen törmäämistä on kuvattu monissa teoksissa. Vanhempien mielenterveyden ongelmat, perheessä tapahtuva väkivalta ja yleensäkin erilaiset ihmisten kohtaamat kriisit synnyttävät tilanteita, joissa auttamaan pyrkivät ammattilaiset ja vanhemmat näkevät lapset yksioikoisesti uhrinäkökulmasta. (esim. Eskelinen & Kinnunen 2001; Inkinen 2001; Oranen 2001b, 44–48; Saari 2003; Sinkkonen 2003.)

Ikäkategoriointi ja lapsen näkeminen tietyn ikävaiheen kautta tulee selkeästi esiin alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevässä kirjoittelussa. Strandell (1995, 16) toteaa, että yksilöllisen tarkastelutavan korostuminen lapsuuden tutkimuksessa on johtanut siihen, että ikä ja kehitysvaihe ovat muodostuneet vallitseviksi tarkastelukehikoiksi. Lapsen käyttäytyminen ja kokemukset nähdään näin aivan eri käsitteistön ja tulkintakehikkojen kautta kuin aikuisten. Ikä on lapsuutta mystifioiva käsite, niin että aikuinen on ”iätön” ja lapsi ikäkategorioiden edustaja. (Strandell 1995, 16.) Systemiteoreettinen ajattelu tuottaa kuvaa poikkeavuudesta ja patologisuudesta esittämällä lapset tiukkoihin rooleihin sopimattomina. Esimerkiksi Ackerman (1991, 40–41) kuvailee lasten joutumista heille vahingolliseen aikuisen rooliin seuraavasti: ”He joutuvat ehkä hakemaan vanhempiaan juomistilanteista ja omaksumaan ikäisekseen äärimmäisen pitkälle menevän aikuisen roolin.” Systemiteoreettisen ajattelun mukaan lapsi ja aikuinen nähdään toisensa poissulkevinä luokkina ja aikuisen rooliin joutuminen nähdään lapselle vahingollisena. Chase (1999, 5) näkee, että perheessä tapahtuu joko funktionaalisten tai tunneroolien nurinkääntyminen, jolle alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ajatellaan olevan erityisesti alttiina.

Tarkasteltaessa lapsuutta erityisissä normaalilapsuuteen sopimattomissa tilanteissa on syytä kiinnittää huomiota myös lapsuuden yleisempään yhteiskunnalliseen kuvaan. Conradin ja Schneiderin (1992, 169) mukaan lapset ovat yhteiskunnallisen asemansa vuoksi alttiimpia poikkeavuuden leimoille, koska heidät jo valmiiksi nähdään samantyyppisten määreiden kautta kuin mitä sairaan rooliin liitetään. Lapsiin liitettävä ongelmien kenttä on puolestaan niin laaja-alainen, että voidaan kysyä, onko lapsuus sinänsä tullut ongelmaksi nykyaikuisille (Alanen & Bardy 1990, 24–26; Oakley 1994, 17).

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin kohdistuvasta tutkimuksesta voidaan kooten todeta, että tutkimusaiheiden ja -kohteiden valinta, lapsuuden näkökulmien unohtamisena ja kritisoimatta otetut tutkimusten tausta-ajatukset eivät ole edistäneet alkoholiongelmaisten vanhempien lasten näkökulmien esille tuleamista. Riittävää poh-

dintaa yhteiskunnallisista tekijöistä, alkoholiongelmiin luonteesta ja tutkimuksia tekevien ihmisten arvoista ja asenteista ei ole tehty. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevä tutkimus saattaa myös osaltaan pönkittää yksipuolisia ja jopa vahingollisia käsityksiä, sillä lapsuus esitetään siinä lähes yksinomaan ongelmanäkökulmasta. En halua sanoa tällä, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset kokemat ongelmat pitäisi jättää huomiotta, koska lapset selviytyvät niistä kuitenkin. Päin vastoin, tutkimuksessa – kuten myös poliittisissa päätöksissä, lasten kanssa työskenneltäessä ja yleensäkin kaikilla yhteiskunnan areenoilla – olisi suhtauduttava nykyistä paljon suuremmalla vakavuudella siihen tutkimusten yksiselitteisesti osoittamaan seikkaan, että eläminen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa voi olla monin tavoin negatiivinen lapsuudenkokemus.

Tutkimus on yhteiskunnallisten käytäntöjen heijastumaa ja osaltaan tuottaa käsitystapojamme, joten alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletyn lapsuuden paremmin havaitsemaan pystyvän tutkimustradition luominen olisi äärimmäisen tärkeää. On myös huomattava, ettei tutkimus anna todellisuudessa tarjoakaan perusteita alkoholiongelmaisten vanhempien lasten näkemiselle ongelmina. Kaikesta tästä huolimatta negatiivista kuvaa lapsuudesta ja lapsista tuottava, aikuiskeskeinen tutkimustraditio ei ole herättänyt kovin äänekkästä kritiikkiä. Sen sijaan läheisriippuvuusajattelu, jonka tarkasteluun seuraavaksi siirrymme, on etenkin Yhdysvalloissa ollut rajun tieteellisen arvostelun kohteena.

4 Läheisriippuvuusajattelu

Käsiteltäessä kysymystä vanhempiensa alkoholiongelmista kärsivistä lapsista on tarpeen luoda katsaus myös läheisriippuvuusajatteluun. Läheisriippuvuuden käsitettä käyttäviä kirjoituksia näkyy paljon esim. sanoma- ja aikakauslehdissä, mutta myös tieteellisen diskurssin alueelle sijoittuvissa teksteissä. Läheisriippuvuusajattelu on saavuttanut mitä ilmeisimmin ihmisten mielissä merkittävän sijan, ja voi väittää, että se jopa hallitsee koko alkoholiongelmaisten läheisten käsitteellistämisen tapaa. Tämän voi päätellä paitsi erilaisista lehtikirjoituksista ja kirjallisuuden perusteella, niin myös tämän tutkimuksen empiirisen aineiston ja erilaisten julkaistujen omaelämäkerrallisten kirjoitusten perusteella (ks. esim. Koski-Jännes & Hänninen 2004b; Utoslahti & Peltoniemi 2003). Läheisensä päihdeongelmista kärsivät käyttävät läheisriippuvuusajattelun käsitteistöä omista kokemuksistaan kertoessaan (ks. Irvine 1999), mutta toisaalta esimerkiksi käyttämässäni aineistossa monet myös kritisoivat sitä. Koska tarjolla ei ole läheisriippuvuusajattelun kanssa kilpailevia näkemyksiä päihdeongelmaisten läheisten aseman käsitteellistämiseksi, toimii läheisriippuvuusajattelu maassamme ikään kuin ideologisessa monopoli-asemassa.

Läheisriippuvuusajattelun käsittelemistä osana tätä tutkimusraporttia voi perustella monin muinkin tavoin kuin vain sen hallitsevalla asemalla. Johdantoluvussa perusteluna esiteltiin se, että läheisriippuvuusajattelu on ei-emansipatorista (esim. Holmila 1997, 181–182; Krestan & Bepko 1991), mikä sotii niin millsiläisistä lähtökohdista nousevia, kuin coping- ja läheisnäkökulmankin arvoja vastaan. Tärkeä motiivi läheisriippuvuusajattelun tarkastelulle nousee sen tieteelliseen diskurssiin sekoittumisesta, mihin paneudutaan heti aluksi. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevässä englanninkielisessä traditiossa tieteellisistä kirjoituksista erotetaan kliininen ja populaari kirjoittelu (ks. Sher, Johnson, Jacob & Chassin 1997, 258). Suomessa erottelua näiden eri motiiveista ja lähtökohdista nousevien kirjoitusten välillä ei ole tehty, mikä on ehkä osaltaan vaikuttanut siihen, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista kirjoitettaessa on tapahtunut käsitteellistä ja käytännöllistä sekaannusta.

Ei-tieteellinen kirjallisuus, joka käsittelee elämistä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa voidaan jakaa siis oma-apu- ja terapiakirjallisuuteen. Oma-apukirjallisuuden tavoitteeksi voi määritellä pyrkimyksen auttaa jostakin tietystä ongelmasta kärsiviä ihmisiä tekemällä heitä tietoiseksi ongelman eri puolista ja syntymekanismeista sekä osoittamalla, että samasta ongelmasta kärsiviä on muitakin. Terapiakirjallisuuden voi

puolestaan luonnehtia enemmänkin ammattilaisille suunnatuksi kirjoitteluksi. Käytännössä oma-apu- ja terapiakirjallisuuden välinen ero on kuitenkin joskus häilyvä ainakin alkoholiongelmista kirjoitettaessa. Alkoholiongelmaisen perheenjäseniä käsittelevässä oma-apukirjoittelussa esitetyt tiedot pohjautuvat usein terapeuttien kliinisessä työssä saamaan kokemukseen ja näkemykseen ilmiöstä. Oma-apukirjallisuudelle ja terapiakirjallisuudelle yhteistä on myös se, etteivät esitetyt väitteet perustu välttämättä tieteelliset kriteerit täyttävään tutkimustietoon, vaan terapiatyössä kohdattujen ihmisten kertomiin kokemuksiin. Lisäksi oma-apukirjallisuudessa vaikuttavat vahvasti myös kirjoittajien omat kokemukset. Näihin kirjallisuuden lajeihin kuuluville kirjoituksille yhteistä on se, että perhettä tarkastellaan systeeminä, johon myös läheisriippuvuuden käsite liitetään. Puhuttaessa läheisriippuvuudesta tulee huomata kuitenkin se tärkeä seikka, että läheisriippuvuus-käsite on epämääräinen (esim. Hands & Dear 1994), eikä sitä ole määritelty yhteisesti hyväksytyllä tavalla. Käsitteen käyttäjät määrittelevätkin sen yleensä tapauskohtaisesti, ja määritelmät poikkeavat toisistaan hyvin paljon (vrt. esim. Hellsten 1994; Beattie 1994).

Läheisriippuvuuskirjallisuus on edellä esitellyistä ongelmista huolimatta päässyt tunkeutumaan myös tieteelliseen diskurssiin. Alkoholiongelmaisten lapsia tarkastelevissa opinnäytetöissä on turvauduttu usein amerikkalaiseen terapiakirjallisuuteen ja Hellstenin oma-apukirjaan ”Virtahepo olohuoneessa”. Tutkimus ja terapiakirjallisuus sekoitetaan opinnäytetöissä toisiinsa niin, että terapiakirjallisuutta kutsutaan tutkimukseksi (esim. Johansson & Kokkonen 1992, 36; Ritvanen 1996) ja terapeutteja teoreetikoiksi⁹ (esim. Löytönen 2000, 24). Kuitenkaan esimerkiksi Hellsten ei ole sen paremmin teoreetikko kuin tutkijakaan, vaan oman kertomansa mukaan terapiatyöntekijä, kouluttaja ja konsultti (Hellsten 1994, 11). Hellstenin kirjan lisäksi usein viitataan esim. Janet Woititzin (1989), Claudia Blackin (1994) ja Timmen Cermakin (1990) terapiakirjoihin (ks. esim. Holmberg 2003; Taitto 2002, 285–286). Opiskelijoiden puolustukseksi on sanottava, että opettajatkin puhuvat läheisriippuvuudesta ikään kuin se olisi tieteellistä tietoa ja esim. Jyväskylän yliopistossa läheisriippuvuuskirjallisuutta kuuluu joidenkin oppiaineiden opintovaatimukseen (ks. Liikuntatieteiden ... 2002; Varhaiskasvatuksen ... 2004).

Myös tutkijat rinnastavat joskus läheisriippuvuusajattelun tieteellisiin teorioihin tai empiiristen tutkimusten tuloksiin. Esimerkiksi Koski-Jännes ja Hänninen (2004a, 8) kirjoittavat ”Hellstenin läheisriippuvuus-teoriasta”. Myöskin Jähi (2003) kutsuu ensin läheisriippuvuusajattelua teoriaksi, mutta muuttaa myöhemmin käytäntöä (Jähi 2004). Oma lukunsa on se, että alkujaan vain alkoholiongelmaisten miesten puolisoihin liitetty läheisriippuvuuden käsite näyttää leviävän alkoholiongelmien kentältä yhä uusille alueille ja uusiin ihmisryhmiin (Gordon & Barrett 1993, 310). Läheisriippuvuuden käsitettä käytetään nykyisin esimerkiksi parisuhdeväkivallan käsitteellistämiseen (ks.

⁹ Terapeutit voivat toki toimia myös tutkijoina ja tehdä tutkimusta, kuten esim. Timmen Cermak (1986). Eri lähtökohdista ja eri rooleissa kirjoitetut tekstit olisi kuitenkin lähdekriittisessä lukemisessa kyettävä asetettava omaan kontekstiinsa.

Lahti 2001) ja perheen riippuvuussuhteiden käsitteellistämiseen yleensäkin (esim. Jallinoja 2000, 215–218).

Läheisriippuvuusajattelun tunkeutuminen tieteellisen diskurssin sisälle ei ole ilmeisesti tapahtunut pelkästään Suomessa, sillä ainakin saksan- ja englanninkielisissä kirjoituksissa näkee terapiakirjallisuutta sekoitettavan tieteelliseen keskusteluun. Esim. Watt (2002, 261) viittaa Blackin (1981) väitteisiin alkoholistiperheen säännöistä aivan kuin nämä olisivat tutkimuksellisia tosiasioita. Samoin läheisriippuvuuden käsite (codependency, co-abhängigkeit) näkyy silloin tällöin tieteellisissä kirjoituksissa ikään kuin tieteellisenä käsitteenä (esim. Meyer & Phillips 1990, 553; Klein 2004, 5). Englanninkielisessä traditiossa tehty suhteellisen selkeä erottelu populaarien, kliinisten ja tieteellisten kirjoitusten välillä on kuitenkin ilmeisesti estänyt paremman sekoittumisen.

Miksi sitten läheisriippuvuusajattelun erottaminen tieteellisestä diskurssista ja sen kutsuminen joksikin muuksi kuin teoriaksi on niin tärkeää? Tieteellisessä kielenkäytössä teorialle on olemassa vakiintunut käyttötapaansa, jonka tehtäviin kuuluu luonnollisesti sulkea ei- tieteelliset selitykset tieteen ulkopuolelle. Vakiintuneen määritelmän mukaan teoria ”muodostuu joukosta lakeja, jotka systematisoivat jotakin ilmiöaluetta koskevat empiiriset säännönmukaisuudet” (Niiniluoto 1980, 193). Mikään ei tietenkään estä käyttämästä läheisriippuvuudesta esim. arkiteoria-käsitettä. Linnan (1994, 130) käyttämä käsite ”läheisriippuvuusideologia” kertoo paitsi sen, ettei kyseessä ole tieteellinen teoria, niin myös viittaa läheisriippuvuusajattelun ideologiseen luonteeseen ja asemaan, jonka se on yhteiskunnassamme saavuttanut. Sen sijaan pelkän teoria-käsitteen käyttö yhdistettynä läheisriippuvuuteen on tieteellisessä kirjoittelussa harhaanjohtavaa.

Teorian käsitteen määrittelyn kautta pääsemme myös niihin syihin, jotka osoittavat sen, ettei läheisriippuvuusajattelu ole tieteellinen teoria. Ensinnäkään läheisriippuvuutta ei ole pystytty määrittelemään tieteellisin käsittein. Läheisriippuvuus-käsitteen määrittely terapiakirjallisuudessaakin on niin kirjavaa, ettei kukaan varsinaisesti tiedä, mihin tällä termillä viitataan. Näin tarvittava systemaattisuus puuttuu. Läheisriippuvuusajattelu ei myöskään systematisoi empiirisiä havaintoja, vaan päin vastoin, väitteet läheisriippuvuuden olemuksesta on kyseenalaistettu empiirisissä tutkimuksissa. Tieteellisesti tarkasteltuna ei siis ole edes olemassa sellaista ihmisryhmää kuin läheisriippuvaiset (esim. Gordon & Barrett 1993; Sher 1997; Sher ym. 1997, 258), eikä ilmiötä jota voitaisiin kutsua läheisriippuvuudeksi.

Tieteen kehittymisen kannalta tärkeä demarikaatio-ongelma tuleekin ottaa vakavasti huomioon läheisriippuvuusajattelun tarkastelun yhteydessä. Käsitteellinen selkeys on osa rajanvetoa, jossa tieteellinen erotetaan epä-tieteellisestä. Sosiologian osalta tämä tarkoittaa myös sitä, että tiedeyhteisöt on kyettävä erottamaan muista yhteisöistä. (Niiniluoto 1984, 20–21.) Sosiologian yksi merkittävä ongelma on ollut kautta vuosikymmenten sen kyky perustella itsensä ”oikeana” tieteenä. Näin tässä tutkimuksessa – kun pyritään tuomaan sosiologian piiriin uutta tutkimusaluetta – eron tekeminen muihin tietämisen tapoihin on merkittävä osa aiheen ja tieteellisen käsittelytavan legitimaatiota.

Alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten asemaa käsittelevä tutkimus ja läheisriippuvuuskirjoittelu ovat kietoutuneet toisiinsa myös muuten kuin vain sekoittumalla. Sher (1997, 247) arvioi, että kliinikoiden esittämät väitteet alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten erityisistä luonteenpiirteistä ovat olleet herättämässä kiinnostusta myös tutkijoiden keskuudessa näiden kysymysten selvittämiseksi. Tieteellinen tutkimus on niin ikään löytänyt paljon mielenkiintoisia tarttumapintoja kumotessaan kliinisen kirjallisuuden väitteitä ja osoittaessaan sen rajoituksia. Näin läheisriippuvuusajattelu ei ole tieteelliselle aiheen tutkimukselle suinkaan pelkkä ongelma, vaan myös tietynlainen kumppani. Suomessa läheisriippuvuuskirjoittelun vaikutus on ollut ilmeisesti lähinnä negatiivinen tieteen näkökulmasta tarkasteltuna. Näkisin nimittäin, että läheisriippuvuusajattelun hallitseva asema on ollut osaltaan merkittävästi estämässä päihdeongelmiaisten läheisiä käsittelevän tutkimuksen syntymistä. Tämä selittyy Ehrnroothin (1990, 34) käsittein ilmaistuna siten, että Suomen kaltaisessa pienessä maassa kohteliaisuus pitää yllä yhteisymmärrystä, joka estää tieteellisessä työssä olennaisten kriittisten ja kommentoivien koulukuntien kehittymistä.

Seuraavaksi siirrytään läheisriippuvuusajattelun sisällöllisiin kysymyksiin siltä osin kuin ne tulevat merkittäviksi tarkasteltaessa lapsuutta alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa. Näin esiin nousee erityisesti kaksi teemaa. Nämä ovat sairaus-oletus ja lapsille annetut roolit ”alkoholistiperheessä”. Syytä on vielä kuitenkin korostaa läheisriippuvuusajattelun epämääräisyyttä, mistä johtuen seuraavassa kommentoitavat seikat liittyvät sellaisten yksittäisten kirjoittajien teksteihin, jotka ovat käsitelleet lasten elämää ”alkoholistiperheessä”. Suomessa läheisriippuvuus-termiä on tehnyt tunnetuksi etenkin Tommy Hellsten (1994), jonka kirja ”Virtahepo olohuoneessa” seurailee etupäässä yhdysvaltalaisen terapeuttien jalanjalkia. Tämän kirjan lisäksi tarkastelun kohteena ovat Janet Woitizin ja Claudia Blackin tekstit.

Sisällöllisesti läheisriippuvuusajattelussa kiinnostavaa on ensinnäkin sairausmääritelmä, joka on annettu niin alkoholiongelmiaiselle kuin tämän läheisillekin. Hellstenin kirjasta löydämme seuraavanlaisen määritelmän alkoholismista: ”Alkoholismia ei kukaan ole vielä selittänyt, joten voi sanoa, että emme ymmärrä kyseistä ilmiötä.” Hellsten kuitenkin ehdottaa että ”pidämme sitä sairautena. Sairautena sitä voimme pitää vaikka emme täysin ymmärrä sen lääketieteellistä luonnetta.” Vähän myöhemmin, ilman sen kummempia perusteluja tai tutkimustuloksia, Hellsten väittää alkoholismin olevan hyvin vakava, krooninen sairaus, jossa alkoholiriippuvuuteen sairastunut on menettänyt kykynsä hallita juomistaan loppuikäseen. Tähän oletettuun sairauteen siis kytetään läheisriippuvuus, joka on määritelty kirjassa seuraavaan tapaan: ”läheisriippuvuus on sairaus tai sairauden kaltainen tila, joka syntyy kun ihminen elää jonkin hyvin voimakkaan ilmiön läheisyydessä eikä kykene käsittelemään tätä ilmiötä persoonallisuudessaan vaan sopeutuu sen olemassaoloon”. (Hellsten 1994, 32–33, 58, 88.)

Alkoholistin ja tämän läheisten määrittäminen kietoutuvat siis toisiinsa, mutta määrittäminen sairaiksi ei ole tieteellisesti näin yksioikoista. Sekä alkoholismin että läheisriippuvuuden käsitteet, samoin kuin niiden sairaudeksi määrittäminenkin ovat

tapahtuneet historian kuluessa erilaisten määrittelijöiden toiminnan tuloksena. Käsitys alkoholismien periytymisestä on lähtöisin yhdysvaltalaisen raittiusliikkeen piiristä. 1800-luvulla raittiusliike päätteli addiktion syntyvän paitsi alkoholin tuottaman ihmisen oman tahdon tuhoutumisen seurauksena, niin myös periytyväällä sukupolvelta toiselle. (Poikolainen 1983, 113–114.) Tähän yhdistyi läheisriippuvuuden käsite, joka puolestaan ilmaantui perinteiseltä alkoholismien hoidon alueelta. Alkuperäinen tavoite tämän käsitteen käyttöönotolle oli emansipatorinen; Al-Anon pyrki löytämään vähemmän tuomitsevia määritelmiä kuvaamaan alkoholistien vaimoja. Käsitteistö kehittyi vuosien varrella ja mm. sellaisia käsitteitä kuin ”co-alcoholic” ja ”para-alcoholic” käytettiin ennen kuin lopulta ”codependent”-käsite vakiintui. (Gordon & Barrett 1993, 309–310.) Käsitys alkoholismien sairausluonteesta, perheenjäsenten sairastumisesta ja hoidollisten ja tieteellisten näkökulmien kietoutuminen toisiinsa on siis tapahtunut monin tavoin ja monien erilaisten intressiryhmien toiminnan kautta.

Tiedonsosiologisesta näkökulmasta voidaan todeta, että olennaisinta on kuitenkin kiinnittää huomio siihen, mitä seurauksia jonkin yhteiskunnallisesti tuotetun käsityksen omaksumisesta on. Conrad ja Schneider (1992, 6) toteavat, että poikkeavuuden määritelmä lähtee yhteisöstä, siinä vallitsevista arvoista ja normatiivisesta järjestelmästä. Läheisriippuvuuden määrittelemisen sairaudeksi väitetään olevan läheisten edun mukaista, koska tämän ajatellaan poistavan läheisten syyllisyyttä (Gordon & Barrett 1993, 309). Tämän väitteen pohjalta voidaankin siirtyä tarkastelemaan läheisriippuvuutta laajemmassa medikalisaation kontekstissa.

Conrad ja Schneider (1992) käsittelevät medikalisaatiota sen etujen ja yleisten vaarojen näkökulmasta. Medikalisaation hyvänä puolena voidaan nähdä, että sairausröön hyväksyminen on humanimpaa kuin monet muut poikkeavuuden määritelmät. Usein myös sairauden käsitteeseen sisältyy optimistinen ajatus mahdollisesta parantumisesta. (Conrad & Schneider 1992, 246–247; vrt. Barker 2002; Conrad & Potter 2000.) Läheisriippuvuuden määrittämisellä sairaudeksi on kuitenkin monia sellaisia seurauksia, jotka eivät ole välttämättä positiivisia yksilön tai yhteiskunnan kannalta. Gordon ja Barrett (1993, 312) näkevät, että sairauskäsitteen liian laajalla soveltamisella patologisoidaan reaktiot epätervettä ympäristöä kohtaan leimaamalla ne sairauden oireiksi. Näin ollaan vaarassa leimata terveet, mutta haavoittuvat ihmiset – eli syyttää uhreja.

Sairausleimaa voidaan tarkastella myös sukupuolten ja sukupolvien tasa-arvon näkökulmasta. Holmila (1993) toteaa, että läheisriippuvuus-termillä voidaan alkoholiongelmaisen miehen stigma tartuttaa ei-ongelmaiseen vaimoon ja näin sekä siirtää vastuuta naiselle että myös säilyttää kulttuurinen status quo, jossa mies on naisen yläpuolella. Nuoran miehen stigma jaetaan koko perheelle, ja koko perhe leimautuu laajemman yhteisön edessä. (Holmila 1993, 440–441.) Stigman siirtämisen näkökulmasta tarkasteltuna voidaan nähdä, että ei-alkoholiongelmaisen äidin leimaaminen huonoksi vanhemmaksi vähentää alkoholiongelmaisen isän vastuuta siten, että lasten huono kohtelu ei olekaan yksinomaan isän vastuulla, vaan äiti, joka ”ei enää kykene olemaan läsnä lapsilleen” (Hellsten 1994, 36) on vähintään yhtä suuri ongelma kuin isän juominen.

Valverde (1998, 30) näkee, että läheisriippuvuusajattelussa kaikkien silmiinpistäväntä onkin juuri se, että vaimojen ja lasten aiempi, moraalisesti korkeampi asema on käännetty sääliittäväksi sairaudeksi.

Toinen läheisriippuvuusajatteluun sisältyvistä väitteistä, joka on tärkeää ottaa tässä yhteydessä tarkastelun kohteeksi on oletus alkoholiperheen lasten rooleista. Paitsi että läheisriippuvuusajattelu perustuu oletukseen sukupolvien ja -puolten mukaan määräytyvistä perherooleista, niin se olettaa myös alkoholistien lasten kehittävän epänormaaleissa perheissä eläessään erityisiä alkoholistien lasten selviytymisrooleja. Sekä Blackin (1981; 1986) että Wegscheiderin (1979) esittämät alkoholistiperheiden lasten roolitypologiat ovat hyvin tunnettuja niin englanninkielisissä maissa kuin Suomessakin. Roolitypologiat perustuvat kliiniseen työskentelyyn alkoholistien lasten kanssa.

Blackin ja Wegscheiderin esittämät roolitypologiat vastaavat melko yhdenmukaisesti toisiaan. Alkoholistiperheiden lasten rooleiksi on väitetty seuraavat: vastuunkantaja/sankari, kadotettu lapsi/sopeutuja, acting-out-lapsi/syntipukki ja maskotti (Black 1981; Wegscheider 1979; ks. myös Braithwaite & Devine 1993, 418–419). Lapsen ensimmäinen mahdollinen tapa selviytyä alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa on ottaa ”sankarin” rooli. Tähän rooliin asettuu aikuismaisesti käyttäytyvä perheen esikoinen. ”Syntipukin” väitetään puolestaan olevan perheen turhaumien ja ristiriitojen kantaja. Sisarusparven keskimäinen on ”kadotettu lapsi”, joka kokee identiteettinsä epävarmaksi. Viimeiseksi on vielä perheen nuorimmalle varattu ”maskotin” rooli. Tähän rooliin joutuminen merkitsee sitä, että lasta ylisuojellaan perheen ongelmilta. (Ackerman 1991, 50; Black 1981.)

Roolinäkemys on osa läheisriippuvuusajatteluun kuuluvaa perhesysteemin oletusta. Systemiteorian mukaisesti perheenjäsenillä on funktionaalisia rooleja, joiden noudattamista perheen toiminta edellyttää. Nämä ovat joko sosiaalisia rooleja, kuten kodinhoitajan, elättäjän, vanhemman ja lapsen roolit, tai tunnerooleja, kuten lohduttaja, päätöksentekijä ja häirikkö. Jos yksi perheenjäsen ei hoida omaa rooliaan, täytyy jonkun muun ottaa hänen tehtävänsä hoitaakseen. (Wilson 1982, 159.) Ackermanin (1991) mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien lasten on suunniteltava käyttäytymistään vanhempien käytöksen mukaan ja kiellettävä itseltään monia lapsuuden elämäntapoja. Omien tunteiden ja toiminnan rajoittaminen kuvaa Ackermanin mielestä nuoren omaksumaa ”hyperaikuisen” roolia. Tämä rooli on Ackermanin mukaan vaarallinen lapselle aiheuttaessaan rooliristiriitoja. (Ackerman 1991, 48–49.)

Blackin (1981, 27) käsitys, jonka mukaan kaikki alkoholistiperheiden lapset ovat vaurioituneet selventänee myös osaltaan sitä, miksi esitetyissä typologioissa lapsilla nähdään pelkkiä negatiivisia rooleja, eikä mitään positiivisen toiminnan ja selviytymisen keinoa. Tällä lähestymistavalla on kuitenkin muitakin ongelmia kuin vain se, ettei se näe mahdollisia positiivisia toimintamalleja. Typologisoinneissa lapsi asetetaan reagoijan asemaan, ja hänet nähdään passiivisena aikuisten antaman roolin ottajana. Yksilöllisten kokemusten ja ratkaisumallien mahdollisuus sen sijaan unohdetaan.

Kliinistä kirjallisuutta on kritisoitu siitä, että esitetyt väitteet perustuvat anekdoottiin tapauskuvauksiin ja hoitoon ohjautuneita ihmisiä koskeviin empirisiin tutkimustu-

loksiin, joita ei voida pitää luotettavana, koko populaatiota koskevana tietona. (Sher 1991, 31, 149.) Tämä ongelma koskee myös alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista esitettyjä näkemyksiä. Kliininen kirjallisuus perustuu hoitoon ohjautuneiden vanhempien lasten tarkasteluun ja tutkimiseen, ja on huomattava, ettei vertailua ole tehty muiden perheiden lasten kanssa. Näin jää epäselväksi esimerkiksi se, voitaisiinko vastaavia rooleja löytää myös sellaisista perheistä, joissa ei ole alkoholiongelmia. (Ks. myös Itäpuisto 2001, 73–83.)

Tutkimuskirjallisuudesta löytyy myös lasten roolitypologisoitien sisällöllistä kritiikkiä. Esimerkiksi Sher (1991) toteaa, ettei sellaista empiiristä tutkimusta ole olemassa, joka tukisi esitettyjen roolien olemassaoloa. Reich, Earls ja Powell (1988, 837) kiistävät oman tutkimuksena perusteella Wegscheiderin esittämän sankarin roolin olemassaolon. Barber ja Gilbertson (1999, 383) toteavat puolestaan, että tieteellinen näyttö vanhempien alkoholiongelmiin vaikuttamisesta on hyvin heikkoa, mistä syystä esitettyihin roolitypologioihin on suhtauduttava varauksella.

Läheisriippuvuusajatteluun kuuluu, että lapsena omaksuttujen roolien ja käyttäytymismallien uskotaan säilyvän aikuisena ja näkyvän tällöin ”alkoholistin aikuisen lapsen” piirteinä. Näin läheisriippuvaisen leima paitsi kiinnittyy väistämättä alkoholiongelmaisen kanssa elävään lapseen, niin myös pysyy hänessä elämän loppuun asti. Ihmisen uskotaan toimivan näiden mallien mukaan sortuen itse riippuvuuteen joko alkoholista, muista päihteistä tai pakonomaisista toiminnoista (ks. Hellsten 1994). Tutkimus ei ole kuitenkaan pystynyt löytämään tukea myöskään näille väitteille erityisistä alkoholistien aikuisista lapsista ja heidän erityisistä luonteenpiirteistään ja käyttäytymisestään (esim. Giunta & Compas 1994; Watt 2002).

Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty paljon huomiota läheisriippuvuusajattelun vakaviin negatiivisiin seurauksiin niin yksilön kuin yhteisönkin kannalta (esim. Gordon & Barrett 1993). Sher ja Mothersead (1991) toteavat, että joko ihmisen itsensä hyväksymästä tai ympäristön antamasta läheisriippuvaisen leimasta saattaa olla paljon enemmän haittaa kuin hyötyä, sillä ympäristön nuorelle antama alkoholistin lapsi -leima saattaa käynnistää negatiivisia prosesseja. Jos ammattiauttajat tai lähiympäristö leimaavat nuoren ”alkoholistien lapseksi” pelkäävät vanhempien alkoholiongelmiin vuoksi, saattaa se olla uhka muuten normaalille sosiaalisten suhteiden kehitykselle. Aikuisena tapahtuva alkoholiongelmaisten vanhempien syyttäminen oman elämän ongelmista ei sekään ole hyväksi ihmisen kasvun ja ongelmien ratkaisun kannalta. Jos kaikessa etsii selitystä lapsuuden ja nuoruuden kokemuksista, saattaa se johtaa lopulta täydelliseen oman vastuun kieltämiseen. (Sher & Mothersead 1991, 168–169.) Gordon ja Barrett (1993, 307–313) toteavat, että läheisriippuvuusajattelu tuomitsee alkoholiongelmaisen läheiset, eikä suinkaan auta heitä kehittämään selviytymisen malleja.

Varsin negatiivisesta sävystä huolimatta läheisriippuvaisen leima näyttää kuitenkin houkuttavan monia alkoholiongelmaisten läheisiä. Esimerkiksi Hellsten (1994, 59) kuvaa ajautuneensa käsitteen pariin läheisriippuvuusopetuksen ja -kirjallisuuden kautta, joiden avulla hän koki löytävänsä selityksen omiin ongelmiinsa. Hellsten kuvaa

kokemustaan seuraavaan tapaan: ”olin viimeinkin joku, kun minulla oli tällainen ”sairaus”. Tiesin mikä minua vaivasi.”

Läheisriippuvuusajatteluun on rakennettu sisään sen suosion takaavia mekanismeja, joita Sher ja Mothersead (1991, 167) selittävät ns. Barnum-efektin avulla. Barnum-efektiä tuottavat piirteet ovat epämääräisiä, ääripäitä kuvaavia, tai niitä esiintyy paljon tavallisessa väestössä. Sherin ja Motherseadin (1991, 167) mukaan erilaisiin ”alkoholistien aikuisista lapsista” tehtyihin piirreluetteluihin voikin halutessaan samaistua lähes kuka tahansa. Ihmiset myös kaipaavat nimeä sille valtavalle tuskalle, jota läheisen päihdeiden käyttö heissä aiheuttaa. He haluavat tietää mikä heitä vaivaa, ja läheisriippuvuuden käsite on osunut tähän laajaan nimeämisen ja artikuloinnin tarpeeseen. (Barker 2002; Irvine 1999; Krestan & Bepko 1991, 50.) Asher (1992, 188) toteaa, että läheisten auttaminen voitaisiin järjestää myös ilman läheisriippuvuuden kaltaista leimaavaa ja medikalisoitunutta käsitettä. Kilpailevia selitysmalleja läheisten kokemusten järjestämiseksi ei ole kuitenkaan tarjolla, mikä varmasti edesauttaa läheisriippuvuusajattelun suosiota.

Ei ole kuitenkaan syytä olettaa, että läheisriippuvuusajattelu houkuttaisi kaikkia päihdeongelmaisten läheisiä, tai että nämä poikkeuksetta samaistuisivat esitettyihin piirteisiin. Eräässä empiirisessä tutkimuksessa alle kolmannes ”läheisriippuvaisista” tunsi piirteiden sopivan itseensä ja sama määrä vastaajista torjui vahvasti väittämien sopivuuden itseensä. Tutkimustulos asettaakin läheisriippuvuus-leiman yleisen käytön alkoholiongelmaisen perheenjäsenten kuvaamisessa kyseenalaiseksi. (Hands & Dear 1994, 442.) Tutkijat ovat esittäneet, että läheisriippuvuuden oireiksi kuvatut ongelmat liittyvät aivan tavallisten länsimaisten ihmisten ihmissuhdeongelmiin paremminkin kuin joidenkin erityisten ihmisryhmien erityisiin ongelmiin (Gordon & Barrett 1993, 311).

Läheisriippuvuusajattelua kriittisesti tarkastelevan tutkimuksen avulla on siis varsin kattavasti pystytty purkamaan sen eri puolia ja seurauksia. Kuitenkin myös tämän tutkimuksen empiiriselle aineistolle riittää kysymyksiä, joihin läheisriippuvuusajattelua voi heijastella. Yksi läheisriippuvuusajatteluun kiinteästi liittyvä ajatus on käsitys alkoholitiperheen olemassaolosta. Läheisriippuvuuskirjoituksissa esitetty käsitys lasten passiivisuudesta tulee myös haastetuksi kun empiirisen aineiston pohjalta tarkastellaan lasten toimintaa. Seuraavaksi siirrytään aineiston pariin tutkimuksen kysymysten ja tutkimusprosessin kuvauksen kautta.

5 Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi

Kolme tutkimusongelmaa ja kolmiosainen aineisto

Ensimmäinen ja laajin tutkimuksen tavoitteista on *tarkastella millaista on elää lapsuutta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa*. Kuten tutkimuskirjallisuuden esittelystä kävi ilmi, on aiempaa tutkimustietoa olemassa hyvin vähän siitä, millaista lapsuus on alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa. Vastaukset tähän tutkimuskysymykseen ovat luonnollisestikin kuvailevia ja laajoja. Vastausten etsinnässä merkittävällä sijalla on aineistolähtöinen ote, jonka avulla pyritään hahmottamaan sitä, mitä asioita informantit itse esittävät kuuluvaksi lapsuuteen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa.

Läpi koko tutkimuksen kulkee tehtävä, jonka tavoitteena on toimivien käsitteiden avaaminen aiheen tutkimiselle. Tätä varten tutkimuksen toisena tavoitteena on *tarkastella kriittisesti tutkimuksessa, oma-apukirjallisuudessa ja terapiakirjallisuudessa sekä arki-ajattelussa sijaitsevia ns. alkoholistiperhe-diskurssin käsityksiä lapsuudesta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa*. Käsitteuotoilun pohja esitettiin jo johdannossa, jossa alkoholistin ja alkoholistiperheen käsitteet määriteltiin uudelleen tämän tutkimuksen tehtäviin paremmin sopivalla tavalla. Käsitteiden tarkastelu jatkuu empiirisen aineiston avulla. Tutkimuksen toinen tehtävä jatkuu *pohtien ja esittäen käsitteistöä, joka voi olla lähtökohtana lapsuuden paremmin havaitsemaan kykenevälle ajattelulle etenkin alkoholitutkimuksessa*.

Tutkimuksen kolmas tehtävä nousee lapsuuden sosiologiasta, jonka yksi tärkeä tehtävä on esitellä niitä puolia lasten toiminnasta, joita emme ole voineet nähdä vallitsevien lapsuuskäsitysten luomassa valossa. Yhteiskuntatieteellisen lapsuuden tutkimuksen avaamisen uusien näkökulmien kautta voimme havaita esimerkiksi lasten toimijuuden. Perinteinen, vain aikuisille annettu täyden sosiaalisen toimijan status (Thorne 1993, 3) tulee näin haastettua kun voidaan havaita, että sosiaalisina toimijoina lapset esimerkiksi päiväkodissa tuottavat sukupuolta tai moni-ilmeistä vuorovaikutusta (Lehtinen 2000; Värtö 2000).

Koska erilaisissa ”alkoholistiperhettä” kuvaavissa kirjoituksissa ja tutkimuksissa lasten rooliksi näyttää jääneen passiivisina alkoholiongelmaisten vanhempien uhreina

oleminen, haastetaan tämä käsitys tässä tutkimuksessa lapsuudensosiologian hengessä. Aineistosta etsitään merkkejä siitä, miten lapsuudessa omista lähtökohdista tapahtuva toiminta, vastustus ja omaehtoisuus erilaisissa tilanteissa näkyvät. Tämä johdattaa aineiston luo etsimään uudenlaista kuvaa alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Aiemman passiivisen uhrin näkökulman sijaan pyritään nyt löytämään aktiivisen toiminnan ja järkevän tilanteisiin vaikuttamisen puoli. Tutkimuksen kolmannessa tehtävässä kysytään *miten lapsuudessa toimitaan ja selviydytään alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elletessä?*

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu kolmesta eri tavoin ja eri tarkoituksiin tuotetusta materiaalista: Mukana on ensinnäkin itse tekemiäni haastatteluja. Tämän lisäksi materiaalina on käytetty kirjoituksia, joista osa on lähetetty sähköpostiviesteinä. Aineiston kolmas osa koostuu kirjoituskilpailuun osallistuneista teksteistä. Aineiston monimuotoisuuden vuoksi sen kuvailua on koottu liitteeseen 1, jossa esitän taulukon muodossa informanttien sukupuolen ja ikäjakauman sekä alkoholiongelmaisiksi määriteltyjen vanhempien sukupuolen.

Käsillä olevan tutkimuksen historia juontaa juurensa usean vuoden taakse. Ensimmäinen työvaihe, jonka seuraukset näkyvät konkreettisesti tämän tutkimuksen sivuilla, on haastattelujen tekeminen vuonna 1999 (haastattelulomake, liite 2). Kuvailen haastatella-aineistoa ja sen keruuta seikkaperäisesti lisensiaattitutkimukseni raportissa (Itäpuisto 2001, 19–33), ja tässä yhteydessä esittely on tiivistetympi.

Aloitettuani haastateltavien etsimisen alkui helposti, sillä ensimmäiset haastateltavat ilmoittautuivat itse kuultuaan tutkimuksestani. Tämän jälkeen kyselin tuttavilta tuntevatko he ketään alkoholiperheessä kasvanutta¹⁰, joka sopisi haastateltavaksi. Haastateltavien suhteen kriteerinä oli, että he ovat 25–35-vuotiaita, tavallisia työssäkäyviä tai opiskelevia ihmisiä. Kriteerinä oli lisäksi, että henkilö on ns. selviytynyt, eli hänellä itsellään ei ole päihdeongelmia, eikä hän ole vankilassa tai mielisairaalassa (vrt. Claezon 1996, 88). Riittävä haastateltavien joukko löytyikin, ja tuttavapiirin tekemä rekrytointi osoittautui näin toimivaksi tavaksi tavoittaa informantit.

Haastateltavien joukkoon tuli seitsemän naista ja viisi miestä. Miesten löytäminen haastateltaviksi tuntui vaikeammalta kuin naisten tavoittaminen. Myös aiemmissa alkoholitutkimuksissa on havaittu, että miehiä on vaikeampi saada mukaan tutkimuksiin (esim. Holmila 1997, 169; Koski-Jännes & Hänninen 2004a, 11–12; Velleman & Orford 1990, 299). Syyksi tähän on esitetty mm. sitä, että naiset kokevat miehiä useammin läheisen päihdeongelman häiritsevänä. Lisäksi on esitetty sellaisia arvioita, että miehet yleensäkin hahmottavat henkilökohtaisina pidettyjä ongelmia eri tavoin, eivätkä jaa niitä muiden kanssa samaan tapaan kuin naiset. (Holmila & Österberg 1994; Raitasalo 2004, 16–17.) Haastateltavia etsiessäni sain kuulla myös yhden selityksen miesten vaikealle saamiselle mukaan kertomaan isän alkoholiongelmistä. Rekrytoijat kertoivat nimittäin

¹⁰ Haastateltavia rekrytoitaessa käytin vielä käsitettä ”alkoholiperhe”, mutta tutkimuksen edetessä tämän käsitteen käyttö osoittautui hankalaksi.

tuntevansa miehiä, joille isän juominen on niin arka paikka, ettei edes haastattelupyynnön esittämistä pidetty sopivana.

Haastatellut edustavat erilaisia kotitaustoja, niin että mukana on niin maalla kuin kaupungissakin kasvaneita, erilaisia sosiaaliryhmiä edustavien vanhempien lapsia. Erityisesti kannattaa huomata se, kumpi vanhemmista oli käyttänyt alkoholia ja kuinka paljon. Kahdeksalla haastatellulla alkoholia oli käyttänyt häiritsevästi vain isä. Osan isistä juominen oli kulttuurimme rajoissa hyväksyttävää viikonloppujuopottelua, kun taas joidenkin isät olivat vakavasti alkoholiongelmaisia ja jopa puliukkoja. Yksi haastatelluista oli elänyt alkoholiongelmaisen yksinhuoltajaisän ja ajoittain muiden alkoholiongelmaisten sukulaisten kanssa. Neljän haastatellun molemmat vanhemmat käyttivät alkoholia lapsen ongelmalliseksi määrittelemällä tavalla. Sen sijaan yhtään pelkästään äitinsä alkoholinkäytön ongelmalliseksi määrittelevää henkilöä ei ole tässä joukossa.

Haastattelut tehtiin Kuopiossa, Jyväskylässä, Tampereella ja Helsingissä. Haastattelupaikkoina toimivat oma ja ystävien kodit ja työpaikat sekä haastateltavien kodit. Haastattelu rakentui kolmen ydinteeman ympärille, jotka ovat kasvuperheen kuvaus, läheisten ja ympäristön kuvaus sekä haastateltavan selviytymistarina. Näistä teemoista poimin lisensiaattitutkimukseeni haastateltujen aikuiselämän ja selviytymisen tarkastelua. Lapsuudesta kertovien haastatteluosuuksien tarkasteleminen on sen sijaan vuorossa tässä tutkimuksessa.

Haastattelutilanteet tuntuivat luontevilta ja luottamuksellisilta. Useat ihmiset innostuivat puhumaan monesti jopa niin pitkään, että alkuperäinen kysymys jo unohtui. Anoin tässäkin tapauksessa haastateltavan kertoa rauhassa sen mitä haluaa, ja esitin myöhemmin kysymyksen tarvittaessa uudelleen. Tutkimuksen raportoinnin yhteydessä tämä tuottaa kuitenkin pienen ongelman siten, että tekstilainauksen kontekstualisointi on vaikeaa. Haastateltava saattoi nimittäin esim. kertoa isästään silloin kun kysyin äidistä ja lapsuudenkokemuksista kun kysyin aikuisuudesta.

Laadulliseen aineistoon perustuvien tutkimusten raporteissa tekstilainauksilla on merkittävä rooli. Syrjälän, Ahosen, Syrjäläisen ja Saaren (1995, 129–131) mukaan tutkimusraportissa esitettävien haastattelu- tai tekstilainaus kontekstualisointi mahdollistaa lukijalle johtopäätösten validiteetin arvioinnin. Edellä esitetystä syystä esitettyjen kysymysten tuominen tekstilainauksen yhteyteen ei olisi ainakaan parantanut asian ymmärrettävyyttä ja siksi olen jättänyt haastattelulainauksia käyttäessäni kysymykset kokonaan pois. Tämän sijaan olen kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, että tekstilainaukset edustavat paitsi yksittäistä tarinaa, niin myös muidenkin kertojien kuvauksia samasta asiasta.

Toinen osa empiirisestä aineistosta koostuu kirjeistä, jotka on alun perin lähetetty Helsingin Sanomien NYT-liitteelle tammikuussa 2001. NYT-liitteessä oli juttu vanhempien alkoholinkäytön lapsille aiheuttamista ongelmista (ks. Huovinen 2001), jota varten toimittaja oli pyytänyt lukijoita kirjoittamaan omista kokemuksistaan (ks. liite 3). Toimittaja haastatteli minua tähän samaan juttuun, missä yhteydessä pyysin häneltä kirjeitä tutkimuskäyttöä varten. Jutun ilmestymisen jälkeen toimittaja luovuttikin minulle

nämä, yhteensä 36 kirjettä. Kirjeistä kaksi ei soveltunut tässä tutkimuksessa analysoitavaksi, sillä toisessa on runo ja kuva, ja toisessa proosaruno. Lopullinen analysoitu kirjemateriaali koostuu siis 34 kirjeestä. Kahta näistä olen tarkastellut lähemmin artikkelissani ”Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma” (Itäpuisto 2003).

Koska kirjeet ovat lyhyitä, yhdestä neljään sivun mittaisia, ei niissä välttämättä kerrota kovinkaan tarkkoja taustatietoja. Kirjoittajan sukupuoli ja ikä löytyvät kuitenkin useimmista kirjeistä: Miehiä kirjoittajista on kaksi ja naisia 28. Neljä ei kerro sukupuoltaan eikä sitä myöskään voi muutoin päätellä. Kirjoittajien ikäjakauma on 13 ja noin 70 vuoden välillä, painottuen ikäryhmään 20–40-vuotiaat. Kaikkiaan kirjeet ovat hyvin eri tyyppisiä käsittelytavoiltaan ja aiheiltaan: Osassa kuvaillaan jotakin hyvinkin lyhyttä ajanjaksoa tai yksittäistä tapahtumaa, kun taas osa kirjoituksista on kuin tiivistettyjä omaelämäkertoja. Edelleen kirjeet jakautuvat sisällöllisesti niin, että osassa kuvataan vanhempien juomista hyvinkin tarkasti, kun taas toisissa kerrotaan omasta elämästä.

Kirjeiden päätyminen käyttöni oli sikäli merkittävää tämän tutkimuksen kannalta, että juuri niiden lukeminen johti lopulliseen aihevalintaan, lapsuudenkokemusten analysointiin. Haastatteluaineistossa lapsuus on pienemmässä roolissa siihen valitun selviytymisteeman vuoksi, mutta kirjeissä juuri lapsuudenkokemusten kuvaus on merkittäväällä sijalla.

Koska haastatelluista ja etenkin kirjeiden kirjoittajista enemmistö on naisia, muodostui aineiston ongelmaksi miesten tarinoiden vähyys. Kokemukset vanhempien alkoholiongelmista näyttävät olevan sukupuolittuneita (ks. Itäpuisto 2001), joten ilmiöstä saatavan kokonaisvaltaisemman kuvan tähden olisi suotavaa saada aineistoon sekä naisten että miesten kertomuksia. Usein tutkimuksissa on tarkasteltu vain joko miesten (poikien) tai naisten (tyttöjen) kokemuksia ja kuitenkin esitetty tulokset sukupuolineutraaliin tapaan. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevä terapiakirjallisuus perustuu taas puolestaan ilmeisesti lähinnä naisten kokemuksista tehtyihin tulkintoihin (ks. Watt 2002, 262). Jotta tässä tutkimuksessa välttyttäisiin esittämästä pelkästään naisten kokemukset alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden lapsuuskokemuksina, oli aineistoon saatava lisää miesten kertomuksia.

Miesten kokemuksista kertovia tarinoita etsiessäni avuksi tuli A-klinikkasäätiö Teuvo Peltoniemen hahmossa. Hän luovutti käyttöni Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailun tekstit, joista sain aineistoon kaipaamaani täydennystä (ks. kirjoituskilpakutsu, liite 4). Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailu järjestettiin osana samannimistä projektia vuonna 1997 ja sen tulokset julkistettiin vuonna 1999 (ks. kirjoituskilpailusta tarkemmin Peltoniemi 2003b). Kilpailuun osallistuneista kirjoituksista on koottu ”Pikkuaikuisia”-kirja, jossa on julkaistu myös kaksi tähän tutkimukseen valittua tekstiä (ks. Utoslahti & Peltoniemi 2003, 23–32, 68–79).

Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailuun osallistui kaikkiaan 88 kirjoitusta, joista poimin ne kymmenen, jotka ovat miesten omaelämäkerrallisia kirjoituksia. Kirjoituskilpailutekstien joukossa on lisäksi myös muutamia kirjoituksia, joissa miehet kertovat joko alkoholiongelmista yleensä tai ovat itse alkoholiongelmaisen isän roolissa. Lisäksi aineistossa

on joitakin kirjoituksia, joissa naiset kertovat poikien tai miesten tarinoita. Nämä kirjoitukset rajautuivat tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska tutkittavana ovat nimenomaan omat lapsuudenkokemukset.

Luin koko kirjoituskilpailuaineiston läpi, mutta päätelin pian, ettei kaikkien oma-elämäkerrallistenkaan tarinoiden ottaminen mukaan tähän tutkimukseen olisi mielekästä. Se olisi vain kasvattanut naiskertojien ylivaltaa suhteessa miehiin ja paisuttanut korpusta turhaan vaikeasti hallittavaksi. En myöskään näe, että lisäaineisto olisi antanut enää merkittävää uutta informaatiota niistä aiheista, joita oli tarkoitus tutkia. Kvalitatiivisen tutkimuksen tekijöitä varoitetaan usein liiallisen aineiston keräämisestä, ja esimerkiksi Ehrnrooth (1990) näkee, että liian aineiston keräämisen on yksi mahdollinen tutkimuksen kompastuskivi.

Mukaan valittujen kirjoituskilpatekstien kirjoittajat edustavat eri ikäluokkia: Kolme vanhinta kirjoittajaa kuuluu ns. suureen sukupolveen, joka on elänyt lapsuuttaan sotien aikaan. Kaksi kirjoittajaa kertoo olevansa hieman yli 40-vuotiaita. Myös kaksi sellaista kirjoittajaa, jotka eivät kerro ikäänsä, ovat oletettavasti tämänikäisiä päätellen tarinoiden sisältämistä vihjeistä, kuten esim. vallinneista nuorisokulttuureista, suosituista televisio-sarjoista tai automerkistä joka oli yleinen tietynä vuosikymmenenä. Kolme nuorinta kirjoittajaa ovat 25–32 ikävuoden väliltä. Koneella kirjoitettujen kirjoituskilpatekstien pituudet vaihtelevat kolmen ja 36 sivun välillä.

Selviytymisen kysymys on keskeinen tässä tutkimuksessa. Korostin selviytymistä haastatteluun pyytämisen yhteydessä ja se oli myös monien kysymysten aihe tai näkökulma. Jo haastateltavia etsiessäni painotin selviytymistä ulkoisin selviytymisen kriteerein tarkasteltuna. Käytännössä osoittautui kuitenkin, että ulkoinen ja sisäisesti koettu selviytyminen ovat osin yhteneväisiä, mutta myös osin eriytyviä, niin että selviytyjäksi määritelty ihminen voi kokea itse olevansa selviytymätön ja päin vastoin. (Itäpuisto 2001, 21–25.) Lasinen lapsuus-kirjoituskilpailussa etsittiin niin ikään selviytymistarinoita. Selviytymisen subjektiivinen tulkinta tuleekin selkeästi esille myös kirjoituskilpailun kautta aineistoon valikoituneista kirjoituksista. Niiden joukossa on nimittäin kolme kertomusta miehiltä, jotka kokevat omassa elämässään kärsineensä alkoholismista. Yksi kirjoittajista kertoo päihdeongelmien lisäksi olleensa monesti vankilassa ja mielisairaloissa, mutta tulkitsee itsensä näistä kokemuksista huolimatta selviytyjäksi.

Husso (2003, 29–31) ja Saarikoski (2001) näkevät osaksi haastatellen kerättyjä ja osaksi kirjoitettua aineiston ongelmaksi erilaisen suhtautumisen selviytymiseen. He näkevät, että puheessa päädytään herkemmin selviytymisen kuvaukseen, kun taas kirjoitetut tarinat keskittyvät vääryyden kokemusten seikkaperäisempään kuvaukseen. Omassa aineistossani en voi havaita samanlaista eroa, sillä haastatteluaineistossa on varsin värikkäitä ja surullisia kuvauksia erilaisista kertojien kokemista vaikeuksista. Toisaalta kirjoitusten joukossa on arastelevia ja pidättyviä kertomuksia, joissa vain vihjaistaan erilaisiin vaikeisiin kokemuksiin. Kirjoitusten joukossa on myös hyvin positiivisen latautuman sisältäviä selviytymiskertomuksia, joissa koettujen vääryyksien ja vaikeuksien paikka omassa elämässä nähdään selvitettyinä ja taakse jääneinä. Aineis-

ton tarkastelu ei annakaan viitteitä sellaisten sisällöllisten eroavaisuuksien olemassaolosta, joka johtuisi sen osien tuottamisen erilaisista tavoista.

Kysymys tällaisen varsin heterogeenisen aineiston käyttämisestä on kuitenkin askarruttanut tutkimuksen edetessä moneen otteeseen. Yksi merkittävä rajoitus onkin siinä, ettei nyt ole mahdollista tarkastella kokemuksia käyttämällä kertojan sukupuolta taustamuuttujana. Koska suurin osa miesten tarinoista on kirjoituskilpailun tuotetta, eivät miesten ja naisten tarinat vastaa toisiaan tarpeeksi laajuudeltaan ja käsittelytavoiltaan. Näin niitä ei voi jakaa kahteen vertailtavaan luokkaan kertojan sukupuolen perusteella.

Enemmän kuin ongelma, on monin eri tavoin tuotettu aineisto tässä tutkimuksessa suuri rikkaus. Triangulaation menetelmällä saavutetaan tutkittavasta kohteesta laajempi kuva (Syrjälä ym. 1995, 141). Aiheen kannalta merkittävää on se, että tiettyjen yhteisten teemojen ja kysymysten nouseminen voimakkaasti esiin eri tavoin ja eri tarkoituksiin tuotetuissa teksteissä vakuuttaa, että juuri nämä asiat ovat keskeisiä ja tärkeitä.

Aineiston analyysi alkoi teksteihin tutustumalla ja lukemalla niitä läpi useaan kertaan. Laadullisessa analyysissä koko aineiston tunteminen ja hallitseminen nähdään keskeiseksi seikaksi, sillä aineisto muodostaa ikään kuin oman entiteettinsä, johon yksittäiset osat saumattomasti kuuluvat. Koko tarinan pitäminen esillä ja huolellinen lukeminen ovat hyviä keinoja säilyttää kontekstuaalisuus ja kosketus siihen mitä tutkittavat todella haluavat kertoa. (Alasuutari 1999, 38; Syrjälä ym. 1995, 124.) Toisaalta koko tarinan huomaaminen ikään kuin kunnioittaa sen kirjoittajaa ja osoittaa, että tutkijalla on todellinen halu ymmärtää juuri tämä ainutlaatuinen tarina.

Tarkastelin ensinnäkin tarinoita hallitsevana esiin nousevan teeman suhteen. Mielienkiintoista on, että hallitsevia teemoja ei löydy pelkästään kirjoituksista, vaan myös haastatteluista, joissa kuitenkin kysymykset olivat kaikille samat. Tästä syystä näenkin Huttusen (2002, 24) tapaan, että ihmisillä on omaa elämäkerrallista tarinaa kertoessaan usein sanoma, jonka he haluavat lukijoille tai kuulijoille välittää. Näistä hallitsevista teemoista mainittakoon tässä yhteydessä useista miesten tarinoista nouseva isättömyyden teema (ks. Itäpuisto & Grönfors 2004). Koska hallitseva teema löytyi suurimmasta osasta, mutta ei kuitenkaan kaikista tarinoista, ei varsinaista aineiston analyysiä kuitenkaan tehty käyttäen havaintoyksikkönä koko tarinaa.

Lukemisen myötä eri kertomukset paitsi painuivat mieleen, niin niistä alkoi myös erottua tärkeitä teemoja ja ideoita. Ne keskeiset teemat, joiden ympärille rakensin analyysiä olikin suhteellisen helppo löytää aineistosta, sillä koti, perhe ja alkoholinkäyttö paitsi toistuvat eri kertomuksissa, niin myös erottuivat huomiotaherättävästi ilmaistuina. Toisaalta keskeisten ydinteemojen valintaan vaikutti myös lapsuudensosiologisen kirjallisuuden lukeminen, joka haastoi ottamaan tarkastelun kohteeksi lasten toiminnan. Näin kvalitatiiviselle tutkimusprosessille ominainen vuorovaikutteisuus (ks. Alasuutari 1999, 252–278) ja erilaisten aineistojen, ideoiden ja taustakirjallisuuden keskustelu näkyi myös empiirisen aineiston teemoittelussa.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa teemoitteluun liittyvä tärkeä seikka on se, miten teemat nimetään (vrt. Vilkkonen 1990, 95). Ilmiön kuvaamiseksi käytettyihin käsitteisiin on

tässä tutkimuksessa kiinnitetty erityistä huomiota, mikä näkyy myös siten, että teemojen nimeämisessä on pyritty säilyttämään mahdollisimman paljon informanttien tuottamia nimeämisen tapoja. Toisaalta on tehty jopa radikaaleja ratkaisuja, kuten nimeämällä tietty vanhemmuustyyppejä sadistisiksi vanhemmiksi. Tällaisella nimeämisellä on tarkoitus kiinnittää huomiota konventionaalisiin ajatusmalleihin ja niiden ristiriitaisuuksiin. Esimerkiksi termi sadistiset vanhemmat tuottaa kulttuurisesti mahdottoman yhtälön, koska ajatella vanhemmuuden sisältävän itsestään selvästi lasten ymmärtämisen ja rakastamisen.

Teemojen löytymisen jälkeen analyysi jatkui niiden ympärillä siten, että pienimpiä havaintoyksikköjä olivat sanat (perhe, koti, äiti, isä), joiden yhteydessä käytettyjä käsitteistöjä tarkasteltiin. Havaintoyksiköt olivat myös toisten ilmiöiden osalta laajempia, niin että esim. väkivallan kuvauksia ei pilkottu yksittäisten sanojen tasolle, vaan huomion kohteena olivat prosessien kuvaukset.

Sovelsin työssäni Hallin (1996) kuvaamia kvalitatiivisen aineiston analysoinnin tapoja. Näitä ovat ilmiöiden esiintymisen laskeminen, ilmiöiden ryhmittely, yhdessä esiintyvien ilmiöiden tarkastelu, relaatioiden etsintä ja kausaalisten yhteyksien etsintä. (Hall 1996, 203.) Erilaisten teemojen ja ilmiöiden laskeminen on yksi kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytettävä menetelmä, joka Alasuutarin (1999, 193) mukaan osoittaa että aineiston käyttäminen on systemaattista. Tässä tutkimuksessa ilmiöiden painavuutta korostetaan monesti juuri esiintymisen yleisyydellä.

Ilmiöiden ryhmittely tapahtui siis esiin nousseiden keskeisten teemojen ympärille. Kodista tarkasteltiin esim. seuraavia kysymyksiä: mitä asioita liittyy kotiin, millaisia paikkoja siellä ja sen yhteydessä kuvataan ja mitä kotona tehdään. Vanhemman sukupuoli oli myös tarkastelun kohteena, ja siitä kysyttiin myös edellä mainitun kaltaisia kysymyksiä, eli miten isä ja äiti esitetään, miten heistä kerrotaan yhdessä, mitä kukin tekee jne. Analyysin edetessä erilaisia ilmiöitä ja teemoja oli mahdollista ”ristiintaulukoida” yhä enemmän, eli tarkastella sitä, millaiset ilmiöt esitetään toisiinsa kietoutuvina (relaatiot) tai vaikuttavina (kausalisuus) (ks. Hall 1996, 203). Muuttujina, joiden esiintymistä eri ilmiöiden kanssa tarkasteltiin erityisesti, ovat kertojien ikä ja juovan vanhemman sukupuoli sekä se, ovatko molemmat vanhemmat alkoholiongelmaisia vai vain toinen heistä.

Tutkimusraportissa käytän seuraavanlaisia käsitteitä kun kerron aineiston eri osista: kun viittaa koko aineistoon (haastatteluihin, kirjeisiin ja kirjoituskilpailun kirjoituksiin), käytän käsitettä aineisto. Jos viittaa johonkin aineiston osaan, niin yksilöin silloin onko kyse haastatteluista, kirjeistä vai kirjoituskilpailumateriaalista. Haastattelut, kirjeet ja kirjoituskilpailuaineisto on numeroitu omina ryhminään: Haastattelut on numeroitu niiden tekojärjestyksessä yhdestä kahteentoista. Kirjeet numeroin sattumanvaraisessa järjestyksessä yhdestä 36:een. Kirjoituskilpailuaineiston numerointi oli tehty A-klinikkasäätiössä, enkä muuttanut sitä.

Tekstilainauksen perässä on aina viittaus siihen, mistä materiaalin osasta on kyse: Ensin on kertojan sukupuolta osoittava N (nainen) tai M (mies). Materiaalin tyyppiä

osoittavat puolestaan ”H”, joka tarkoittaa haastattelua, ”KI” kirjeitä ja ”KK” kirjoituskilpailun kirjoitusta. Tämän jälkeen tulee haastattelun tai kirjoituksen järjestysnumero. Näin esimerkiksi tunnus ”N/ KI 3” tarkoittaa että lainattu katkelma on peräisin Nyt-liitteen kirjeestä, jonka olen numeroinut kolmoseksi ja että kirjoittaja on nainen. Tekstilainauksesta on luonnollisestikin poistettu tai muutettu informanttien tunnistamisen mahdollistavat tekijät, kuten nimet tai paikkakunnat.

Sensitiivisen aiheen äärellä

Ydinkysymykseksi tutkimusprosessin ja tutkijan suhteen purkamiseen otan sensitiivisen aiheen ja sen tuottamat erityisvaatimukset. Lähtökohtaisesti totean, että kysymys alkoholiongelmisten vanhempien lapsista on arka niin yhteiskunnassa yleensä, tutkimusaineiston tuottaneille ihmisille kuin minulle tutkijanakin (vrt. Puusniekka, Eskola, Itäpuisto, Launonen & Rautsiala 2003, 45). Olen käsitellyt näitä teemoja laajemmin sekä eräissä artikkeleissa (ks. emt. 53–58) että lisensiaattitutkimuksessani (Itäpuisto 2001, 19–33), joten yritän tässä yhteydessä tiivistää ajatukset lyhyemmän katsauksen muotoon. Yleistä yhteiskunnan suhtautumista käsittelemän tämän työn varrella useaan otteeseen, joten seuraavaksi paneudun tutkijan ja informanttien kysymyksiin sensitiivisen aiheen yhteydessä.

Yleensä oma kokemus jostakin aiheesta ja sitä kautta syntynyt kiinnostus nähdään tutkimusentekoon motivoivana ja sitä edesauttavana seikkana. (esim. Strauss & Corbin 1990, 35–36; Syrjälä ym. 1995, 21). Myöskin Millsin (1990, 187–188) ohjeiden mukaan tutkijan ei pitäisi erottaa työtään muusta elämästä, vaan omaa elämäkokemusta olisi opittava hyödyntämään tutkimuksen teossa ja tutkimaan ja tulkitsemaan sitä. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2004, 74) näkevät kuitenkin poikkeuksena liian emotionaaliset aiheet, joiden tutkimusta he kehottavat välttämään jos siitä on omakohtaista kokemusta, koska he näkevät sen haittaavan tutkijan objektiivisuutta tai kriittisyyttä.

Tämän tutkimuksen aiheenvalintaan omat elämäkokemukset ja erityisesti kokemukset alkoholiongelmaisen läheisenä ovat vaikuttaneet merkittävästi. Jälkikäteen lienee mahdotonta edes tietää, mikä kaikki omassa elämässä koetusta on ollut osallisena siihen, että olen halunnut tarttua juuri tällaiseen arkaan ja henkilökohtaiseenkin kysymykseen. Kaikkiaan uskon, että omakohtaisista kokemuksista on enemmän hyötyä kuin haittaa myös arkojen aiheiden tukijalle. Omakohtaisuus pakottaa tarkkaan taustojensa, arvojen ja ennako-oletustensa punnintaan, johon ei ehkä viileämmältä vaikuttavan aiheen parissa kokisi olevan tarvetta. Oma kokemus voi auttaa myös tiettyjen vallitsevien ajatusmallien kyseenalaistamisessa. Tästä esimerkkinä ja tärkeänä episodina mainittakoon, että vuosia ennen tämän tutkimuksen aloittamista luin Virtahepo olohuoneessa -kirjan. En millään tavoin voinut tunnistaa itseäni väitteissä, joiden mukaan olisin erityisen ulkoa ohjautuva, kyvytön luottamaan muihin, ylivakava tai sairas (vrt. Hellsten 1994, 58–75). Kyseiset väitteet synnyttivätkin samaistumisen tunteen sijasta suuttumusta

alkoholiongelmaisten läheisten leimaamista kohtaan. Tämä taas on ollut ehkä merkittävin yksittäinen tekijä, joka on saanut etsimään sellaista tietoa, joka antaa vaihtoehtoisen näkemyksen läheisriippuvuusajattelulle.

Tähän mennessä henkilökohtaisuus on jo painunut taustalle, koska koen liseniaattityön olleen oman selviytymistarinani pääte piste. Tästä huolimatta olen kokenut työskentelyn ajoittain varsin raskaana ja tunteita kuohuttavana. Haastattelujen tekeminen oli henkisesti raskasta (ks. Itäpuisto 2001, 32). Uuteen aineistoon tutustuminen oli joka kerta raskasta, niin että haastattelut, kirjeet ja kirjoituskilpa-aineiston saatuani olin niiden äärellä varsin uupunut. Olen tuntenut vihaa lasten puolesta ja kysynyt, mikä meille aikuisille antaa oikeuden kohdella lapsia näin. Tämä ei kuitenkaan käsittääkseni liity omiin kokemuksiini vaan uskon, että kuka tahansa tällaista aihetta tutkiva ihminen kokisi samoin, sillä jo pelkästään tutkimusaiheeni mainintakin herättää ihmisissä monesti voimakkaita tunnereaktioita. Ajattelukykyimme ääri rajoilla oleviin asioihin suhtautuminen tapahtuu usein moraalisten reaktioiden, kieltämistä tai lamaannuksen kautta (ks. Törrönen 2003, 220–221). Näen, että omakohtainen kokemus auttaa suhtautumaan sensitiivisiin asioihin ristiriitaisuudet hyväksyen, koska niiden moniulotteisuus on itselle tuttua.

Yksi sensitiivisen aiheen ongelma on se, että sensitiivisyys tarkoittaa usein samaa kuin epämiellyttävä. Tutkimukset, joissa käsitellään ihmiselämän nurjaa ja onnetonta puolta, kuten kuolemaa, sairautta, rikoksia tai muita vaikeita ongelmia (ks. Puusniekka ym. 2003) herättävät harvoin ihmisissä miellyttäviä tuntemuksia. Lienee selvää, että en mielelläni sano sellaisia asioita, joita tämän kaltaista aihetta tutkivan on sanottava. ”Toisinaan yhteiskuntatieteilijöiden yksinkertaisesti on vaikea leikkiä hyväuskoista hölmöä (...) Itse asia pitää ratkaista ennen johtopäätöstä – ja jos johtopäätös on synkkä – se ei siitä muuksi muutu” rohkaisee Mills (1990, 77) tämän tyyppisen tutkimuksen tekijää. Kriittisellä sosiologilla on siis oltava rohkeutta puhua vaikeistakin asioista huolimatta siitä, ettei se välttämättä saa ihmisiä hyvälle tuulelle.

Entä sitten sensitiivisen aiheen merkitys tutkittavien kannalta? Sensitiivisen aiheen on todettu piiloutuvan onnellisuusmuurin taakse (Kortteinen 1992, 42). Vaihtoehtoisesti tiede on nähty nykyajan rippituolina, jossa henkilökohtaisista asioista intiimeimmätkin voi tunnustaa avoimesti luottaen tutkijan vaikenemiseen (Saastamoinen 2003, 13). Nämä tulkinnat voidaan tunnustaa tähänkin tutkimukseen tarinansa antaneiden tai antamatta jättäneiden ihmisten teoissa. Ehkä onnellisuusmuuri oli syynä niillä henkilöillä, joita jouduttiin suostuttelemaan mukaan, jotka kokonaan kieltäytyivät haastattelusta tai joita ei koettu voitavan edes pyytää mukaan. Toisaalta monet haastatelluista ja kirjoittajista riensivät rippituoliin kertomaan tarinansa kuin hengen hädässä, ryöpyttäen sitten tutkijan ihmeteltäväksi monet muutkin henkilökohtaiset ongelmansa kuin vain kyseessä olevan vanhempien alkoholiongelman. Rippituoli-ideaan viittaavat myös eräät informanttien ilmaisutavat, kuten erään kirjeen kirjoittajan käyttämä termi vanhempien alkoholismiin ”tunnustamisesta” (vrt. Saastamoinen 2003, 13):

Mutta siitä huolimatta mä olen ihminen jolle useat ihmiset pystyvät kertomaan huoliaan, mä en osaa kertoa omia huolia kenellekään. Itse asiassa tämä on ensimmäinen kerta jolloin ”tunnustan” vanhempieni alkoholismin. Olen kyllä muilta ihmisiltä kuullut kuinka sanovat: ”mun fajija on alkoholisti”, mutta itse en ole pystynyt tähän. (ei tietoa sukupuolesta/ KI 24)

Halu tunnustaa tai kertoa asioista ei liene kuitenkaan tutkijalle kovinkaan ongelmallinen asia, sillä se helpottaa aineiston saatavuutta. Tunnustushalukkuuden lisääntymisen ongelmallisuus liittyy ehkä enemmän koko yhteiskunnan muutokseen kohti terapiakulttuuria, jossa henkilökohtaisten ongelmien vatomisesta tulee monille ihmisille kokopäiväistä ajanvietettä (ks. Furedi 2004).

Sensitiivisen tai aran aiheen kysymys liittyy tutkimuseettisiin kysymyksiin. Erityisesti haastatteluaineiston keruun yhteydessä korostetaan usein tutkittavan ja tutkijan välistä valta-asetelmaa (ks. Alasuutari 1999, 146–149; Saastamoinen 2003, 21). Itse koen tämän kysymyksen hieman vieraana, sillä en kokenut haastatteluja tehdessäni olleeni mitenkään erityisessä valtasuhteessa haastateltaviin. Ehkä haastateltavien kanssa sama ikä ja naissukupuoli ovat tekijöitä, jotka ovat omiaan pitämään haastatteluasetelman tasavertaisena (ks. Alasuutari 1999, 145–146). Ehkä tasavertaisuuden kokemukseeni vaikuttaa myös se, että ajattelen tutkittavilla olevan paremminkin valtaa kuin tutkijalla. He voivat joko suostua haastatteluun tai kieltäytyä siitä, kuten myös haastattelutilanteessa päättää mitä kertovat ja mitä eivät (ks. myös Hyvärinen 1994, 48; Puuronen 2002, 291).

Haastattelutilanteen valta-asetelma ei koske sen sijaan suhdetta kirjoitetun aineiston tuottajiin, joiden kanssa ei luonnollisestikaan synny yleensä henkilökohtaista suhdetta. Poikkeuksena tässä tutkimuksessa on kuitenkin kaksi kirjeiden kirjoittajaa, joihin otin yhteyttä pyytääkseni lupaa¹¹ heidän kirjeidensä julkaisemiseksi kokonaisuudessaan Pullonkauloja-kirjassa (ks. Itäpuisto 2003). Näissä yhteydenotoissa, joista toinen tapahtui sähköpostitse ja toinen puhelimitse informanttien kirjoituksiinsa liittämien yhteystietojen perusteella noudatin tietysti samoja kunnioituksen periaatteita kuin haastateltavienkin kanssa. Molemmat myös antoivat luvan kirjoituksensa julkaisemiseen ilmeisen mielellään, ja toivoivat mm. voivansa siten auttaa muita samanlaisista ongelmista kärsiviä.

Valta-asemaa tutkijan ja tutkittavien välillä voi tarkastella myös muilla tavoin, kuten osoittaa Lähteenmaa (2002) joka näkee, että emansipoimisen taustalla voivat olla myös valtakysymykset. Hän toteaa, että tyttötutkimusta tekevät tutkijat korostavat usein tyttöjen pelastamista, vaikka aina ei ole edes selvää, mistä tytöt tulisi pelastaa ja haluatko he edes itse sitä. (Lähteenmaa 2002.) Yksi tälle tutkimukselle alussa määritelty tehtävä on emansipaatio, mutta erona Lähteenmaan kuvaamaan tilanteeseen on se, että emansipaatiotehtävä on tullut paljolti informanteilta, eikä niinkään lähtenyt omasta halustani ”pelastaa” ketään.

¹¹ Tässä yhteydessä kuulin myös harvinaisen ilahduttavan asian, joka toi valoa tähän synkkään teemaan: nuoren kirjoittajan äiti oli kirjeen kirjoittamisen jälkeen raitistunut ja tytär oli tytyväinen elämäänsä.

Valtakysymyksiä pohdittaessa on syytä miettiä myös, millaisia seurauksia tekemilläni tulkinnoilla on ihmisille. Vaikka tarkoitukseni on tarjota esim. läheisriippuvuusajattelulle vaihtoehtoinen näkökulma alkoholiongelmaisten vanhempien lasten asemaan, ei se tarkoita, että kaikki kokevat tätä tulkintaa oikeudenmukaiseksi. Relevantin vertailukohdan tekemieni tulkintojen merkityksestä ihmisille itselleen saa ”Living with Drink”-kirjasta (Velleman, Copello & Maslin 1998). Siinä alkoholiongelmaisten miesten kanssa elävät ja eläneet naiset saavat arvioida niitä tulkintoja, joita eri näkökulmia edustavat tutkijat ja ammattilaiset ovat tehneet heidän kertomuksistaan. Naiset arvioivat tulkintoja kriittisesti ja poimivat valikoiden sieltä näkemykset, jotka heille itselleen parhaiten sopivat. Tämä osoittaa osaltaan sitä, etteivät ihmiset suinkaan hyväksy yksioikoisesti minkäänlaisten asiantuntijoiden tekemiä määrittelyjä itsestään, vaan pohtivat ja suhteuttavat niitä omiin kokemuksiinsa.

Valta-asetelman sijaan korostaisinkin vastuuta, jonka sensitiivisten aiheiden tutkiminen tuo. Olen miettinyt vastuutani läpi tutkimuksen niin haastattelemaan mennessäni kuin raporttia kirjoittaessakin. Haastattelujen jälkeen pyrin aina paitsi tunnustelemaan sitä, millaisin mielialoin informantit haastattelun jälkeen olivat, niin myös tiedustelemaan kultakin haastattelulta onko heillä ketään kenelle puhua asioista tai jolta saa apua, jos haastattelu nostaa pinnalle negatiivisia tunteita. Haastateltavilla oli myös yhteystietoni ja kehotin heitä käyttämään niitä tarvittaessa. Jälkeenpäin erityisiä ongelmia ei kuitenkaan ilmennyt, ja kaikilla tuntuivat turvaverkot olevan kunnossa. (vrt. Puuronen 2002, 289–293.)

Ennen siirtymistä empiirisen aineiston ja sen analyysistä syntyneiden tulosten pariin on oleellista käsitellä vielä yhtä asiaa. Tämä kysymys liittyy siihen, että suurin osa tämän tutkimuksen aineistosta on aikuisten tuottamaa. Sen vuoksi seuraavaksi pohditaan lapsuuden tarkastelun mahdollisuutta etupäässä aikuisilta kerätyn aineiston avulla.

Aikuiset lapsuuden muistelijoina

Lapsuuden sosiologiassa on korostettu sitä, että lapsuuden raja on liukuva. Lapsi ja aikuinen ovat liian yksioikoisia käsitteitä jo senkin takia, että muutos ja kehitys ovat jatkuvia prosesseja. Valinta siitä, milloin joku on lapsi, nuori tai aikuinen tehdään kulttuurisesti. (Thorne 1993, 27.) Konstruktionistisesta näkökulmasta katsottuna lapsuuden määrittely on siis vaikeaa, mutta käytännössä se perustuu yleensä legaaliseen tai biologiseen (puberteetin alku) rajaukseen (Medforth, Fenwick & Wyse 1999, 1–3).

Tämän tutkimuksen kannalta lapsi-käsitteestä on tarpeen ottaa huomioon sen kaksitahoinen merkitys. Toisaalta lapsesta puhuttaessa viitataan ikään; siihen että joku on legaalisesti lapseksi määritelty. Toisaalta lapsi on suhdetermi, joka viittaa biologiseen suhteeseen (adoptiolapsilla myös legaaliseen suhteeseen) jonkun toisen ihmisen kanssa. Nämä määritelmät ovat toistensa kanssa päällekkäisiä ja tärkeitä tämän tutkimuksen

kannalta, sillä ne määrittävät sitä asemaa joka kertojilla on suhteessa alkoholiongelmaksi määriteltyyn henkilöön.

Lapsen käsitettä ei kuitenkaan ole syytä problematisoida tämän pidemmälle. Kerrotut ovat nimittäin itse määritelleet poikkeuksetta lapsuuden rajat omista tarinoistaan, enkä näe syytä kyseenalaistaa kertojien määrittelyjä. He kertovat itse kenen lapsia ovat ja milloin heidän mielestään lapsuus loppuu. Kertomukset jäsennetään ajallisesti niin, että sekaannusta lapsuuden ja aikuisuuden välille ei synny. Käytännössä lapsuus näyttää loppuneen useimpien elämässä kuusitoistavuotiaana, jolloin kertojat ovat lopettaneet koulun ja muuttaneet pois kotoa.

Ihmisten omiin kertomuksiin perustuvaa kvalitatiivista tutkimusta on viime vuosina askarruttanut runsaasti kysymys koetun ja kerrotun välisestä suhteesta (esim. Hyvärinen 1994, 48–51). Tämän aiheen kannalta olennainen osa tätä keskustelua on se, jossa pohditaan aikuisten kertomien lapsuuskokemusten käyttämisen mahdollisuutta lapsuuden tutkimiseen. Jotkut näkevät, ettei aikuinen voi muistaa lapsuuskokemuksia tarpeeksi tarkasti tai että muistot ovat liian värittyneitä, jotta niitä voitaisiin pitää luotettavina kuvauksina lapsuuden tapahtumista. Esimerkiksi Lahikaisen (2001, 38) mukaan aikuisten muistelun kautta lapsuudesta tuotetaan liian ruusuinen kuva, koska aikuisten puhe lapsuudestaan tukahdutetaan tai typistetään pelkkään hyvien hetkien muisteluun.

Aikuisten kyvyttömyyttä korostavien näkemysten lisäksi voidaan aikuisuudesta lapsuuteen suuntautuvaa katsetta tarkastella myös toisella tavoin. Lapsuuden muistelu aikuisuudessa voidaan nähdä paitsi rajoittuneena, niin myös jäsenyneenä ja pohdittuna. Aikuinen kommentoi ja ymmärtää tapahtumia ja käyttää elämäkokemustaan tilanteiden selittämiseen. Aikuisena voimme tarkastella lapsuuden tapahtumia ja muistoja erilaisten kontekstien avulla. Ajallinen etäisyys ei siis välttämättä tuo unohdusta, vaan kyvyn asettaa kokemukset laajempiin raameihin. (Bardy 2003, 327; Jähi 2001, 55–56; Kempainen 2001, 43.)

Lapsuuden sosiologiaan on myös jo sisäänrakennettuna vastaus siihen, voiko lapsuutta tutkia aikuisten kertoman kautta: Koska lapsuus nähdään kulttuurisena konstruktiona, on siitä mahdollista saada tietoa myös ”ulkopuolisten”, eli aikuisten kertoman kautta. Lapsuudesta tietäminen ei siis vaadi sitä, että olisi itse lapsi juuri nyt, vaan lapsuus avautuu myös muille kuin lapsille. Näkisinkin, että lapsen ja aikuisen ymmärryksen erilaisuuden korostaminen palvelee paremminkin lapsuuden mystifiointia kuin lapsuuden ymmärtämistä. Jos lapsuuden sosiologian ihanteen tapaan lapset halutaan nähdä yhtenä osana yhteiskuntaa eikä irrallisena ryhmänä, niin myös lapset ajatuksineen ja kokemuksineen nähdään osana kulttuuriamme. Lasten näkeminen täydellisen erilaisina ja tavoittamattomina syrjäyttää heidät. Sen sijaan, että lapsuutta eksotisoidaan väittäen että aikuisten aivoissa on ovi sulkeutunut lapsuuden maailmaan, pitää kysyä, millainen ikkuna meillä on vielä avoimena.

Yksi tapa etsiä selvyyttä aikuisten kykyyn muistaa lapsuuttaan on tukeutua muistitutkimuksen antamiin tietoihin. Jukka Mäkelän (2003, 38) mukaan tilanteista saatavaan omaan kokemukseen perustuva ns. omaelämäkerrallinen muisti kypsyy noin kolmen

vuoden ikään mennessä. Tästä lähtien ihminen voi palauttaa muistiinsa mielikuvia elämänsä tapahtumista. Lapsuuden leikkejä ja työntekoa tutkinut Korkiakangas (1996) pohtii myös lapsuuden muistamista muistin toiminnan kautta. Oman elämän tapahtumien muistelussa tärkeitä ovat ns. välähdyksenomaiset tai eloiset muistot, jotka koskevat usein itselle emotionaalisesti tärkeitä tapahtumia. Eloisien muistojen avulla voimme löytää väylän tarkastella lapsuudenkokemuksia ”lapsen katseen” suunnasta. Juuri eloisien muistojen onkin nähty olevan todiste siitä, että muisti voi toimia kopioinnin tapaan. (Korkiakangas 1996, 27.) Valokuvamaisia muistoja esiintyykin monien kertojien tarinoissa. He kertovat vuosien tai vuosikymmenten takaisista tapahtumista pieniä yksityiskohtia, värejä, yksittäisiä sanoja jne. myöten.

Koska aineisto koostuu eri-ikäisten ihmisten kertomuksista, on muisteluaineiston piirteitä mahdollista tarkastella myös aineiston sisäisen vertailun kautta. Mielenkiintoista on, että eri ikäisten kertojien tarinoiden välillä ei ole merkittäviä eroja. Luonnollisestikin eroa on siinä, että vanhimpien kertojien tarinoissa kokemusten vaikutusta itsen heijasteluun suhteessa pidempään elämäntapaan ja sen varrella olleisiin tapahtumiin. Kertojan ikä näkyy myös erilaisten historiallisesti muuttuvien ulkopuolisten seikkojen kuvausten myötä, joita ovat esimerkiksi keskiolutlain voimaantulo. Sen sijaan lapsuudenaikaiset tunteet, koettujen asioiden arvottaminen ja vertailu ns. normaaliin on samalla lailla mukana iästä riippumatta eri tarinoissa. Jopa nuorimmat arvottavat kokemuksiaan ja pohtivat sitä, miten heidän akuutisti kokemansa vanhempien alkoholiongelma vaikuttaa heihin itseensä. Vertaaminen yleisiin normeihin ja käytäntöihin ei siis ole pelkän muisteluaineiston tyyli, vaan akuutissa tilanteessa elävät nuorimmat kertojat peilaavat yhtä lailla omia kokemuksiaan yleisiin käsityksiin normaalista ja esittävät toiveita siitä miten asioiden tulisi olla. Näin aineiston sisällä yhä vanhempiensa kanssa elävien lasten kertomukset eivät poikkea mitenkään ratkaisevasti muiden ikäluokkien edustajien kertomuksista.

Se, että neljänkymmenen vuoden takaisien muistojen perusteella kuvatut lapsuudenkokemukset eivät olennaisesti eroa nykypäivän kokemusten pohjalta kerrotuista, herättää kysymyksen siitä, miten se on mahdollista; miten kokemukset alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elämisestä voivat muistuttaa niin paljon toisiaan eri sukupolvien edustajilla? Yksi selitys on, että kokemukset ”todellakin” ovat samanlaisia, eli alkoholiongelmaisen vanhemman tai vanhempien kanssa eläminen muokkaa kokemuksia niin merkittävästi, että ne ovat kaikilla tässä suhteessa samoissa oloissa elävillä yhdenmukaisia. Toinen selitys eri ikäpolvien tuottamien tarinoiden samankaltaisuudelle liittyy tapaamme konstruoida tarinoita kulttuurissa hallitsevalla tavalla. Tämän ajatuksen mukaan lapsuudesta kerrotut kokemukset muokkautuvat vastaamaan ajan vaatimukseen vuosien ja vuosikymmenten saatossa vaikka aikoinaan kokemus olisikin ollut erilainen (esim. Korkiakangas 1996, 11).

Jälkimmäinen selitys johdattaa elämäkertatutkimuksen pariin, jossa on pohdittu kontekstin ja tarinan tarkoituksen merkitystä omaelämäkerrallisen aineiston tuottamisesta. Vilkon (1990, 84) mukaan yksilön omat tärkeyskriteerit vaikuttavat siihen mistä

kerrotaan, mutta valikointia ohjaavat kulttuuriset elämänjäsenyykset ja kerronnalliset konventiot. Tämän tutkimuksen empiirisessä aineistossa kaikki tarinat on tuotettu kuvaamaan alkoholin läheisille aiheuttamia ongelmia. Tämä on merkittävä taustatekijä ja konteksti, sillä monissa tarinoissa esitetään lähinnä vain alkoholiongelmien ja vanhempien tekemiin vääryyksiin liittyviä huomioita. Toisaalta monet kertojat ilmaisevat kulttuurista tuttuja jäsenystapoja heijastelemalla omia ajatuksiaan ja tuntemuksiaan sitä vasten mitä he tietävät ”alkoholistiperheen” kulttuurisesta kuvasta ja läheisriippuvuusajattelun tuottamista näkemyksistä.

Omaelämäkertojen kerrontaa muokkaa myös se, että ne on tarkoitettu toisten luettaviksi (Vilkko 1990, 85). Tämän tutkimuksen empiirisen aineiston kertomukset tavoittelevat jopa laajoja lukijajoukkoja siten, että kaikki kertojat ja kirjoittajat ovat tuottaneet tarinansa joko tutkimusta tai lehdessä/kirjassa julkaisemista silmällä pitäen. Kaikilla on oletettavasti ollut tiedossa se, että heidän kertomuksensa ovat toisaalta yksilöitä koskien luottamuksellisia ja toisaalta ne saavuttavat yleisellä tasolla ehkä laajaakin julkisuutta. Vain yksi kirjoittaja halusi rajoittaa lukijoiden määrää merkiten kirjeensä yläkulmaan sanan ”luottamuksellinen”¹². Vastapainona yhdelle luottamuksellisuutta pyytävälle kirjoittajalle on mukana useita kirjeitä, joissa nimenomaan pyydetään julkaisemista.

Perustava ratkaisu, jonka omaelämäkerrallisen aineiston tutkija joutuu tekemään liittyy suhtautumiseen kerrottuihin asioihin. Suhtautumisessa voidaan nähdä kaksi perustapaa: Kerrottu voidaan nähdä joko reaalihistoriana tai vaihtoehtoisesti elämäntapahtumista tehtynä konstruktiona, jota yksilösubjekti muokkaa kulloinkin sopivaksi. (Vilkko 1990, 82). Suhtaudun kuulemiini ja lukemiini kertomuksiin ns. realistisen lukutavan (esim. Huttunen 2002, 35) mukaisesti dokumentteina, jotka kertovat niistä kokemuksista ja haitoista joita vanhemman tai vanhempien alkoholinkäyttö on aiheuttanut lapsuudessa.

Vaikka aikuisten käyttämiseen lapsuudenkokemusten tutkimuksessa sisältyy monia rajoituksia, on aikuisten käyttämisellä informantteina sensitiivisten aiheiden tutkimuksessa myös merkittäviä etuja. Yksi alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskevaa tutkimusta rasittanut seikka on se, että tutkimuksiin on valikoitunut vain hoitoon ohjautuneiden vanhempien lapsia. Tämän pienen ryhmän sisällä on tapahtunut yleensä vielä lisää karsiutumista. Dundas ja Wormnes (1992) nimittäin kertovat, kuinka heidän oli vaikea saada vanhemmilta lupaa näiden lasten tutkimukseen osallistumiselle, koska vanhemmat uskoivat voivansa suojella lapsia tiedolta alkoholiongelmistaan. (Edgren-Henrichson 1993, 15.)

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten saaminen mukaan tutkimukseen edellyttää siis sitä, että vanhemmat ovat ainakin jollain tasolla tietoisia ja valmiita tunnustamaan ongelmansa. (myös Edgren-Henrichson 1993, 14–15.) Niin kauan kuin lasten informantteina käyttäminen on riippuvaista vanhemmilta saadusta luvasta, onkin aikuisilta saatava muisteluaineisto merkittävä tapa selvittää alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa

¹² Tästä kirjeestä ei ole luonnollisestikaan otettu tekstilainauksia.

elävien lapsuudenkokemuksia. Näin muisteluaineiston käytöllä voidaan tavoittaa ainakin huomattavasti laajempi joukko vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineitä.

Yksi tämän tutkimuksen kannalta merkittävä seikka on se, että tavoitteena oli tarkastella kriittisesti perinteistä alkoholitiperhe-diskurssin tapaa käsittää tätä aihetta. Ainakin aikuisten tuottamaa aineistoa käyttämällä kriittinen lähestymistapa toimii. Vaikka minulla ei olekaan kokemusta lasten haastattelemisesta, on ennakko-oletukseni se, että silloin tutkijan antamien käsitteiden merkitys on suurempi.

Kaikkiaan en näe kuitenkaan tarvetta tehdä suurta kysymystä siitä, ovatko informantteina lapset vai aikuiset. Molempia näkökulmia tarvitaan, ja näkökulmien rajoitukset ja edut tulee ottaa huomioon. Aineiston esittely päättyy tähän ja seuraavaksi siirrytään sen sisällölliseen tarkasteluun. Tulosten esittely aloitetaan koko teemaa kehystävällä kysymyksellä alkoholiongelman määrittelystä.

6 Tulokset

6.1 Vanhempien alkoholinkäyttö lasten ongelmana

Alkoholiongelman määrittelyprosessi

Koska tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella vanhempien alkoholiongelmia lapsuuden näkökulmasta ja selviytymistä vanhempien alkoholiongelmiin tuottamista vaikeuksista, on kertojien tekemä alkoholiongelman määrittely luonnollinen lähtökohhta tarkastelulle. Haastatteluissa kysyin suoraan, milloin ja miten haastatellut alkoivat havaita vanhempiensa alkoholiongelmat. Myös lähes kaikissa kirjoitetuissa tarinoissa tuodaan esille alkoholiongelmiin alkamisajankohta tai se, milloin tämä on tiedostettu.

Aineistosta voidaan hahmottaa kolme selkeästi toisistaan eroavaa tapaa, joilla kertojat ovat lapsuudessaan havahtuneet vanhemman alkoholiongelmiin. Pienen ryhmän muodostavat ne, jotka kertovat, etteivät lapsuudessaan mieltäneet vanhemman alkoholinkäyttöä ongelmaksi. He ovat määritelleet alkoholinkäytön ongelmaksi vasta kotoa muuttamisen jälkeen, kun lapsuudessa ongelmaksi on koettu ehkä jokin muu asia, kuten vaikkapa nähty tai koettu väkivalta. Toinen ääripää, johon myös kuuluu varsin pieni osa kertojista ovat ne, jotka kertovat mieltäneensä vanhempien alkoholinkäytön ongelmanäkökulmasta kaiken aikaa.

Mut en mä tiedä sitten, että kuinka tiedostin että ongelma. En mä muista että olisin ajatellu että onpas meillä hirvee ongelma tässä. Se oli mun isä, ja jos mä olin nähny sitä kerran aina, niin mitäpä ihmeellistä siinä jotenkin oli. (N/ H 9)

Vanhempani, siis isäpuoli ja äitini joivat aina kun muistan. (...) Elämäni silloin oli rankkaa, erilaista lapsuutta. Vanhempani joivat kaikki viikonloput, usein viikollakin. Kuitenkin pystyivät työssä olemaan ja säilyttämään jonkinlaiset kulussit ulospäin. (...) Perheessäni oli alkoholi numero yksi. Me lapset olimme vain välttämätön paha. Jo silloin jostakin ymmärsin, että tämä ei ole normaalia elämää. Halusin omasta elämästäni paremman. (N/ KI 26)

Yleisimmin vanhempien alkoholiongelmiin tiedostamisen kerrotaan tapahtuneen jonakin tietynä ajanjaksona tai tiettyjen tapahtumien kautta. Useat mainitsevat ongelman hahmottamisen tapahtuneen teini-iässä, jolloin siihen on monilla liittynyt myös oma päiheteisiin tutustuminen. Sen myötä kertojat ovat alkaneet ihmetellä vanhempien alkoholinkäytön

käyttöä ja sitä, miten tämän elämässä alkoholi kuuluu kaikkiin tilanteisiin eikä pelkästään kulttuurisesti hyväksytyihin aikoihin ja tapahtumiin. Toisaalta monet kertovat jo hyvin nuorina, 4–7-vuotiaina kokeneensa jotakin, joka on saanut heidät määrittelemään vanhemman alkoholiongelmaiseksi. Yleensä havahtumisen kerrotaan tapahtuneen vähitellen, ikään kuin monien vihjeiden kautta saadun tiedon loksahdettua paikoilleen (ks. myös Holmila 2003; Wiseman 1991).

Varmaan sil tavalla että sillon lapsena sitä ei osannu eritellä ajatuksissaan, että sitä ei kunnolla varmaan ees tajunnu. Tajus kyllä sen koko homman mikä siinä aina oli, ja tajus että ne oli humalassa mutta sitä ei sil tavalla osannut eritellä mielessä. (...) Mä luulen että varmaan, mä oon joku kymmenen vanha kun mä kirjoitin päiväkirjaa. Ja mä olin kirjoittanu sinne päiväkirjaan aina iltasin siellä omassa huoneessa, että taas ne ryyppää ja kyllä on kurjaa. Ja sit just se kun ne haukku mua. Ja sit ne saatto et ne löi ja muuta. (...) Sillon mä oon sen varmaan oivaltanu, että ei tää mee ihan oikein. Sillon tajusin et se alkoholinkäyttö on tosi runsasta. (N/ H 11)

Usein vanhemman alkoholiongelmasta tietoiseksi tuleminen tapahtuu pitkän prosessin aikana havahtumalla. Joskus vanhemman alkoholinkäyttö kuitenkin alkaa tai muuttuu olennaisesti ongelmallisemmaksi vasta myöhemmin. Eräs mielenkiintoinen huomio tässä liittyy sukupuolten väliseen eroon: Äitien juomisen alku ja muutokset pahempaan kuvataan yhteydessä miessuhteisiin ja niiden katkoksiin. Avioero saattaa aloittaa äidin juomisen ja yleensä nopeasti löytyy rinnalle uusi, juova mies. Puolet pelkästään äidin juomisesta kärsineistä kuvaakin äidin alkoholiongelmiensa syntymistä miessuhteen päättymisen tai alkamisen kautta. Nopeasti tapahtuvat muutokset isien juomisessa liitetään puolestaan ulkoisten kontrolliolosuhteiden vaihteluihin, kuten alkoholin saatavuuden paranemiseen, työpaikan menettämiseen tai eläkkeelle jäämiseen. Vaikka tutkimuksissa on yleensä korostettu naisten miehiin kohdistamaa juomisen kontrollia (esim. Holmila 1988), eivät naisten kontrollikeinot näytä tehoavan miesten juomiseen näissä lapsuuden näkökulmasta kerrotuissa tarinoissa.

Mulla oli kuusvuotissyntymäpäivä kun mun äiti lähti, ja äiti ja isä eros. Sit parin kuukauden päästä äiti haki mut. Ja sit samana päivänä tuli tää uus mies sinne ja sit mulle ilmoitettiin, et hän tulee tänne asumaan. Ja hän tuli saman tien. Ja siitä alko oikeestaan sitten se ryyppylämä. (N/ H 11)

Isäni kohdalla ongelmajuominen alkoi pian keskikaljan vapauttamisen jälkeen. Lähibaarissa alkoivat kulua viikonloput, arki-illat ja perheen rahat. (N/ K 18)

Aineistossa esitetään suuri määrä erilaisia koettuja tai nähtyjä asioita, jotka liittyvät johtopäätöksen tekemiseen vanhemman alkoholinkäytön ongelmallisuudesta. Yleisimmin alkoholinkäytön ongelmaksi määrittely tapahtuu vanhemman usein toistuvan humalajuomisen ja siihen liittyvien riitojen ja väkivallan perusteella. Humalajuomisen ja väkivaltaisuuden lisäksi esitetään kuitenkin monia muitakin vanhemman käyttäytymisen piirteitä, joiden perusteella lapsi määrittelee vanhemman alkoholiongelmaiseksi. Muutamat kerrotut kuvaavat tietyn selkeän tapahtuman, joka on saanut lapsen tajuamaan, ettei kaikki

ole kunnossa. Lapsi on saattanut nähdä vanhemman sammuneena lattialla, kuten eräs kertoja kuvaa (ks. myös Itäpuisto 2003, 33):

Ensimmäinen muistoni lapsuudesta on äiti kaatuneena vaatehuoneeseen. Yrittäessäni vedellä häntä ylös, äiti vain sammaltaa: ”äiti tulee ihan kohta.” Silloin ehkä ensimmäistä kertaa jouduin kosketuksiin sen faktan kanssa, että äitini on alkoholisti. (N/ KI 33)

Paitsi selkeät yksittäiset episodit, niin myös vanhemman yleinen käyttäytyminen saataan esittää ongelmanmäärittelyn perustana. Alkoholinkäyttö saattaa viedä paljon aikaa, niin että vanhempi kuluttaa siihen esimerkiksi kaikki lomat ja vapaa-ajat. Vanhemman usein toistuvat baarikäynnit ja epäilyttävien kavereiden tuominen kotiin voivat liittyä määrittelyprosessiin. Humaltuessaan vanhempi muuttuu lapsen mielestä hölmöksi, niin että hän esimerkiksi toistaa loputtomasti samoja asioita. Alkoholiongelmaisen vanhemman käytöksestä koko perheelle aiheutuvat haitat, kuten holtittomasta rahankäytöstä seuraava niukkuus, kuuluvat niin ikään usein osaksi ongelmanmäärittelyprosessia.

Vanhemman käytöksen lisäksi alkoholiongelmien määrittelyperustana mainitaan usein lapsuudessa koetut tunteet. Niitä voidaan heijastella myös toisen, ei-alkoholiongelmaisen vanhemman tunteisiin, niin että esim. tämän huolestuminen huolestuttaa myös lapsen. Yksittäisistä tunteista tällaisessa yhteydessä yleisimmin mainitaan pelko ja häpeä. Lapsen kokemuksena pelko luonnollisestikin korostuu niissä kertomuksissa, joissa humalainen on ollut väkivaltainen. On kuitenkin tärkeää huomata, että myös ne kertojat, jotka eivät ole joutuneet vanhemman väkivallan kohteiksi tai näkijöiksi kuvaavat pelon tunteita. Toinen määrittelyprosessissa usein esiin tuotava tunne on häpeä.

MI: Milloin ja miten aloit huomata, että vanhemmallasi on alkoholiongelma?

H: Niin, kai se oli silloin lapsena (...) et mä muista, et ois mitenkään koskaan, siis meillä ei viinaa ilmeisesti ollu kotona ikinä missään (...) Niin tota, varmaan jossain lapsena siinä sen pelon kautta. (N/ H 9)

Tajusin jo ihan pikkutyttönä, että juhlat eivät sovi isälleni. Muut joutuivat aina taluttamaan tai kantamaan hänet kotiin, jossa hän sitten oksenteli ja örisi koko yön. Häpesin häntä, samon häpesi äitinikin. Monet yöt valvoin ja odotin, että isä tulisi kokouksista kotiin. Pelkäsin ja tärisin peiton alla. (...) Onneksi isä ei ollut väkivaltainen vaan päin vastoin erittäin kiltti, ja pyysi aina minultakin anteeksi juomistaan ja lupasi lopettaa sen. (N/ KI 7)

Alkoholiongelmaisten läheisiä käsittelevissä tutkimuksissa on havaittu, että pelko ja häpeä ovat läheisten yleisimmin mainitsemia tunteita (esim. Holmila 1997, 173–177). Negatiiviset tunteet on kuitenkin yleensä nähty reaktioina alkoholiongelmiin ja läheisten elämänlaatua heikentävinä kokemuksina. Erilaiset tunteet näyttävät tämän aineiston perusteella olevan kuitenkin myös muuta kuin vain reaktiota vanhemman käytökseen ja osa lapsen kokemaa ongelmia. Ne ovat ehkä olennainen osa määrittelyprosessia, jossa ongelman laatu ja laajuus yritetään tiedostaa.

Vanhemman määrittelemisen alkoholiongelmaiseksi saattaa viedä paljon aikaa, eikä se ole missään nimessä helppoa. Alkoholinkäyttö saattaa olla kausittaista tai vanhempi vakuuttaa usein lopettavansa juomisen. Läheisen alkoholiongelman mieltäminen on tästäkin syystä monin tavoin häilyvä ja vaikea prosessi, joka sisältää myös vaiheita, joissa ongelman olemassaoloa epäillään (ks. Itäpuisto 2001, 48–53; Wiseman 1991, 17–35). Yhden nuorimmista kirjeen kirjoittajista, 14-vuotiaan pojan pohdinnat kertovat määrittelyn vaikeudesta:

En ihan tiedä kuka on alkoholisti? Että dokaa joka päivä? Tai tilipäivä ja viikonloput? Mun mutsi juo kotona viiniä paljon. Mökille ei myös mennä koskaan ilman pulloja. Ei kai ne omasta mielestä ole juoppoja. (M/ KI 23)

Jähi (2001) näkee, että vanhempien mielenterveysongelmien ja alkoholiongelmiin välillä on merkittävä ero lapsen näkökulmasta: ”Pullon ja humalatilan välinen yhteys on pienenkin lapsen oivallettavissa. Lapsella on selitys siihen, miksi äiti tai isä käyttäytyy siten kuin käyttäytyy. Psykkinen sairaus taas voi jäädä vaille minkäänlaista selitystä.” (Jähi 2001, 57.) Myös Koivisto ja Kiviniemi (2001, 176) olettavat, että selkeämmän havaittavuuden lisäksi päihdeongelmista myös puhutaan lapsille helpommin kuin psyykkisestä sairaudesta. Aineistoni perusteella en ole kuitenkaan valmis täysin allekirjoittamaan näitä näkemyksiä. Päihteistä ja niihin liittyvistä ongelmista puhuminen ei nimittäin ole kertojien mukaan tavallista. Päin vastoin, sekä juovat vanhemmat että muut aikuiset pyrkivät aktiivisesti vaientamaan lasten kysymykset ja keskusteluyritykset. Aina myöskään pullo ja juominen eivät näy lasten silmien edessä. Yhteys juomisen ja oudon käytöksen välillä ei siis ole välttämättä suoraviivainen ja selkeä, ja selityksiä voidaan hakea eri suunnista, kuten tekee seuraava kertoja:

Totta kai ryyppyt naukkailtiin salassa minulta, mutta eihän lapsilta jää mikään huomaamatta. En tosin käsittänyt, että äidin sekopäisen käytöksen takana oli alkoholi, vaan ajattelin, että äitini on ... hmmm ... hullu. (N/ KI 31)

Krestan ja Bepko (1991, 50) toteavat, että päihdeongelmaisten läheisten elämään kuuluu nimen etsintä sille tuskalle, jota he tuntevat läheisen päihteidenkäytön vuoksi. Tämä nimeämisen prosessi, jota alkoholiongelmaisten vanhempien lapset läpikäyvät, saattaa kuitenkin olla pitkä, vaikea ja jopa yksinäinen taival. Päätökseen saatettu määrittelyprosessi ja nimen löytäminen ongelmalle voi kuitenkin olla lopulta helpottava kokemus.

Isän alkoholismin myöntäminen vei aikaa, mutta helpotti omaa elämää. Sen jälkeen ei tarvinnut yrittää selittää asioita parhain päin edes itselleen. (N/ KI 14)

Puhuttaessa lapsuudessa tapahtuneesta vanhemman alkoholiongelman määrittelystä on olennaista ottaa huomioon vielä eräs seikka, johon lähes kaikki informantit viittaavat kertomuksissaan. Alkoholiongelmaiseksi määrittelemisen näyttää riippuvan paitsi määriteltävästä henkilöstä ja hänen ominaisuuksistaan, niin myös määrittelijöistä. Kertomuksissa kuvataan aikuisten ja lasten näkökulmien eroavan toisistaan monin tavoin, ja myös aikuisten määrittelevän alkoholiongelmat keskenään ristiriitaisesti.

Suurin ristiriita alkoholiongelmaiseksi mieltämisessä on kertojien mukaan lapsen ja alkoholiongelmaisen vanhemman välillä. Lähes kaikkien kertojien mukaan heidän lapsuudessa ongelmallisena pitämänsä alkoholinkäyttö on ollut vanhemman mielestä aivan normaalia. Vain muutama informantti toteaa, että vanhempi on itse tunnustanut alkoholinkäyttönsä ongelmalliseksi, ja näin jakanut lapsen näkemyksen. Useimmiten vanhemmat itsepintaisesti kieltävät minkäänlaisten ongelmien olemassaolon, kuten seuraavassa alkoholistiksi isänsä määritellyt nainen kuvaa:

Isän mielestä alkoholisti on sellainen ihminen, joka ei hoitanut asioitaan eli laskuun ja perhettään. Määritelmänsä mukaan hän ei ollut alkoholisti, joten hänen kanssaan ei olisi edes pystynyt keskustelemaan asiasta. (N/ KI 14)

Alkoholiongelmainen vanhempi kieltää ongelmansa vedoten erilaisiin syihin ja selityksiin. Työssäkäynti ja perheen taloudesta huolehtiminen kelpaavat kertojien mukaan vanhemmille yleensä todisteeksi juomisen ongelmattomuudesta. Tutkimuksissa on aiemminkin havaittu, että ihmiset ajattelevat työssäkäynnin olevan selkeä todiste alkoholinkäytön ongelmattomuudesta (esim. Ahola 1989; Christensen 1993, 13). Edelleen vanhempien käyttämiksi alkoholiongelman mitätöintitekniikoiksi mainitaan vertailu enemmän juoviin kavereihin ja juotujen alkoholimäärien vähättely. Alkoholismin sairausmäärittelyä saatetaan myös käyttää alkoholiongelman kieltämisen keinona: koska sairauden tunnetta ei ole, ei näin ollen tarvita myöskään hoitoa tai apua. Myös Christensen (1993, 13) toteaa, että ruotsalaisessa kulttuurissa alkoholin väärinkäytön käsitteellistämistavan vallannut sairauskäsite saattaa osaltaan jopa helpottaa ongelmien kieltämistä.

Se, että alkoholiongelmainen kieltää ongelmansa, on hyvin tunnettu seikka. Kieltämisen problematiikka asettuu kuitenkin uuteen kontekstiin kun aineiston perusteella huomataan, että myös ympäristön aikuiset näyttävät olevan vähemmän herkkiä alkoholiongelmiensa myöntämiselle kuin lapset. Ympäristö näyttää hyväksyvän hiljaisesti alkoholinkäytön ja siitä aiheutuvat negatiiviset seuraukset. Osaksi tämä lapsuudessa koettu alkoholiongelmiensa hyväksymisen ilmapiiri saattaa johtua siitä, että monet kertovat lapsuusperheensä sosiaalisen kanssakäymisen tapahtuneen pelkästään muiden juovien tai alkoholiongelmaisten aikuisten kanssa. Mutta myös melko tavallisessa ympäristössä eläneiden kertomuksista löytyy useita mainintoja siitä, että ainakin miesten runsas ja häiritseväkin alkoholinkäyttö hyväksytään esimerkiksi työpaikoilla ja erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa.

No siis mun mielestä se niinkun siedettiin ja musta se oli tosi ärsyttävää ja mä häpesin sitä. Mutta sitten, jotenkin se kuulu asiaan et ne miehet kännäs. (N/ H 2)

Että isällä tietysti on niitä omia kavereitaan, kenen kanssa tietysti on ollu myös aika paljon jossain reissuilla. Ja niissä tietysti, aina tietää että siellä alkoholia otetaan ja sitten isä kun on ollu lääkäri, niin sillähän ois niin paljon näitä jotain konferenssimatkoja ja tämmösiä maksettuja ulkomaanmatkoja että. Varmasti joka viikonlopukse löytyis. Ja kyllähän se niitä hyvin varmaan käyttikin hyväkseen. Ja tietysti ainahan se tuli sieltä humalassa takasin. (M/ H 12)

Vanhemman alkoholiongelmaiseksi määrittelyminen näyttää siis vaativan määrittelijältä paljon sekä henkisesti että ajallisesti. Koetut asiat ovat vaikeita ja ristiriitaisia. Vihjeiden kerääminen ja omien tunteiden peilaaminen, kuten myös muiden ihmisten kokemusten vertaileminen omiin, saattavat viedä kauan. Alkoholiongelmaiseksi määrittämisen vaikeutta edesauttaa näiden tekijöiden lisäksi se, että alkoholiongelmiensa ja muiden läheisten kokemien ongelmien rajat eivät ole kovin yksiselitteisiä. Seuraavaksi tarkastellaan muita ongelmia, jotka aineistossa liitetään kiinteästi vanhempien alkoholiongelmiin.

Humala ongelmana

Sen toteaminen, että ihminen on alkoholisti tai alkoholiongelmainen, ei johda vielä varsinaiseen ymmärrykseen siitä, mikä läheisille tuottaa hankaluuksia. Tästä syystä on tarpeen purkaa tarkemmin erilaisia ongelmatilanteita ja niiden liittymistä alkoholinkäyttöön. Lisensiaattitutkimuksessani tarkastelin alkoholiongelman ja muiden lapsen kokemien ongelmien yhteyttä jaottelemalla näiden välisen suhteen seuraavaan tapaan: Ensinnäkin ovat ongelmat joita alkoholinkäyttö sinänsä aiheuttaa, kuten lapsen negatiiviset tuntemukset alkoholinkäyttöä kohtaan. Toiseksi alkoholi voi edesauttaa muiden ongelmien esiintymistä, kuten vaikkapa väkivaltatilanteiden alkamista. Kolmanneksi yhteydeksi nousee sellainen, jossa vanhemman alkoholiongelma on välillisesti edesauttamassa joidenkin muiden ongelmien syntymistä. Esimerkkinä on tilanne, jossa lapsi on paennut alkoholiongelmaisen vanhemman vuoksi kotoa ja joutunut ”turvapaikassaan” seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. (Itäpuisto 2001, 56–60.) Näin voidaan paremmin hahmottaa se, että vanhemman alkoholiongelman ja lapsen kokemien ongelmien välillä on monenlaisia yhteyksiä, joista vain osa on suoraviivaisia ja osa taas hyvinkin tulkinanvaraisia.

Vanhemman alkoholiongelmaan liitetään ja sisällytetään lapsuudesta kerrottaessa monia asioita, jotka näyttävät alkoholinkäytön seurauksina tai saumattomasti vanhemman alkoholiongelmaisuuteen liittyvinä. Nämä näyttävät myös olevan useammin ”varsinaisia” ongelmia kuin vanhemman alkoholismi. Seuraavaksi tarkastellaan kahta erityistä ongelmaa, jotka aineiston kertomuksissa eivät esiinny syy-seuraussuhteen omaisesti suhteessaan alkoholiongelmiin, vaan kietoutuvat niihin niin tiukasti, että ne on esitetty ikään kuin alkoholiongelmana sinänsä tai sen kategoriaan kuuluvana. Nämä ongelmat ovat humala ja väkivalta.

Aineistossa mainitaan jatkuvasti vanhempien humala. Perinteisesti päihtymystila on määritelty yksilökeskeisesti, eli humalalla on tarkoitettu ihmisessä tapahtuvia muutoksia, jotka ovat perustaltaan biologisia. Humalatilaa kuvataan myös tieteellisessä kirjallisuudessa näiden lähinnä biologisperäisten muutosten kautta: humala ilmenee heikentyneinä psykologisina ja psykomotorisina toimintoina, arvostelukyvyn ja tunteiden muuttumisena sekä sosiaaliin odotuksiin vastaamisen vähenemisenä. (Babor, Caetano, Casswell ym. 2003, 22–24.)

Monissa empiirisen aineiston kertomuksissa alkoholiongelma ja humalakäytös ovat lähes toistensa synonyymejä. Vanhemman käytös kuvataan kaksijakoisena, niin että siinä voidaan erottaa toisaalta selvän vanhemman käytös ja toisaalta humalaisen käytös. Lähes kaikissa kertomuksissa humalaan tulleen vanhemman käytöksen myös kuvataan muuttuvan nimenomaan ei-toivottuun suuntaan. Tällöin hän tulee toisista piittaamattomaksi ja jopa tahallisesti toisia häiritseväksi. Humalainen riitelee jopa yksin, ellei saa yllytettyä ketään mukaan riitelemään. Monesti kertomuksissa viitataan näkemykseen, että vanhempi on aivan tahallaan humalassa toisia häiritsevä. Tällainen tahalliseksi koettu häirintä sisältää usein myös väkivaltaa. Humalaisen häiritsevä käytös saattaa olla joskus myös tahatonta kuten hölmöt puheet tai yöllinen ”örinä” ja oksentelu.

Vaikeinta oli isän käytös humalassa. Hän puhui ja puhui ja puhui, puhuipa joku hänen kanssaan tai ei. Ja jos häntä pyysi olemaan hiljaa, niin siitä tuli riita, kun hän ei saa edes puhua. Ja keskustelemisesta ei tietenkään tullut mitään, kun hän ei kuunnellut muita ja riiteli joka asiasta. Yritä siinä sitten käydä koulua kun toinen huutaa illat pitkät samoja juttuja. Ja jospa kyse olisi ollutkin vain illoista, mutta kun isäni meuhkasi yökaudet. (N/ KI 14)

Vaikka suurimmassa osassa kuvauksista humalaisen vanhemman kerrotaan muuttuvan epämiellyttäväksi, löytyy toisenkinlaisia kokemuksia. Parissa tapauksessa humalainen vanhempi kuvataan tavallista hyväntuulisemmaksi. Tällöin vanhemman humalassa olo on voinut olla lapsen mielestä mukavaa, sillä vanhempi on esimerkiksi leikittänyt tai ollut tavallista rentoutuneempi. Myös sellaisia kertomuksia on muutama, joissa kuvataan vanhemman muuttumisen humalassa olleen melkoisen harmitonta. Vanhempi on tällöin esimerkiksi pysytellyt poissa toisten perheenjäsenten seurasta ja vetäytynyt juomaan toiseen huoneeseen tai ulos. Vaikka vanhemman juomisesta ja humalasta ei tällöin ole seurannut väkivaltaa tai muita välittömiä, vakavia seurauksia, on tärkeää huomata, että silti se on koettu ongelmaksi. Sellaisenkin humalajuomisen, johon ei liity vanhemman häiritsevää käytöstä, kerrotaan nimittäin aiheuttaneen lapsuudessa esim. pelkoa, ahdistusta ja häpeää.

Yksi ääripää kuvatuista vanhemmista ovat ne, joita humalatila ei muuta olennaisesti häiritsevämmiksi, koska he ovat kertojien mukaan häiritseviä ja epämiellyttäviä yhtä lailla selvänä kuin humalassakin. Humalaisena vanhempi saattaa vain olla eri tavoin häiritsevä ja ikävä kuin selvänä. Jatkuvasti häiritsevän vanhemman käytöstä kuvaa 15-vuotias kertoja:

nk. isäni on loma-alkoholisti eli siis hän juo kaikki lomat ... ja viikot hän murjottaa, vittuilee muille, paiskoo tavaroita eli siis on täydellinen kusipää ... (N/ KI 16)

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille aiheuttamat haitat kuvataan siis usein humalatiilojen ja humalassa oloaikojen kautta. Humalan näkeminen ongelmana laajentaa kuitenkin taas kysymystä ulos varsinaisten alkoholiongelmaisten vanhempien tarkastelun raameista. Muutamissa tarinoissa nimittäin kuvataan myös muiden kuin alkoholiongelmaisiksi määriteltyjen vanhempien humalat lapsia häiritseviksi. Näyttää siltä, että

harvoinakin tapahtuva humalajuominen ja vähäinenkin alkoholinkäyttö saattaa ahdistaa lasta ainakin silloin, jos hän on joutunut kokemaan toisen vanhemman alkoholiongelmia. Seuraavassa isänsä alkoholiongelmaiseksi määritellyt kertoja kuvaa sitä, miten ei-alkoholiongelmaisen äidin satunnaiset humalakerrat saivat valtavan merkityksen lapsuudessa.

Äitini ei missään nimessä ollut alkoholisti, mutta pari kertaa hänenkin otteensa petti ja hän joi itsensä humalaan. Valitettavasti hänkin teki sen kotona ja minun nähteni. Niinä päivinä aina luulin, että nyt maailma sortuu. Oloni oli todella turvaton ja yksinäinen: tuntui ettei minulla vanhempia olekaan. (N/ KI 6)

Alkoholiongelmiin kietoutuva väkivalta

Humalan lisäksi toinen, aineistossa alkoholiongelmiin saumattomasti liitettävä ongelma on väkivalta. Empiirisessä aineistossa joka kolmas kertoja kuvaa fyysistä väkivaltaa joko itse kokemaan tai näkemään. Jos väkivallan määritelmä laajennetaan käsittämään fyysisen väkivallan lisäksi henkinen, seksuaalinen, sosiaalinen ja taloudellinen väkivalta (ks. Dufva 2001, 29–30), niin väkivallasta kertoneiden määrä nousee kahteen kolmasosaan kaikista informanteista. Näistä muista väkivallan muodoista mainitaan kertomuksissa usein omaisuuden tuhoaminen ja etenkin henkinen väkivalta eri muodoissaan. (Ks. myös Itäpuisto 2003, 42–43.)

Kirjallisuudessa on todettu, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia häiritsee useammin perheessä tapahtuva riitely kuin varsinainen alkoholinkäyttö (Velleman & Orford 1999, 222; Wilson 1982, 165). Tätä väitettä myös käsillä oleva aineisto tukee tavallaan, sillä väkivallan ja riitojen kuvauksilla on siinä merkittävä osuus. Kun sitten katsotaan syvemmälle kertojien selityksiin siitä, mikä ja kuka riitaa aiheuttaa, joudutaan palaamaan takaisin alkoholiin ja juojaan. Lähes poikkeuksetta riidan aloittaja näyttää olevan humalassa oleva vanhempi ja varsin monissa kertomuksissa humalaisen tai alkoholiongelmaisen vanhemman subjektiivisesti nostetaan selkeästi esiin. Juuri alkoholiongelmainen näyttää tietoisesti hakevan riitaa, etsivän sille syitä ja jatkavan väkivaltaa ja riitelyä vaikka toiset miten yrittäisivät ratkaista tilannetta. Esimerkiksi seuraavassa tekstilainauksessa nimenomaan alkoholiongelmainen isä nostetaan riiteleväksi ja pahoinpiteleväksi subjektiksi:

Tunsin että minun pientä lapsen rintaani puristi ajattellessani omaa kotiani, jossa tuurijuoppo isäni riiteli ja pahoinpiteli kotiäitiämme. (N/ KI 1)

Mielenkiintoista on, että monissa kertomuksissa vanhemman harjoittamalle väkivallalle esitetään erilaisia motiiveja. Harvinaisimpia oletetuista väkivallan motiiveista ovat surmaamistarkoituksessa käytetty väkivalta, mustasukkaisuus, lapsen kurittaminen tai mieheksi kasvattaminen (ks. Itäpuisto & Grönfors 2004). Useimmin kertojat olettavat, että vanhemman harjoittaman väkivallan taustalla on ollut joko vanhemman halu osoittaa

valtaansa tai että hän on harjoittanut väkivaltaa huviksensa, pelkän kiduttamisen vuoksi. Mielenkiintoista ja toisaalta kysymyksiä herättävää onkin se, että kertomuksissa humalaisten arvellaan pelkäsi huvikseen harjoittavan väkivaltaa, eikä sille nähdä mitään muuta erityistä syytä. Etenkin silloin kun vanhemmista molemmat käyttävät alkoholia, seurauksena näyttää olevan mieletöntä keskinäistä väkivaltaa, joka on ikään kuin osa vapaa-ajanviettomuotoa. Lapset katselevat väkivaltaa sivusta ja joutuvat näkemään sen seurauksia:

Lapsena se oli vakio, että kun tuli viikonloppu, vanhemmat joi. Ja tappeli, usein veripäissään. (...) Pahimpia aikoja olivat pyhät = pitkät vapaat. Jopa kolme päivää tauotonta juomista ja riitelyä. (N/ KI 20)

Aineiston kertomuksissa alkoholi esitetään yleensä väkivallan syynä tai edeltäjänä. Hyvin harvoin väkivallasta kerrottaessa sen kuvataan alkavan ilman että siihen liittyy alkoholin käyttö. Väkivaltatutkimuksissa on osoitettu, että alkoholia ja päihtymystä käytetään syynä suunniteltujen väkivallantekojen toteuttamiselle (Pernanen 2001a, 28). Alkoholinkäytön ja väkivaltaisuuden suunnitelmallisuus tulee esille myös aineiston kertomuksissa siten, että niissä kuvataan sekä juominen ja humala että väkivallanteot ikään kuin ennalta suunniteltuna ja ajoitettuina. Esimerkiksi ryypyreissulta palaava vanhempi voi käyttäytyä hillitysti siihen asti kunnes kotiovi sulkeutuu, mutta muuttuu hetkessä väkivaltaiseksi. Käytös voi taas yhtä nopeasti muuttua rauhalliseksi esimerkiksi silloin, jos poliisi tulee paikalle.

Pahinta oli kun jouduimme kutsumaan poliisit paikalle. Silloin isi teeskenteli, ettei hän ollut mitään tehnyt ... Putkasta palattuaan hän ei muistanut mitä oli tehnyt ja ihmetteli miksi hän oli putkaan joutunut. (N/ KI 15)

Tarkastelemalla vanhempien alkoholiongelmaa lapsuuden näkökulmasta voidaan todeta, että lasten kokemusten ymmärtämiseksi tarvitaan muutakin kuin yksilökeskeinen alkoholismien käsite. Alkoholistiksi määrittelyn kulttuurisidonnaisuus samoin kuin alkoholismien kategorisoinnin keinotekoisuus alkoholismien ja ns. normaalikäytön välillä nousevat aiheellisiksi kysymyksiksi aineiston perusteella. Alkoholiongelmat eivät ole suinkaan yksioikoisia, eivätkä käsitykset alkoholiongelmissa ja niiden olemassaolosta yhdenmukaisia eri ihmisten määrittelyissä. Lasten ja yleensäkin läheisten näkökulman saavuttamiseksi onkin tarpeen selvittää sitä, mitä he kokevat ongelmalliseksi alkoholinkäytöksi ja mitä muita ongelmia alkoholinkäyttöön liittyy.

Aineiston kertomusten perusteella voi myös olettaa, että lasten käsitystä alkoholiongelmissa on väheksytty. Monet kertojat kuvaavat jo hyvin nuorina ymmärtäneensä että vanhemmilla on ongelmia alkoholinkäytössä. Lasten kyky havaita, tehdä päätelmiä ja vetää omia johtopäätöksiään vanhempien ongelmista ja muista ongelmista nouseekin tätä kautta tärkeäksi huomion kohteeksi. Seuraavaksi näkökulmaa siirretään hieman ja tarkastelun kohteeksi otetaan kaksi merkittävää kontekstia, perhe ja koti, joissa kuvatut tapahtumat saavat paikkansa.

6.2 Näkökulmia alkoholiongelmaisen perheeseen

Perheen liukuvia rajoja

Vaikka tässä tutkimuksessa on kritisoitu alkoholistiperhe-käsitettä ja siihen liittyvää keskustelua, ei se suinkaan tarkoita, etteikö perheeseen tulisi kiinnittää huomiota silloin kun puhumme alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista. Päin vastoin, kertojien lapsuudenperhe nousee aineistosta esiin mielenkiintoisilla tavoilla. Joissakin tarinoissa se näyttäytyy voimakkaiden tunteiden ja tapahtumien leikkauspisteenä, toisissa se taas loistaa poissaolollaan. Perhe ideaalina on monien kertojien peili, jota vasten he heijastavat kuvaa omasta lapsuusperheestään. Näin perhe konkreettisena, arkielämän kontekstina yhtä hyvin kuin yhteiskunnallisena ideaalinakin on kysymyksemme yhteydessä tärkeä ja keskeinen huomion kohde.

Vaikka lapsuuden sosiologia on kritisoinut lapsen näkymättömyyttä perheen takaa, on siinäkin perhelapsuuden tutkimus jäänyt vähäiseksi (James & Prout 1996, 44). Lapsuuden sosiologian näkökulmasta perheen ottaminen tarkastelun kohteeksi olisi kuitenkin tärkeää, sillä perhe on keskeinen lapsuuden konteksti koulun tai hoitopaikan ja naapuruston kanssa (Thorne 1993, 29). Paitsi että perhe on konkreettinen lapsuuden konteksti ja tapahtumapaikka, niin se on myös keskeinen lapsuuden käsitteellistämisen tapa. Alasen (1998, 34) mukaan juuri modernin ydinperheen käsitteen avulla lapsuus on diskursiivisesti järjestetty yksityiselle alueelle ”luonnostaan” kuuluvaksi.

Kriittinen perhetutkimus paikkaa osittain lapsuuden sosiologiasta puuttunutta perheen tarkastelua. Se haastaa staattisen perhekäsityksen ja antaa mahdollisuuden tarkastella sitä, miten perheestä puhutaan tai miten se on toiminnan kohteena ilman että sitä verrattaisiin vain ennakoitua asetettuun rakenteeseen tai malliin. (Forsberg 2003, 10–12.) Perhe onkin kriittisen katsomistavan kautta nähtynä paitsi meille kaikille itsestään selvä ja tuttu, niin myös käsitteenä varsin epäselvä ja kiistanalainen (Banton, Fenwick & Hawtin 2000, 85). Connell (1991, 121) toteaa, että vastoin sellaista konservatiivista ideaa, jossa perhe nähdään yksinkertaisena yhteiskunnan peruselementtinä, tulisi perhe nähdä yhtenä ihmiskunnan monimutkaisimmista tuotoksista: Missään muussa instituutiossa kun ihmisten väliset suhteet eivät ole yhtä läpikäyviä ajallisesti ja sisällä yhtä intensiivisiä kontakteja. Ihmiset eivät myöskään missään muussa instituutiossa ole yhtä riippuvaisia toisistaan taloudellisesti, tunne-elämässään ja vallankäytön kautta.

Jotta ymmärretään, mitä vanhempien alkoholiongelmät merkitsevät lapsuusperheen kontekstissa, on ensiksi tarkasteltava perherakennetta. Aineistossa hieman alle puolet kertojista on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa ydinperheessä johon kuuluivat isä, äiti ja lapset. Kertojista yli puolen perheet ovat taas olleet yksinhuoltaja-, laajentuma- tai uusperheitä. Perherakenteen muutokset kertojien lapsuuden aikana ovat olleet tavallisia. Monet ovat kokeneet ajoittaisen asumisen muiden sukulaisten kanssa, vanhempiensa eron, vanhemman kuoleman ja uusien isä- tai äitipuolien tuleminen perheeseen.

Tarkasteltaessa aineistoa perheen käsitteen kautta on merkittävä havainto se, että perheestä puhutaan yleensäkin hyvin vähän. Suuri osa kirjoittajista – kirjoituskilpailuaineistossa 2 kirjoittajaa ja kirjeiden kirjoittajista 17 – ei kertaakaan edes mainitse perhesanaa. Haastatteluissa käytin kysymyksissä perheen käsitettä, joka luonnollisesti ohjasi haastateltuja tämän käsitteen käyttöön. Tästä huolimatta haastatteluissakin perhe käsitteenä asetettiin usein sivuun tai jopa kyseenalaistettiin. Kun pyysin erästä haastateltavaa vertaamaan nykyistä perhettä kasvuperheeseensä, alkoi hän puhua vanhemmistaan erikseen. Kun sitten tarkentavalla kysymyksellä pyysin haastateltavaa kertomaan kasvuperheestään kokonaisuutena, vastaa hän:

No, en mä tiedä. No isä oli työmatkoilla ja kokouksissa ja sitten tuli räkä poskella taksista riehumaan kotiin. Että mullon tämmönen mielikuva isästä. Ja sit äiti oli kotona ja teki töitä siinä. Ja alkeellisissa olosuhteissa. Ja äiti oli siinä läsnä sitten kun mä tulín koulusta kotiin ja näin. Ja sitten mun muut sisarukset on niin paljon vanhempia ettei ne oo koskaan asunukkaan siellä. Et tota miten me toimittiin yhdessä. Ei me olla koskaan varmaan tehty mitään sillain, et mun vanhemmat molemmat olis ollu siinä jotenkin läsnä ... Että mä mietin et miten me toimittiin perheenä, niin en osaa sanoa siihen yhtään mitään. (N/ H 9)

Kysyessäni lapsuudenperheestä haastatellut kertoivat juuri niistä ihmisistä, joiden kanssa he asuivat lapsuudessaan, mutta silti pelkkä yhdessä asuminen ei näytä riittävän selkeäksi määritelmäksi perheenjäsenyydelle. Myös kriittisessä perhetutkimuksessa korostetaan sitä, ettei perhe paikannu ainoastaan kotiin, eli se ei tule tyhjentävästi selitettyä paikan kautta (Forsberg 2003, 12). Toki myös asumissuhde on osa realiteettia, joka vaikuttaa lapsen elämään. Vaikka lapsi omassa mielessään määrittelee jonkun henkilön perheeseen kuulumattomaksi, on tämä kuitenkin muiden määrittelyjen kautta osa perhettä, ja merkitys lapsen elämään saattaa olla huomattava.

Sit jossain vaiheessa me muutettiin isompaan asuntoon, niin sitten tuli tää äidin isä, muutti meille asumaan. Semmonen eläkkeellä oleva se vaari. Ja hän oli juoppo, hän oli nuoresta asti ollu täys juoppo, sotainvalidi. Nii sit se oli ehkä kaikkein pahimmillaan se meno. (...) Se oli tosi kauheeta kun se vaari oli siinä. Se muuttikin pois vasta vähä ennen kun mä oon muuttanu kotoo, että se oli aika kauan siinä meillä. Ja kaiken huipuks tää vaari, se oli tosi inhottava mua kohtaan. (N/ H 11)

Perheenjäsenyys näyttää tämän aineiston valossa olevan enemmänkin tunnepitoista kuin ulkoisiin seikkoihin perustuvaa, eli voimme määritellä että perhesuhde on enemmänkin tunnesuhde kuin vaikkapa asumissuhde. Kun tunnesuhde puuttuu yhden perheenjäsenen kanssa, nähdään tämä perheeseen kuulumattomana.

No, mää muuten hei unohdin, että mä tähän väliin sanon, että mun isän äitihän asu meillä kun mä oli laps. Eli mä olin ehkä, mä menin kouluun, mä oon ollu varmaan viiden vanha tai kuuden vanha kun hän muutti pois. Et hän on asunu siellä aina. Mitenkähän mä unohdin. Mä en ehkä kokenu että hän kuulu siihen perheeseen. (N/ H 4)

Perhe kontekstualisoinnin välineenä

Aineistosta löytyy monia kiinnostavia perheen käsitteen käyttötapoja, joten edellä esitelty perhesuhteiden tarkastelu ei ole suinkaan ainoa näkökulma perheeseen. Perheen käsitteellä erilaisia tapahtumia ja ihmisiä liitetään konteksteihin, joita tarkastelemalla voimme tehdä mielenkiintoisia havaintoja alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta.

Yhdessä tarinassa köyhä työläisperhe esitetään kertomuksen taustana, joka tavallaan selittää perheen kokema kurjuutta ja jopa vanhemman alkoholiongelmia. Tähän tarinaan, kuten myös useisiin muihin liittyy perheen esittäminen taloudellisena yksikkönä. Yleisimmin tämä taloudellisena yksikkönä esittäminen tapahtuu siten, että kertoja kuvaa juojan tai juojien alkoholinkäytön aiheuttaneen perheelle taloudellista puutetta. Aineistossa noin joka viides kertomus on tällainen. Monesti korostetaan paitsi koko perheen köyhyyttä niin myös sitä, että kaikkein köyhimpiä olivat lapset:

Olen joutunut elämään lievässä puutteessa. Vanhempieni rahat riittivät hyvin viinaan ja tupakkaan, mutta lasten vaatteisiin, koulutukseen, harrastuksista puhumattakaan sitä ei liennyt. Usein vanhempieni viettäessä iltaa ”paikallisessa” meillä ei ollut kotona mitään ruokaa, leipää lukuun ottamatta. (N/ KI 26)

Yllä oleva esimerkki kuvaa sitä, miten rahankäyttö jakautuu perheessä. Esimerkistä voidaan nähdä myös se, että aikuisten täydellinen taloudellinen päätösvalta heijastuu lasten elämään merkittävällä tavalla. Koska lapsilla ei ole omia tuloja, ovat he riippuvaisia vanhempien taloudellisista päätöksistä. Näin lasten köyhyys ja jopa mahdollinen puute juontuvat paitsi vanhempien taloudellisesta tilanteesta, niin myös heidän rahankäyttöä koskevista päätöksistään. Runsasta rahanmenoa alkoholiin kuvataan lähes kaikissa kertomuksissa, mutta läheskään aina kertojat eivät ole kokeneet lapsuudessaan varsinaista puutetta, jolta esimerkiksi vanhempien hyvät palkat ovat perhettä suojanneet.

Toinen merkittävä lapsia köyhyydeltä ja puutteelta suojaava vaikutus on kertomusten mukaan äidin säästäväisyydellä. Repo (2003, 67) toteaa perheen sisäisiä taloudellisia eroja tarkasteltuaan, että niukoissa taloudellisissa oloissa äidit saattavat vähentää omaa henkilökohtaista kulutustaan ja suojella muita perheenjäseniä sillä tavoin köyhyydeltä. Tutkimusten mukaan paitsi tulot ja kulutusmahdollisuudet niin myös valmius asettaa yhteinen etu oman edun edelle jakautuvat epätasaisesti perheen sisällä. Empiirisen aineiston kertojista monet muistelevat äidin huolehtineen siitä, että lapsille riitti ruokaa ja vaatteita. Jopa osa päihdeongelmiaisista äideistä on ottanut vastuuta perheen talouden hoidosta.

Siinä mielessä hyvä tilanne, et äiti on ollu hirveen tarkka rahasta aina. Et koskaan ei ollu sellanen tilanne, että jääkaappi olis ollu tyhjä tai mitään. Ja kyllä aina löytyy rahaa esimerkiks vaatteisiin ja ruokaan. (...) Äitihän se piilotti rahat, ettei isäpuoli löydä niitä. Sitten, mitä isäpuoli löysi rahat niin se kävi ostaan kaljaa. (M/ H 6)

Eriolaisten etuuksien ohjaaminen taloudellisena yksikkönä pidetylle perheelle voidaan nähdä ongelmalliseksi tästä näkökulmasta. Vaikka perheen aikuisille suunnattujen

oikeuksien, etuuksien ja hyvinvoinnin oletetaan ikään kuin valuvan lapsille, niin todellisuudessa vanhemmille tarjottu tuki ei väistämättä kanavoitu lapsille (Sinko 2001, 146).

Se, että vanhemmat käyttävät tuloja epätasaisesti eri perheenjäsenten tarpeiden tyydyttämiseen, ei ole ainoa tarinoissa esiin tullut ongelma. Myös alkoholiongelmaisen hallintaan tulevat lisätulot saattavat jopa vaikeuttaa muiden perheenjäsenten elämää. Seuraavassa esimerkissä näkyy se, miten alkoholiongelmaisen perheenjäsenen rahapeli-voitto ei kanavoitu edes osittain muun perheen hyvinvoinniksi, vaan päin vastoin, asettaa muut entistä huonompaan asemaan.

Isä veikkasi vuosikaudet tulitikkulaatikkoa pöydän reunalta näpäytellen. Kun hän voitti sitten suurehkon summan rahaa, oli se meille varsinainen onnettomuus. Hän ryyppäsi ja räyhäsi, kunnes viimeinenkin penni oli tuhlatu. (M/ KK 29)

Perhe esitetään empiirisessä aineistossa usein paitsi taloudellisena yksikkönä, niin myös vertaamalla sitä perheen ideaaliin. Oakley (1994, 18–19) väittää 1900-luvun harhaanjohtavimman myytin olevan se, että perhe on onnellinen, toimii hyvin ja että se on demokraattinen ja kannustava paikka, jossa saamme voimia elämän kovia realiteetteja vastaan. Empiirisessä aineistossa monet kertojat käyttävät juuri Oakleyn kuvaamia käsitteitä omien kokemustensa vertailupohjana. Oikeanlaisen perheen kuvataan olevan rauhan satama, johon ihminen voi paeta uhkaavaa ulkopuolista maailmaa. Ideaaliperheitä kuvataan pullantuoksuisiksi, ja että siellä kaikki ovat iloisia ja perhe on yhtenäinen yksikkö. Oma lapsuudenperhe saattaa olla puolestaan perheideaalin vastakohta, perhehelvetti:

Isosiskoni ehti muuttamaan pois kotoa ennen perhehelvetin alkamista, joten hän säästyi pahimmalta. Eikä minulla ollut siis ketään kenen kanssa jakaa niitä kammottavia asioita, joita jouduin näkemään ja kuulemaan. (...) Yöllä heräsin isän huutoon ja mutsin humalaiseen parkumiseen ja adagion huudatukseen. Se oli kuin irvikuva sellaisesta elämästä, minkä sisällä olisin halunnut olla; pullantuoksuisesta idyllistä. (N/ KI 34)

Perheideaalin vastainen perhe kuvataan jatkuvan pelon, hylkäämisen, välinpitämättömyyden ja väkivallan paikaksi. Äärimmäisenä vastakohtana perheideaalille ovat ne kertomukset, joissa kuvataan perhettä läheisriippuvuuskirjallisuudessa esitetyn alkoholistiperhe-käsitteistön ja kuvausten mukaisesti. Näissä perhe kuvataan systeemiksi, jossa kaikki kärsivät, mutta kukaan ei kykene kuitenkaan muuttamaan tilannetta. Erityisenä systeeminä tai alkoholistiperheenä kasvuperhettään kuvaa kuitenkin vain kolme henkilöä. Oman kertomansa mukaan läheisriippuvuuskirjallisuuteen runsaasti tutustunut kertoja tuottaa oman tarinansa tuon käsitteistön kautta ja kuvaa lapsuusperhettään sairauskäsitteen avulla:

Aloin jo sairastaa perheen sairautta siinä määrin, että koin olevani vastuussa kaikesta ja kaikkien pahasta olost. Olin jo isän roolissa isälleni ja veljelleni. (M/ KK 33)

Koko perheen näkeminen perheideaalin vastakohtana ei ole kuitenkaan yhteistä kaikille kertomuksille, mistä syystä puhuminen erityisestä ”alkoholistiperheestä” on mahdotonta. Alkoholistiperheen ideaa vastaan puhuvat ensinnäkin ne muutamat kertomukset, joissa todetaan jo lapsuudessa ymmärretyn, että myös muissa perheissä on ongelmia. Oman perheen tilanne ei ole siksi tuntunut mitenkään erityiseltä.

Ylivoimaisesti yleisin tapa hahmottaa lapsuusperhe irtisanoutuu sekä perheideaalin että perhedynamiikan oletuksista. Tässä kertomustyypissä alkoholiongelmainen kuvataan muun perheen kanssa vastakkaisena ja irrallisena perheestä. Muu perhe on normaali, mutta alkoholiongelmainen vanhempi ei. Seuraavan kirjeen kirjoittaja käyttää perheen käsitettä kirjeessään kolmesti, tuottaen kuvan perheen epäyhtenäisyydestä ja juojan ja alkoholin toimimisesta muita perheenjäseniä vastaan:

Isäni (=isäntä) ei koskaan tunnustanut olevansa alkoholisti, eikä koskaan suostunut hakeutumaan hoitoon, koska ei omasta mielestään ollut minkäänlaisen hoidon tarpeessa. Koko perheen elämää hän hallitsi alkoholin kanssa. (...) Aina juominen ja viinanhimo ohittivat keposesti kaikki perheelle annetut lupaukset. Kylässä emme perheellä voineet mennä oikein minnekään, koska isäntä saattoi taskussaan kuljettaa pullon ja oli todella noloa kantaa raivopäinen sönkkääjä kylästä pois. (ei tietoa sukupuolesta/ KI 4)

Perhe näyttää siis tarinoissa jakautuvan helpostikin perheenjäseniin ja heidän toimintaansa. Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan tarinoita perheinstituutioon liitettävien roolien, eli vanhempien ja lasten roolien kautta. Samalla kysytään sitä, miten niille annetut tehtävät toteutuvat sellaisissa perheissä, joissa toinen tai molemmat vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia.

Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhemmuudesta

Perhe perustuu sukupolvisopimukseen, jonka mukaisesti lasten kasvattamisen odotetaan tapahtuvan rakastavassa ja kunnioittavassa ilmapiirissä (Oakley 1994, 18). Perheideaalin mukaisiin rooleihin sisältyvät ajatukset hoivan, huolenpidon, läheisyyden ja resurssien jakamisesta. Nykyisin vanhempien ja perheen keskeiseksi tehtäväksi ymmärretään myös lapsen psyykkisen kehityksen turvaamisen. Lasten socialisaation ja kasvattamisen uskotaan siksi tapahtuvan parhaiten perheissä, kun taas perheen ulkopuolella kasvamista pidetään riskinä epäsosiaalisen käytöksen kehittymiselle (Banton, Fenwick & Hawtin 2000, 89; Forsberg 2003, 9–11). Näiden perheideaaliin liittyvien tehtävien pohjalta Vuori (2003, 45–46) nimittää vallitsevaa perheen ja vanhemmuuden hahmotustapaa psykososiaaliseksi.

Tarkasteltaessa alkoholiongelmaisten vanhempien ja lasten välistä suhdetta on sen havaittu lasten kokemuksen mukaan olevan todennäköisemmin huono kuin eletessä ei-alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa (Reich, Earls & Powell 1988; Velleman & Orford 1993b). Lasten käsityksiä vanhemmuudesta on syytä käsitellä kuitenkin syvällisemmin, jotta tiedetään, mitä tähän huonoksi koettuun vanhemmuuteen kuuluu.

Ensiksi on huomattava, että empiirisessä aineistossa suhde vanhempiin tuotetaan tunneperäisesti, aivan kuten käsitys perheeseen kuulumisestakin. Aineistossa kertojat saattavat puhua esim. äidin miehestä tai ”miehestä joka asuu meillä” eivätkä siis isäpuolesta. Näin äidin kanssa asuva tai naimisiin mennyt mies ei saa vuosienkaan jälkeen isäpuolen statusta, ellei hän kykene luomaan lämmintä suhdetta kertojaan.

Olen 13-vuotias. Hän seurustelee nyt miehen kanssa, jota inhoan. Mies on asunut kanssamme viisi vuotta. Miehen takia muutimme tänne Helsingin lähelle. Isää minulla ei ole, ainoastaan isäpuoli, joka oli hänen toinen aviomiehensä ja joka on nyt kuollut. Silti isäpuoli on ainoa, jota todella rakastan vanhempanani. (ei tietoa sukupuolesta/ KI 32)

Tutkiessaan lasten ja nuorten käsityksiä vanhemmuudesta Allatt (1996) havaitsi nuorten puheissa vanhemmuuden paikantamisen keskeiseksi tavaksi vanhempien huolenpidon lapsista. Vaikka vanhempien huolehtiminen on toisaalta ärsyttävää, niin se myös kuuluu ns. kunnolliseen vanhemmuuteen. (Allatt 1996, 134–135.) Tämän tutkimuksen aineistossa vanhempien huolehtimisen oletus näkyy, ja huolenpidon puuttumista arvostellaan paljon. Riittämätön huolenpito lapsista nouseekin aineiston perusteella yhdeksi alkoholiongelmaisten vanhempien keskeiseksi piirteeksi. Huolehtimisen velvollisuus ja sen laiminlyönti liitetään niin äiteihin kuin isiinkin. Lapsista huolehtimisen laiminlyönneistä kerrotaan etenkin silloin kun molemmat vanhemmat käyttävät alkoholia lasta häiritsevällä tavalla.

Silloin kun he ryyppäsivät niin mistään ei huolehdittu, me olimme aivan oman onnemme nojassa. (...) Isä ei vittuillut eikä ollut väkivaltainen, vaan aivan välinpitämätön. Se ei ikinä ole laittanut tikkua ristiin lastensa hyväksi. (N/ KI 28)

Myös aineiston alkoholiongelmaisten yksinhuoltajien lapset ovat joutuneet elämään välinpitämättömyyden ilmapiirissä, jossa ei ole ollut tarjolla muunlaista vanhemmuutta. Näissä kertomuksissa myöskään muualla asuva vanhempi ei ole osoittanut erityistä kiinnostusta lapsia kohtaan.

Vanhempani erosivat kun olin viisivuotias ja me siskon kanssa jäimme äidin kanssa asumaan. Tarkkaan en muista alkoiko äidin ryyppääminen heti silloin, mutta minulla on muistikuvia äidin juopottelusta silloin kun olin seitsemän, joten luullakseni äidin elämä repsahti suht pian avioeron jälkeen. (...) Eron jälkeen koitti vapaus. Sääli vain, että hänen olisi pitänyt huolehtia muutamasta lapsestakin. Koko lapsuus oli aikamoista keplottelua. Kun olin kahdeksan, meillä oli lähikaupassa tili, jotta me lapset voimme käydä keskenämme ostamassa ruokaa. Faija sitten suht säännöllisesti senkin maksoi, kun mutsi oli ryyppännyt rahat. (...) Oltiinhan me jo jotain 8–9-vuotiaina mutsin mielestä tarpeeksi vanhoja olemaan keskenämme. (N/ KI 36)

Kertojan ja vanhemman välisen suhteen lämpimyyttä ja vanhempien huolenpitoa voimakkaammin aineistosta nousee kuitenkin esille eräs toinen seikka. Tämä asia, johon monet kertojat ottavat kantaa, on vanhemmuuden tyylin tai tyypin arviointi. Suurin osa kertojista ilmaisee suoraan ja selkeästi sen, miten uskoo vanhempiansa suhtautuneen

lapsiin ja miten vanhemmat ovat nähneet omien tekojensa vaikutuksen lapsiin. Seuraavaksi tarkastelen näitä arvioita jakaen vanhemmat heidän esitetyn suhtautumis- ja toimintatapansa perusteella kolmeen karkeaan tyyppiin. Nämä ovat tukevat, välinpitämättömät ja sadistiset vanhemmat. Lisäksi monet äidit kuvataan alistetuiksi, mikä ei kuitenkaan ole varsinainen lapsiin suhtautumisen tapa, vaan kertoo enemmänkin siitä kontekstista, jossa kertojat kokevat sekä äidin että lapsien eläneen.

Aineistossa on seitsemän kertomusta, joissa vanhempien suhtautumistavan kuvataan olleen pääasiassa lapsia tukeva tai lohduttava, niin että esim. lasten syyttömyyttä vanhempien ongelmiin on korostettu tai vanhemmat ovat olleet kertojien mukaan yleisesti ottaen hyviä vanhempia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lapsi olisi kärsinyt vanhempien alkoholinkäytöstä; itse asiassa nämä kertomukset ovat juuri selkeimpiä esimerkkejä siitä, ettei tarvita mitään erityisiä konflikteja tai ulkoa päin havaittavia valtavia kärsimyksiä, jotta lapsi kokee vanhemman alkoholinkäytön itseään häiritsevänä. Näissä kertomuksissa korostuu erityisesti se, että pelkkä lapsen näkökulmasta liiallisena nähty alkoholinkäyttö voi olla erittäin ahdistavaa, pelottavaa, hävettävää tai muulla tavoin ongelmallista.

Tietysti kärsin ja pelkäsin isän juomista. Vanhempina he kuitenkin olivat suurenmoisia ihmisiä, jotka yrittivät parhaansa. (...) Minulla oli lasinen, onnellinen lapsuus – sittenkin. (M/ KK 68)

Paljon useammin kuin että molempien vanhempien käyttäytyminen olisi kuvattu yhdenmukaiseksi, on vanhempien kerrottu toimineen keskenään eri tavoin suhteessa lapsiin. Kaikkiaan kertojat näyttävät puhuvan vanhemmista yhtenä yksikkönä suhteellisen vähän. Kun vanhempien toimintaa tarkastellaan erillisinä, on yleisin kertomustyyppi sellainen, jossa juova isä on sadistinen ja ei-juovan äidin käytös nähdään joko välinpitämättömyyden tai alistuneisuuden kautta. Sadistisia äitejä tai äitipuolia on tulkinnasta riippuen joko kaksi tai muutama. Seuraavissa katkelmissa kerrotaan äitipuolesta, jonka käytöksen lapsi tulkitsee nimenomaan tietoisien vahingoittamishalun kautta ja isästä, joka kohteli poikaansa ja vaimoan varsin mielivaltaisesti:

Äitipuoleni suuria iloja oli haukkua minua milloin mistäkin. Kyllä se jälkensä jättää kun murrosikäiselle jankutetaan ”ettet ole yhtään mitään”. Itseluottamus oli kyllä alle ruohonjuuritason. (N/ KI 28)

Isän juopumuksesta sameat silmät olivat elottomuudestaan huolimatta kylmän päätäväiset. Katsoin kun hän alkoi täyttää vesiasiaa kuumalla vedellä. (...) Hän alkoi kaataa vettä kiukaalle, kiukaankivien sihistessä rauhallisesti. Isäni katsahti minuun tyynenä, hieman horjahdellen juopumuksesta. Hänen virneensä voimistui, kiukaan sihistessä yhä voimakkaammin. Kuumuus alkoi muuttua yhä voimakkaammaksi, tunkeutuen luihin ja ytimiin. Itkuni oli sydäntä raastavaa ja pelkoni sanoin kuvaamatonta. Yritin vaistomaisesti lähteä kapuamaan alas lauteilta, kun isäni, huomatesaan aikomukseni, pudotti tyhjän vesiasian lattialle ja otti käteensä pitkävirtaisen löylykauhan, huitaistakseen sillä minua. Löylykauhan osuma sai minut kirkkaisemaan tuskasta. (M/ KK 53)

Meyer ja Phillips (1990) käyttävät tällaisesta vanhemmasta käsitettä ”dominoiva alkoholisti”. Hän haluaa saada muut perheenjäsenet noudattamaan omia toiveitaan ja halujaan, mikä tapahtuu usein pelottelemisen, arbitraarisuuden ja nöyryytysten keinoin. Tämä taas pakottaa perheenjäsenet jatkuviin pyrkimyksiin täyttää dominoivan alkoholistin toiveet. Se on kuitenkin mahdotonta, koska uudet – ja usein aiemman kanssa ristiriitaiset – vaatimukset nousevat heti edellisten toiveiden täytyttyä. (Fromm 1973; Meyer & Phillips 1990.)

Usein sadistisen isän kanssa samoissa kertomuksissa esiintyy alistettu äiti. Sama mies, joka yllä kertoo isän harjoittamasta sadistisesta väkivallasta, kuvaa äitinsä miehen alistamana, mutta kuitenkin lapsesta huolta pitämään pyrkivänä.

Äitini, joka käytännössä huolehti minusta yksin, oli tähän elämän rytmiin täysin turtana. Hän avioliittonsa alkuaikoina oli yrittänyt hillitä miehensä viinan käyttöä, sillä seurauksella, että hänen miehensä oli pahoinpidellyt häntä. (M/ KK 53)

Esimerkiksi Ackerman (1991, 42) ja Hellsten (1994, 36) väittävät, että myös päihteitä käyttämätön vanhempi on lasten ulottumattomissa. Ei-alkoholiongelmainen vanhempi keskittyy näiden väitteiden mukaan päihdeongelmaiseen, mistä syystä hänellä ei ole enää aikaa eikä voimia kiinnostua lapsista. Empiirisen aineiston perusteella näyttää kuitenkin, ettei tämä ole suinkaan yleistä, vaikka toki mukana on kertomuksia, joissa myös ei-alkoholiongelmainen äiti tai isä on lapsen näkökulmasta ollut huono vanhempi. Lapset kuvaavat ei-juovia äitejä välinpitämättömiksi kuitenkin vain parissa tapauksessa. Suurin osa äideistä on kertomuksissa kuvattu tilanteen uhreina. He ovat halukkaita, mutta kuitenkin kyvyttömiä auttamaan lapsiaan tai itseään. Äitien alistaisuus näyttää korostuvan etenkin vanhemman ikäpolven kertomuksissa, kun taas nuorempien kertojien äidit ovat usein olleet etenkin taloudellisesti paremmassa asemassa, niin että he ovat pystyneet jättämään juovan puolison. (Ks. myös Wiseman 1991.)

Sellaisia kertomuksia, joissa lapsi olisi joutunut elämään täydellisen sadistisessa ympäristössä on liian rohkeaa luokitella tästä aineistosta, koska ero sadistisen ja välinpitämättömän välillä on monissa kertomuksissa tulkinnanvarainen. Voimme esimerkiksi ajatella, että rahojen käyttäminen alkoholiin niin, ettei lapsille riitä ruokaa ja vaatetta on sadismia. Kertojat itse kuvaavat tätä kuitenkin välinpitämättömyyden määrein: alkoholi on vanhemmille niin tärkeää, etteivät lasten asiat jaksu yksinkertaisesti kiinnostaa. Samaan tapaan myöskään yksittäisten vanhempien jakaminen tyyppeihin ei ole aina helppoa.

Kooton voidaan todeta, että puhuminen alkoholistiperheistä käy näiden havaintojen jälkeen vaikeaksi. Lapsuutensa alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneet näkevät perheen epäyhtenäiseksi ja juojan muusta perheestä erilliseksi. Lisäksi vanhempien toiminta ja käytös koetaan monin erilaisin tavoin, eikä tässäkään suhteessa voida siis puhua erityisestä alkoholistiperheestä ja sen rooleista. Perheen ja siellä sijaitsevan vanhemmuuden tarkastelun voidaan näin todeta tuottaneen näkemyksiä, jotka asettavat suuria haasteita väitteille alkoholistiperheen dynamiikasta.

6.3 Kodin merkitykset lapsuudenkuvauksissa

Arkipäivän kokemuksia

Kodin käsite on samalla tavoin arkipäiväinen ja vaikeasti purettava kuin perheenkin käsite. Koti ja perhe ovat myös osin päällekkäiset käsitteet, sillä perheen ajatellaan sijoittuvan kotiin ja se, mitä kodissa tapahtuu, on yleensä perheen tekemistä. Tässä työssä perheen ja kodin käsitteet erotetaan siten, että perheellä tarkoitetaan ihmissuhteita ja kodilla viitataan ensisijaisesti fyysiseen paikkaan, joka näyttäytyy etenkin suhteessa kodin ulkopuoliseen maailmaan. Kodin tarkastelussa erittäin tärkeä määrittely liittyy myös ajatukseemme kodin yksityisyydestä. (vrt. Huttunen 2002, 50–51.) Juuri kodin yksityisyyttä ja perheenjäsenten ylläpitämää kulissia kuvataan usein alkoholistiperhekirjallisuudessa osana perheen itse aiheuttamaa ongelmien ylläpitämisen prosessia.

Kotiin liittyvät tietyt itsestäänselvyiden ja arkipäivän elämän oletukset (Huttunen 2002, 51). Kuitenkin juuri tämä arkipäiväisyyden harmonia rikkoutuu aineiston tarinoissa, joissa sellaiset itsestäänselvyudet kuin syöminen ja nukkuminen otetaan erityisiksi huomion kohteiksi. Tämän tutkimuksen kaikki informantit ovat asuneet vähintään osan lapsuuttaan vanhempiensa tai vanhempansa kanssa, ja koti on heidän tarinoissaan tärkeä konteksti. Kodin käsitteen ja sen purkamisen avulla pääsemme käsiksi kysymyksiin, joita ei ole aiemmin käsitelty alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskevassa tutkimuksessa.

Kotiin liittyy ajatus siitä, että samassa kodissa asuvat ihmiset syövät ja nukkuvat yhdessä (Rykwert 1993, 47). Aineistossa silmiinpistävän yleisiä ovat maininnat siitä, että lapsen nukkuminen häiriintyy tai estyy vanhempien alkoholinkäytön vuoksi. Häiriintyminen voi tapahtua useallakin tavalla. Hyvin yleinen kertomus on sellainen, jossa juopunut isä häiritsee muuta perhettä puhumalla, huutamalla, meluamalla, käyttäytymällä aggressiivisesti tai uhkailemalla. Isä on voinut myös tuoda tai kutsua kotiin ryyppykavereita, jotka sitten yhdessä häiritsevät perhettä kovaäänisellä puheella, tappelulla tai pelottavalla käytöksellä. Lapset saatetaan myös tietten tahtoen herättää aikuisia huvittamaan, kuten toisesta alla olevasta katkelmasta käy ilmi.

Jospa kyse olisikin ollut vain illoista, mutta kun isäni meuhkasi yökaudet. Iltaisin pystyi olemaan ulkona ja tekemään jotain, mutta yöt olivat pitkiä kun odotti milloin hiljaisuus tulee, jotta saisi nukkua. Kauheinta mielestäni oli se, kun ei saanut edes nukkua rauhassa. (N/ KI 14)

Jos meillä oli vieraina isin ryyppykavereita, jouduimme istumaan heidän sylissään ja isi kuvasi. Meistä lapsista nämä sedät haisivat pahalle ja pidimme nenästämmme kiinni. Useimmiten oli aina yö ja meidät herätettiin kesken unien, tosin aina ei edes pystynyt nukkumaan. (N/ KI 15)

Alkoholiongelmaisten ja humalaisten aikuisten yöllinen häirintä saattaa tuottaa lapselle vakavia seurauksia. Noin joka kolmas kertoo koulunkäyntinsä kärsineen väsymyksestä,

joka johtui juopuneiden aikuisten yöllisestä häirinnästä. Kaikissa kertomuksissa ei valvomisen seurauksia esim. juuri koulunkäynnin kannalta arvioida, mutta yli puolet kertoo kokeneensa uniensa häiriintyneen vanhempien alkoholinkäytön vuoksi.

Syöminen tapahtumana ei näy aineistossa yhtä voimakkaasti kuin nukkuminen ja sen häirintä. Ruoka ja ruokailu tulevat esiin joissakin kertomuksissa, mutta suuressa osassa kertomuksia niitä ei mainita lainkaan. Kun sitten ruoan ja ruokailun mainintoja tarkastellaan, nähdään erilaisia aiheen käsittelytapoja. Ensimmäinen tapa mainita ruoka on kertoa, että ei-alkoholiongelmainen äiti huolehti perheen ruokailusta ja ruuan riittävydestä. Alkoholiongelmaisen äidin puolestaan kuvataan huolehtivan raittiina kausinaan lasten ruokailusta.

Olihan mutsilla aina välillä hyviäkin kausia, jolloin meillä oli siistiä ja ihan oikeata ruokaakin, äidin tekemää. Silloin jaksoi aina vähän aikaa toivoa, mutta sekin toivo sitten taas meni. (N/ KI 36)

Vain yhdessä kertomuksessa isä liitetään ruoan hankkimiseen tai tarjoamiseen: isä kokkaa humalassa erilaisia ”sotkuja”, jotka hän pakottaa lapset syömään. Jopa raittiin isän todetaan jättävän ruuanlaitosta ja kodinhoidosta huolehtimisen lapsille, kun äiti on alkoholiongelmainen. Lapset kertovat myös itse hoitaneensa ruuan hankintaa ja valmistusta etenkin silloin kun molemmat vanhemmat tai yksinhuoltajaäiti ovat alkoholiongelmaisia.

Pelottava koti ja turvapaikat

Kodin käsitettä ja merkitystä voidaan purkaa myös muuten kuin erilaisten toimintojen kautta, sillä perheen tapaan myös kotia voidaan tarkastella siitä luodun ideaalin kautta. Harevenin (1993, 234–237) mukaan amerikkalaisen yhteiskunnan koti-ideaaliin kuuluu, että kodista luodaan ihannoitu kuva turvapaikkana. Kodin idealisoimisen myötä kodista on luotu utopistinen pakopaikka erillään pahasta maailmasta, ja nimenomaan kotona ihmisen ajatellaan löytävän elämänsä tarkoituksen ja tyydytyksen.

Turvapaikan käsitteen kautta tarkasteltuna empiirisessä aineistossa löytyykin jälleen runsaasti vertauksia oman kodin ja ideaalikodin välillä. Kuva, joka kodista tällöin muodostuu, on kuitenkin kokolailla hämmäntävä: kodin turvallisuutta ei tuoda esiin tarinoissa käytännöllisesti katsoen ollenkaan. Sen sijaan kodin ulkopuolelta etsittävien turvapaikkojen kuvaaminen on runsasta. Samalla tavoin kuin perhettä kuvattiin perheideaalille vastakkaisena, on useissa kuvauksissa koti esitetty kodin irvikuvana tai ideaalin negaationa. Seuraavan tekstilainauksen kirjoittanut 19-vuotias nainen käyttää koti-sanana ympärillä lainausmerkkejä kuvatessaan lapsuudenkotiaan:

Usein kotiin tullessani, itkua väentäen avasin oven. En olisi halunnut mennä ”kotiin”. <- Aivan en mieltänyt sitä helvetin ja pirun taistelutannerta kodikseni. Olen noin 10-vuotiaasta halunnut asua kaukana meidän tyrannista (isästä). Usein olin yötä kaverilla ja mummulla. (N/ KI 2)

Rykwertin (1993, 47) mukaan kodin ei välttämättä tarvitse olla mitään rakennettua, vaan olennaista on keskus, jonka ympärille kokoonnutaan ja josta lähdetään liikkeelle. Hyödyntäen tätä keskuksen ideaa tarkastelen seuraavaksi kotiin tulemisia, sieltä lähtemisiä ja sieltä poissaoloa. Kuvatessaan omaa olemistaan, tulemistaan ja lähtemistään kertomuksissa korostuu, että lapset ovat joko olleet paljon poissa kotoa tai ainakin halunneet sieltä pois.

Meyer ja Phillips (1990) toteavat, että jos lapsi kokee kotiympäristön vihamielisenä, alkaa hän etsiä muualta turvapaikkaa. Turvapaikan hakeminen sisältää toisaalta pakene-
misen kodista, toisaalta jonkinlaisen tilan tai paikan johon kodin sijaan mennään. Turvapaikka voi olla konkreettinen paikka tai se voi olla jokin tila kuten uni, mielikuvitus tai päihtymys. Tällainen laaja turvapaikan määritelmä tuottaa aineistosta runsaan määrän mainintoja. Turvapaikkoina mainitaan sellaiset konkreettiset paikat kuin sukulaisten, ystävien tai naapureiden kodit sekä metsä tai kadut. Turvapaikkana esitetään myös päihtymys tai haaveilu. Liitän tässä turvapaikan kategoriaan myös kodin sisällä tapahtuvat tilojen jaot, joilla lapsi pääsee eroon alkoholiongelmasta tai humalaisesta vanhemmasta. Oma huone, sänky tai sängynalusta voi olla lapsen turvapaikka. Seuraavassa haastattelukatkelmassa nainen kertoo turvapaikoistaan kun äiti, isäpuoli ja vaari juopottelevat:

Mut sit ne rupes humaltumaan niin se muuttu taas. Sitten saatto tulla se väkivalta ja kaikki siihen. Siellä lenteli tavarat ja muut. Et sit yleensä itte aina sulkeutu jonnekin omaan huoneeseen ja luki jotain kirjaa. Tai joskus mä jopa, mulla oli isän luo niin kauhee ikävä ja sit mä koin että siellä mun on hyvä olla. Niin joskus mä saatoin laittaa silmät kiinni ja kuvitella että mä oon isän luona. (N/ H 11)

Meyerin ja Phillipsin (1990) mukaan lapsi voi lopulta nähdä jopa kuoleman mahdollisena turvapaikkana, johon sisältyy lupaus kivun ja ahdistuksen loppumisesta. Itsemurhien tai itsemurhasuunnitelmien yhteys vanhempien päihteiden ongelmakäyttöön onkin havaittu tutkimuksissa: esimerkiksi Sandin, Chorot, Santed, Valiente ja Joiner (1998) ovat havainneet, että vanhempien päihteidenkäyttö on eräs stressitekijä, jolla on nuorten itsemurhataipumusta lisäävä vaikutus. Haastattelussa ja kirjoituspyynnöissä ei kysytty erikseen itsemurha-ajatuksista, ja siksi on merkillepantavaa, että aineistossa joka kahdeksas kertoo itsemurha-ajatuksista.

Tarkemmin katsoen itsemurhamaininnat liittyvät juuri Meyerin ja Phillipsin (1990) kuvaamaan turvapaikan etsimiseen. Kertojat liittävät kuoleman ajatukset kahteen tunteeseen, epätoivoon ja väsymykseen. Lapsi on väsynyt kodissa vallitsevaan elämään. Samalla epätoivo nousee siitä, ettei ole muutakaan paikkaa mihin mennä. Kuolema näyttää olevan ainoa mahdollinen pakopaikka.

Pahinta oli se toivottomuus, kun epätoivoisesti halusit pois siitä elämästä eikä ollut mitään minne mennä. Fajillakin oli uusi perhe jo, eikä sinne kehdannut asumaan tunkea, vaikka muuten siellä oltiin välillä. Ja mihin muualle sitä olisi mennyt? Itsemurhaa tuli mietittyä pariinkin otteeseen, mutta onneksi oli sisko olemassa ja tukemassa. (N/ KI 36)

Kodin irvikuvan ja turvapaikan etsinnän kuvaus saattaa päätyä myös kotisuhteen äärimmäiseen muotoon, kodittomuuteen. Ero irvikuva-kodin ja kodittomuuden välillä onkin tarinoissa hiuksenhieno. Kertomuksia varsinaisesta fyysisestä kodittomuudesta löytyy aineistosta vähän, mutta sen rajoilla ja henkisessä kodittomuudessa liikutaan monessa tarinassa. Seuraava kertoja ei ole kokenut lapsuudenkotiaan kodiksi, vaan kertoo vasta myöhemmin saaneensa elämänsä ensimmäisen kodin:

80-luvun alussa oli paljon tilapäistöitä tehtävänä ja alivuokralaisasunnon pystyi hankkimaan helposti. Kävin opistotasoisena koulutuksen ja menin hyvin nuorena naimisiin, hankin itselleni elämäni ensimmäisen kodin. (N/ KI 11)

Ringwalt, Greene ja Robertson (1998) tarkastelevat artikkelissaan nuorten kodittomuutta perhetaustaa vasten. Heidän tarkastelunsa kohteena on kodittomien nuorten yksi alaryhmä, josta he käyttävät käsitettä kotoa pois heitettyt nuoret. Nämä nuoret eivät siis ole välttämättä lähteneet omasta aloitteestaan, vaan vanhemmat tai huoltajat ovat käskeneet heidän lähtemään. Tämä kuvaa nuorten kokemusta heidän omasta näkemyksestään, eikä leimaa nuoria samalla tavoin kuin sellaiset yleisemmin käytetyt käsitteet kuten ”koditon” tai ”karannut”. (Ringwalt ym. 1998, 241; vrt. esim. McMorris, Tyler, Whitbeck & Hoyt 2002.) Lähes puolet Ringwaltin ym. (1998) tutkimuksen kodittomista nuorista oli juuri pois heitettyjä. Nuorten kotoa pois heittämistä edelsi monissa tapauksissa perheenjäsenen alkoholin tai laittomien päihdeiden käyttö, sekä psyykinen ja fyysinen väkivalta joka kohdistui joko nuoreen tai muihin perheenjäseniin. Thun (1992, 175–176) puolestaan kertoo suomalaisista kotoa pois heitettyistä nuorista. Thun näkee, että hänen tuntemiensa nuorten kotoa heittämisen taustalla ovat vanhempien päihdeongelmat, väkivalta ja välinpitämättömyys lapsia kohtaan. Tämän tutkimuksen empiirisessä aineistossa on yksi kertomus kertojan ulos heittämisestä ja yksi maininta toisen sisaruksen ulosheittämisestä.

Vanhempani erosivat ollessani 12-vuotias ja samalla äitini myöskin erosi henkisesti lapsistaan. Asuin kotona 15-vuotiaiksi, jolloin äitini heitti minut ulos. Hän oli sairastunut mieleltään. (N/ K 11)

Kotoa pois heittämisellä voidaan myös uhata lapsia, elleivät nämä alistu vanhempien tahtoon. Näin koti on vanhempien koti, jossa heillä on suurempi oikeus olla ja määrätä kuin lapsilla:

(...) jos yritin niskuroida, äitini sanoin kylmästi, että ”tuossa on viisi hirttä poikki, voit koska tahansa lähteä. Isäpuolesi pitää sinusta hyvää hyvytyttään huolta, käyttäydä sen mukaisesti.” (N/ KI 26)

Aineistossa huomiota kiinnittää myös se, että hyvin monet olivat muuttaneet lapsuudenkodistaan pois heti koulun päätyttyä, kuusitoistavuotiaana. Koska käytettävissä ei ole tietoja siitä, minkä ikäisinä lapset yleensä muuttavat kotoa, on tästä vaikea tehdä erityisiä johtopäätöksiä. Kaikkiaan on kuitenkin huomattava, että vaikka näemme kodin yleensä merkitsevän lapselle suojaa, turvaa ja läheisiä ihmissuhteita, se ei välttämättä ole sitä alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille.

Isiä ja äitejä kotien ovilla

Empiirisessä aineistossa ainoastaan lasten omat kodin rajojen ylitykset eivät ole merkityksellisiä, vaan myös vanhempien kuvatut suhteet kotiin ja sen rajoilla olemiseen ovat mielenkiintoisia. Tarina, jossa humalassa raivoava isä ajaa perheen ulos kotoa on niin tuttu suomalaisille, että sen on ilmaistu olevan jopa ”suomalaisen alkoholikulttuurin klassinen perhekohtaus” (Apo 2001, 143). Tämän tutkimuksen empiirisessä aineistossa ulosajokohtauksia kuvataan kuitenkin vähän, niin että sellainen kerrotaan vain kolmen naisen ja yhden miehen kertomuksessa. Ehkä perheen ulosajo on osa agraarista perintöä, kuten Tigerstedt (1990, 111) näkee. Voidaan myös tulkita niin, että kohtaus on tullut klassiseksi ja tunnetuksi sen tähden, että kotiin paikannetut naiset ja lapset (ks. Oakley 1994, 17) ovat näin joutuneet heille annetun yhteiskunnallisen roolin kanssa ristiriitaan.

Tämän tutkimuksen aineistossa ulosajokohtauksia paljon merkittävämpiä sekä määrällisesti että sisällöllisesti ovat isien kodin rajojen ylittäminen ja lasten kokemukset siitä, millaista on odottaa isää kotona. Viinanhaku- ja ryppyreissuilta palaavat isät näyttävät näissä tarinoissa omalta lajityypiltään siten, että lähes poikkeuksetta kertojat kuvaavat tunteneensa lapsena pelkoa odotettaessa humalaisen isän kotiintuloa. Aineisto ei kuitenkaan anna vastausta siihen, miksi lasten kokemuksissa isien kotiintuloa pelätään. Voisi helposti ajatella, että lapset pelkäävät humalassa kotiin palaavan isän väkivaltaisuutta. Näin myös monissa kertomuksissa kuvataan. Tämä ei voi kuitenkaan olla ainoa selitys pelon tunteelle, sillä myös sellaiset kertojat, joiden isät eivät olleet humalassa väkivaltaisista kertovat pelänneensä isän kotiintuloa. Näissä kertomuksissa pelon aiheetta ei eritellä tämän tarkemmin, vaan pelon tunne pelkästään todetaan.

Monet yöt valvoin ja odotin että isä tulisi kokouksista kotiin. Pelkäsin ja tärisin peiton alla. (...) Onneksi isä ei ollut väkivaltainen, vaan päin vastoin erittäin kiltti ja pyysi aina minultakin anteeksi juomistaan ja lupasi lopettaa sen. (N/ KI 7)

Aineiston kertomukset jakautuvat suhteessa kotiin sen mukaan onko juoja äiti, isä vai molemmat vanhemmat. Alkoholiongelmallisista äideistä kertovien kuvauksissa ei pelätä äidin kotiin tuloa, vaan hänen sieltä lähtemistään ja poissaoloaan. Nuorin aineiston kirjoittajista kuvaa äidin juomareissuja seuraavasti:

Vau! Peräti kaksi päivää, etkä ole vielä kylällä. Viisi–kuusi olutta illassa kotona nyt onkin täysin normaalia ...! Hän käy töissä ja on ylpeä voidessaan sanoa, että on ollut poissa vain kaksi kertaa krapulan takia. 'Ne toiset taas ...' Välillä hän on kuukauden juomatta, välillä hän juo vain joka ilta 'viisi' olutta kotona. (ei tietoa sukupuolesta/ KI 32)

Äitien pois lähtemisen ja poissaolon pelkääminen voitaisiin selittää naisroolin ja äidin kuulumisella kotiin. Harevenin (1993, 234–237) kuvaaman kodin käsitteen idealisoinnin yhteydessä sinne kuuluvaksi määriteltiin vain ydinperhe ja myös naisen suhde kotiin määritettiin tällöin uudelleen niin, että keskiluokan naisen työskentely kodin ulkopuolella

tuli sopimattomaksi. Naisen tärkeimmäksi tehtäväksi tuli keskittyminen kodinhoitoon ja erityisesti lapsiin. Naisen roolien liittymisestä kotiin myös kertojat puhuvat: He joko kertovat, että äidin alkoholiongelma ja baareissa käyminen on hävettävämpää kuin isien vastaava käytös, tai että äidin kotoa poissaolo herättää kummastusta ympäristössä.

Mut et, miten siihen suhtauduttiin, niin se on kuitenkin hävettävämpää jos nainen juo kun jos tavallaan mies juo. (...) Ja se on vaikeampi asia mulle, mä ajattelin itse, että naisten alkoholin käyttö, tai erityisesti äidin alkoholin käyttö. Se on kuitenkin enemmän vielä tabu kun taas miesten alkoholin käyttö. (N/ H 1)

Viimeisimmässä tapauksessa, eli niiden kertomuksissa, joiden lapsuudessa molemmat vanhemmat ovat olleet alkoholiongelmaisia koti saa jälleen uuden roolin. Nyt kummankaan vanhemman lähtemistä tai kotiin tulemistä ei kuvata. Sen sijaan juovat vanhemmat yleensä ovat kotona – joskus toki myös lähikapakassa – ja heidän yhteinen toimintansa on kuvauksen kohteena. Vain yksi molempien vanhempiensa juomisesta kärsinyt kertoja kuvaa isän ja äidin juomista erillisenä ja eriaikaisena toimintana. Molempien vanhempien juomisesta kärsineiden kirjeet muutoinkin eroavat toisten kertojien kirjeistä siten, että ne keskittyvät enemmän kaootiseksi, väkivaltaiseksi ja lapsista piittaamattomaksi kuvatun kotielämän esittämiseen. Nämä kirjeet lähes poikkeuksetta myös alkavat kaoottisen kotielämän kuvauksella, kuten seuraava 26-vuotiaan miehen kirje:

Koitan tähän kerrata kokemaani lapsuutta ja nuoruutta: Muistan vielä hämäästi lapsuudestani tilanteita, missä vanhempani tappelivat kännissä keskenään. Äiti uhkaa jossain vaiheessa soittaa poliisille ja isä katkaisee puhelimen johdon keittiöveitsellä. Olin alle kouluikäinen ja minua pelotti. (M/ KI 22)

Monesti näkee väitettävän, että äidin juominen on lapsen kannalta paljon tuhoisampaa kuin isän juopottelu. Empiirisen aineiston pohjalta voidaan todeta äidin ja isän alkoholin-käytöllä olevan erilaisia merkityksiä lapsille, ja alkoholiongelmaisten äitien lasten kokevan äidin juomisen olevan vaikeampaa. Tässä väitteessä on kuitenkin monia puolia, joita ei ole riittävästi pohdittu. Äidin alkoholiongelmien merkittävyys on monin tavoin kulttuurisesti tuotettu, sillä naisen perinteinen rooli kodin ja lasten huoltajana on merkittävä. Lasten kokemaa kurjuutta, ja siten äidin merkittävyyttä korostaa sekin, että äidin unohtaessa lasten hoidon ei isäkään näytä tätä laiminlyöntiä korvaavan. Toisaalta juova nainen leimataan miestä herkemmin, ja äitinsä alkoholinkäytöstä kärsineet lapset kokevat juovaan äitiin liittyvän paheksunnan koskettavan enemmän koko perhettä. Kertojat kokevat, että ympäristö hyväksyisi vielä isän juomisen, mutta kun alkoholiongelmainen onkin äiti, on kyse jostakin todella omituisesta.

Usein kun puhutaan alkoholistiperheestä, tarkoitetaan isän alkoholismia. En tunne ketään, kenellä olisi alkoholistiäiti. Jotenkin se, että alkis on oma äiti – perheen tukipilari, hengen luoja – on vielä vaikeampaa hyväksyä kuin jos kyseessä olisi isä. (N/ KI 34)

Empiirisen aineiston analyysin avulla on mahdollista tuottavaa monikerroksinen kuva, jossa alkoholinkäyttö, koti ja vanhemman sukupuoli näyttelevät osansa. Voidaan todeta,

että vanhemman alkoholiongelma ja humalassa olo on lapsuudessa ongelma, mutta tämän lisäksi vanhemman sukupuoli värittää ongelmien kokemista. Seuraavaksi siirrytään perheenjäsenten tarkastelusta muiden ihmisten toiminnan tarkasteluun, pitäen kuitenkin edelleen kotia analyysin lähtökohtana.

Puuttumattomat ympäristön ihmiset

Ainoastaan perheenjäsenet eivät ylitä kodin rajoja, vaan niitä koettelevat myös perheen ulkopuoliset ihmiset. Rykwertin (1993, 53) mukaan kodin muodostuminen vaatiikin tietyn ympäristön, naapuruston, eikä eristäytynyt asumus voi olla koti. Tai kuten Vilkkö (1998, 28) asian ilmaisee, leviää kodin piiri rengasmaisesti käsittäen laajempiakin asioita kuin vain seinien sisällä olevan kodin. Kotiin ja sen piiriin kuuluukin paitsi koti ja lähiympäristö fyysisenä rakenteena, niin myös näihin liittyvät sosiaaliset merkitysrakenteet. Näin katsottuna näkökulma laajenee havaitsemaan muiden kuin perheenjäsenten osallisuutta tapahtumien ja merkitysten tuottamiseen.

Kodin ja lähiympäristön vuorovaikutuksen kuvaus on erityisen tärkeää siksi, että alkoholistiperheajattelussa ollaan tuotettu ajatus kodin seinistä ikään kuin ongelmien rajana. Näin luodaan käsitys, että ongelmallinen alkoholistiperhe on muusta yhteisöstä erillinen saareke. Kodin ulkopuolella olevat ihmiset sen sijaan esitetään potentiaalisena turvana ja avun lähteenä, jonka puoleen läheisten ja lasten on mahdollista kääntyä niin halutessaan (esim. Ackerman 1991, 28). Tämän tutkimuksen analyysin edetessä on käynyt kuitenkin yhä selvemmäksi, ettei alkoholiongelma pysähdy kodin seiniin, eikä seinien ulkopuolella lasta odota avuntarjoajien joukko. Sen sijaan aineistossa on runsaasti kertomuksia ympäristön kanssa tapahtuvista yhteentörmäyksistä ja ympäristön osallistumisesta lapsille aiheutuvien ongelmien tuottamiseen ja ylläpitämiseen. Ympäristön ihmiset eivät suinkaan näyttäytyä neutraaleina ulkopuolisina, vaan he ovat monin tavoin läsnä perheen elämässä.

Orfordin coping-näkemykseen (1998) sisältyy ajatus siitä, että ympäristön ihmiset voivat joko edesauttaa tai haitata perheenjäsenen juomisesta kärsivien selviytymistä. Lähipiirin ihmiset voivat auttaa selviytymiskeinojen löytämisessä ja ylläpitämisessä tarjoamalla emotionaalista, informaationaalista tai materiaalista tukea. Osa empiirisen aineiston kertojista kuvaa toki saaneensa myös apua ja tukea perheen ulkopuolisilta ihmisiltä, mutta tuen ja avun maininnat eivät ole kovinkaan merkittävässä asemassa. Myös Orfordin (1998, 143–145) näkemyksen mukaan tuen saaminen ympäristöltä on käytännössä vaikeaa. Hän näkee, että ympäristön ihmiset paremminkin leimaavat ja tuomitsevat kuin tukevat perhettä. Niin ikään ammattilaisten kohtelu saattaa olla epäempaattista perheenjäsenten hakiessa heiltä apua.

Seuraavassa tarkastelen ympäristön toimintaa kolmen käsitteen kautta. Nämä ovat lasten häirintään osallistuminen, leimaaminen ja hylkääminen. Ympäristön ihmiset taas on jaettu tarkastelussa instituutioiden edustajiin, vanhempien juomaseuran jäseniin ja

muihin ympäristön ihmisiin. Lapsuudenkodin kuvausten tarkasteleminen aloitetaan suhteessa erilaisiin instituutioihin, jotka todennäköisesti joutuvat tai joiden toimenkuvaan kuuluu sellaisten perheiden tilanteeseen puuttuminen, jossa alkoholia käytetään lapsia häiritsevällä tavalla.

Perhelapsuuteen yhteiskunnallisena konstruktiona sisältyy ajatus tietyistä tehtävistä jotka kuuluvat kodille osana lapsuuden institutionalisoitumisen kenttää. Esimerkiksi koulu edellyttää perheeltä tiettyjen kasvat- ja valvontatehtävien hoitamista (Alanen & Bardy 1990, 14–15). Kuten aiemmin mainittiin, näkyy maininta koulusta hyvin useissa kertomuksissa siten, että kertoja valittaa olleensa väsynyt koulussa, koska ei pystynyt nukkumaan kotona. Seuraavassa näemme, miten koulu reagoi siihen, ettei lapsen koti pystykään toteuttamaan sille asetettuja velvoitteita.

Kerran opettaja jakoi kokeet ja ilmoitti että ne on sitten palautettava huomenna vanhemman allekirjoituksella varustettuna. Mutsi ei sinäkään yönä ehtinyt ollenkaan kotiin, joten aamulla hädissäni kirjoitin itse hänen nimensä kokeeseen. Opettajanpuhutteluunhan siitä joutui. Opettaja ei voinut ymmärtää miten joku väärentää kiitettävään kokeeseen allekirjoituksen. (N/ KI 36)

Instituutio, joka koulun lisäksi näkyy kertomuksissa on poliisi. Kertomuksissa kerrotaan miten muut perheenjäsenet saattavat uhata juojaa poliisiin kutsumisella tai miten poliisi käväisee hakemassa riehuvan humalaisen isän putkaan. Poliisi ei kuitenkin pysty ratkaisemaan perheenjäsenten ongelmaa, ja putkassa vietetyn yön jälkeen alkoholiongelmainen vanhempi palaa kotiin kenties jopa entistä hyökkäävämpänä. Poliisi esitetään perheenjäseniä kohtaan kylmäkiskoisena ja sen kutsumiseen perheen asioita selvittämään liittyy myös huonommuuden tunnetta, sillä poliisiauton näkyminen oman kodin edustalla on häpeän aihe.

Kulissit kestivät kymmenen vuotta. Ne vuodet minä häpesin ja pelkäsin. Pelkäsin pullojen kilinää, riitoja ja sitä, että joku näkisi maijan ja ambulanssin talomme edessä. (N/ KI 17)

Instituutio, jonka puuttumista toisaalta toivotaan, mutta toisaalta myös pelätään on sosiaaliviranomaiset. Monet kertojat ihmettelevät sitä, etteivät viranomaiset ole puuttuneet perheen elämään mitenkään, vaikka useat heistä ovat eläneet todella vaikeissa olosuhteissa joko kahden alkoholiongelmaisen vanhemman tai yksinhuoltajan kanssa. Ainoastaan yksi kertojista kuvaa sosiaalitoimen yhteydenottoa, kirjettä ”sossusta”. Tältä osin aineistoni tukee vahvasti Johanssonin ja Kokkosen (1992, 9) näkemystä, jonka mukaan sosiaalityö kohtaa vain jäävuoren huipun apua tarvitsevista alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista.

Sosiaaliviranomaisten puuttumista perheen elämään toivotaan ilmeisesti sen tähden, että heidän ajatellaan olevan ainoita, jotka ylipäänsä voisivat puuttua perheen asioihin. Toisaalta pelkona on se, mitä lapsille tästä mahdollisesti seuraa. Ajatus lastenkotiin joutumisesta ei ilmeisesti tunnu houkuttavalta vaihtoehdolta edes vaikeissa oloissa elävien lasten mielissä. Seuraavassa molempien vanhempiensa alkoholinkäytöstä ja

erilaisesta aikuisten häirinnästä kärsinyt nainen kuvaa pohtineensa lapsuudessaan näitä vaikeita kysymyksiä:

Liian usein vanhempani tappelivat rajustikin, makuuhuoneen seinät ja lattia olivat aamulla veressä. (...) Kuinka he pystyivät elämään ilman, että sosiaaliviranomaiset puuttuivat asiaan, en vieläkään ymmärrä. (...) Niin monet kerrat itse mietin kenelle puhun, auttaako kukaan. En uskaltanut, pelkäsin lastenkotiin joutumista. (N/ KI 26)

Tulee kuitenkin huomata, että sosiaaliviranomaisten puuttumista perheen tilanteeseen kommentoi vain osa informanteista. Teksteistä suurin osa on sellaisia, joissa ei käsitellä perheen asioihin puuttumisen tarvetta tai toivetta. Sen sijaan haastatteluaineistossa asiaa käsitellään systemaattisemmin, sillä kysyin, olisiko jonkun pitänyt puuttua perheen asioihin. Suurin osa näkee perheen tilanteen olleen sellainen, että siihen olisi pitänyt puuttua lähinnä vanhempien itsensä tai lähiympäristön ihmisten. Vain kaksi haastateltavista totesi, että olisi tarvinnut lapsuudessaan merkittävää ammatillista apua. Tulee myös huomata, että edes kaikki ne, joiden tilanne näyttää ulkoapäin katsottuna kaikkein vaikeimmalta, eivät ole halunneet huostaanoton kaltaisia äärimmäisiä puuttumisen tapoja. Esimerkiksi edellä mainittu, sosiaalitoimistosta kirjeen saanut kirjoittaja kertoo ettei halunnut muuttaa pois vanhempiensa luota, vaikka kuvaakin heitä rappioalkoholisteiksi:

Joku voi sanoa, että mun elämä on ollut helvettiä, ei se mulle ollut mikään helveti, sehän oli mun normaalia elämää, ei helvettiä. Joskus kyllä toivoi asioiden olevan toisin, mutta siltikään en olisi halunnut toisia ihmisiä vanhemmikseni. (ei tietoa sukupuolesta/ KI 24)

Erialaisten instituutioiden osuus mahdollisena avun tai tuen lähteenä on siis kertomuksissa esitetty vähäisenä. Sen sijaan usein mainitaan tavallisten ympäristön ihmisten ja etenkin vanhempien oma velvollisuus ratkaista ongelmat. Muutamassa kertomuksessa kuvataan, miten lähellä on asunut sukulainen tai naapuri joka on antanut apua. Joskus juomistilanteissa mukana on ollut ei-juova tai selvänä oleva vieras, joka on saattanut tukea lasta.

Sieltä mä muistan erikseen semmosen Helvin, se oli vähän vanhempi nainen. Sen mies oli kans aivan, vissiin armoton juoppo. Ja ainakin kun se otti sitä viinaa, se oli ihan hirvee. Muistan kun se ihan huusi ja karju ja kaikkee. Se Helvi sitten otti vissiin hirveen vähän. Sen mä muistan, mä pidin sitä tosi mukavana, kun se monta kertaa jutteli mun kanssa silloin illalla. Ja se aina sano mulle, että sulla ei oo varmaan helpoo, että kyllä hän ymmärtää. (N/ H 11)

Ei-juovat aikuiset ovat kuitenkin kertojien mukaan harvinaisia vieraita etenkin niissä perheissä, joissa molemmat vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia. Tällainen tilanne syntyy, kun sekä alkoholiongelmaiset vanhemmat että perheen ulkopuoliset ihmiset toimivat samansuuntaisesti: Alkoholiongelmaiset vanhemmat haluavat seurustella vain muiden alkoholinkäyttäjien kanssa ja saattavat jopa ylenkatsoa sukulaisiaan. Mutta myös ei-juovat läheiset ja sukulaiset pysyttelevät poissa sellaisista kodeista, joissa vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia.

Heidän (vanhempien -MI) tuttavapiirinsä koostui ainoastaan toisista alkoholiperheistä. ”Kunnolliset sukulaiset” eivät meillä edes vierailleet. Äitini myös halveksi heitä. (N/ KI 26)

Edellä esitetty kuva alkoholiongelmaisten vanhempien jopa tahallisesta eristäytymisestä muista ihmisistä selittää osaltaan lasten rajoittuvia mahdollisuuksia puhua kenellekään. Toisaalta ympäristön aikuisten koetaan torjuvan avunpyynnöt. Seuraava kertoja väittää jo lapsena tajunneensa, ettei aikuisten puoleen kannata kääntyä avunpyyntöineen.

Alkoholistin lapsen elämä on usein sanoinkuvaamattoman epätoivoista. Monta vuotta toivoin vain, että joku näkisi millaisessa helvetissä elän ja tulisi hakemaan minut pois, ottamaan vastuun omille harteilleen. Hain tukea ja turvaa kavereista, poikaystävistä ... aikuisiinhan ei voinut luottaa, he olivat kaikki ”äitini puolella”, hyssyttelivät, eivät halunneet puuttua toisten perheasioihin. (N/ KI 31)

Apon (2001, 265–266) kansatieteellisen tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että toisten ihmisten alkoholinkäyttöön ja siitä lapsille koituviin seurauksiin puuttumattomuus on Suomessa vanhaa perua. Myös empiirinen aineisto puhuu sen puolesta, että vanhempien alkoholiongelmat kuuluvat niiden ilmiöiden joukkoon, jotka saavat lähiympäristön ihmiset todennäköisesti vaikenemaan ja pysymään loitolla jopa lapsista. Teema toistuu empiirisessä aineistossa jatkuvasti.

Kyllä ne naapurit ja muut tiesi, mutta ei siihen. Ja sit isälle mä, en tiedä sitä puhuin-ko mä silloin lapsena siitä ryyppäämisestä. (...) Kyllä mä varmaan siitäkin puhuin. Mut aina siitä kuin kurjaa mulla on siellä [äidin ja isäpuolen luona -MI]. Et kyllä sekin tiesi. Ja varmaan monet, mut ei siitä kukaan koskaan ääneen mitään sanonu. (...) ja sit toiset jotka varmaan hyvin tiesi, tai aavisti ainakin osaks ja varmasti tiesikin, oli nää isäpuolen vanhemmat. Toki vanhoja ihmisiä, mutta musta tuntuu että ne aina räpättikin jotain siitä sille, siitä alkoholin käytöstä. Ois voinu ehkä konkreettisemmin jotenkin puuttua. (N/ H 11)

Vaikka lähiympäristön aikuiset ovat ilmeisen tietoisia siitä, että lapsi kärsii vanhempiensa alkoholiongelmistä tai muista ongelmista, ei lasta tueta, vaan hänet suljetaan ulkopuolelle tai esim. omia lapsia kielletään leikkimästä hänen kanssaan. Seuraavassa on esimerkki siitä, miten kävi, kun kaveri näki kertojan alkoholiongelmaisen isän samuneena housut nilkoissa pornolehti mahan päällä:

Yritin seistä kaverini ja olohuoneen välissä peittääkseni näkymän edes jotenkin, mutta tottakai kaverini, utelias pikkupoika näki jos tahtoi. Ja tottakai se tahtoi. Tämän jälkeen en sitten saanut enää leikkiä tuon kaverin kanssa. Se ei päässyt enää koskaan ulos, kun yritin hakea sitä. Tajusin kyllä sen, että kaveri usein lähti ulos kun minä olin mennyt pois oven takaa. Rupesin miettimään mikä minussa oli vikana ... (M/ KK 49)

Häiritsevät ja leimaavat ympäristön ihmiset

Sosiaalitoimen, poliisin ja apua tarjoavien ihmisten sijaan kodin rajoja ylittävät usein vanhempien juomakumppanit. Ne kertojat, joiden molemmat vanhemmat ovat olleet alkoholiongelmaisia, kuvaavat usein juomaseurueiden kokoontumista kotiin ja siitä lapsille aiheutuneita haittoja. Yhdessäkään kertomuksessa ei kuvata vanhempien juomakumppaneiden tukeneen tai auttaneen lapsia millään tavoin. Sen sijaan muutkin juopottelevat ja humalaiset aikuiset kuin vain omat vanhemmat häiritsevät lapsia monin tavoin.

Viikonloppuisin meillä oli aina ”juhlat”. Talo täynnä vieraita, tupakansavu sen mukainen. (...) Minut vedettiin usein syliin, reisiäni/rintojani hiplattiin, vitsailtiin, naurettiin. Sain pitää tarkan huolen etten joutunut vahingossakaan yksin jonkun miehen kanssa, joka olisi raiskannut minut humalassaan. (N/ KI 26)

Pienenä kaikki uudet ihmiset, kaikki isin kaverit olivat pahoja. Ensin ne saattoivat olla mukavia ja puolustella isiä vastaan, mutta lopulta niistäkin tuli vain uhkailevia ja väkivaltaisia. Ensin ne käskivät käydä kioskilta hakemassa sitä sun tätä ja ostaa itselle karkkia. Sitten ne väittivät että olin pihistänyt niiltä rahaa. Jolloin isi löi ja kännissä se löi lujaa. (M/ KK 49)

Paitsi vanhempien juomakumppanit, myös muut ympäristön ihmiset näyttäytyvät tässä negatiivisessa valossa. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten elämään näyttää merkittävästi vaikuttavan ympäristön harjoittama leimaaminen, johon monet osallistuvat.

Jeffrey Burk (1989) on tutkinut alkoholiongelmaisten vanhempien lasten leimaamista kahdessa tutkimuksessa. Ensimmäisessä tutkimuksessa 15–19-vuotiaiden high schoolin opiskelijoiden pyydettiin arvioimaan kolmea eri ryhmää: tavallisia nuoria, alkoholistien lapsia ja mielenterveysongelmaisia nuoria. Tulosten mukaan nuoret arvioivat alkoholistin lapsen muistuttavan piirteiltään enemmän mielenterveysongelmasta nuorta kuin tavallista nuorta. Toinen Burkin väitöskirjan osa muodostuu kokeellisesta asetelmasta, jossa mielenterveysalan ammattilaiset arvioivat muutamia nuoria taustatietojen ja videoilla esitettyjen kertomusten perusteella. Videolla esiintyvät näyttelijät harrastavat tavalliset opiskelijat, ja ammattilaiset saivat ennen videoiden katsomista kirjallisen selostuksen kullekin nuorelle keksitystä taustasta, jossa varioitiin vanhempien alkoholiongelmaa. Mielenterveysalan ammattilaiset arvioivat negatiivisemmin sellaiset nuoret, joiden vanhempien he uskoivat olevan alkoholiongelmaisia.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsena olemisella on siis kokeellisella tutkimuksellakin todistettu olevan leimaantumista synnyttävä asema. Mutta millaisena leimaaminen näyttäytyy lapsuudenkokemuksena ja mitä vaikutuksia sen kerrotaan tuottavan lasten elämään? Aineistossa leimaamisesta löytyy esimerkkejä runsaasti. Leimaajina toimivat niin aikuiset, nuoret kuin lapsetkin. Leiman saa jo kaksivuotias juomarin poika:

Naapurin poika otti myös kaksivuotiaan veljeni silmätikukseen. Kun veljeni leikki pihassa, hän katseli tätä kuin jotain kummajaista ja haki merkkejä, joissa hänen taipumuksensa kuvastuisivat. Minulle ei koskaan ollut edes juolahtanut mieleen tällaisia ajatuksia. Hän kohteli veljeäni kuin tämä olisi juopon poikana tuomittu

perimään ennalta määrätyn rentun elämän. Monet aikuisetkin talossa kohtelivat meitä samalla tavoin. (M/ KK 29)

Leimaaminen ja pilkka jatkuvat niin kodin ympäristössä kuin koulussakin. Myöhemmin, kun lapsi jo ymmärtää mistä on kyse, ja ettei itse voi vaikuttaa saamaansa leimaan, tuntuu se entistä pahemmalta:

Siskoni häpesi aivan suunnattomasti, sen kaverit olivat jo sen verran vanhempia että niiden irvailu sattui. Se saattoi olla todella julmaa tyyliin: teidän porukat juo, kun niillä on niin rumia lapsia. Sisko häpesi jopa niin paljon kavereidensa pilkkaa, että väitti näille olevansa adoptiolapsi, eikä mitään sukua äidille ja isille. (M/ KK 49)

Lasten näkökulmasta olennaista on huomata stigman leviäminen vanhemmasta lapseen. Goffmanin (1963/1990) käsite courtesy stigma kuvaa juuri sitä, miten jonkin poikkeavaksi määritellyn ilmiön lähellä olo esim. ystävyuden tai perheenjäsenyyden kautta tuottaa leimautumista. (Ks. myös Jähi 2003.)

Yks (isän - MI) sisko, joka sitten ei pitänyt kauheesti ees yhteyttä, koska hän jotenkin ylenkatso, ylenkatso meitä kaikkia. (...) Ja se ylipäänsä se tilanne miten meidät kutsuttiin siihen ylioppilasjuhlaan. (...) Niin se oli sitä, että me mentiin edellispäivänä sinne. Ei ollenkaan silloin kun kaikki muut oli, vaan edellispäivänä. Mä muistan että se oli mun isälle hirveen nöyryytys. (...) mun isä se kiros sen koko, koko paluumatkan sitä että tällä lailla niinkun kutsutaan. Kyllä semmosta häpeellistä kyllä ympäristöltä. Varmaan on ollu aika paljon. (N/ H 5)

Apo (2001, 270) löytää merkkejä lasten leimaamisesta vanhempien alkoholinkäytön perusteella jopa sadan vuoden takaa. Apo esittää 1900-luvun alkupuolella syntyneen naisen kertomuksen kokemuksistaan: ...”kun vielä saimme naapureilta kuulla häpeällisiä huomautuksia, niin täytyy sanoa että me lapset raittiinakin kärsimme enemmän kuin sen käyttäjät.” Lasten leimaamisen Apo olettaa perustuvan siihen, että jo tuolloin vallitsi käsitys juoppouden periytymisestä, ja juoppoperheet tai -suvut haluttiin säilyttää omina pesäkkeinä niin etteivät nämä sekoittuisi kunnollisiin sukuihin.

Sontag (1991, 12) toteaa, että pelätessämme riittävän kovasti jotakin sairautta voimme pelätä myös sen tarttumista moraalisesti. Leimaaminen näyttääkin kulkevan käsi kädessä moraalisen pelon kanssa ja pelosta aiheutuu se, ettei uskalleta puuttua. On mielenkiintoista havaita, että kirjallisuudessa lapsia väitetään vaivaavan ”leimautumisen pelon” (esim. Poukkula 1990, 21). Leimautuminen käännetään perheen omaksi ongelmaksi toteamalla esimerkiksi että ”perhe voi kuitenkin pelätä leimautuvansa” (Saarelainen ym. 2000, 181). Tällaisilla ilmaisutavoilla annamme ymmärtää ainakin kaksi seikkaa: lapset kokevat pelkoa, joka ei ehkä vastaa todellista asioiden tilaa. Näin siirrämme leimautumisen ikään kuin lapsen sisäiseksi ongelmaksi, psyykkiseksi vaivaksi. Lisäksi tällaisella ilmaisulla piilotamme leimaavat subjektit, ja heidän toimintansa saadaan neutraloitua.

Sekä leimaamiseen että hylkäämiseen näyttää kuuluvan häpeän tunne. Edelleen kirjallisuudessa häpeä on kuvattu ikään kuin perheen sisäsyntyisenä tunteena, ja yhtenä osoituksena perheen poikkeavuudesta. Häpeän tunteen on väitetty liittyvän perheen

poikkeavuuteen ja perhesalaisuuden varjeluun. Näin sosiaalisista suhteista vetäytyminen nähdään perheen omana valintana ja sen katsotaan palvelevan niin alkoholiongelmaisen kuin perheenjäsentenkin tarpeita. (esim. Ackerman 1991, 28.) Häpeä on kuitenkin sosiaalinen, vuorovaikutuksessa opittu tunne. Tämä tulee ilmi myös edellä lainatuissa kirjeissä: Häpeää tunnetaan nimenomaan suhteessa muihin, perheen ulkopuolisiin ihmisiin, jotka ovat opettaneet kertojan häpeämään alkoholiongelmaista vanhempaa ja itseään. Ympäristö opettaa monin teoin ja sanoin alkoholiongelmaisesta kärsivän perheen paikan muiden alapuolella. Lopulta häpeä tarttuu myös itseen, kuten haastatteluaineistossa erityisesti naiset kertovat heille käyneen. Enää ei usko edes itse olevansa kelvollinen, vaan häpeä saattaa olla niin syvä, että se liittyy kaikkeen omassa olemuksessa ja tekemisissä. (Itäpuisto 2001, 106–108.)

Leiman kanssa opetellaan tulemaan toimeen tai siihen sopeudutaan. Stigman kanssa eläminen saattaa olla stressaavaa, ja tuottaa leimatulle negatiivisia tunteita, kuten vihaa, ahdistusta, toivottomuutta ja pelkoa. Stigma voi heikentää ihmisen itsetuntoa ja tuottaa masennusta. Yksi stigman stressiä tuottava vaikutus perustuu siihen, että ihminen voi eri tilanteissa miettiä, johtuvatko tapahtumat juuri syrjinnästä vai onko niiden taustalla jotakin muuta. (Miller & Kaiser 2001, 73–75.) Stigman kanssa eläminen näyttää tuottavan kuitenkin myös arkipäivän selviytymistä. Alkoholiongelmaisen vanhemman lapsen on päätettävä miten toimii tilanteissa, joissa leimaamista ja siihen perustuvaa syrjintää tapahtuu:

Kyllähän sitä välillä koulussa kuuli, kun luokkakaverit keskusteli keskenään kuinka mutsi oli toikkaroinut kaupungilla kännissä. (...) Ala-asteella alkoi koulukiusaaminenkin. Eihän sitä 7–8 vanhana itse osannut pestä vaatteita kun ei ollut neuvottu, joten kun halusi mennä kouluun sinne oli sitten mentävä likaisissa. Aika äkkiä sitä oppi tajuamaan, ettei parane mennä, joutuu kiusatuksi. (N/ KI 36)

Lapsuus alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa näyttää siis melkoisen lohduttomalta, kun sekä kotona että kodin ulkopuolella tarjolla on lähinnä pilkkaa ja hyljeksintää. Tästä herääkin kysymys, miten niin monet ovat kuitenkin selviytyneet lapsuudenkokemuksiinsa huolimatta. Tämän selvittämiseksi katse kohdistetaan seuraavaksi kertojien omaan toimintaan lapsuudessaan.

6.4 Lapset kokijoina, toimijoina, selviytyjinä

Kompetenssi ja toimijuus selviytymisen taustalla

Lasten selviytymiseen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa on kiinnitetty huomiota varsin vähän. Kirjallisuudessa lasten selviytymiskeinot on – jos niitä on edes mainittu – leimattu irrationaaliseksi ja turhiksi. Esimerkiksi Ackerman (1991, 24) toteaa lasten selviytymiskeinoista että ”mahdollisia strategioita ei ole tarjolla kovin monia ja

sitä paitsi ne harvoin toimivat kunnolla. (...) Parhaimmillaan ne tarjoavat lyhyen, mutta ahdistavan lepoajan.” Kliinisen kirjallisuuden esittämät väitteet lasten selviytymisrooleista esittävät puolestaan lasten yritykset pelkästään negatiivisen tuloksen tuottavana reagoitina sairaan perheen tilanteeseen.

Vaikka tietoa lasten selviytymisestä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa on saatavilla erittäin vähän, ovat silti jotkut tutkijat arvioineet lasten selviytymisen mahdollisuudet heikoiksi. Maffli (2001, 84) esimerkiksi väittää, että aikuiset selviytyvät juojan läheisenä paremmin, koska he voivat tarkastella tilannetta etäännyttämällä itsensä siitä ja koska aikuisella on enemmän tehokkaita selviytymiskeinoja. Christensen ja Bilenberg (2000, 223) puolestaan esittävät systeemisestä näkökulmasta että ”koska lapsella ei ole mitään mahdollisuutta onnistua pitämään kurissa tai kontrolloimaan kaoottista perhetilannetta, johtavat velvollisuudentunteet vain epäuskon ja epäonnistumisen tunteisiin.”

Tutkimus, jota on tehty lasten selviytymisestä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa, kytkeytyy laajempaan riskejä ja suojaavia tekijöitä tutkivaan traditioon (esim. Easley & Epstein 1991; Orford 1994). Tämä psykologinen selviytymistutkimus tuottaa kuitenkin asetelmia, jotka eivät ole riittäviä lapsuuden selviytymistä tarkastellessa. Esimerkiksi yksilö nähdään erilaisten voimien kohteena olevana objektina, jonka omaan toimintaan ja toiminnan seurauksiin ei juuri kiinnitetä huomiota (Jähi 2004, 40–41). Passiiviseksi uhriksi mielletty lapsi nähdään näin helposti aikuisten toimenpiteiden ja mahdollisen suojelun kohteena. Selviytyminen ymmärretään pelkästään lapsen luonteenpiirteiden ja aikuisten tuottamien suojaavien tekijöiden summaksi, eikä lapsen omaa toimintaa ja subjektiviteettia huomata.

Selviytymisestä puhuttaessa ongelmallista on myös itse käsite ja sen tuottamat konnotaatiot. Ymmärrämme helposti käsitteen viittaavan toivottuun lopputulokseen eli selviytyneeseen, ”ongelmattomaan” aikuiseen. Näin selviytymisen käsite on osaltaan lapsuutta ja lasten toimintaa piilottava. Se, mitä lapsuudessa tapahtuu, nähdään helposti vain kehitysvaiheen toteutumisenä ja aikuisuuden rakentamisena, eikä itseisarvoisena toimintana jolla on merkityksensä jo siinä hetkessä ja lapsuudessa yleisemmin. Oranen ja Laaksamo (2003, 245) toteavat väkivaltaisissa perhetilanteissa eläneitä lapsia auttamaan pyrkivän työnsä perusteella, että elämä väkivaltaisten vanhempien kanssa ei synnytä sankaritarinoita, vaan erilaisia ”mikroselviytymisen” keinoja. Nämä ovat lasten arjessa tekemiä asioita, joilla he helpottavat omaa oloaan tai auttavat vanhempiaan.

Selviytymisen näkökulman käyttökelpoisuutta vähentää näiden käsitteellisten painotusten lisäksi se, että sosiaalisten suhteiden, sukupuolen ja vallan kysymykset on käytännöllisesti katsoen kokonaan ohitettu. Orfordin esittelemä – sinänsä ansiokkaasti alkoholiongelmaisten läheisten uhrinäkemystä kyseenalaistava – coping-malli rajaa tarkastelun ulkopuolelle sukupuolen ja kulttuuriset tekijät (ks. Orford 1998, 132). Sosiologisesti ajateltuna tämä rajaus on ongelmallinen, sillä uusimmissa empiirisissä tutkimuksissa on havaittu sekä lapsen että alkoholiongelmaisen vanhemman sukupuolen vaikuttavan koko asetelmaan merkittävästi (ks. Barber & Gilbertson 1999, 397–398; Christensen & Bilenberg 2000).

Vaikka selviytymisen näkökulmalla on siis puutteensa, on sillä monia etuja. Sillä on myös vetovoimaa, jota ei voi ohittaa kun puhutaan ihmisistä, jotka elävät vaikeissa olosuhteissa. Tätäkin aineistoa lukiessa kysymys selviytymisestä ikään kuin leijuu kaiken aikaa taustalla ihmettelynä siitä, miksi joku kertojista näyttää todellakin selviytyneen onnellisena ja ilman katkeruutta suorastaan kammottavista olosuhteista, kun taas joku toinen on suorastaan musertanut suhteellisen pieniltä näyttävien ongelmien jälkeen. Näistä syistä selviytymismallin ja siihen liittyvän käsitteistön kehittälyä on hyvä jatkaa. Tiettyjä lisäyksiä ja tarkennuksia tarvitaan sosiologisen näkökulman esiin nostamiseksi, ja se tapahtuu lapsuuden sosiologian toimijuutta, lasten aktiivisuutta ja ymmärrystä painottavien ideoiden kautta.

Yhteiskuntatieteellisen lapsuuden tutkimuksen yksi keskeinen juonne on ollut ns. kompetenssi-paradigma. Sosiaalinen kompetenssi tarkoittaa yksilön kykyä selviytyä omassa sosiaalisessa ympäristössään. Se koostuu kyvystä valita saadun tiedon perusteella sopiva käyttäytyminen henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttamiseksi muuttuvassa ympäristössä. Yksilön kompetenssin määrittely tapahtuu kuitenkin aikuisten kriteerien mukaisesti, sillä länsimaisessa kulttuurissa lapset nähdään epärationaalisina, kykenemättöminä toimimaan ja ymmärtämään, tai lapset ymmärretään rajoitetusti kompetenteiksi. (Baker 1998, 49; Hutchby & Moran-Ellis 1998, 8.)

Kompetenssiparadigma ei kiellä etteikö aikuisten ja lasten välillä olisi olennaisia eroja; niitä toki on, ja niihin perustuvat valtaerot aikuisten ja lasten välillä. Kompetenssiparadigma haluaa korostaa sitä, että myös lapset ovat toimijoita, jotka vaikuttavat omaan maailmaansa monimutkaisen sosiaalisen toiminnan kautta. Lapsuus ei siis ole sellainen viattomuuden ja kyvyttömyyden vaihe kuin tavallisesti ajattelemme. Myös kompetenssiparadigma pyrkii näin osaltaan haastamaan kehityspsykologian ja valtavirtasosiologian näkemykset kaikenkattavasta sosialisatiosta, jonka avulla lapset muuttuvat ”ei-aikuisista” aikuisiksi. (Baker 1998, 49; Hutchby & Moran-Ellis 1998, 8, 17.)

Lasten kompetenssi voidaan Hutchbyn ja Moran-Ellisin (1998) mukaan nähdä kolmella tavalla: Kehitysnäkemyksen mukaisesti tarkasteltuna lapsi voi olla kompetentti jonkin tehtävän tekemisessä, kuten esim. pukeutumisessa tai lukemisessa. Tämä näkemys sisältää ajatuksen lapsesta sosialisatiion kohteena, aikuisilta oppijana. Toinen kompetenssin määritelmä viittaa jäsenyyteen, etenkin laillisessa mielessä, ja sillä korostetaan lasten sosiaalista statusta. Yhteiskuntatieteellinen lapsuuden tutkimus korostaa kolmatta kompetenssin määritelmää. Siinä kompetenssi ymmärretään lapsen kyvyksi hallita sosiaalista ympäristöään ja osallistua mielekkääseen toimintaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tämä näkemys tarkastelee sitä, miten lapset muokkaavat heille tarjottavia materiaalisia ja kulttuurisia resursseja kuten leluja, osallistumisoikeutta peleihin, mielikuvitusrooleja tai kielen resursseja ja interaktiota yleensäkin. (Hutchby & Moran-Ellis 1998, 14–16.)

Kompetenssin käsitteeseen läheisesti liittyvä toinen käsite on toimijuus. Toimijuuden näkemiseen sisältyy Suorannan, Lehtimäen ja Hakulisen (2001, 15) mukaan subjektiivisuuden idea. Subjektius tarkoittaa sitä, että yksilö on kykenevä muokkaamaan ympäristö-

ään tarkoittamaansa suuntaan ja tuottamaan oman elämänsä tapahtumia. Lapsia ei ole kuitenkaan useimmiten suostuttu näkemään kykenevinä sosiaaliseen toimintaan, vaan subjektiivisuus on nähty vain aikuisten ominaisuutena (Strandell 1992, 257).

Käyttämällä toimijuuden, subjektiviteetin ja kompetenssin käsitteitä voimme nähdä ja ymmärtää vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden kertomuksissa ilmeneviä tekoja ja selviytymistä uudella tavalla. Kertomuksissa lapsuudesta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa voidaan löytää viittauksia monenlaisiin toimintoihin ja tehtäviin joita lapset tekevät. Seuraavassa empiiriseen aineistoon perustuvassa jaottelussa lasten toimintaa tehdään näkyväksi kolmen toiminnan tyyppin avulla: Ensimmäinen näistä tyypeistä on se, jossa lapsi pitää huolta itsestään. Itsestä huolehtiminen on lähinnä sitä, mihin yleensä viitataan selviytymisen käsitteen avulla. Koska lapset kuitenkin tekevät paljon muutakin kuin suojelevat itseään, on syytä ottaa esille myös muita toiminnan tyyppisiä, joiden avulla voimme paremmin nähdä lapsen aktiivisuuden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Toinen eroteltu toiminnan tyyppi on vanhempien tai muiden ihmisten hoitaminen ja kolmas asioiden hoitaminen. Lopuksi pohditaan lapsuuden kyvykkyyden rajoituksia ja näiden rajoitusten syitä, sillä aineistossa tulee selkeästi esiin myös kertojien lapsuudessaan kokema kyvyttömyys ja avuttomuus.

Itsestä huolehtiminen

Lapset suojelevat itseään ja rakentavat selviytymistään monissa sellaisissa tilanteissa, jotka uhkaavat heidän fyysistä tai henkistä hyvinvointiaan. Alkoholiongelmaisten vanhempien väkivaltaisuus on asia, joka vaatii lapsenkin tekemiä ratkaisuja. Monesti väkivaltatilanteen estävä tai katkaiseva ratkaisu tulee ei-alkoholiongelmaiselta vanhemmalta, joka vie lapset pois uhkaavan aikuisen luota. Aina näin ei kuitenkaan syystä tai toisesta tapahdu: Joskus molemmat vanhemmat ovat väkivaltaisia tai paikalla ei muuten ole aikuisia jotka voisivat suojella lasta. Kertomuksissa kuvataan mm. tilanteita, joissa toinen vanhemmista on ollut väkivallan sattuessa työssä, tai kuten seuraavassa tekstilainauksessa, toinen vanhempi ei kertojan tulkinnan mukaan puutu väkivaltaan välinpitämättömyytensä vuoksi. Tällöin lapsen täytyy keksiä keinoja väkivallalta suojautumiseksi.

Olin kahdeksan kun jouduin väistelemään humalaisen äitipuoleni lyöntirytyksiä. Hän oli mustasukkainen isästäni minulle koska satuin olemaan isäni lapsi. Vanhemmiten opin antamaan takaisin. (...) Isä ei vittuillut eikä ollut väkivaltainen, vaan aivan välinpitämätön. (N/ KI 28)

Kitzinger (1997, 170) huomauttaa, ettei lapsi lähde mukaan fyysiseen taisteluun, koska tietää aikuisen olevan vahvempi. Sen sijaan lapsi käyttää keinoja, joita kaikkein alistetuimmat, vähiten valtaa omaavat ja uhriutetut käyttävät. Tällaisia keinoja ovat vitsailu, juoruilu, passiivinen vastarinta ja epäsuora kapinointi. Esimerkkejä tällaisista alistettujen keinoista löytyy myös tarkasteltavasta empiirisestä aineistosta. Lapset saattavat estää itseensä kohdistuvaa väkivaltaa ja sen vaikutuksia hiljenemällä, piiloutumalla, väistele-

mällä tai myötäilemällä vanhempaa. Kuten Kitzinger toteaa, ei lapsi halua tapella aikuisen kanssa, koska voimien epätasapaino on hyvin molempien tiedossa. Sen sijaan fyysinen vastustaminen tulee kuvaan mukaan joissakin tarinoissa myöhemmin, teini-iässä, kun lapsi arvelee että hänellä on vanhemman voittamiseen tarvittavat voimat (ks. Itäpuisto 2001, 120).

Empiirisen aineiston tarinoissa väkivaltaisen tai uhkaavan vanhemman luota pois meneminen mainitaan niin usein, että sitä voi pitää eräänlaisena itsen suojelemisen perusmallina. Kotoa poissa pysyttelemisen tai sieltä pois muuttaminen on toki ratkaisu moneen muuhunkin asiaan kuin väkivaltaan, mutta se tehoaa hyvin myös väkivallalta suojautumisen tarkoituksessa. Seuraavassa lapsuudenkodissaan fyysisestä ja henkisestä väkivallasta kärsinyt nainen kertoo omasta lähdöstään:

15-vuotiaana olin niin väsynyt siihen kaikkeen paskaan että olisin vain halunnut nukkua pois. Tajusin sen ettei mun elämästä tulisi yhtään mitään ellen pääsisi pois. Puhuin koulussa opelle ja monien mutkien kautta sain oman yksinön samalta kylältä. Se oli minun pelastus. (N/ KI 28)

Aineistossa kuvatuissa yksittäisissä väkivaltaepisodeissa korostetaan usein sitä, että väkivallan täydellinen estäminen on mahdotonta. Esimerkiksi väkivaltainen vanhempi saattaa tulla kotiin niin yllättäen, ettei tätä ehdi paeta tai kertoja kokee, että mikä tahansa mitä tekee tai jättää tekemättä lisää väkivallan todennäköisyyttä. Tällöin pitää keksiä keinoja väkivallan vaikutusten minimoimiseksi. Kompetenssiparadigman näkökulmasta tarkastellen voimme havaita, että lapselle tarjottavat lelut tai välineet voivat muuttaa käyttötarkoitustaan niin, että niitä käytetään väkivallan tai sen vaikutusten estämiseksi. Kitzingerin (1997, 170) kertomassa esimerkissä lapsi pyrkii suojautumaan seksuaalista hyväksikäyttöä yrittävältä vanhemmalta tekemällä vinkuvista leluista ”hälyttimen” sänkynsä ympärille. Yhtä kekseliäästi on seuraava kertoja käyttänyt pottatuolia väkivallan vaikutusten lieventämiseksi:

Minulla oli vanha pottatuoli vielä sänkyni alla. Joskus pystyin piiskaamisen jälkeen istumaan sen päällä. (...) Olin oppinut olemaan piiskauksen aikana hieman sivuttain, jolloin toinen pakara saattoi säästyä iskuilta. (...) Sitten pystyi istumaan pottatuolissa pitäen kipeää pakaraa potanreiän kohdalla. (M/ KK 49)

Paitsi väkivallalta ja sen vaikutuksilta suojautumista, lasten fyysinen itsesuojelu saattaa vaatia omista tarpeista huolehtimista. Kaikissa perheissä aikuiset eivät itsestään selvästi huolehdi lasten ruokailuista, unesta ja vaateuksesta. Etenkin silloin, kun äiti on alkoholiongelmainen, näyttää lapsista huolehtiminen jäävän ainakin ajoittain heidän omille harteilleen. Alkoholiongelmaisen yksinhuoltajaäidin tytär kertoo seuraavaa:

Yläasteella ollessani me jo ymmärsimme pitää puoliamme. Esimerkiksi kun oltiin saatu fajjalta rahaa vaikkapa vaatteisiin tai harrastuksiin, niin toisinaan oli pakko ostaa niilläkin rahoilla ruokaa (tiliä ei enää ollut lähikaupassa maksuongelmien vuoksi). Ruuat oli pakko jemmata omaan huoneeseen ettei mutsi niitä kannipäissään olis syönyt, jolloin me oltaisiin jääty ilman. Kokemuksen kautta tämäkin opittiin. (N/ KI 36)

Lapset suojautuvat mahdollisuuksiensa mukaan myös henkiseltä väkivallalta. Tähän pyritään pysyttelemällä vanhemmasta erossa, kuten vältettäessä fyysistäkin väkivaltaa. Eroon pääseminen alkoholiongelmaisesta vanhemmasta ei kuitenkaan onnistu niin usein kuin kertojat ovat toivoneet ja siksi pitää keksiä psyykkisiä selviytymiskeinoja. Esimerkiksi vaikeneminen suojelee läheisiä ilmeisesti moninkin tavoin (ks. Easley & Epstein 1991; Orford 1994).

Aiemmin esitin väitteen, että läheiset saattavat välttää puhumasta päihdeongelmista tai muista perheen ongelmista ympäristön leimaamisen vuoksi. Vaikeneminen humalaisen seurassa puolestaan vähentää sitä todennäköisyyttä että tämä yltyy vain puhumaan lisää tai muuttuu aggressiiviseksi. Vaikeneminen voi myös palvella tilanteesta etäntymisen keinona ja siihen saattaa liittyä vaikkapa epäsuoraa kapinointia (vrt. Kitzinger 1997, 170). Seuraavassa kolme vuotta alkoholiongelmaisesta isästään erossa asunut 19-vuotias kertoja kuvaa isältä salassa tapahtunutta vihan purkamista.

Siitä ei puhuttu. Vaiettu piina 24 h. Kaikki me pelkäsimme häntä minä, veli ja äiti. Kaikki paska sisälläni. Olin hiljaa. Muistan purkaneeni vihaa isän näköistä piirrustusta harpilla tökkien, repien ja lopuksi saksilla silputen. Se, se vasta oli hiljaista aggression purkamista. Oloni helpottui. Onneksi isä ei kuullut. (N/ KI 2)

Voimakkaat negatiiviset tunteet kuuluvat yleensä alkoholiongelmaisten läheisten kokemuksiin. Niistä selviytyminen on esitetty yleensä erilaisissa typologioissa omana kategorianaan. Esimerkiksi Orford (1994) kuvaa yhtenä selviytymisen ulottuvuutena emotionaalista selviytymistä. Emotionaalinen selviytyminen tarkoittaa käytännössä ajan myötä muuttuvien tunnereaktioiden kokemista ja jopa niiden vaikutusten kokeilemista alkoholiongelmaiseen läheiseen:

Aikanaan olin hirvittävän vihainen isälle, itse asiassa isä on ainut ihminen jota olen koskaan vihannut. Mutta se oli yksi tapa purkaa ahdistusta. Tai edes tuntea jotakin. Epätoivoinenkin olin, ajoittain niin epätoivoinen että suunnittelin hyppääväni junan alle sitten kun en enää kestä. Vihan jälkeen tuli välinpitämättömyys ja kyynisyys. Välinpitämättömyys vaati itsensä kovettamista, mutta osui kohteeseensa ja se tuntuikin ainoalta keinolta selvittää alkoholistin kanssa hengissä. (N/ KI 14)

Yksi varsin aktiivinen itsen suojelun muoto on pyrkimys vaikuttaa vanhemman alkoholin saantiin ja sitä kautta humalaisen vanhemman aiheuttamiin haittoihin. Pyrkimys rajoittaa alkoholin käyttöä on yleistä alkoholiongelmaisten läheisten toiminnassa. Läheiset yrittävät esimerkiksi piilottaa tai laimentaa alkoholia, tai rajoittaa alkoholiin käytettävien rahojen määrää. (esim. Itäpuisto 2001, 61; Orford 1994, 421–423; Wiseman 1991, 48–59). Sitä, mihin alkoholin käytön rajoittamisella pyritään on kuitenkin harvemmin pohdittu. Systemiteoreettisesta ja alkoholikeskeisestä näkökulmasta katsottuna saattaa näyttää siltä, että juuri alkoholi on itseisarvo, jonka ympärillä ”peli” pyörii. Läheisnäkökulmasta tarkasteltuna voimme kuitenkin väittää, että alkoholi sinänsä on tärkeä vain alkoholiongelmaiselle. Läheiset sen sijaan pyrkivät muihin tavoitteisiin, joita alkoholi vain estää saavuttamasta. (esim. Holmila 2003, 92.)

Suuri osa empiirisen aineiston kertojista on pyrkinyt ainakin jossain vaiheessa estämään tai vähentämään vanhempien juomista. Jos humalatilaa estämien tai lieventämien ei onnistu, on syytä miettiä sitä, miten elämä jatkuu juomien loputtua. Alkoholin piilottaminen seuraavaa aamua varten ei suinkaan tarkoita sitä, että lapsi haluaisi tukea juomisen jatkumista, vaan sitä, että hän on havainnut krapulapäivien merkitsevän itselleen erityisen raskasta aikaa. Seuraavassa molempien vanhempien vakavasta alkoholiongelmasta kärsinyt nainen kertoo oppineensa jo muutaman vuoden iässä tällaisen selviytymiskeinon:

Jo koulun alkaessa opin piilottamaan vanhemmiltani muutaman olutpullon illalla, että olisi aamuksi heti krapularyypyt. Siitä sain kiitosta. (N/ KI 26)

Lasten kekseliäisyys heidän pyrkiessään rajoittamaan vanhemman alkoholinkäyttöä on suuri: lapsi saattaa rukoilla ettei vanhempi juo (ks. Itäpuisto 2001, 62) tai toivoa vaikuttavansa lehden auktoriteetin avulla. 15-vuotias ”Satu zurumieli” kirjoittaa Nyt-lehteen lukijakirjeen vanhemman juomiseen vähenemisen toivossa:

Mä rukoilen että mun teksti pääsee lehteen että ”isä” lukis ja alkais ymmärtää!!! (N/ KI 13)

Nämä esimerkit kuvaavat lapsen toimintaa, joka tähtää itsen suojelemiseen. Jotta emme kuitenkaan erehtyisi luulemaan lapsen toimintaa pelkäsi itsesuojeluvietiksi, olen jakanut lasten toimintaa edelleen kahteen muuhun kategoriaan. Näiden kategorioiden kautta voimme huomata, että lapsi hoitaa muita ihmisiä ja toimii empaattisena subjektina.

Toisten hoitaminen

Lasten joutuminen toisista perheenjäsenistä huolehtivan rooliin esitetään patologisena ja poikkeavana. Nykyisin tästä hoitajan rooliin joutumisesta puhutaan terapiakirjallisuudessa käsitteellä ”parenting”, ja sen ajatellaan olevan ominaista juuri alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille (ks. Chase 1999). Alkoholistiperhekirjoittelussa korostetaan vahvasti sitä, että vanhemmista tai perheen muista lapsista huolen pitäminen on lapselle vahingollista. Tämä selitetään siten, että liian varhainen toisista huolehtiminen tuottaa nopeutettua kehitystä, joka taas johtaa puolestaan rooliristiriitoihin. (esim. Ackerman 1991, 49; Chase 1999, 18.)

Lahikaisen (2001, 34–35) mukaan lapset tuntevat huolta ”aikuisten asioista”, kuten esim. ihmissuhdeongelmista tai väkivallasta enemmän kuin aikuiset suostuvat ymmärtämään. Lasten toimiminen muiden perheenjäsenten huoltajina ei myöskään ole todellisuudessa kovin harvinaista. Historiallisesti tarkasteltuna lasten hoivaroolin patologisointi on melko uusi keksintö, sillä pari sukupolvea sitten lasten osallistuminen toisten hoitamiseen oli normaali käytäntö myös Suomessa (ks. Korkiakangas 1996). Määrittely lapselle kuuluvan ja kuulumattoman huoltajan roolin välillä on siis kulttuurisesti ja historiallisesti liukuva.

Lapset voivat joutua hoitajan tai huoltajan rooliin useista eri syistä. Vanhempien sairaus tai vamma voi aiheuttaa tilanteen, jossa tarvitaan joko muiden aikuisten tai lasten apua. Monissa tapauksissa ammattimainen apu ei löydä sitä tarvitsevia aikuisia ja näin lapset saattavat joutuvat vanhempiensa huoltajiksi. (Aldridge & Becker 1999.) Myöskin ns. normaaleissa perheissä lasten odotetaan huolehtivan toisista ja tekevän työtä jota Hood-Williams (1990, 161) kutsuu tunnetyöksi. Tunnetyötä on ennen kaikkea se, että lasten oletetaan ”olevan” ja olevan ”kilttejä”. Tämä muistuttaa palvelusektorilla tehtävää työtä, jossa yksilö tekee toisen hyvinvointia edistäviä palveluksia.

Empiirisessä aineistossa on runsaasti esimerkkejä tunnetyön monenlaisista motiiveista ja tavoitteista. Lapset on joskus pakotettu, mutta usein he ovat vapaaehtoisesti päätyneet erilaisiin tunnetehtäviin. Hood-Williamsin (1990) esittämien tavanomaisten tunnetyön tehtävien – lapsena olemisen ja kiltteyden – lisäksi alkoholiongelmaisten kanssa elettyä on pyritty myös esimerkiksi suojelemaan muiden tunteita. Seuraavassa esimerkissä poika kertoo miten hän teki tunnetyötä pyrkimällä miellyttämään alkoholiongelmaista isää:

Pelasimme silloin shakkia. Tämä oli ainoa kontaktimme toisiimme. Vaikken aina olisi halunnut pelata, ehdotin peliä koska ajattelin että isä pettyy jos hän huomaa etten haluaisi pelata hänen kanssaan. (M/ KK 75)

Aineiston perusteella useammin tunnetyötä kuitenkin tehdään ei-alkoholiongelmaisen vanhemman hyväksi. Useat kertojat kuvaavat miten he ovat yrittäneet suojella äidin tunteita, koska tämä on jo joutunut muutenkin liian raskaan taakan kantajaksi. Esimerkiksi lapsia itseään järkyttäneet tilanteet on kertojien mukaan haluttu pitää salassa toiselta vanhemmalta. Yksi kertojista kuvaa siivonneensa humalaisen isän oksennukset ja piilotelleensa juomisen jälkiä äidiltä. Seuraavassa on kertomus, jossa lapset niin ikään ovat halunneet suojella äitiä humalaisen isän käytöksen aiheuttamalta mielipahalta:

Näin liian usein isäni käyttäytyvän typerällä tavalla. Pahin muisto on se, kun hän humalassa kerran sammui olohuoneeseen kerrossänkyyn viereen. Jonkin ajan kuluttua hän väänsi itsensä istumaan, avasi vaivalloisesti sepäluksensa ja virtsasi lattialle. Kuivasimme siskon kanssa lattian ja emme kertoneet äidille, hänellä oli muutenkin liian rankkaa. (N/ KI 18)

Lapsen tunnetyön tekeminen saattaa laajentua jopa perheen ulkopuolelle. Alkoholiongelmat ahdistavat ihmisiä ja kun he joutuvat niiden kanssa tekemisiin, saattavat he vaatia selityksiä sille, miksi alkoholiongelmainen juo tai käyttäytyy kummallisesti. Alkoholinkäyttö on koettu kulttuurissamme etenkin äidin rooliin sopimattomana (Ahlström & Haavio-Mannila 1989; Granfelt 1998) ja näin se herättää ihmisissä ilmeisesti jopa suurempaa ahdistusta kuin isien juominen. Seuraavassa lainauksessa alkoholiongelmaisen äidin tytär kertoo siitä, miten sukulaiset vaativat lapselta selitystä äidin alkoholinkäyttöön liittyvälle käytökselle.

Toinen mun kannalta vaikee asia, mitä äidin juomisesta seurasi, oli se, että piti selittää puhelimesta usein sukulaisille ja tuttaville, ettei kukaan meillä kotona tienny,

missä äiti on tai oli ollu viimeiset kolme päivää. Sellasta ei muissa perheissä yksinkertaisesti tapahtunu. (N/ KI 30)

Lapset saattavat jo hyvin pieninä tukea toisiaan ja tehdä keskinäistä tunnetyötä, jossa pahoja kokemuksia ja niiden synnyttämiä tuntemuksia voi purkaa. Kitzinger (1997, 170) kertoo, että seksuaalisesta hyväksikäytöstä kärsivät lapset saavat toisiltaan lohtua, tietoa ja apua. Insestistä kärsivät lapset saavatkin emotionaalista tukea, lohdutusta ja apua useammin nimenomaan toisilta lapsilta kuin aikuisilta. Tämän tutkimuksen kannalta erittäin mielenkiintoinen on Reichin, Earlsin ja Powellin (1988, 837) tekemä havainto, jonka mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla on paremmat suhteet sisarussiinsa kuin ei-alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla. Tutkijat olettavat tämän johtuvan siitä, että vaikeuksien edessä sisarukset yhdistävät voimansa ja tukevat toisiaan.

Empiirisessä aineistossa löytyy esimerkkejä siitä miten lapset ovat toistensa tukena monin tavoin, ja omien sisarusten koetaan olleen tärkein – tai ainoa – selviytymisen tuki. Yritykset jakaa tunteita aikuisten kanssa ovat usein johtaneet lapsen vähättelyyn ja kokemusten mitätöintiin, mikä taas on lisännyt lapsen emotionaalista räsytystä. Sisarukset sen sijaan ymmärtävät toisiaan koska jakavat samoja kokemuksia. Niinpä heidän kanssaan voi puhua asioista joista muualla on vaiettava.

Onneksi oli sisko olemassa ja tukemassa. Ollaan me puhuttukin keskenämme että ilman toista sitä olisi joko vankilassa, haudassa tai pyöreässä huoneessa nurkkia laskemassa. (KI/ N 36)

Paitsi tekemällä tunnetyötä, lapset toimivat myös monin muin tavoin toisten suojelemiseksi ja auttamiseksi. Aineistossa on monia esimerkkejä siitä, kuinka lapsi on pelastanut jonkun hengen. Usein humalaiset vanhemmat saattavat itsensä hengenvaaraan, josta myös lapset ovat heitä pelastamassa.

Muistan kuinka monta kertaa pelastin isän hengen. Milloin palavasta viljankuivaa-mosta, jopa estänyt häntä hirttäytymästä. Seurasin aina isäni touhuja kun hän oli juovuksissa. Kerran riideltään vanhimman siskoni kanssa, näin hänen rakentavan hirttosilmukkaa varastoon. Sen jälkeen hän meni tupaan sanoen: ”Hyvä on sitten, minä lähden” Kukaan sisällä olijoista ei reagoanut millään tavalla. Tuntui kuin sydän halkeaisi, sain huudetuksi että se aikoo hirttää itsensä. Muuta en muista koko illasta. Vanhemmat veljeni ja äitini olivat purkaneet hirttonarun. (M/ KK 57)

Lapset saattavat toimia myös yhdessä jonkun toisen pelastamiseksi, kuten käy ilmi seuraavasta esimerkistä. Kertomuksessa lapset esiintyvät määrätietoisina toimijoina, jotka yhteistyöllä pelastavat isän tukehtumasta oksennukseensa:

”Isi täytyy kääntää (...) Ota sitä kädestä kiinni” sisko jatkoi ja ojensi isin seinän puoleista kättä minua kohti. ”Vedä tästä kun mä työnnän” Astuin lähemmäksi ja tunsin kuinka paljas jalkani osui oksennusläikkään sängyn vieressä. Oksennus pursusi inhottavasti varpaiden välistä ja minua rupesi itseäkin oksettamaan. Sain kuitenkin kiinni isin ranteesta ja vedin. Saimme isin kylkiasentoon ja se lopetti korinan ja rupesi nukkumaan lähes äänettömästi. (M/ KK 49)

Paitsi alkoholiongelmaisen ja humalaisen pelastajana, näyttäytyvät lapset etenkin äitien turvana. Oranen (2001b) kertoo, miten parisuhdeväkivallan tilanteissa jo vauvaikäinen lapsi saattaa pyrkiä estämään väkivaltaa aikovaa vanhempaa yrittämällä kiivetä tämän syliin. Monesti on huomautettu, että väkivaltaisen käyttäytymisen kohteet ovat eriytyneitä niin, että väkivallan tekijä saattaa pahoinpidellä esimerkiksi puolisoaan, mutta ei lapsia (Oranen 2001b, 46, 50). Ehkä siis lapsi havaitsee tämän ja auttaa toista vanhempaa menemällä väliin. Seuraavassa yksi kirjeen kirjoittajista kuvaa jo viisivuotiaana estäneensä äitiin kohdistuvaa väkivaltaa. Humalassa väkivaltainen isä oli jälleen kerran pahoinpidellyt äitiä, mutta lapsen puuttuminen tilanteeseen oli saanut väkivallan loppumaan.

Olin aina valmiina tulemaan äidin avuksi. Ensimmäisen kerran muistan kun olin viiden vanha. Menin keittiöön kun kuulin äidin huutoa. Isi retuutti äitiä, tōni, veti hiuksista ja löi. Menin väliin ja itkin. Isi tōnäisi minuakin, mutta lopetti sillä kertaa.
(N/ KI 15)

Lapset saattavat siis toiminnallaan suojella toisten ihmisten tunteita tai fyysisistä hyvinvointia. Lapsi voi pyrkiä suojelemaan sisarusiaan, juovaa tai ei-juovaa vanhempaan ja jopa perheen ulkopuolisia ihmisiä. Samalla tavoin kuin lapsen itseä suojaava toiminta, niin myös toisiin kohdistuva toiminta saattaa estää tai vähentää vanhemman alkoholiongelman tuottamia psyykkisiä ja fyysisiä negatiivisia seurauksia. Lasten merkitys aikuisten alkoholiongelmiin ja humalakäyttäytymisen negatiivisten seurausten lieventämisessä ja estämisessä saattaa olla jopa huomattava.

Asioiden hoitaminen

Yhteiskuntatieteellisen lapsuuden tutkimuksen näkemysten mukaan yhteiskunnassamme ei lasten tekemää työtä nähdä tai tunnusteta. Tämä pätee niin palkkatyöhön kuin kotona tehtäviin töihinkin. Lasten tekemiset nähdään vanhempien auttamisena tai lasten omina puuhina joilla ei ole sen suurempaa arvoa. (Qvortrup 1994, 87.) Morrow (1994, 142) kritisoi sitä, että näkemyksemme lapsuudesta velvollisuuksista vapaana aikana estää meitä näkemästä niitä tilanteita joissa lapset tekevät työtä ja ottavat vastuuta. Lapsen tekemä työ voidaan saada näkymättömäksi määrittelemällä lapsi riippuvaiseksi, tuottamattomaksi ja perheeseen kuuluvaksi. Oakley (1994, 17) toteaa, että naiset ja lapset paikannetaan kotiin, jossa heidän tekemänsä työ on näkymätöntä.

Lasten tekemää työtä ja toimintaa voidaan piilottaa myös leikin käsitteen avulla. Strandell (1992) toteaa, että tutkittaessa lasten toimintaa esim. päiväkodeissa, on kaikki toisten lasten seurassa tai heidän kanssaan tehty nähty leikkinä. Strandellin havaintojen mukaan lasten käyttäytymisessä ja vuoropuhelussa on kuitenkin paljon sellaista, mikä on tarkemman havainnoinnin jälkeen vaikea määritellä leikiksi. Leikin käsitteellä voidaan lasten tekemiset irrottaa tehokkaasti aikuisten tekemisistä ja lapsuus eksotisoida. (Strandell 1992, 256.)

Kun lasten työntekoa ollaan tutkittu, on havaittu lasten tekevän monenlaisia töitä niin kotona kuin kodin ulkopuolellakin. Morrow'n (1994, 134–135) tutkimuksessa lapset kertoivat osallistuvansa kotitöihin monin tavoin, kuten esimerkiksi hoitamalla pienempiä sisarusia tai muita sukulaisia. Myös suomalaislapset ovat osallistuneet kodin ja maatalon töihin muutama vuosikymmen sitten itsestään selvästi (Kemppainen 2001, 69; Korkiakangas 1996). Näin työnteon kuulumattomuus lapsuuteen, samoin kuin hoivaroolinkin patologisointi, on kulttuurisesti tuotettu, suhteellisen uusi käsitys.

Alkoholistiperhe-diskurssissa käsitystä lapsuudesta työstä vapaana aikana käytetään määrittelemään alkoholiongelmaisten lapset poikkeaviksi. Sen sijaan että lasten työ ja toiminta olisi nähty kekseliäisyyden ja pärjäämisen osoituksena, on se leimattu pelkäksi pakotetuksi rooliksi ja oikeanlaisen vanhemmuuden puutteeksi. (esim. Chase 1999; Ackerman 1991.) Kun käsillä olevaa empiiristä aineistoa tarkastellaan lapsuuden sosiologian näkökulmasta, voidaan erilaisten patologisuuden oletusten sijaan nähdä pareminkin pienten ihmisten tilanteisiin sopivaa, järkevää toimintaa. Kun tarkastelemme aineistoa lapsen kyvykkyyden näkökulmasta, voimme löytää jälleen useita esimerkkejä siitä, miten lapset hoitavat pätevästi erilaisia tehtäviä.

Alkoholiongelmissa kärsiviä perheitä koskevassa kirjallisuudessa esitetään usein isoimpien lasten joutuvan hoitajaksi sisaruksilleen tai omille vanhemmilleen. Tämä on myös empiirisessä aineistossa usein esitettävä kokemus. Kokemuksen tulkinta voi kuitenkin tapahtua muutoinkin kuin näkemällä se läheisriippuvuuskirjallisuuden tapaan epäterveen roolin omaksumisena. Ensinnäkin lasten keskinäinen huolenpito ja sisarusten hoitaminen voidaan tulkita aiemmin esitettyyn tapaan toisista huolehtimisena. Osassa kertomuksia nuorempien sisarusten hoito esitetään kuitenkin tavalla, joka näyttää pareminkin asioiden hoitamiselta kuin keskinäiseltä tuelta. Sisarusten hoitaminen voi tuntua pakolliselta työltä, joka on tehtävä koska vanhemmat eivät sitä tee. Tällaisen vaikutelman saa silloin kun kertoja korostaa vastuuta ja konkreettisia tehtäviä, kuten vaipanvaihtoa, ruuan antamista ja satujen lukemista eikä keskinäistä tukea. Samaan tapaan Korkiakangas (1996, 155) kuvaa perinteisessä maatalousyhteisössä lasten joutuneen ensimmäisinä töinään pienempien hoitajaksi. Pienempiensä kaitsijaksi joutuvalla tämä ei useinkaan ollut mikään miellyttävä tehtävä.

Kun äiti oli poissa, mä otin vastuun kotitöistä, koska olin vanhin lapsi (10–11-vuotias), ja koska isä ei sitä ottanu. Mä yritin olla myös jonkinlainen varaäiti siskolleni, joka oli vaan vuoden nuorempi mua. Mä katoin, että se menee ajoissa nukkumaan ja syö muutakin kuin leipää ja lohdutin sitä öisin, jos se oli nähny pahaa unta. (N/ KI 30)

Ensimmäisessä toimijuuden tyypissä, itsestä huolehtimisessa käsiteltiin sitä, miten lapset oman selviytymisensä takia joutuvat huolehtimaan rahan saamisesta vanhemmiltaan ja ruuan hankinnasta. Lapset saattavat joutua huolehtimaan raha-asioista ehkä myös muista syistä. Varaäidiksi itsensä kokenut kirjoittaja kertoo huolehtineensa myös perheen taloudellisesta pärjäämisestä:

Lisäksi mä olin huolissani meidän perheen raha-asioista, enkä mä uskaltanu haaveilla-kaan uusista vaatteista tai muista tavaroista vaan mä kuljin epämuodikkaisissa ja halvannäkösissä vaatteissa kolme vuotta vanha lapsellinen reppu selässä, mikä entisestään lisäs vaikutelmaa mun erilaisuudesta. (N/ KI 30)

Paitsi kodin töitä, joutuu lapsi tietysti hoitamaan myös oman koulunkäyntinsä. Näin lapsen osalle saattaa tulla jopa samanlainen moninkertainen taakka, jollaisen kantajiksi työssäkäyviä perheenäitejä usein kuvataan. Kodinhoidosta vastaavan koululaisen tilanne voi olla erityisen vaikea senkin vuoksi, että alkoholiongelmainen vanhempi estää lasta nukkumasta ja pelkkä fyysinen väsymys saattaa olla kova. Näiden suurten vaatimusten ja vaikeuksien lisäksi lapsen koulutyötä saattavat uhata muutkin tekijät. Hoitaakseen kodin ja koulun lapsen täytyy ehkä voittaa paitsi vanhempien aiheuttamat ongelmat niin myös ympäristön aiheuttamat esteet:

Ala-asteella alkoi koulukiusaaminenkin. (...) Yläasteella tappelin pari kertaa poikien kanssa ja otin selkäänkin, mutta sen jälkeen kiusaaminen laantui. Ehkä kiusaajikin arvelutti kun pienempi ja vielä tyttö tulee silmille kun sitä kiusataan. Peruskoulu tuli käytyä kurssimuotoisena, eli lintsasin aika paljon. Sen verran pidin huolta, että kävin kokeet tekemässä, etten jäisi luokalle ja saisin jonkinlaisen päästötodistuksen. (N/ KI 36)

Vaikka tässä työssä on jaettu lasten toiminta kolmen eri motiivin perusteella, ei kaikki kertomuksissa kuvattu toiminta ole suinkaan helposti tulkittavissa yksittäisten toimijuiden tyyppien avulla. Toimiessaan tietyllä tavalla lapsi pyrkii ehkä suojelemaan samalla itseään ja perheenjäseniä ja saamaan elämän vakautumaan. Vanhemman alkoholinkäytön rajoittamiseen pyrkiminen on esimerkki siitä, miten ilmeisesti moniakin asioita tavoitellaan samaan aikaan. Alkoholiksi näkyy kertomuksissa negatiivisten tapahtumaketjujen aloittajana, ”ongelman ytimenä”, mistä syystä on tietysti luonnollistakin, että käytön rajoituksilla pyritään moniin eri tavoitteisiin. Toivotulla tavalla onnistuneesta vanhemman alkoholinkäytön rajoittamisesta kertoo kirjoittaja seuraavasti:

Muistan 10-vuotissyntymäpäiväni aattona vannottaneeni äitiä sanomaan isälle, ettei saa juoda viinaa huomenna, koska kaverini tulivat syntäreilleni. Jännitin koko varsinaisen juhlapäivän siihen asti, kunnes isä tuli töistä ilman kilinäkassia. (N/ KI 9)

Edellä olevassa esimerkissä vanhemman juomisen rajoittaminen on onnistunut yhdessä toisen vanhemman kanssa. Sen sijaan yksikään kertoja ei kuvannut pelkästään lasten onnistuneen rajoittamaan vanhemman juomista. Aineistosta löytyy kaikkiaan varsin vähän esimerkkejä, joissa alkoholinkäytön rajoittaminen olisi onnistunut. Joissakin tarinoissa kuvattu alkoholinkäytön onnistunut rajoittaminen on tapahtunut aikuisuudessa tai aikuisuuden kynnyksellä, jolloin kertoja ei ole asunut enää lapsuudenkodissaan. Näiden havaintojen myötä siirrymme tarkastelemaan lapsuuden kyvykkyyden rajoituksia ja rajoja.

Lapsuuden kyvykkyyden rajoituksia

Sen sijaan, että alkoholiongelmiaisten vanhempien lapsista tuotetaan kuva passiivisina uhreina ja tulevaisuuden ongelmina, voidaan heidät lapsuuden sosiologian käsitteistön avulla nähdä toimijoina, jotka reagoivat järkevästi heihin kohdistettuihin väärinkäytöksiin. Selvää kuitenkin on, että lasten kyvykkyydellä ja mahdollisuuksilla pitää huolta omasta ja läheistensä hyvinvoinnista on rajoituksensa.

Lasten voimattomuutta ja kyvyttömyyttä yksipuolisesti kuvaavia ajatusmalleja ja näkemyksiä on kritisoitu tämän tutkimuksen sivuilla runsaasti, mutta myös selviytymisen yksipuolisella korostamisella on haittansa. Voi olla, että lapset ymmärretään kaikesta selviytyvinä, jolloin taas aikuisten vastuu ja ongelmatilanteisiin puuttumisen tarve voidaan ohittaa (Oranen 2001b, 48). Ronkainen (2002, 212–213) toteaa, että selviytymisen ja toimijuuden korostamisen haittapuolena on se, että näin tullaan vastuullistaneeksi uhri hakemaan apua ja toimimaan. Sen sijaan varsinaista teon tekijää ei velvoiteta asenteiden- ja käytöksensä muuttamiseen.

Sen sijaan että lapset nähtäisiin vain joko avuttomina uhreina tai kaikesta selviytyvinä, pirtyykin realistisempi kuva lapsuudesta alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa kaksipuoleisena: Yhtäällä ovat kertomukset lasten sankaruudesta ja kekseliäästä toiminnasta omaksi ja toisten parhaaksi. Toisaalla ovat yhtä lailla merkittävät ja todelliset kokemukset lapsuuden voimattomuudesta ja kyvyttömyydestä. Kumman tahansa puolen, selviytymisen tai voimattomuuden, yksipuolinen korostaminen ilman toisen ulottuvuuden mukaanottoa vääristää käsityksiämme – ja tuottaa ehkä jopa vääriä toimenpiteitä. Pohdin seuraavaksi sitä, mistä lapsuuden voimattomuus kumpuaa ja minkälaisiin johtopäätöksiin ja käytäntöihin voimattomuuden ja selviytymisen näkemysten korostaminen johtaa. Tarkastelu tapahtuu liittämällä nämä pohdinnat empiirisen aineiston kuvauksiin lapsuudessa koetusta kyvyttömyydestä.

Paitsi että useimmissa aineiston kertomuksissa kuvataan selviytymistä, niin myös kaikissa niissä tulee esille vähintäänkin ajoittainen lapsuudessa koettu kyvyttömyys. Joissakin tarinoissa kyvyttömyyden kokemuksen voi tulkita jopa hallitsevaksi teemaksi. Etenkin niissä viidessä kirjoituksessa, jotka tulevat kaikkein nuorimmilta, 13–15-vuotiailta kirjoittajilta, näkyy voimattomuuden teema selkeänä ja ajankohtaisena. Selviytymiskeinoja ja tilanteita, joissa lapsi on kokenut voineensa vaikuttaa asioihin ei näissä kirjoituksissa ole oikeastaan ollenkaan. Nuorin (14 v.) miespuolisista kirjoittajista liittää voimattomuuden kokemuksen vanhempiensa haluttomuuteen nähdä alkoholinkäyttöään ongelmallisena.

Ei kai ne omasta mielestä ole juoppoja. (...) Ei me lapset voida mitään tehdä kun ei ne muka juo. Olisi ihanaa kun ne ei joisi. Nyt on joskus hurja tylsää kaikki. (M/ KI 23)

Kyvyttömyys vaikuttaa vanhempien alkoholinkäyttöön on läsnä myös niissä kertomuksissa, joissa ei kuvata vanhemman alkoholinkäytön lisäksi muita negatiivisia lapsuuden-

kokemuksia. Pyrkimyksiä ja kyvyttömyyttä vaikuttaa yksittäisiin alkoholinkäyttötilanteisiin kuvataan sen sijaan usein.

Pelkäsin öisin ja yritin kerran itkemällä saada isää lähettämään juoppoporukan koteihinsa. Isä yritti rauhoitella minua ja kun muu ei auttanut hän löi minua kämmenellä naamaan (äiti oli yötöissä). (N/ KI 18)

Muutamissa tarinoissa vanhemman alkoholiongelma on ainoa kuvattu ongelma, niin että kertoja kokee lapsuutensa olleen muuten hyvä, tavallinen lapsuus. Niin ikään osa kertojista kuvaa suhteensa olleen hyvä juovaan vanhempaan. Tällaisissa tapauksissa lapsen vaikutuspiirin ulkopuolelle jäävä vanhemman alkoholinkäyttö merkitsee huolta vanhemmasta ja voimattomuutta sen edessä että vanhempi tuhoaa itseään:

En voi ymmärtää MITEN ÄITINI AINA KIELTÄÄ ALKOHOLISMINSÄ!!!!!! En tajua, miten hän käy töissä, vaikka on dokannut edellisenä iltana. Kaikesta huolimatta rakastan äitiäni yli kaiken ja juuri siksi toivonkin että jonkin ihmeen kautta tämä helvetti loppuisi. Olen niin katkera siitä paskaisesta lapsuudesta mikä minulla oli, niin vihainen koska äiti ei myönnä ongelmaansa, epätoivoinen ja surullinen ja peloissani, sillä eihän hänen terveytensääkään kestä tätä rataa. (N/ KI 33)

Vanhemman alkoholinkäyttö on asia, jota siis kuvataan aineistossa käytännöllisesti katsoen pelkästään lapsuuden kyvyttömyyden näkökulmasta. Tätä huomiota tukee myös Braithwaiten ja Devinen (1993) tutkimus, jossa on empiirisesti tarkasteltu Blackin (1986) ja Wegscheiderin (1979) esittelemiä alkoholiongelmaisten vanhempien lasten rooleja. Tutkimuksen mukaan lapsen toimiminen kadotetun-, acting out -lapsen tai klovnin roolissa ei edistä hänen elämään tyytyväisyyttään tai mielenterveyttään. Tuloksia pohtivat tutkijat kuitenkin jatkavat, ettei tämä tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö lapsen toiminta voisi edistää muita yksilön tai yhteisön tavoitteita. (Braithwaite & Devine 1993.)

Edellä esitetyt huomiot yhdistäen esitän hypoteesin: Kliinisessä kirjallisuudessa esitetyt lasten roolitypologiat ja väitteet lasten selviytymisstrategioiden toimimattomuudesta selittyvät siten, että niissä tarkastelu on rajoittunut vain vanhemman alkoholinkäytön ja lapsen vaikutusmahdollisuuksien väliseen suhteeseen. Tämän on yksioikoisesti ajateltu pätevän myös lapsen muuhun toimintaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiinsa itseään ja muita perheenjäseniä koskevissa asioissa.

Vaikka vanhemman alkoholinkäyttö on koettu lapsuudessa asiaksi, johon ei pysty vaikuttamaan, näyttäytyvät muut asiat ja ongelmatilanteet aineistossa kuitenkin toisella tavoin. Moniin asioihin lapsella on ollut vähintäänkin rajatut vaikutusmahdollisuudet, ja näin lapsen selviytymisen ja voimattomuuden kokemukset vaihtelevat ja vuorottelevat. Näkisinkin, että kun kyseessä on vanhemman alkoholiongelma ja alkoholinkäyttö, voidaan puhua lapsen voimattomuudesta. Sen sijaan, kun kyseessä on muita ilmiöitä, kuten väkivalta tai vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa, tulee lapsen toimintaa tarkastella rajoitetun kyvykkyyden kautta.

Aiemmin tämän tutkimuksen sivuilla on kuvattu sitä, miten lapsi on pystynyt vaikuttamaan vanhempien harjoittamaan väkivaltaan ja mahdollisesti jopa estämään siitä

seuraavia onnettomuuksia ja kuolemia. Toisaalta kuitenkin myös voimattomuus näkyy merkittävänä kokemuksena niissä kertomuksissa, joissa kuvataan kasvuperheessä koettua tai nähtyä väkivaltaa. Lapsen kokema kauhu ja kyvyttömyys isän väkivaltaisuuden edessä tulee selkeästi esiin seuraavassa lainauksessa:

Taisin olla alle kouluikäinen, kun muistan kokeneeni jotain todella traumaattista; heräsin keskellä yötä isän ja äidin kauheaan riitelystä. Se, mitä pienen pojan silmillä näin, oli selittämätöntä KAUHUA. Isä hakkasi äidin päätä lattiaan ja seinään, repi äitiä tukasta ja molemmat karjuivat täyttä kurkkua. Se oli kauhea kokemus. Mitään ei voinut tehdä. (M/ KK 33)

Lapsen kyvykkyyden rajoitukset tulevat aineistossa esille vielä ainakin kahdessa muussa merkittävässä seikassa. Kyvyttömyyttä keskustella ja saada omaa ääntään kuuluviin niin perheen sisällä kuin sen ulkopuolellakin painotetaan monissa tarinoissa. Etenkin niissä perheissä, joissa alkoholiongelmat ovat olleet vakavimmat, ovat kertojat kokeneet ettei asioista ole keskusteltu. Tämä ei ole kuitenkaan kertomuksissa vain lasten kyvyttömyyttä vaan myös – ja ennen kaikkea – aikuisten kyvyttömyyttä. Lasten kyvyttömyys puhua ja kertoa kokemuksistaan kääntyykin näin aikuisten kyvyttömyydeksi puhua alkoholiongelmista ja kuunnella mitä lapsilla on sanottavana.

Lisäksi osa kertojista kuvaa olleensa voimattomia sen edessä, miten vanhempien alkoholiongelma on vaikuttanut heihin itseensä. Jälleen nuorimpien kertomukset kuvaavat eniten kyvyttömyyttä. Ne painottavat vanhemman alkoholiongelman kohtalonomaista vaikutusta kertojan omaan käytökseen ja elämään. Valinnat eivät ole omia valintoja; ne ovat pakkoja, koska vanhemman käytös on hävittänyt muut vaihtoehdot. (Ks. myös Itäpuisto & Grönfors 2004.) Tyttären monet pelot isän alkoholiongelman vaikutuksesta hänen omaan käytökseensä ja olemukseensa näkyvät kirjeestä jonka hän on kirjoittanut lehden kautta isälleen:

Eniten mä pelkään sitä että musta tulee samanlainen kuin susta. Nykyään mä juon joka viikonloppu, joskus jopa viikolla kun en jaksa enää. Mun kaikki kouluarvosanatkin laskee koska en ehdi lukea, en ehdi koska mun täytyy itkeä ja huutaa. ISÄ sä teit itsestä ja kohta myös musta pahan ... (N/ KI 13)

Lapsen kokemana akuuttina tilanteena alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa eläminen näyttäytyy siis aineistossa monin tavoin koettuina kyvyttömyyden, voimattomuuden ja toivottomuuden kokemuksina. Molempien vanhempiensa alkoholiongelmista kärsinyt nuori aikuinen nainen muistelee lapsuudenaikaisia kokemuksiaan ja ajatuksiaan:

Elämä alkoholistiäidin ja -isän lapsena on ollut jatkuvaa toivon elättämistä ja sen menettämistä. Unohtamista ja anteeksiantoa ja kuitenkin traumaattisten muistojen uudelleenelämistä. Kamppailua äidin ja isän suosiosta alkoholin kanssa, jossa alkoholi on voittanut 1/100 ... Meidät lapset unohdettiin, emmekä osanneet kysyä miksi. Me opimme hyssyttelemään ja hyväksymään ja odottamaan alkoholittomia päiviä. (N/ KI 29)

Ehkä tilanteiden ratkaisut, nuo edellä mainitut mikroselviytymisen keinot, ovat lapsille itselleenkin huomaamattomia. Myös niiden vaikutus voi tuntua heikolta, koska vanhemmat aina uudelleen aloittavat juomisen ja samat ongelmat ovat jälleen edessä. Vanheman alkoholiongelma saattaa tuntua lapsen elämässä jatkuvana kriisinä, jonka vaatima varuillaan olo saattaa viedä kaikki voimat ja ajatukset (vrt. Oranen 2001b, 49–50). Oletusta jatkuvasta kriisitilasta olosta tukee se, että monet kertojat kuvaavat vanhemmas- ta eroon pääsemistä sellaisena jännityksen laukeamisena, jonka jälkeen omille ajatuksille ja negatiivisillekin tunteille on vihdoinkin ollut tilaa (ks. Itäpuisto 2003, 48).

Jos nuorimpien kertojien kirjoitukset ovatkin painottuneet ongelmien ja voimattomuuden kuvauksiin, niin joissakin vanhempaan ikäryhmään kuuluvien kertojien tarinoissa selviytymiskeinojen käyttämistä ja niiden merkitystä korostetaan. Syynä tähän saattaa olla se, että haluamme nähdä elämämme omana sankaritarinanamme. Toisaalta etäisyyden kasvettua on helpompi huomata kokonaisuus ja ymmärtää, millainen tilanne olisi voinut olla ilman lapsuudessa käytettyjä selviytymiskeinoja. Mutta vaikka selviytymisen ja kyvykkyyden korostamisen määrä vaihtelee aineiston kertomuksissa, on kaikissa niissä esitetty lapsuudessa koettua voimattomuutta, eikä yksikään tarina ole siten puhdas sankaritarina.

Eläminen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa tuottaa siis moniin tilanteisiin ja asioihin liittyvää voimattomuuden ja kyvyttömyyden tunnetta lapsuudessa. Tästä syystä on pohdittava, mistä voimattomuus johtuu. Ikävaihenäkemyksen ja nykyisen länsimaisen arki ajattelun mukaan lapsen voimattomuus selittyy lapsen ”todellisen” kyvyttömyyden kautta. Tämä on toki yksi puoli totuudesta. Kuten Nätkin (2003, 33) osuvasti toteaa, ”lasten riippuvuus hoivaajista ja kasvattajista on tosiasia, kulttuurinen vakio”.

Lapsen haavoittuvuus ja kyvyttömyys ei kuitenkaan johdu pelkästään biologisesta ja psykologisesta kypsymättömyydestä, vaan näihin kietoutuu sosiaalisesti tuotettu kyvyttömyys. Yhteiskuntatieteellinen lapsuudentutkimus on kuvannut sitä, miten lainsäädäntö, sosiaaliset verkostot ja aikuisten toimintatavat lisäävät lasten kyvyttömyyttä. Wyness (2000) kutsuu tätä yhteiskuntaan sisään rakennettua, kyvyttömyyttä ja voimattomuutta tuottavaa mekanismia lasten rakenteelliseksi näkymättömyydeksi.

Sosiaalisesti tuotettu kyvyttömyys kietoutuu siis erilaisten lapsuuskäsitysten ja niiden pohjalta tuotettujen käytäntöjen kautta biologisiin ja psyykkisiin rajoituksiin. Kun lasten kyvyttömyyden taustoja ja syitä ei erotella, voidaan tuottaa yksioikoinen kuva, jossa näkyy pelkkä ilmiasu: lapsuus riippuvuuden, avuttomuuden ja viattomuuden aikana (Medforth, Fenwick & Wyse 1999, 3). Seuraavat lainaukset Robert Ackermanin kirjasta kuvaavat selkeästi sitä, miten alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista on tuotettu juuri tällainen kyvyttömyyden vaikutelma sekoittamalla sosiaaliset tekijät biologisiin ja psykologisiin ominaisuuksiin: ”he (lapset -MI) harvoin edes yrittävät hakeutua hoitoon (...) Koska lapset eivät ymmärtää sitä (vanhempien suhdetta -MI) päihteiden eri tavoin leimaamaksi suhteeksi, heidän on vaikea käsittää (...) Lasten on ylipäänsä vaikea tajuta (...) He kokevat olevansa täysin voimattomia vaikuttamaan tilanteeseen (...)” (Ackerman 1991, 52–53.)

Puhuttaessa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kyvyttömyydestä tulee ottaa huomioon myös se, että alkoholiongelmat tuottavat yleensäkin läheisissä kyvyttömyyden tunteita. Pyrkinessään juomisen jatkamiseen alkoholiongelmainen käyttää erilaisia keinoja joilla hän mitätöi läheisten alkoholinkäyttöön kohdistamia rajoituspyrkimyksiä. (Holmila 2003, 92.) Läheisten pyrkimykset juomisen rajoittamiseksi ja alkoholiongelmaisen pyrkimykset juomisen jatkamiseksi saattaa näin näyttää loppumattomalta peliltä.

Myös Kitzinger (1997, 170) viittaa siihen, ettei vaikeiden tilanteiden tuottama lasten kyvyttömyys ja voimattomuus poikkea välttämättä aikuisten kokemuksista: ”Ei ole mikään yllätys, että monet seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneet lapset, kuten useimmat aikuisetkin samanlaisissa tilanteissa, vetäytyvät ja hiljenevät ylitsepääsemättömien esteiden edessä.” Alkoholiongelmaisen lapsilla ja muilla läheisillä on siis jo pelkän alkoholiongelman dynamiikan vuoksi syytäkin tuntea voimattomuutta. Tämän lisäksi ympäristön torjunta, leimaaminen ja hyljeksintä mahdollisesti jopa lisäävät voimattomuuden tuntemuksia.

Puhuttaessa lapsen kokemista vaikeuksista ja ongelmista on loogista jatkaa tarkastelemalla sitä, miten aikuiset kykenevät suojelemaan lapsia. Keskustelu lastensuojelusta ja sen seurauksista onkin ollut laajaa yhteiskuntatieteellisen lapsuuden tutkimuksen parissa. Lasten suojelemisen tarvetta korostetaan, ja toisaalta osoitetaan, että vallitsevista käytännöistä ja käytäntöjen taustalla olevista arvoista ja asenteista tulee keskustella. (esim. Oranen 2001a; Wyness 2000.) Lapsuudentutkijoiden kritisoinnin kohteena on ns. lastensuojeludiskurssi, joka nähdään liian kapeaksi tavaksi ymmärtää lapsuutta. Esimerkiksi Wyness (2000, 56) katsoo, että lastensuojelun motiivit ovat hyvät, mutta vaikutus lapsiin voi olla jopa negatiivinen. Nykyisiin käytäntöihin perustuva lastensuojelu jopa mahdollistaa aikuisten väärinkäytökset, sillä julmien tekojen kohteiksi joutuvat lapset nähdään pelkkinä viattomina uhreina ilman taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia syysuhteita. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 15.)

Lastensuojelun hyvien aikomuksen kääntyminen huonoksi lopputulokseksi selittää usein kompetenssin käsitteen avulla: Koska vaikeissa olosuhteissa eläneen lapsen kompetenssi saattaa olla jopa parempi kuin suojatuissa olosuhteissa eläneen, voi lastensuojelun tapa toimia merkitä tällaiselle lapselle pakottamista valheelliseen avuttomuuteen. (Sinko 2001, 144–145; Wyness 2000, 56.) Lasten näkeminen pelkästään aikuisten suojelun passiivisina kohteina ja lasten toiminnan, aikaansaannosten ja heidän kykyjensä unohtaminen johtaa näin lastensuojelun toimenpiteiden kääntymiseen aikuistensuojeluksi (Strandell 1995, 8–9).

Empiirisen aineiston läpikäyminen ja analyysin tulosten esittely päättyy tähän. Seuraavaksi siirrytään tuloksista tehtävään yhteenvetoon ja niiden tarkasteluun suhteessa aiempaan tietoon. Tutkimuksen viimeisimmät osat käsittelevät tämän työn varrella nousseita tärkeitä tutkimuksellisia haasteita sekä käytännön toiminnan kysymyksiä.

7 Lopuksi

Kertomusten jälkeen

Tutkimuksen laaja, alussa erittelemätön kysymys, *millaista on lapsuuden eläminen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa*, on saanut tämän tutkimuksen sivuilla monia eri tasoilla toimivia vastauksia. Vaikka alkoholiongelmaisten vanhempien tuottamat kokemukset on tunnustettu suomalaisissa tutkimuksissa aiemminkin (esim. Tigerstedt 1990; Vilkkö 1997, 202–205), ei tämän tutkimuksen tapaan kysymystä ole aiemmin konstruoitu omaksi ongelmakokonaisuudekseen. Tutkimus antaakin runsaasti uutta tietoa lapsuudesta alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa. Tässä kappaleessa kootaan tärkeimpiä tuloksia ja niitä arvioidaan suhteessa aiempaan tutkimustietoon. Samalla arvioidaan tulosten merkitystä ja siirrettävyyttä.

Empiirisen aineiston läpikäyminen aloitettiin tarkastelemalla alkoholiongelman määrittelyä. Jo tutkimuksen alussa irtisanouduttiin alkoholismien ja alkoholistiperheen käsitteistä ja tehtäväksi asetettiin näiden kriittinen tarkastelu. Alkoholiongelman määrittely on tärkeä lähtökohta tämän tutkimuksen kannalta siksi, ettei aiempaa tutkimustietoa siitä, millaisen aikuisten alkoholinkäytön lapset kokevat häiritseväksi tai mitä he ymmärtävät alkoholiongelmissa, ole juurikaan saatavilla. Alkoholiongelman ja alkoholiongelmaiseksi määrittelyn ovat lähes poikkeuksetta tehneet aikuiset silloinkin, kun on tutkittu ns. alkoholistien lapsia. Sen sijaan sellaisia perheitä ei ole tutkittu, joissa lapset kokevat vanhemmat alkoholiongelmaisiksi, mutta nämä itse pitävät omaa juomistaan normaalina. (Edgren-Henrichson 1993, 17–18.)

Alkoholiongelman määrittely aloitettiin tarkastelemalla kuvauksia vanhemman alkoholiongelmaiseksi määrittelemisen prosessista. Haastatteluisissa määrittelyprosessista kysyttiin suoraan, mutta myös spontaanimminkin aineiston tuottaneet kirjoittajat kuvasivat sitä lähes poikkeuksetta. Vanhemman alkoholiongelmaiseksi määrittelemisen näyttää olevan vaikea, polveileva ja ristiriitainen prosessi. Loppuun saatettu määrittelyprosessi tuottaa kuitenkin helpotuksen tunteen, koska se lieventää raastavaksi koettua ristiriitaa. Vaikuttaa siis siltä, että määrittelyn tekeminen on tärkeää alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille. Nämä havainnot tukevat aiempien tutkimusten tuloksia läheisten tekemien määrittelyjen prosessinomaisuudesta ja määrittelyn tärkeydestä läheiselle itselleen. Esim. Raitasalo (2003) kuvaa prosessia erilaisten läheisen juomiselle annettavien selitysten kautta. Holmila (2003) puolestaan käyttää suhdeuran käsitettä alkoholiongelmaisen

läheisen määrittelyprosessista ja siitä seuraavasta mahdollisesta ihmissuhteen uudelleenmäärittelystä.

Aineiston tarkastelun perusteella päädyttiin havaintoon, jonka mukaan alkoholiongelmissa puhuminen on monin tavoin liukuvaa. Ensinnäkin aineisto tukee näkemystä, jonka mukaan alkoholiongelmaiseksi määrittely on kulttuurisidonnaista. Näin erilaisissa sosiaalisissa, taloudellisissa yms. asemissa olevat ihmiset, kuten myös naiset ja miehet määrittellään alkoholiongelmaiseksi eri tavoin ja eri kriteereihin vedoten. (esim. Holmila 1989, 59.) Myös alkoholiongelmaiseksi vanhempansa määrittelevien kertomuksissa määrittely näyttää liittyvän niin kulttuurissa normaalina pidettyyn alkoholinkäyttötapaan kuin juojan sukupuoleenkin. Erityisesti naisten juomista peilattiin stereotyypin kuvaan kotiin liittyvästä äidistä, ja äitien juominen huolestutti kertojia myös sen perheelle ja kodille aiheuttamien uhkien vuoksi. Tämän lisäksi voidaan päätellä, että merkitystä on myös määrittelyn tekijällä. Informantit kuvasivat lapsuudessa tehneensä vanhemman alkoholiongelmaiseksi määrittelyn herkemmin kuin aikuiset. Aikuisten välilläkin koettiin olevan eroja niin, että kaikkein harvimminkin alkoholiongelmaiseksi määrittelyä tekivät juovat vanhemmat itse.

Jos alkoholiongelmaiseksi määrittelyn rajat ovat liukuvia, niin liukuvaa näyttää kertomusten perusteella olevan myös se, mitä kaikkea alkoholiongelmien kategoriaan liitetään. Aineistossa kertojat puhuvat alkoholiongelmissa ja alkoholismista, mutta myös humala liitetään saumattomasti ongelmien kategoriaan. Humalatilan ongelmaksi määrittelyn kautta ns. normaalin ja ongelmallisen alkoholinkäytön välinen raja hämärtyy, sillä osa kertojista kuvasi ei-alkoholiongelmaisen vanhemman satunnaisen humalajuomisen aiheuttaneen lapsuudessa voimakasta ahdistusta.

Alkoholiongelmaisten vanhempien toimintaan näyttää kertomusten mukaan sisältyvän paljon juomisen selitysten ja legitimaation etsimistä. Kertojat näkevät myös kulttuurimme tarjoavan juomiselle runsaasti legitimaatiokeinoja. Näiden keinojen käyttäminen viittaa puolestaan siihen, että kulttuurissamme tietyt asiat on hyväksytty alkoholinkäytön selityksiksi ja ongelmakäytön epäilyjen torjumiseksi; jos ne eivät olisi kulttuurisesti päteviä, ei niillä tietenkään olisi mitään tehoa ja niiden käyttö olisi siten hyödytöntä. Esimerkiksi työssäkäynnin käyttäminen ongelmattomuuden selityksenä on havaittu myös muualla kuin tässä tutkimuksessa (esim. Ahola 1989).

Alkoholi ja humalatila näyttävät toisaalta toimivan itse legitimaation välineenä tai muiden haittojen minimoinnin keinona. Niin ikään havaintoja alkoholin legitimaatioarvosta on tehty muissakin tutkimuksissa. Esimerkiksi Pernanen (2001b) toteaa, että monissa maissa alkoholin nauttiminen ennen väkivallantekoa on lieventävä seikka. Päihtymyksen arvo tekosyynä toimii yhteiskunnassamme myös henkilökohtaisissa suhteissa siten, että juomisen vuoksi tapahtuvia vahinkoja voidaan vähätellä. (Pernanen 2001b, 61–62.) Alkoholin legitimaatioarvo väkivallan yhteydessä selventää ehkä osaltaan sitä, miksi aineiston analyysissä on välillä vaikeaa vetää rajoja alkoholiongelmien ja erilaisten väkivallan muotojen välille. Kertomuksissa ne näyttävät nimittäin ikään kuin liukuvan toistensa alueille ja sekoittuvan niin, ettei ole selvää mikä kulloinkin on ongelman ydin.

Tässä mielessä Brieren (1992, 12) esittämä näkemys päihdeongelmista yhtenä lapsiin kohdistuvan väkivallan muotona voisi olla perusteltu.

Empiirisessä aineistossa fyysisen, henkisen ja sosiaalisen väkivallan kuvauksia on erittäin paljon. Havainnot ovat samansuuntaisia kuin ulkomaisissa kvantitatiivisissa tutkimuksissa, joissa on todettu alkoholiongelmaisten vanhempien harjoittaman väkivallan olevan yleistä. Tulokset sopivat yhteen esim. Kleinin ja Quintenin (2002, 236) tutkimuksen kanssa, jossa todettiin yli puolen alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista kokeneen fyysistä väkivaltaa lapsuudenkodissaan.

Toiseksi tutkimuksen tehtäväksi määriteltiin *tutkimuksessa, oma-apukirjallisuudessa ja terapiakirjallisuudessa sekä arkiajattelussa sijaitsevien ns. alkoholistiperhe-diskurssin kriittisen tarkastelemisen ja sellaisen uuden käsitteistön pohtimisen, joka voi olla lähtökohtana lapsuuden paremmin havaitsemaan kykenevälle ajattelulle etenkin alkoholitutkimuksessa*. Tutkimuksessa suhtauduttiin jo lähtökohtaisesti kriittisesti alkoholistiperheajattelun käsitteistöön ja irtisanouduttiin alkoholistin ja alkoholistiperheen käsitteistä. Käsitekriittikkiiä ja termien uudelleenmäärittelyä jatkettiin empiirisen aineiston analyysin avulla.

Empiirisessä aineistossa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten elämää kuvataan tarttumalla etenkin kahteen aineistosta vahvasti nousevaan teemaan, kotiin ja perheeseen. Tämä jaottelu antaakin hyvän keinon purkaa alkoholistiperhe-diskurssin sisältöä. Alkoholistiperhe-diskurssi on tuottanut sekä alkoholiongelmaisen perheestä yleensä, että lapsista erityisesti kuvaa hiljenevinä ja ongelmaa ylläpitävinä. Väitetään esimerkiksi, että perheenjäsenet valitsevat itse haluaako perhe eristäytyä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Näin perheenjäsenten nähdään itse aiheuttavan mahdollisen putoamisen sosiaalisen tukiverkon ulkopuolelle. (Ackerman 1991, 28.) Alkoholiongelmaisen perheenjäsenten vastuuta hiljaisuuden muurin ylläpitämisestä voidaan korostaa toteamalla että ”perhe joutuu ratkaisemaan miten paljon ongelmista kerrotaan” (ks. Saarelainen ym. 2000, 181).

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapset on puheissa asetettu osaksi hiljenevää ja ongelmia ylläpitävää perhettä ja lasten on nähty myös erityisin keinoin ylläpitävän ongelmia. Esimerkiksi Wilson (1982, 161) toteaa, että lapset ovat vastentahtoisia puhumaan joko häpeän, ei-hyväksytyksi tulemisen pelon tai vanhempia kohtaan tuntemansa lojaalisuuden vuoksi. Näin Wilsonin mielestä lapset itse sulkevat pois aikuissuhteet joissa voisivat purkaa tunteitaan. Yksi alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskeva vakiintunut puhetapa liittyykin juuri lojaliteetin väitteisiin. Turvakodeissa tehtävässä lapsikeskeisessä työssä on kuitenkin havaittu, että puhuminen lasten lojaliteetista vanhempia kohtaan pitäisi kääntää kysymykseksi lapsen turvallisuudesta (Oranen & Laaksamo 2003, 255). Myös tämän tutkimuksen aineiston perusteella voidaan kysyä, onko lapsen vaikeneminen vanhempien alkoholiongelmistä tai väkivaltaisuudesta osoitus lapsen liian pitkälle menevästä lojaliteetista, vai vaikeneko lapsi sen tähden, ettei hän ole ennenkään ongelmista puhuttuaan saanut ulkopuolisilta apua vaan vanhemmiltaan selkäsaunan.

Alkoholistiperheajatteluun kuuluva perhesysteemin oletus tulee niin ikään haasteeksi empiirisessä aineistossa tapahtuvan perhe-käsitteen tarkastelun kautta. Monet

aineiston kertojista suhtautuvat lapsuudenperheeseensä hyvin kriittisesti ja näkevät sen perheideaalin vastaisena. Alkoholi näyttää jakavan perhettä niin, että alkoholiongelmainen vanhempi on ikään kuin perheen ulkopuolella tai sitä vastaan.

Kertojat kuvaavat alkoholiongelmaisten toimintaa vanhempina heikoksi. Suuri osa alkoholiongelmaisista vanhemmista nähtiin välinpitämättöminä tai jopa sadistisina suhteessa lapsiinsa. Tämä huomio asettaa kyseenalaiseksi perheideologiaan kuuluvan väitteen, jonka mukaan kaikki vanhemmat toivovat lapsilleen parasta (esim. Mäkelä 2003, 30). Sinkkonen (2003, 9–10) toteaa, että suomen kielessä käytämme käsitettä ”kiintymyssuhde” lapsen ja hänen hoivaajansa välisen suhteen kuvauksessa. Tämä käsite viittaa myös suhteessa vallitsevaan rakkauteen. Rakkauden ja lapsille hyvän toivomisen käsitteitä saa kuitenkin venyttää todella paljon, jotta tässä tutkimuksessa kuvatut kokemukset saa mahtumaan niiden sisälle.

Jos alkoholiongelmaiset vanhemmat näkyivät aineistossa pääasiassa negatiivisessa valossa, niin ei-juova vanhempi taas esitettiin kertomuksissa useimmiten hyvänä vanhempiana. Näin vanhemmat eivät esiintyneet yhtenäisenä yksikkönä, vaan toisistaan irrallisina ja vastakkaisina. Havainto on mielenkiintoinen suhteessa nuorten vanhemmuuskäsityksiä tutkineen Allattin (1996, 136–137) tuloksiin. Allattin mukaan nuoret näkevät vanhempiensa esiintyvän saman ajatuksen kannattajina ja tukevan toisiaan lapsia tai nuoria koskevilla päätöksissä. Sen sijaan alkoholiongelmaisten läheisiä käsittelevän tutkimuksen valossa havainto keskenään ristiriitaisesti toimivista vanhemmista ei herätä hämmästyksiä, sillä läheiset kuvaavat yleensäkin suhdettaan juojaan sekä kotielämää monin tavoin ristiriitaisena (esim. Holmila 2003).

Perheen lisäksi toinen käsite, jonka avulla kysymykseen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elämisestä tartutaan, on kodin käsite. Monissa empiirisen aineiston kertomuksissa koti esitettiin vankilana, ja lapsuudenkodista pois pääsyn toiveet, suunnitteleminen ja toteuttaminen tulivat voimakkaasti esiin. Koti näyttäytyy sukupuolittuneesti järjestyneenä paikkana, mutta alkoholiongelmaisten vanhempien kodin rajojen ylitykset horjuttavat tätä järjestystä. Alkoholiongelmaisten vanhempien kodin rajojen ylityksiä kuvataan pelkoa aiheuttavaksi niin, että alkoholiongelmaiset isät herättävät pelkoa kotiin tulemalla ja äidit sieltä lähtemällä.

Perheen ja kodin käsitteet eivät auta ainoastaan purkamaan alkoholiperheajattelua, vaan sitä kautta tapahtuva arkielämän kuvaus antaa myös tärkeää käytännön tietoa. Yksi empiirisen aineiston tarkastelussa yllättävän voimakkaana esiin noussut ongelma on lasten unien häiritseminen. Yleisessä keskustelussa lasten väsymyksestä tulisikin huomata myös vanhempien häiritsevä käyttäytyminen öisin, kun tähän asti ollaan kiinnitetty huomiota pelkästään siihen, että lapset ja nuoret valvovat liian pitkään tietokoneiden tai televisioiden äärellä. Empiirinen aineisto kertoo kuitenkin siitä, miten vakavia aikuisten yöllisen häirinnän seuraukset ovat lasten elämässä niin akuutisti kuin kroonisestikin.

Tarkasteltaessa kodin ja ympäristön ihmisten suhteita voi todeta, etteivät muut ihmiset ole suinkaan viattomia ulkopuolisia ja apua tarjoavia hyväntahtoisia lähimmäisiä. Alkoholiperhe-diskurssissa kuitenkin tuotetaan kuvaa ympäröivästä yhteisöstä ”viatto-

mana” ja auttamaan pyrkivänä, samalla kun perheenjäseniä syyllistetään jäämisestä ulos sosiaalisesta kanssakäymisestä ja tuen piiristä. Ympäristön ihmisten toimintaa tarkasteltiin tässä tutkimuksessa jakaen heidät kolmeen kategoriaan, jotka ovat vanhempien juomakumppanit, instituutioiden edustajat ja ”muut” lähiympäristön ihmiset.

Vanhempien juomakumppanit näyttävät osallistuvan merkittävästi muiden perheenjäsenten häirintään yleensä alkoholiongelmaisen vanhemman tai vanhempien kanssa. Muiden lähiympäristön ihmisten suhtautuminen on koottu leimaamisen ja puuttumattomuuden käsitteiden alle. Erilaisia instituutioiden ja virallisten auttamiskoneistojen edustajat puolestaan näkyvät kertomuksissa lähinnä tausta-ajatuksena, kun taas konkreettista puuttumista ilmenee hyvin vähän.

Yksi selitys siihen, etteivät ammattilaisetkaan näy edes vanhempien vakavista alkoholiongelmistä kärsivien lasten luona, voi löytyä Conradin ja Schneiderin (1992, 162–163) kuvaaman lasten pahoinpitelyn historian avulla. Heidän kuvauksensa lasten pahoinpitelyn havaitsemisesta ja sen seurauksista muistuttaa nimittäin mielenkiintoisella tavalla tässä tutkimuksessa tehtyjä havaintoja vanhempiensa alkoholiongelmistä kärsivien lasten asemasta ja ongelmien konstruoinnin tavoista. Conradin ja Schneiderin (1992) mukaan lapsia on pahoinpidelty ilmeisesti kautta historian, mutta sosiaalisesti ja lääketieteelliseksi ongelmaksi se on nähty vasta pari vuosisataa.

Lääketieteellinen herääminen lasten pahoinpitelyyn tapahtui, kun röntgenlääkärit havaitsivat vanhempien harjoittaman väkivallan jättämiä vammoja lasten röntgenkuvista. Conrad ja Schneider esittävät, että pahoinpitelyn havaitseminen tapahtui juuri näin siitä syystä, ettei röntgenlääkäreiden tarvinnut olla kasvokkain vanhempien kanssa. Etäisyys vanhempiin mahdollisti siis sen ymmärtämisen, mitä henkilökohtaisesti vanhempien kanssa tekemisissä olevat lääkärit eivät olleet voineet tajuta: että juuri omat vanhemmat pahoinpitelevät lapsiaan. Vaikka lasten kokemasta väkivallasta ja vanhempien osuudesta siihen tultiin tietoisiksi, olivat toimenpiteet, joihin ryhdyttiin, enemmänkin yhteisön kuin lasten suojelemista palvelevia. Ongelmaksi määriteltiin nimittäin pahoinpidelty lapsi, joka mahdollisena tulevaisuuden rikollisena ja pahoinpitelijänä oli yhteiskunnalle potentiaalinen taakka ja ongelma. Vanhempien osuus poikkeavan käyttäytymisen aiheuttajana jätettiin huomiotta, eivätkä sanktiointi, muutosvaatimukset tai hoito kohdistuneet heihin. (Conrad & Schneider 1992, 161–169.)

Myös empiirisessä aineistossa kerrotaan paljon lasten määrittelemisestä ongelmaksi vanhempiensa tekojen perusteella. Erilaiset haitat ja ongelmat, kuten esim. fyysiset vaivat, jännitystilat ja joutuminen tutkimuksiin tai psykiatriseen sairaalakouluun erilaisten vakavien oireiden vuoksi on kertojien mukaan määritelty lapsen omiksi ”sisäsyntyisiksi” ongelmiksi. Vanhempien ja heidän alkoholiongelmiensa osuus on kertojien tulkinnan mukaan sen sijaan ohitettu näiden ongelmien syntymisessä. Myöskin aiemmin esitelty tutkimuskirjallisuuden tarkastelu osoittaa, että ongelmaksi on tämän aiheen piirissä konstruoitu pääasiassa lapset, eikä heidän alkoholia käyttäviä vanhempiaan.

Viimeisenä laajana tarkastelukohteena tutkimuksessa oli lasten toimiminen heidän pyrkiessään estämään ja vähentämään alkoholiongelmaisten vanhempien aiheuttamia

haittoja ja vaikeuksia. Kolmannessa tutkimuksen tehtävässä kysytään *miten lapsuudessa toimitaan ja selviydytään alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa eletessä?* Lapsuudessa tapahtuva selviytymistä edistävä toiminta on jaettu kolmeen kategoriaan, jotka ovat itsen suojeleminen, toisten auttaminen ja asioiden hoitaminen. Esimerkkejä näistä kaikista löytyy runsaasti.

Lapsuudenkokemusten pärjäämisen ja toiminnan kääntöpuolena tulee kuitenkin huomata koettu avuttomuus ja voimattomuus, joka näyttää liittyvän erityisesti vanhempien alkoholinkäyttöön ja alkoholiongelmiin. Tästä aiheesta ei ole saatavilla aiempaa tutkimustietoa, joten tutkimuksen ulkopuolista vahvistusta ei ole mahdollista saada tälle kysymykselle. Sen sijaan kirjallisuudessa esitetyt arviot lasten heikosta selviytymisestä (esim. Ackerman 1991) otettiin kriittisen tarkastelun kohteeksi. Tutkimuksessa todettiin, että päätelmät lasten selviytymisstrategioiden turhuudesta voivat olla paikkansapitäviä, jos mittariksi otetaan pelkästään vanhemman alkoholiongelman ratkaiseminen. Vanhemman alkoholiongelman ratkaiseminen ei kuitenkaan ilmeisesti ole lasten tavoite, vaan tärkeämpiä motiiveina ovat omaan elämään koituvien haittojen vähentäminen tai poistaminen ja läheisten suojeleminen.

Tutkimuksen tulosten voi päätellä merkittäväällä tavalla lisäävän tietoa siitä, millaisia ovat alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten kokemat haitat ja miten he selviytyvät. Aiemmin huomiota on kiinnitetty lähinnä vain alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten kokemaan väkivaltaan (ks. Babor, Caetano, Casswell ym. 2003, 76), mutta tämän tutkimuksen myötä haittojen laajuus ja monimuotoisuus lasten elämässä voidaan nähdä uudella tavalla. Myös Suomessa viime vuosina voimistuneen, läheisnäkökulmaksi kutsutun tutkimuksen kannalta tutkimuksen tulokset ovat mielenkiintoisia. Ensinnäkin tulokset havainnollistavat sitä, miten lasten kokemukset alkoholiongelmaisesta läheisistä voivat poiketa aikuisten kokemuksista. Lisäksi moni läheisnäkökulmasta tarkasteltu kysymys, kuten esimerkiksi läheisten kokemat tunteet, on tuotu tässä tutkimuksessa esille uudella tavalla.

Yhteenvedon päätteeksi voidaan pohtia tulosten luotettavuutta ja suhteuttamista (ks. Alasuutari 1999, 251). Tulosten suhteuttamisessa auttaa Lasinen lapsuus -kyselytutkimuksessa tehty vastaajajoukon jako (ks. esim. Peltoniemi 2005). Siinä Suomen koko 15 vuotta täyttänyttä väestöä edustavalta otokselta kysyttiin omakohtaisia kokemuksia lapsuudenkodin päihteidenkäytöstä. Lapsuudenkodissa päihteiden liikkakäyttöä kokeneet vastaajat jaettiin ryhmiin sen perusteella, kokeeko vastaaja sen aiheuttaneen hänelle ongelmia lapsuudessa ja/tai aikuisena. Kyselyssä melkein joka viides suomalainen kertoi havainneen liiallista päihteidenkäyttöä lapsuudenkodissaan. Noin joka kymmenes puolestaan kokee, että siitä on ollut haittaa joko lapsuudessa tai sekä lapsuudessa että vielä aikuisena. (Ks. Peltoniemi 2003a, 55–57; Peltoniemi 2005.)

Vaikka Lasinen lapsuus -tutkimuksen tiedoista voisi päätellä, että käsillä olevan tutkimuksen tulokset koskettavat merkittävää osaa suomalaisista, tulee kuitenkin ottaa huomioon kvalitatiivisen tutkimuksen informanttien valikoituminen. Näin ollen ei voida

suorasukaisesti väittää, että tämän tutkimuksen tulokset koskettaisivat vaikkapa juuri kymmenesosaa suomalaisista.

Tutkimuksen informanttien valikoitumisessa voidaan nähdä ainakin seuraavanlaisia tekijöitä: Haastatteluihin valikoitiin tietyn ikäisiä ihmisiä, ja tuttavieni tekemän rekrytoinnin vuoksi haastateltaviksi tuli keskimääräistä koulutetumpia ihmisiä. Lisäksi ”selviytyjien” määrittely rajasi haastateltavien ryhmää. Kirjoituskilpa- ja kirjemateriaalin tuottajat ovat yhtä lailla valikoituneita. Kirjeiden kirjoittajat ovat Helsingin Sanomien lukijoita, ja sen lisäksi halukkaita ja kyvykkäitä pukemaan sanottavansa kirjoitettuun muotoon. Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailun kutsu on puolestaan tavoittanut ilmeisesti aika pienen osan suomalaisista, ja näistä jälleen valikoituivat kirjoittamista harrastavat ihmiset.

Näiden yleensäkin tutkimuksen informanttien valikoitumista aiheuttavien seikkojen lisäksi voidaan tarkastella niitä erityisiä tekijöitä, jotka liittyvät käsiteltävään aiheeseen. Tutkimuksissa on esim. havaittu, että kysyttäessä ihmisiltä heidän alkoholinkäytöstään, he vähättelevät käyttämiään määriä huomattavasti (ks. Simpura 1985, 14). Alkoholiin liittyviä kysymyksiä pidetään sensitiivisinä, mikä aiheuttaa paitsi asioiden kaunistelua (Alasuutari 1999, 102), niin myös mahdollisesti informanttien karsiutumista. Haastateltavia rekrytoineiden ihmisten antamien tietojen mukaan informantteja todellakin karsiutui juuri siksi, etteivät nämä halunneet tai pystyneet osallistumaan tutkimukseen juuri tutkimuksen aiheen vuoksi. Tutkimuksen vastaajajoukko on näin monin tavoin valikoitunut. Kuvaisinkin sitä eräänlaiseksi keskivertoryhmäksi suhteessa vanhempien alkoholiongelmiin; kokemukset eivät siis olleet liian traumaattisia, mutta toisaalta ne ovat sen verran merkittäviä, että niistä halutaan kertoa.

Suhteutettaessa laadullisen tutkimuksen johtopäätöksiä tulee rajoituksena ottaa huomioon myös tutkitun ilmiön kulttuurisidonnaisuus ja historiallisuus (Alasuutari 1999, 244). Alkoholinkäytön on havaittu olevan vahvasti kulttuurinen ilmiö, niin että käytetyt juomalaadut, juodut määrät, humaltuminen, käytös humalassa jne. vaihtelevat kulttuureittain. (esim. Mäkelä 1983; Pittman 1967; Sulkunen 1983.) Näin kokemukset, joita tässä kuvataan, eivät ole suoraan siirrettävissä muiden kulttuurien pariin.

Kulttuurien välisten erojen lisäksi tärkeä huomion kohde on ilmiön historiallinen luonne. Aineiston tuottaneista ihmisistä monet ovat eläneet lapsuuttaan vuosikymmeniä sitten, mikä herättää tietysti kysymyksen siitä, kuinka hyvin kertomukset vastaavat nykyajan lasten kokemuksia. Vaikka kokemukset alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta muuttuvat yhteiskunnan muuttuessa, on ilmiössä itsessään kuitenkin paljon olennaisesti samaa. Apon (1999) mukaan alkoholin käsitteellistämistä hallitsevat monet pitkän keston mentaaliset mallit. Tämä tarkoittaa sitä, että kansanomaisessa ajattelussa on piirteitä, jotka toistuvat samanlaisina tai hyvin vähän muuttuvina useiden sukupolvien ajan, jopa vuosisadasta toiseen. Tällaiset pitkän keston mallit liittyvät esim. humalan arvottamiseen, alkoholin merkitykseen sosiaalisessa viestimisessä ja suhtautumisessa ”alkoholistiperheisiin” (Apo 1999; 2001).

Käytännössä historiallisen muutoksen ja ilmiön pysyvyyden välistä suhdetta voidaan havainnollistaa esimerkiksi ns. klassinen perheen ulosajokohtauksen avulla. Humalaisen isän ulosajama perhe näyttää olevan häviämässä lapsuudenkokemuksista jo senkin vuoksi, ettei suurin osa ihmisistä enää asu maalla, missä tätä kohtausta on kertomusten mukaan aiemmin esitetty (ks. Tigerstedt 1990). Sen sijaan ei ole erityistä syytä olettaa, että alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemaa väkivaltaa ja pelko – joihin ulosajokohtauksetkin liitetään – olisivat yleensä vähentyneet. Kaupunkimaisessa elämänmuodossa ja yksityistyneissä perheissä kokemuksen muoto vain on muuttunut. Klassisen ulosajokohtauksen sijaan tulevaisuuden klassikko saattaakin olla sängyn alla pelosta tärkeän lapsen kertomus juovasta ja tappelevasta isästä ja äidistä.

Tässä tutkimuksessa on kyseenalaistettu vanhoja ajatusmalleja ja pyritty laajentamaan käsitystä tarkastellusta ilmiöstä (ks. Alasuutari 1999, 234). Nykyinen tutkimus ei voi perustua itseriittoisuuden ajatukselle, sillä moninaiset menetelmät ja kysymyksenasettelut käyvät jatkuvaa vuoropuhelua (Alasuutari 1999, 246; Sulkunen 1997b, 30). Tämä tutkimus tuleekin nähdä ikään kuin yhtenä prosessin osana, joka ei kykene – eikä edes pyri – kertomaan kaikkea kuvatusista ilmiöistä. Seuraavaksi esittelen eräitä kysymyksiä, jotka ovat nousseet esiin tämän tutkimuksen kuluessa. Toivottavasti esittelemäni aiheet onnistuvat osaltaan herättämään uutta tutkimustraditiota, jossa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ja muiden läheisten näkökulma havaitaan aiempaa paremmin.

Tutkimuksellisia haasteita

Tämän tutkimuksen sivuilla alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kysymystä on asemoitu monin tavoin. On painotettu sitä, että alkoholitutkimuksen kenttä sen paremmin kuin yleinen keskustelukaan eivät ole nykyisellään erityisen otollisia alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemusten ja aseman tarkastelulle. Sosiologinen tutkimus on vasta melko äskettäin havahtunut siihen, että lapsuus kuuluu sen oman tutkimuskohteen alueelle. Sosiaalitieteellisessä alkoholitutkimuksessa sen sijaan ei ole vielä herätty hyödyntämään ajankohtaista tietoa lapsuudesta. Tässä kappaleessa pohditaan alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista ja yleisemminkin alkoholiongelmaisten läheisistä tehtävän sosiaalitieteellisen tutkimuksen tulevaisuudennäkymiä. Ensin luodaan lyhyt katsaus niihin tekijöihin, jotka osaltaan estävät ja hidastavat tutkimuksen kehittymistä. Sen jälkeen esitetään konkreettisia tutkimusongelmia, jotka ovat osoittautuneet käsillä olevan tutkimuksen kuluessa erityisen tärkeiksi huomion kohteiksi.

Kansainvälistä alkoholitutkimusta tarkastelemalla voidaan todeta, että eri maissa kiinnostuksen kohteina ovat lähinnä runsaan alkoholinkäytön terveysvaikutukset ja rattijuoppous (Klingemann & Gmel 2001, 1). Perinteistä valtiollista alkoholipoliittikkaa¹³

¹³ Alkoholipoliittikka-termi on väistymässä ehkäisevä päihdetyö -termin tieltä samalla kun perinteiset alkoholipoliittiset keinot väistyvät tai muuttavat muotoaan (ks. Tarnaala 2005).

pitkään edustaneessa Suomessa erilaiset alkoholin saatavuuteen ja hintaan liittyvät kysymykset ovat olleet edellisten ongelmien lisäksi keskeisiä tutkimuskohteita. Suomalaisen alkoholitutkimuksen voidaan nähdä jakautuvan kahden ytimen ympärille, joissa tarkastelun keskiössä on joko juova yksilö ja tämän hoito tai alkoholinkäyttöön kohdistuva yhteiskunnallinen kontrolli. Myös nousevan huumeitutkimuksen ongelmanasettelu näyttää pyrkivän asettumaan samojen ytimien ympärille (ks. esim. Kaukonen & Hakkarainen 2002). Alkoholinkäyttäjien läheisten vähäinen näkyminen tutkimuksissa tulee siis tällä tavoin osaltaan ymmärrettäväksi. Syytä onkin pohtia, millaisin keinoin läheiset saataisiin alkoholitutkimuksessa ja tietysti yleisemminkin näkyvämmiksi.

Käsillä olevassa tutkimuksessa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kysymys on määritelty sosiaalisesti ongelmaksi. Alkoholinkäytön sosiaalisiksi haitoiksi määriteltyihin ilmiöihin kuuluu niin monentyyppisiä ongelmia – alkaen väkivallasta ja vandalisista, jatkuen erilaisiin interpersonaalisiin ja perheiden ongelmiin asti – että voi kysyä, onko näin laaja kategoria edes mielekäs. Toisaalta sosiaalisten haittojen näkeminen kokonaisuutena tuo esiin sen, miten mittavia ja laajasti vaikuttavia alkoholista aiheutuvat haitat todellakin ovat. (esim. Babor & Caetano & Casswell ym. 2003, 75; Klingemann & Gmel 2001, 1.)

Koska tämä tutkimus muotoilee uutta tutkimuskohdetta ja etsii ongelman erilaisia ulottuvuuksia, on moniin teemoihin paneutuminen ollut alustavaa. Tutkimuksessa on kuitenkin paljastunut useita kysymyksiä, joiden tarkempi tutkiminen ja laajuuden selvittäminen olisi tärkeää. Ehkä tärkeimpänä ja kiireisimpänä näkisin lasten omaehtoisen toiminnan tarkemman tutkimisen. Mielenkiintoista ja merkittävää on, että vaikka tämän tutkimuksen aineiston keräämisvaiheessa ei kiinnitetty huomiota lapsuudessa tapahtuneeseen toimintaan, tuotti aineisto tietoa siitä kuitenkin suhteellisen paljon. Lasten toimintaan ja selviytymiseen alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa näen olennaisesti liittyvän myös kysymyksen lasten keskinäisestä tuesta ja avusta. Näistä asioista ei ole olemassa juurikaan tietoa, vaikka niiden ymmärtäminen olisi myös käytännön auttamistyön kannalta erittäin tärkeää.

Tällä kertaa jätettiin sivuosaan myös eräs läheisten tutkimuksissa usein esiin nouseva teema, eli tunteiden tarkastelu. Aineistossa toki on paljon tunteiden kuvausta ja myös yksi tutkimuksen havainnoista toteaa, että tunteet näyttävät olevan osa ongelmanmäärittelyprosessia eivätkä pelkkää reagointia juojan toimintaan. Tässä tutkimuksessa rajattiin tunteiden tarkastelu kuitenkin pois keskeisten tutkimuskohteiden listalta monesta syystä. Ensinnäkään aineisto ei anna mahdollisuuksia tehdä informanttien välistä vertailua sukupuolen perusteella. Olen aiemmin havainnut alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tunteiden olevan sukupuolittuneita (Itäpuisto 2001), mistä syystä tunteiden tutkiminen informantin sukupuolen unohtaen ei olisi tuntunut luontevalta. Tämän lisäksi alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tai läheisten tunteet ovat niin moniulotteinen ja laaja kysymys, että ne ansaitsisivat tulla oman tutkimuksensa kohteiksi. Tunteiden sosiaalitieteellinen tutkimus on lisääntynyt viime vuosina voimakkaasti myös Suomessa (ks. Virkki 2004, 40). Myös alkoholiongelmaisten läheisten kokemat

voimakkaat tunteet – kuten pelko ja häpeä – ansaitsisivat tulla monipuolisen tutkimuksellisen huomion kohteiksi, sillä niiden asema läheisten elämässä saattaa olla merkittävä.

Puheen liittyessä alkoholiongelmiin tulevat väistämättä eteen kysymykset medikalisoitumisesta, joka ei kohdistu ainoastaan juojaan itseensä, vaan myös läheisiin. Tämän tutkimuksen sivuilla ovat nousseet esiin medikalisoitunut alkoholismi-käsite ja siihen liittyvä, niin ikään medikalisoitunut läheisriippuvuusajattelu ja sen vaikutukset alkoholiongelmaisten läheisten tilanteeseen ja heidän määrittelemiseensä.

Medikalisoituminen vaikuttaa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin ja heidän asemaansa monin tavoin, mistä syystä sairausmääritelmän käyttämistä vanhempien alkoholiongelmista puhuttaessa tulisi tarkastella kriittisesti. Holmberg (2003, 36) uskoo, että puhuttaessa lapsille aikuisten päihdeongelmista pitäisi käyttää nimenomaan sairausmäärittelyä koska ”muut ongelmaselitykset ovat lapselle liian vaikeita”. Christensen (1993) kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että lasten näkökulmasta sairaus selitys ei ole välttämättä neutraali, vaan päin vastoin, se voi jopa tuottaa tiettyjä ongelmia. Jos vanhemman päihdeongelmaa kutsutaan sairaudeksi, voivat lapsen kokema viha, suru ja pettymykset saada seurakseen syyllisyyden tunteita, koska esimerkiksi vihan tunteet eivät ole sallittuja sairasta kohtaan. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsissa aiheuttaa hämmennystä myös se, että alkoholistiin sairaana opetetaan reagoimaan aivan päinvastaisella tavalla kuin muihin sairaisiin. (Christensen 1993, 16.) Merkittävä ongelman lasten näkökulmasta on leimaantuminen ja deterministisyys, jotka liittyvät väistämättä näkemykseen alkoholismista perinnöllisenä, geenien määräämänä sairautena.

Läheisriippuvuusajattelua on tarkasteltu Suomessa vain vähän osana muuta tutkimusta (esim. Holmila 1997; Hänninen & Koski-Jännes 1999). Yhdysvalloissa läheisriippuvuusajattelun kriittinen tutkimus on sen sijaan ollut runsasta ja siinä on käsitelty tämän ajattelun niin yksilöön kuin yhteiskuntaankin tuottamia vaikutuksia. Esimerkiksi Gordon ja Barrett (1993) kuvaavat läheisriippuvuustoimintaa keskiluokkaiseksi puuhasteluksi, jossa unohtuvat päihteidenkäytön todelliset uhrit. Läheisriippuvuusajattelua on tarkasteltu myös sisällöllisesti ja kritisoitu mm. sen käsitteellistä heikkoutta ja yksinkertaistuksia (esim. Krestan & Bepko 1991; Hands & Dear 1994). Läheisriippuvuusajattelun ottamista kiireellisesti tutkimuksen kohteeksi Suomessa voidaan perustella paitsi sen kasvavalla vallalla yhteiskunnassamme, niin myös niillä tärkeillä havainnoilla, joita ulkomaisessa tutkimuksessa on tehty. Kotimaisen tutkimustiedon saaminen ehkä osaltaan auttaisi välttämään Yhdysvalloissa vallitsevan tilanteen kaltaisen epätoivottavan asetelman, jossa läheisriippuvuusajattelu hallitsee voimakkein taloudellisiin kytköksiin ja jossa läheistensä päihdeongelmista kärsivät ihmiset ovat taloudellisten eduntavoittelijoiden hyväksikäytön kohteina (ks. Gordon & Barrett 1993; Valverde 1998, 30). Suomessa läheisriippuvuusajattelulla on kuitenkin omat ominaispiirteensä, mistä syystä yhdysvaltalaisen tutkimuksen tulosten suora siirtäminen meille ei ole perusteltua. Kotimainen tutkimus voisi sen sijaan selvittää meillä toimivan ajattelun sisältöä sekä sen vaikutuksia yksilöön ja laajempiin yhteisöihin.

Yksi tämän tutkimuksen sivuilla kaiken aikaa läsnä ollut teema on sukupuoli. Esiin on noussut juojan sukupuolen vaikutus lapsuudenkokemusten muokkautumisessa. Kaikkiaan tähän asti alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskevassa tutkimuksessa on kiinnitetty varsin vähän huomiota sukupuolen merkityksiin. Sen paremmin juovan vanhemman kuin lapsenkaan sukupuolta ei ole välttämättä vakioitu tutkimuksissa. Toisaalta tutkimus on ollut sukupuolisokeaa niin, että esim. pelkästään poikien ja isien tarkasteluun perustuvista tutkimuksista on tehty johtopäätöksiä ikään kuin ne itsestään selvästi sopisivat myös tyttöihin ja naisiin. Uusimmissa tutkimuksissa on kuitenkin tehty havaintoja, joiden mukaan sekä juovan vanhemman että lapsen sukupuolella on merkitystä sille, millaisia lapsen kokemukset ovat (Christensen & Bilenberg 2000; Itäpuisto 2001; Peltoniemi 2005). Sukupuolen merkityksestä tämän ongelman yhteydessä ei ole kuitenkaan vielä paljonkaan tietoa ja siksi sen nostaminen keskeiseksi tutkimuksen jäsentäjäksi olisi tarpeen tutkittaessa lasten asemaa alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa.

Kun aletaan puhua alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista ja sukupuolesta lienee väistämätöntä, että keskustelun kohteeksi nousevat odottavien äitien runsas alkoholin käyttö¹⁴ ja fetaalialkoholivauriot¹⁵. Fetaalialkoholivaurioihin on yleensäkin alettu kiinnittää laajempaa huomiota varsin myöhään, sillä FAS:n lääketieteellinen kuvaus julkaistiin vasta vuonna 1973 (Johnson & Rolf 1990, 164). Tähän mennessä tutkimuksen perusteella tiedetään kiistatta, että naisen runsas alkoholin käyttö raskauden aikana vahingoittaa monesti syntyvää lasta (esim. Autti-Rämö 2004; Halmesmäki 1987; Pajulo 2001).

Kysymykset päihteitä käyttävistä raskaana olevista naisista ja etenkin FAS-kysymys ovat jääneet kuitenkin käytännössä kokonaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle. Näitä kysymyksiä voisi muotoilla ainakin seuraavilla tavoilla: Lapsen oikeuksien näkökulmasta tarkasteltuna perimmäinen kysymys on siitä, että lapsen etu – olettaen, että se on syntyä terveenä jos mahdollista – ja aikuisen päätökset päihteidenkäytöstään ovat vastakkaisia. Mahkonen (2003, 149) määrittelee kysymystä seuraavaan tapaan: ”Juridiselta kannalta perusongelma on siinä, onko suojeltava syntyvän lapsen äitiä vai vaarassa olevaa sikiötä eli mahdollisesti vammautuneena syntyvää lasta”. Oikeudellisen näkökulman lisäksi voidaan nostaa huomion kohteeksi myös se tosiseikka, että fetaalialkoholivauriot määrittävät koko lapsuutta ja vauriot edesauttavat todennäköisesti erilaisten sosiaalisten ongelmien syntymistä (Plant 2004). Tätä kautta myös fetaalialkoholivaurioista kärsivien lasten oman äänen kuuleminen ja oikeus heidän tarvitsemiinsa yhteiskunnallisiin palveluihin nousevat merkittäviksi kysymyksiksi (ks. Viittala 2001, 231–233, 238).

¹⁴ Usein käytetään termiä ”päihdeäiti” (esim. Savonlahti, Pajulo & Piha 2003). En kuitenkaan pidä tästä, koska ei sellaistaakaan käsitettä ole kuin ”päihdeisiä”.

¹⁵ Fetaalialkoholivauriot syntyvät sikiöaikaisen alkoholille altistumisen vuoksi. Fetaalialkoholivauriot on aiemmin määritelty termeillä FAS, eli ”fetal alcohol syndrome” ja lievempi, eli osittainen FAS/FAE, ”fetal alcohol effects”. Uusia määritelmiä ovat ARND (alcohol related neurodevelopmental disorder) ja FASD (fetal alcohol spectrum disorder). (Ks. Autti-Rämö 2004.)

Kysymys fetaalialkoholivaurioista on ajankohtainen, tulenarka ja runsaasti voimakkaita tunteita herättävä. Ehkä juuri tästä syystä yhteiskuntatieteilijät ovat pitäytyneet aiheen käsittelystä ja juuri siksi keskusteluun olisikin pyrittävä mukaan. Esimerkiksi yhteiskuntatieteet ja filosofia voisivat osaltaan luoda käsitteistöjä ja keskusteluavaruuksia, jotka mahdollistaisivat avoimen ja asiallisen keskustelun. Näyttää nimittäin siltä, että lääketieteellisin painotuksin tuotetun tutkimustiedon saaminen keskustelemaan maallikkoajattelun kanssa ei ole tämän aiheen piirissä helppoa. Tästä esimerkkinä on Suomen Kuvalehdessä julkaistu juttu, jossa arkkiaatri Risto Pelkonen ja eturivin FAS-tutkija, lääkäri Erja Halmesmäki esittivät omia näkemyksiään fetaalialkoholivaurioiden ehkäisemisestä. Pelkosen ajatukset valistuksen, neuvonnan ja ilmaisten ehkäisyvälineiden tarjoamisesta päihdeongelmaisille naisille ovat kaukana päihdeongelmaisten naisten kanssa käytännön työtä tekevän lääkärin ehdotuksista, joista yksi keskeinen on synnyttämättömyyden palkitsemisen. (Ks. Saksa 2004.) Osallistuminen tällaiseen keskusteluun vaatisi yhteiskuntatieteilijältä moraalisten ja poliittisten arvojen esille ottoa (ks. Mills 1990), mikä ei ole välttämättä helppoa.

Naisten alkoholikäytön nostaa erityiseksi huomion kohteeksi naisten rooli reproduktiossa, joka tarkoittaa muutakin kuin kysymyksiä fetaalialkoholivaurioista. Perinteisesti naisen rooliin on kuulunut perheen edusta huolehtiminen ja lasten suojeleminen alkoholihaitoilta jopa juovaa isää vastaan. (Ahlström & Haavio-Mannila 1989, 14–15.) Reproductio-näkemyksen kautta naisten rooli laajenee lasten suojelemiseksi ei vain kohdussa, vaan myös kodeissa, kouluissa ja yleensäkin niissä paikoissa, joissa naiset toteuttavat sukupuolen mukaista hoivaroolia. Tiedot naisten päihteidenkäytön lisääntymisestä (esim. Mustonen, Mäkelä, Metso & Simpura 2001, 266–268) asettavat väistämättä eteemme kysymyksiä siitä, mitä tämä merkitsee lasten ja lapsuuden näkökulmasta.

Raittiutta ei enää modernissa maailmassa nähdä tavoiteltavana arvona, ja myös naisten juominen on käsitetty yhä enemmän vapaudeksi (Nätkin 2003, 33–34). Toisaalta alkoholinkäyttö on muuttanut kulttuurisia merkityksiään niin, että mystinen maskuliininen ulottuvuus on himmentynyt ja jopa kadonnut (Mustonen, Mäkelä, Metso ym. 2001, 275). Kun tähän vielä lisätään ulkoisten olosuhteiden muuttuminen, kuten kasvava taloudellinen vauraus ja alkoholin lisääntyvä saatavuus, on seurauksena ollut naisten alkoholinkäytön voimakas kasvu ja raittiiden naisten määrän vähintään yhtä voimakas lasku. Tällaisesta yhtälöstä seuraa yleensä alkoholiongelmaisten määrän kasvua, ja esimerkiksi Nätkin (2003, 33–34) haluaa kyseenalaistaa uskomuksen naisten alkoholiongelmien harvinaisuudesta. Hän arvioi, että on olemassa ”pieni mutta voimakkaasti laajeneva ryhmä” alkoholia tai huumeita ongelmallisesti käyttäviä naisia.

Vaikka naisten lisääntyvä alkoholinkäyttö aiheuttaa lasten kannalta monia merkittäviä ongelmia, ei sukupuolen ottaminen mukaan tutkimuksen ulottuvuudeksi saa merkitä vain naisten alkoholinkäytön tai sikiövaurioiden huomaamista. Miesten alkoholinkäyttö on ainakin tämän tutkimuksen perusteella vielä toistaiseksi paljon suurempi ongelma lapsille kuin naisten alkoholinkäyttö. Yksi äärimmäisen koskettava juonne empiirisen aineiston kertomuksissa olikin miesten kuvaama tuska, jota he kokivat isien juomisen

vuoksi (ks. myös Itäpuisto & Grönfors 2004). Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemusten tutkimisen ei siis pitäisi keskittyä pelkästään sukupuolineutraalin vanhemmuuden tai juovien äitien tutkimiseen, vaan tulee huomata, että myös miesten ”perinteinen oikeus” alkoholinkäyttöön ja jopa alkoholiongelmiin on lapsille merkittävä ongelma. Miesten alkoholinkäyttö ja alkoholiongelmat eivät siis olekaan niin yksiselitteisen hyväksytyjä maskuliinisuuden osaksi kuin esim. Ackermanin (1991, 19) ja Alasuutarin (1985, 45–48) tulkinnat antavat ymmärtää.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemukset kurkottavat myös muiden perheessä viihtyvien ongelmien suuntaan. Ihmisillä näyttää olevan usein kokemuksia paitsi vanhempien alkoholi- niin myös mielenterveysongelmista. Usein köyhyys ja kaikenlainen kurjuus kietoutuvat tarinoissa vanhempien alkoholiongelmiin tavalla, josta ei aina tiedä mikä on ongelman ydin tai alkupiste. Paitsi että ongelmat usein seuraavat toisiinsa, ne myös muistuttavat toisiaan erilaisten piirteiden perusteella. Uusimmissa tutkimuksissa onkin todettu, että alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksissa on paljon yhteistä esimerkiksi mielenterveysongelmaisten vanhempien lasten kokemusten kanssa (Christensen & Bilenberg 2000, 224). Orford (1998, 129) puolestaan löytää analogioita mm. sellaisiin ilmiöihin kuin Alzheimerin tauti sekä ylenmääräinen pelaaminen tai huumeiden käyttö. Sher (1997, 250) toteaaakin, että alkoholiongelmaisten lapset eivät välttämättä ole erityinen tutkimuskohde verrattuna lapsiin joiden vanhemmilla on jokin muu psykologinen tai käyttäytymisongelma.

Puhuttaessa perheissä viihtyvistä ongelmista tulee vastaan seuraavaksi kysymys ongelmiin puuttumisesta ja sukupolvelta toiselle jatkuvan huono-osaisuuden kierteen katkaisemisesta. Tämän tutkimuksen alussa viitattiin siihen, että lastensuojelun kysymykset ovat yksi mahdollinen näkökulma alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tarkastelulle. Suomessa onkin tehty lastensuojelua koskevaa tutkimusta melko runsaasti (ks. Puonti, Saarnio & Hujala 2004; Pölkki 2004, 292–298). Tutkimuksissa on tarkasteltu mm. lastensuojelun työprosesseja (Heino 1997), asiakastilanteita (Oranen 1997) ja juridiikkaa (Mahkonen 2003) kuten myös huostaanottoa ja sijaishuoltoa (esim. Bardy 2001; Kähkönen 1994; Valkonen 1995). Lastensuojelun tutkimuksen kontekstiksi ja pääkysymykseksi olisi käsitykseni mukaan kuitenkin hedelmällistä ottaa joskus myös vanhempien alkoholiongelma (vrt. Forssén 1993).

Läheisten ja lapsuuden näkökulmat avaavat laajan tutkimusmaiseman alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletyn lapsuuden tutkimukseen. Tutkimusalueen kiireellistä haltuunottoa puoltaa se, että suomalaista tutkimusta tarvittaisiin kipeästi käytännön toimien pohjaksi. Erilaisten alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille suunnattujen tukitoimien kehittämisen yhteydessä tulisi kiinnittää huomiota tutkimukseen. Umpimähkään aloitetut projektit ja tukitoimet eivät ehkä hyödytä niitä joita pitäisi. Tukitoimia arvioivien tutkimusten perusteella voidaan nimittäin todeta, että kaikkien vanhempiensa alkoholiongelmaista kärsivien lasten näkeminen riskitapauksina ja heille suunnatun terapian laajamittainen tarjoaminen ei ole järkevää. ”Alkoholistien lapsille” erityisesti suunnatusta terapiasta ei ole voitu myöskään osoittaa olevan hyötyä. (Sher & Mothersead

1991, 159.) Päihdeaiheisessa opetuksessa käytettävä kirjallisuus näyttää myös kärsivän valtavista tiedon puutteista. Esimerkiksi koululaisten päihdekasvatukseen tarkoitettu opas mainitsee päihdeperheen riskinä ja ongelmana, mutta ei osaa kuitenkaan antaa mitään neuvoja, miten oppilasta tulisi tukea tai miten vanhempien päihdeongelman voisi ottaa puheeksi (ks. Huoponen, Peltonen, Mustalampi & Koskinen-Ollonqvist, ei painovuotta). Seuraavaksi siirrytään yksityiskohtaisemmin käytännön kysymysten pariin. Erityisesti otetaan tarkastelun kohteeksi se, millaista apua alkoholiongelmaisten vanhempien lapset nykyisin saavat ja miten heidän tilanteeseensa voisi tulevaisuudessa puuttua entistä paremmin.

Käytännön toimia

Jos johonkin asiaan voi olla katkera niin siihen, ettei voi auttaa vaikka näkee jatkuvasti lapsia ympärillään, joiden asiat on menossa samaan suuntaan kuin minullakin meni. Et voi viedä heidän isää tai äitiä hoitoon. Se onnistuu sitten vasta, kun asiat on kehittyneet siihen pisteeseen, josta niitä on enää mahdotonta palauttaa ennalleen. Taitavinkaan kirurgi ei niitä vammoja neuulo. Henkisiä. (M/ KK 49)

Tutkimuksen käytännönläheinen aihe haastaa vielä lopuksi pohtimaan alkoholiongelmaisten vanhempien lasten nykyistä tilannetta. Millsin (1990, 75) mukaan tutkimuksessa syntyneen uuden tiedon perusteella tutkijan oikeus ja jopa velvollisuus on pohtia sitä, miten tietoa tulisi käyttää. Esittelyn ja arvioinnin kohteeksi otetaankin konkreettisia keinoja, joilla alkoholiongelmaisten vanhempien lasten asemaa pyritään helpottamaan tai sitä voitaisiin helpottaa. Lisäksi laajemmat yhteiskunnalliset käytännöt nousevat tarkastelun kohteiksi. Moni tähän tutkimukseen oman tarinansa tuottaneista ihmisistä kertoo aikanaan kaivanneensa apua, jota ei kuitenkaan ollut saatavilla. Monet kertovat myös – edellä lainatun tekstikatkelman kirjoittajan tapaan – näkevänsä nykypäivän lapsia samassa epätoivoisessa tilanteessa, jossa he itse aikoinaan elivät.

Valtioneuvoston periaatepäätökseen alkoholipolitiikan linjauksista vuosille 2004–2007 sisältyy tärkeä viesti: Lasten ja perheiden hyvinvoinnille aiheutuvat alkoholihaitat nostetaan yhdeksi kolmesta keskeisestä kysymyksestä. Julkilausuttujen tavoitteiden mukaisesti huomio pyritään kiinnittämään alkoholin kulutuksen kasvusta lapsille ja perheille aiheutuvaan uhkaan ja pyritään vähentämään alkoholin aiheuttamia haittoja. Erityishuomio kiinnitetään raskaudenaikaiseen alkoholinkäyttöön sekä vanhempien alkoholinkäytöstä lapsille aiheutuvaan turvattomuuteen ja alkoholinkäyttöön liittyvään väkivaltaan. (Ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2004.) Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ongelmat on siis virallisesti huomioitu, mutta käytännössä toimenpiteet ja resurssit näyttävät ainakin vielä toistaiseksi vähäisiltä.

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ja muiden läheisten näkökulman huomiointiin ottamista ja heidän auttamistaan erilaisissa organisaatioissa on arvosteltu. Käytännön

hoito- ja auttamistyötä laajasti tunteva Peltoniemi (2003a) toteaa kriittiseen sävyyn, että päihdehuolto keskittyy päihdeongelmaisen hoitamiseen, eikä huomaa muiden perheenjäsenten avun tarvetta. Lasten auttaminen nykyisessä perhekeskeisessä hoitomallissa ei onnistu, sillä perheterapiaksi kutsuttu työskentely on pariterapiaa, johon lapset pääsevät mukaan jos ovat kilttejä. (Peltoniemi 2003a, 53.) Orfordin (1994, 424) mukaan perheenjäsenten unohtamista auttamiskoneistoissa edesauttavat ja legitimoivat professionaaliset teorit, joissa väitetään perheenjäsenten olevan osallisia päihdeongelmien syntymiseen ja ylläpitämiseen. Ratkaisuksi lasten ohittamisen ongelmalle Velleman (2002) ehdottaa, että alkoholipalveluihin perustettaisiin lasten auttamiseen erikoistuneet virat. Niiden haltijat huolehtisivat nimenomaan siitä, etteivät hoitoon hakeutuvien vanhempien lapset jää vaille apua ja että he saavat itselleen sopivaa apua ja tukea.

Lastensuojelutyötä on kritisoitu samaan tapaan kuin päihdehuollossa tapahtuvaa perheiden ohittamistakin. Singon (2001, 130–131) näkemyksen mukaan lasten suojelemiseksi tarkoitettu lastensuojelulainsäädäntö johtaa vallitsevassa arvoympäristössä eli perheen yhteisyyttä korostavassa perhedynaamisessa ajattelussa aikuiskeskeiseen työskentelyyn ja lasten edun sivuuttamiseen. Samaa tapaan myös Johansson ja Kokkonen (1992) havaitsevat vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivien lasten jäävän joko kokonaan tai osittain näkymättömiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työskentelyssä. Heidän näkemyksensä mukaan lastensuojelutyö on todellisuudessa aikuistensuojelutyötä, jota tukevat niin sosiaalityöntekijöiden koulutuksen riittämättömät valmiudet lapsiasiakkaiden kohtaamiseen kuin aikuisten toimintatapojen mukaan muokattu työympäristökin. (Johansson & Kokkonen 1992, 9, 50–61.)

Päihdepalveluiden kehittäminen lapset huomioon ottavampaan suuntaan ei ole suinkaan mahdotonta. Viime vuosina eri perheenjäsenten tarpeita huomioivaa hoitoa on kehitetty esim. päihde-ensikodeissa (esim. Mäkiranta 2003). Hieman toisenlainen esimerkki lapset huomioon ottavasta toiminnasta on Taiton (2002) esittelemä, alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille suunnattu vertaisryhmätoiminta. Tässä työskentelymuodossa alkoholiongelmaisille vanhemmille ja heidän lapsilleen järjestetään samanaikaisesti omat ryhmät. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsille tarkoitetut ryhmät ovat kuitenkin vielä erittäin harvinaista niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa (ks. www.encare.info).

Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten tavoittamista väitetään ongelmalliseksi perhekeskeisessä järjestelmässä. Ensinnäkin vain pieni osa alkoholiongelmaisista hakeutuu tai haluaa tulla hoidon ja avun piiriin (Blomqvist 2004, 158). Monesti vanhemmat näkevät tarjotun avun negatiivisesti ja viranomaiset ainoana ongelmana (Bardy 2001, 54). Perheiden joutuminen tai pääseminen tekemisiin alkoholihaittojen hoito- ja kontrolliorganisaatioiden kanssa ei takaa lapsen aseman paranemista siksikään, että käsitykset lapsen edusta eivät ole aikuisilla yhtenevät. Lapsen etu ei edes ole kaikkien itsestään selvä tavoite. (Johansson & Kokkonen 1992, 20.)

Lasten laillisten oikeuksien puuttuminen ja niiden alisteisuus vanhempien päätöksille aiheuttaa sen, että lasten auttaminen ilman vanhempien suostumusta on lähes mahdotonta. Näin auttamis- ja tukitoimet eivät voi tavoittaa niitä alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia, joiden vanhemmat eivät myönnä ongelmaansa tai eivät muuten hyväksy lastensa auttamista. Tästä syystä alkoholiongelmaisten vanhempien lasten auttamisen keinoihin tulisi kuulua myös vastoin vanhempien tahtoa tapahtuva auttaminen (Klein 2004, 7).

Yksi keino kiertää vanhempien oikeus määrätä lastensa tuen saamisesta on anonyymien palveluiden tarjoaminen. Näitä ovat erilaiset tukipuhelimet ja internetin kautta tarjottavat palvelut, joissa asiakkaat voivat tai joutuvat esiintymään nimettöminä. Riper¹⁶ (2004) näkee internetin olevan tärkeä väline vanhempiensa alkoholiongelmaista kärsivien lasten tavoittamisessa. Sen avulla on mahdollista tavoittaa monia sellaisia lapsia ja nuoria, jotka ovat tähän asti jääneet ilman minkäänlaista tukea. Ongelmana puolestaan on se, että konkreettisen puuttumisen keinoja tämä ei anna, vaan pelkän tukemisen ja neuvonnan mahdollisuuden. Oranen ja Laaksamo (2003, 257) toteavat väkivaltaisissa kodeissa eläneiden lasten auttamiseksi tarvittavan oikeita toimenpiteitä, sillä pelkkä lasten kuunteleminen ei riitä. Saman voi sanoa pätevän alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin, sillä kaikille pelkkä anonyymi tuki ei tarjoa riittävästi apua.

Internetin käyttämisessä lasten auttamisen kanavana merkittävä ongelma on se, että tiedon hankkiminen, yhteyden ottaminen ja avun pyytäminen edellyttävät, että lapsella on jo tietyt tiedolliset ja taidolliset perusedellytykset. Kaikkein pienimmät lapset jäävät siis tällaisen avun ulkopuolelle. Polttavimmillaan alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elämisen ongelmat koskettavat kuitenkin juuri pieniä lapsia ja vauvoja. He ovat kaikkein haavoittuvimmat, ja heidän pitäisi olla kaikkein kiireisimmän avun kohteena aikaisen avun periaatteen mukaisesti (esim. Klein 2004, 6–7).

Suomessa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kysymyksiin on keskittynyt Lasinen lapsuus -toiminta, joka on jatkunut jo lähes kaksi vuosikymmentä. Toimintaan on kuulunut tutkimusta, tiedotusta ja koulutusta henkilöille, jotka kohtaavat työssään päihdeongelmaisten vanhempien lapsia. (Ks. www.lasinenlapsuus.fi.) Toiminnan keskeinen hahmo Teuvo Peltoniemi (2005) toteaa, että maassamme olisi aika mobilisoida samankaltainen ohjelma päihdeongelmaisista vanhemmista kärsivien lasten auttamiseksi kuin mitä on ollut käynnissä perheessä tapahtuvan väkivaltaongelman ratkaisemiseksi.

Ongelmien jakaminen yhtäällä aikuisten ja toisaalla lasten ongelmiin on adultistista. Tällainen jako on kuitenkin ominaista alkoholikeskustelulle. Lasten ja alkoholin välistä suhdetta kuvaava piirre on se, että lapset on määritelty kaikin tavoin alkoholin alueen ulkopuolelle. Lapset eivät saa lain mukaan ostaa alkoholia. Lisäksi heidät on suljettu kaikin tavoin alkoholista käytävien diskurssien ulkopuolella. Lasten työntekoa käsittele-

¹⁶ Heleen Riper kuten myös aiemmin mainitut Moira Plant ja Richard Velleman puhuivat toukokuussa 2004 ENCAREN ensimmäisessä seminaarissa. ENCARE kokoaa yhteen alan tutkijoita ja käytännön toimijoita. Ks. tarkemmin: www.encare.info.

vässä artikkelissaan Strandell (2001, 86) toteaa, että aikuisten yritykset suojella lapsia tietyiltä asioilta saattavat joskus aiheuttaa sen, että lapset jäävät juuri silloin vaille tarvitsemansa suojelua. Samalla tavoin kuin lapset todellisuudessa tekevät työtä, niin he myös joutuvat tekemisiin alkoholin kanssa monin tavoin. Alkoholin määrittelemisen yksiselitteisesti aikuisille kuuluvaksi aiheuttaa sen, että lapset jäävät kokemuksiin ja näkemyksiin ulkopuolelle silloinkin kun alkoholinkäyttö ongelmineen koskettaa heitä.

Davies (1982) huomauttaa, että nuorten alkoholinkäyttötapoihin keskittyminen on siirtänyt huomiota pois siltä, että aikuisten omat juomatavat ovat mallina. On siis turhaa puhua nuorten typeristä ja epäkypsistä suhtautumistavoista päihteisiin niin kauan kuin omat asenteemme ja käyttäytymistapamme ovat vähemmän mallikelpoisia. (Davies 1982, 85.) Toisaalta alkoholiin kytkeytyvät myytit, uskomukset, normit, lait ja yleensäkin koko kulttuurimme liittyy alkoholin aikuistumisprosessiin. Kun lapset pyrkivät aikuistumaan heille tarjotun mallin mukaan, nimitetään heitä lapsijuupoiksi ja ongelmiksi.

Lapsuudensosiologisessa keskustelussa on huomautettu, että lasten todelliset ongelmat eivät välttämättä ole niitä, jotka aikuiset määrittelevät ongelmiksi (Alanen & Bardy 1990, 25). Myös Mills (1990, 75) kehottaa tutkijaa muistamaan, kenen ongelmaa ollaan tutkimassa. Tässä tutkimuksessa kyseessä on lasten ongelma, ja se ongelma on aikuisten häiritsevä alkoholinkäyttö. Näin se itsestään selvänä pidetty seikka, että esimerkiksi alkoholismista puhuttaessa kaikkien mielestä tärkeintä on keskittyä juojan ongelmiin, ei ehkä pidäkään paikkaansa.

Tulee väistämättömäksi kysyä, haluammeko vain auttaa lapsia kestämaan vanhempien häiritsevää alkoholinkäyttöä vai pyrimmekö vaikuttamaan ongelman ytimeen, vanhempien häiritsevään alkoholinkäyttöön. Tästä syystä on otettava kantaa aikuisten alkoholiongelmiin yleensäkin yhteiskunnassa ja niiden merkitykseen lasten kannalta. Lapsuuden näkökulmasta tarkasteltuna on perusteltua vaatia, että alkoholiongelmaista vanhemmuutta torjutaan ja aikuiset asetetaan vastuuseen niistä haitoista joita he lapsille aiheuttavat. Esimerkiksi coping-näkemyksellä tarjoaa yhden tavan siirtää vastuu sinne minne se kuuluu ilman että tarpeettomia syyllisyyden tunteita nostetaan kenessäkään (ks. Orford 1998). Erilaiset valistuskampanjat on yleensä suunnattu nuorille (Plant 2001, 148) ja syytä olisikin miettiä aikuisten ottamista useammin valistuksen kohteeksi. Aikuisille suunnattua valistusta tulisikin tarjota tarpeeksi varhaisessa vaiheessa, niin että tietoisuus alkoholin ominaisuuksista esim. riippuvuutta aiheuttavana ja depressoivana aineena ei jäisi kenenkään huomiotta. Lisäksi tulisi antaa tietoa ympäristölle aiheutuvista haitoista.

Yksi mahdollinen tapa avata keskustelua olisi samantapainen kuin mitä yhteiskunnassa käydään hyvästä vanhemmuudesta rajoja ja rakkautta -teeman kautta. Näin voitaisiin miettiä raittiin tai päihteitä kohtuukäyttävän vanhemmuuden merkityksiä. Etuna vanhempien raittiudessa on esim. että se antaa lapsille esimerkin mahdollisuudesta kritisoida päihteiden kyllästämiä kulttuuriamme. Toisaalta vanhempien raittiuden on todettu myös suojaavan lapsia alkoholinkäytöltä ja myöhentävän lasten alkoholinkokeiluikää. (Pitkänen & Pulkkinen 2003, 25.)

Ei-alkoholiongelmaisen vanhemman vastuuta lapsen tukijana ja perheen normaalin elämän ylläpitäjänä korostetaan monissa tutkimuksissa (esim. Velleman 2002). Myös tämän tutkimuksen empiirisen aineiston perusteella voidaan päätellä, että ei-alkoholiongelmaisen vanhemman merkitys lapsuudenkokemusten muotoutumisessa on huomattava. Lasten negatiivisten kokemusten estämisessä tehokasta väitetään olevan lasten suojaaminen tiedolta vanhemman alkoholiongelmaista. Käytännössä tämä tapahtuu pitämällä lapsi poissa juojan läheisyydestä kriittisinä aikoina, edistämällä mahdollisimman normaalia kodin ilmapiiriä ja tarjoamalla lapselle emotionaalista tukea. (Braithwaite & Devine 1993, 426–427.) Maffli (2001, 86) liittyy puolison keinovalikoimaan avioeron ja näkee, että ero juovasta vanhemmasta koituu lopulta lapsen parhaaksi. Vaikka avioero on lapselle traumaattinen kokemus, on se kuitenkin vähemmän vahingollista kuin eläminen molempien vanhempien kanssa perheessä, jossa alkoholiongelmile ei näy loppua.

Ei-alkoholiongelmaisen vanhemman tai muiden perheenjäsenten vastuuttaminen alkoholiongelmiin ja niiden aiheuttamien seurausten ratkaisemisesta sisältää monia ristiriitoja. Voidaan esimerkiksi kysyä, onko mahdollista enää vaatia ei-alkoholiongelmaiselta vanhemmalta enempää. Siksi kysymyksen voi kääntää takaisin yhteiskunnan tasolle ja kysyä, ovatko apu ja tuki riittäviä ja mahdollistaako yhteiskuntamme huolehtimisen omasta ja lasten hyvinvoinnista silloin kun puoliso on päihdeongelmainen (ks. myös Wiseman 1991).

On tärkeää huomata, ettei alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ongelmaa voi missään tapauksessa sysätä pelkästään ammattilaisten ja asiantuntijoiden huoleksi. Ensimmäinen askel yleisellä yhteiskunnallisella tasolla on se, että lasten ja muiden läheisten kokemuksiin aletaan kiinnittää huomiota. Tässä tutkimuksessa on korostettu sitä, että läheisten alkoholiongelmistä puhuminen ei ole mahdollista ja puhumisyrietykset myös torjutaan (ks. myös Leskinen 1999). Alkoholi- ja päihdeongelmat ovat ilmeisesti omiaan nostamaan erilaisia puolustusmekanismeja ihmisten mielissä, sillä niiden kompleksisuus ja erilaiset moraaliset kysymykset aiheuttavat hämmennystä ja ahdistusta. Ihmisten tietoisuuden herättäminen nähdään ratkaisun avaimena moniin ongelmiin. Esimerkiksi Holmila (1997, 168) toteaa, että jo pelkkä ongelmien yleiseen tietoisuuteen tuominen voisi sekä auttaa päihdeongelmaisten läheisiä uhriutumisen ja syyllistämisen kierteestä että myös olla hyödyksi yhteisölle. Ihmisten rohkaiseminen sosiaalisten olosuhteiden ja oman elinympäristönsä muuttamiseen luo henkistä hyvinvointia. Se, kääntävätkö ihmiset tyytymättömyyden masennukseksi ja päihteidenkäytöksi vai toiminnaksi, on mitä tärkein yhteiskunnallinen kysymys. (Barber & Gilbertson 1999; Gordon & Barrett 1993, 334.)

Tärkeä lähtökohta on nostaa alkoholiongelmaisten vanhempien lapset heti aluksi kaksinkertaisesta marginaalisuudestaan, eli suoda heille itselleen ääni ja lopettaa lasten leimaaminen vanhempien ongelmien perusteella. Lasten syyllistäminen vanhempiensa juomisesta lisää heidän muutenkin kohtuutonta taakkaansa. Tärkeää olisi ottaa niin ikään yleisen keskustelun kohteeksi se, miten tavallinen ihminen voi auttaa ympärillään näkemiään alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia (vrt. Mills 1960).

Tässä tutkimuksessa esiin nostettu ongelmavyöhyke sisältää valtavia, kipeää tekeviä kysymyksiä. Niiden näkeminen ja tiedostaminen saa ymmärtämään osaltaan, miksi aihepiirin käsittelyä usein vältetään. Ongelmien olemassaolon myöntäminen asettaa meidät sen musertavan tosiseikan eteen, että tehtävää on paljon, mutta resurssimme ja voimamme ovat riittämättömät. Lapsuus on ihmiselämässä vain ohikiitävä hetki, ja meillä on velvollisuus tarjota jokaiselle lapselle mahdollisuus siihen hyvään lapsuuteen, jonka olemme asettaneet lapsuuden mittapuuksi.

Ongelmiin on siis tartuttava välittömästi, sillä aivan liian moni lapsi kärsii vanhempiensa alkoholinkäytöstä. Tai voimmehan jatkaa samaan tapaan kuin tähän astikin; suljetaan korvat ja silmät. Pistetään vielä pää peiton alle – kuten niin useat lapset suomalaisissa kodeissa tänäkin päivänä tekevät. Sitten vain ollaan hiljaa ja toivotaan, että tämä kauheus joskus jonkin ihmeen kautta loppuu. Tämän väitöskirjan haluan päättää tekstilainaukseen alkoholiongelmaisen äidin tyttären kirjeestä, jonka hän on kirjoittanut nimimerkillä ”Puolikuollut” (N/ KI 31):

Se, mitä tahtoisin sanoa kaikille ihmisille on: Uskaltakaa välittää lähimmäisistänne. Uskaltakaa puuttua toisten asioihin. Olisin ikuisesti kiitollinen, jos joku vain voisi mennä minun lapsuuteeni hakemaan pois sen pienen tytön sieltä sängyn alta itkemästä, ja viedä hänet turvalliseen paikkaan, rakastavien ihmisten luo. Ihmisten, jotka tukisivat häntä ja valaisivat häneen uskoa elämään. Parempaan elämään.

Lähteet

- Ackerman, Robert 1983/1991. Lapsuus lasin varjossa Lapsi alkoholiperheessä. A-klinikkasäätiö: Helsinki. Suomentanut ja toimittanut Teuvo Peltoniemi.
- Ackerman, Robert 1986. Alcoholism and the Family. Teoksessa: Robert Ackerman (ed.) *Growing in the Shadow Children of Alcoholics*. Health Communications: Pompano Beach, 1–22.
- Ahlström, Salme & Haavio-Mannila, Elina 1989. Introduction. Teoksessa: Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women, alcohol and drugs in the Nordic Countries*. NAD-publikation n:o 16: Helsinki, 9–20.
- Ahola, Eija 1989. Happy hours – uuden keskiluokan ravintolaelämää. Hanki ja jää: Helsinki.
- Alanen, Leena 2001. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa: Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä: *Lapsuudesta vanhuuteen län sosiologiaa*. Vastapaino: Tampere, 161–186.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta 1990. Lapsuuden aika ja lasten paikka Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12*: Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 1985. Pullon läpi näkyvä mies. Teoksessa: Seppo Helminen & Merja Hurri (toim.) *Miehen mallit*. Kirjayhtymä: Helsinki, 39–57.
- Alasuutari, Pertti 1999. Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Tampere. 3. uudistettu painos.
- Alderson, Priscilla 1994. Researching children's rights to integrity. Teoksessa: Berry Mayall (ed.) *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. Falmer Press: London & Washington, 45–62.
- Aldridge, Jo & Becker, Saul 1999. Children as carers: the impact of parental illness and disability on children's caring roles. *Journal of Family Therapy* 21 (3), 303–320.
- Allatt, Pat 1996. Conceptualizing Parenting from the Standpoint of Children: Relationship and Transition in the Life Course. Teoksessa Julia Brannen & Margaret O'Brien (eds.): *Children in Families: Research and Policy*. Falmer Press: London, Washington D.C., 130–144.
- Apo, Satu 1999. Alkoholit ja kulttuuriset tunteet. Teoksessa: Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologia II Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 157 SKS: Helsinki, 101–144.
- Apo, Satu 2001. Viinan voima Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*: Helsinki.
- Ashenberg Straussner, Shulamith Lala 1994. The impact of alcohol and other drug abuse on the American family. *Drug and Alcohol Review* 13 (4), 393–399.
- Asher, Ramona 1992. Women with alcoholic husbands Ambivalence and the Trap of Codependency. The University of North Carolina Press: Chapel Hill and London.
- Autti-Rämö, Ilona 1993. The outcome of children exposed to alcohol in utero: a prospective follow-up study during the first three years. University of Helsinki, Department of Child Neurology.
- Autti-Rämö, Ilona 2004. Alkoholinkäyttö fertiili-ikäisillä naisilla lisääntyy – miten käy vielä syntymättömän sukupolven? Teoksessa: Hannu Alho, Jukka Lindeman, Kirsimarja Raitasalo & Risto Roine (toim.) *Tommi 2004 Alkoholit- ja huumeututkimuksen vuosikirja*. Alkoholit- ja huumeututkijain seura: Hämeenlinna, 43–52.

- Babor, Thomas & Caetano, Raul & Casswell, Sally & Griffith, Edwards & Giesbrecht, Norman & Graham, Kathryn & Grube, Joel & Gruenewald, Paul & Hill, Linda & Holder, Harold & Homel, Ross & Österberg, Esa & Rehm, Jürgen & Room, Robin & Rossow, Ingeborg 2003. *Alcohol: No Ordinary Commodity Research and public policy*. Oxford University Press.
- Baker, Diane & Stephenson, Laura 1995. Personality Characteristics of Adult Children of Alcoholics. *Journal of Clinical Psychology* 51 (5), 694–702.
- Baker, Rachel 1998. Runaway Street Children in Nepal: Social Competence Away from Home. Teoksessa: Ian Hutchby & Jo Moran-Ellis (eds.) *Children and Social Competence Arenas of Action*. Falmer Press: London & Washington, 46–63.
- Banton, Robert & Fenwick, Geoff & Hawtin, Angela 2000. The family. Teoksessa: Dominic Wyse & Angela Hawtin (eds.) *Children: A Multi-professional Perspective*. Arnold: London, 85–103.
- Barber, James & Crisp, Beth 1994. The effects of alcohol abuse on children and the partner's capacity to initiate change. *Drug and Alcohol Review* 13 (4), 409–416.
- Barber, James & Gilbertson, Robyn 1999. The Drinker's Children. *Substance Use & Misuse* 34 (3), 383–402.
- Bardy, Marjatta 1989. Uhkat, uhrit ja arjen sankarit Lastensuojelu tutkimuksen valossa. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2: Helsinki*.
- Bardy, Marjatta 1998. Lapsi- ja aikuispolvien yhteiskunta. *Yhteiskuntapolitiikka* 1 (63), 69–73.
- Bardy, Marjatta 2001. Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa: Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. WSOY: Porvoo, 47–81.
- Bardy, Marjatta 2003. Lapsuuskuvaukset oppaana vanhemmuuteen. Teoksessa: Jari Sinkkonen (toim.) *Pesästä lentoon Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille*. WSOY: Helsinki, 327–342.
- Barker, Kristin 2002. Self-Help Literature and the Making of an Illness Identity: The Case of Fibromyalgia Syndrome (FMS). *Social Problems* 49 (3), 279–300.
- Barnow, Sven & Lucht, Michael & Hamm, Alfons & John, Ulrich & Freyberger, Harald 2004. The Relation of a Family History of Alcoholism, Obstetric Complications and Family Environment to Behavioral Problems among 154 Adolescents in Germany: Results from the Children of Alcoholics Study in Pomerania. *European Addiction Research* 10 (8), 8–14.
- Barnow, Sven & Schuckit, Marc & Lucht, Michael & John, Ulrich & Freyberger, Harald 2002. The Importance of a Positive Family History of Alcoholism, Parental Rejection and Emotional Warmth, Behavioral Problems and Peer Substance Use for Alcohol Problems in Teenagers: A Path Analysis. *Journal of Studies on Alcohol* 63 (3), 305–315.
- Beattie, Melody 1994. Irti läheisriippuvuudesta: miten lopetan muiden holhoamisen ja alan huolehtia itsestäni. WSOY: Helsinki. Suomentanut Pirjo Latvala.
- Beauvais, Fred & Oetting, Eugene 1999. Drug Use, Resilience, and the Myth of the Golden Child. Teoksessa: Meyer Glantz & Jeannette Johnson (eds.) *Resilience and Development Positive Life Adaptations*. Kluwer Academic/Plenum Publishers: New York, 101–107.
- Bennett, Linda & Wolin, Steven 1990. Family Culture and Alcoholism Transmission. Teoksessa: Lorraine Collins & Kenneth Leonard & John Searles (eds.) *Alcohol and the Family: Research and Clinical Perspectives*. Guilford: New York, 194–219.

- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Gaudeamus: Helsinki. Suomentanut Vesa Raiskila.
- Black, Claudia 1981. *It Will Never Happen To Me*. M.A.C.: Denver.
- Black, Claudia 1986. *Children of Alcoholics*. Teoksessa: Robert Ackerman (ed.) *Growing in the Shadow Children of Alcoholics*. Health Communications: Pompano Beach, 105–111.
- Black, Claudia 1994. *Kunpa isi ei joisi. Päihdeperheen lapsen työkirja. Kääntäneet Maija Enqvist ja Teuvo Peltoniemi. A-klinikkasäätiön raporttisarja 13*.
- Blackson, Timothy 1995. *Temperament and IQ mediate the effects of family history of substance abuse and dysfunction on academic achievement*. *Journal of Clinical Psychology* 51 (1), 113–122.
- Blomqvist, Jan 2004. *Pohdintoja riippuvuuden spontaaniparantumisesta*. Teoksessa: Vilma Hänninen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Muuttuuko ihminen?* Tampere University Press, 157–184.
- Braithwaite, Valerie & Devine, Cindy 1993. *Life satisfaction and adjustment of children of alcoholics: The effects of parental drinking, family disorganization and survival roles*. *British Journal of Clinical Psychology* 4 (32), 417–429.
- Briere, John 1992. *Child Abuse Trauma Theory and Treatment of the Lasting Effects*. SAGE: Newbury Park.
- Burk, Jeffrey 1989. *Labeling the Child of an Alcoholic: Negative stereotyping by mental health professionals and peers*. U.M.I.: Ann Arbor.
- Cadoret, Remi 1990. *Genetics of Alcoholism*. Teoksessa: Lorraine Collins & Kenneth Leonard & John Searles (eds.) *Alcohol and the Family: Research and Clinical Perspectives*. Guilford: New York, 39–78.
- Cermak, Timmen 1986. *Children of Alcoholics and the Case For a New Diagnostic category of Co-Dependency*. Teoksessa: Robert Ackerman (ed.) *Growing in the Shadow Children of Alcoholics*. Health Communications: Pompano Beach, 23–31.
- Cermak, Timmen 1990. *Evaluating and Treating Adult Children of Alcoholics*. Johnson Institute: Minneapolis.
- Chase, Nancy 1999. *Parentification An Overview of Theory, Research, and Societal Issues*. Teoksessa: Nancy Chase (ed.) *Burdened children: Theory, research and treatment of parentification*. Sage: Thousand Oaks, 3–33.
- Christensen, Bygholm & Bilenberg, N. 2000. *Behavioural and emotional problems in children of alcoholic mothers and fathers*. *European Child & Adolescent Psychiatry* 9, 219–226.
- Christensen, Rita 1993. *Missbrukarnas barn på daghem och fritidshem, i skolan och vården*. Prisma: Stockholm.
- Claezon, Ingrid 1996. *Mot alla odds Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt*. Mareld: Stockholm.
- Collins Cobuild English language dictionary 1992. Collins: London & Glasgow.
- Collins, Randall 1994. *Four Sociological Traditions*. Oxford University Press.
- Connell, R. W. 1991 *Gender & Power*. Polity Press: Cornwall.

- Conrad, Peter & Potter, Deborah 2000. From Hyperactive Children to ADHD Adults: Observations on the Expansion of Medical Categorie. *Social Problems* 47 (4), 559–582.
- Conrad, Peter & Schneider, Joseph 1992. *Deviance and medicalization: from badness to sickness*. Temple University Press: Philadelphia. 3. laajennettu painos.
- Cork, Margaret 1969/1970. Unohdetut lapset. A-klinikkasäätiön julkaisu N:o 4. Suomentanut Saini Lanu.
- Corrall, Montserrat & Holguín, Rodríguez Socorro & Cadaveira, Fernando 2003. Neuropsychological Characteristics of Young Children from High-Density Alcoholism Families: A Three-Year Follow-Up. *Journal of Studies on Alcohol* 64 (2), 195–199.
- Davies, John 1982. The transmission of alcohol problems in the family. Teoksessa: Jim Orford & Judith Harwin (eds.) *Alcohol and the Family*. Croom Helm: London and Canberra, 73–87.
- Drake, R. E. & Vaillant, G. E. 1988. Predicting alcoholism and personality disorder in a 33-year longitudinal study of children of alcoholics. *British Journal of Addiction* 83, 799–807. Viitattu artikkelissa: James Barber & Beth Crisp 1994. The effects of alcohol abuse on children and the partner's capacity to initiate change. *Drug and Alcohol Review* 13 (4), 409–416.
- Dufva, Virpi 2001. Mikä lapsella hätänä? Perheväkivalta koulun henkilöstön näkökulmasta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 25: Helsinki.
- Dundas, Ingrid & Wormnes, Bjorn 1992. Taushet og distansering i familier med alkoholproblemer. Teoksessa: Randi Alsnes (toim.): *Rus som faktor i barns utvikling*. Temahefte. Utgitt av Avholdsfolkets landsnemnd. Viitattu teoksessa: Edgren-Henrichson, Nina 1993. Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol. NAD-publikation Nr 26: Helsinki.
- Easley, Margaret & Epstein, Norman 1991. Coping with stress in a family with an alcoholic parent. *Family relations* 40 (2), 218–225.
- Edgren-Henrichson, Nina 1993. Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol. NAD-publikation Nr 26: Helsinki.
- Ehrnrooth, Jari 1990. Intuitio ja analyysi. Teoksessa: Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus: Helsinki, 30–41.
- Ellis, Deborah & Zucker, Robert 1997. The Role of Family Influences in Development and Risk. *Alcohol Health & Research World* 21 (3), 218–227.
- Emshoff, James & Anyan, Lisa 1994. Päihdeperheen lasten tukeminen – kirjallisuuskatsaus. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 14: Helsinki. Suomentanut Eeva Hietanen.
- Emshoff, James & Price, Ann 1999. Prevention and Intervention Strategies With Children of Alcoholics. *Pediatrics* 103, part 2 (5), 1112–1121.
- <http://www.encare.info/> luettu 15.12.2004.
- Eskelinen, Juha & Kinnunen, Petri 2001. Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Pelastakaa Lapset: Vantaa, 10–19.

- Forsberg, Hannele 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus: Helsinki, 7–15.
- Forssén, Katja 1993. Suojaverkon lapsiperheet. Turun yliopisto. Sosiaalipoliitiikan tutkimuksia A 2.
- Fromm, Erich 1973. *The Anatomy of Human Destructiveness*. Jonathan Cape: London.
- Furedi, Frank 2004. *Therapy Culture Cultivating vulnerability in an uncertain age*. Routledge: London & New York.
- Gittins, Diana 1989. *The Family in Question: changing households and familiar ideologies*. Macmillan: Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London.
- Giunta, Carole & Compas, Bruce 1994. Adult Daughters of Alcoholics: Are They Unique? *Journal of Studies on Alcohol* 5, 600–606.
- Glantz, Meyer & Sloboda, Zili 1999. Analysis and Reconceptualization of Resilience. Teoksessa: Meyer Glantz & Jeannette Johnson (eds.) *Resilience and Development Positive Life Adaptations*. Kluwer Academic/Plenum Publishers: New York, 109–126.
- Goffman, Erving 1963/1990. *Stigma Notes on the Management of Spoiled Identity*. Penguin Books: London.
- Gordon, Judith & Barrett, Kimberly 1993. The Codependency Movement: Issues of Context and Differentiation. Teoksessa: John Baer & Alan Marlatt & Robert McMahon (eds.) *Addictive Behaviors Across the Life Span Prevention, Treatment, and Policy Issues*. SAGE: Newbury Park, London, New Delhi, 307–339.
- Granfelt, Riitta 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. SKS: Helsinki
- Haavio-Mannila, Elina 2003. Esipuhe. Teoksessa: Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. Stakes: Helsinki, 7–9.
- Hall, David 1996. *Practical social research: project work in the community*. Basingstoke: Macmillan.
- Halmesmäki, Erja 1987. *Alcohol consumption in pregnancy*. University of Helsinki, Departments I and II of Obstetrics and Gynecology, Helsinki University central Hospital.
- Hamilton, Margaret & Barber, James & Banwell, Cathy 1994. Alcohol and other drugs – a family business. *Drug and Alcohol Review* 13 (4), 371–374.
- Hands, Melanie & Dear, Greg 1994. Co-dependency: a critical review. *Drug and Alcohol Review* 13 (4), 437–446.
- Hareven, Tamara 1993. *The Home and the Family in Historical Perspective*. Teoksessa: Arien Mack (ed.): *Home A Place in the World*. New York University Press: New York and London, 227–259.
- Heino, Tarja 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. *Stakes Tutkimuksia* 77: Helsinki.
- Hellsten, Tommy 1994. *Virtahepo olohuoneessa Läheisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen*. Gummerus: Jyväskylä.
- Hemánus, Pertti 2003. Alkoholismin surullisin uhri on lapsi. *Lapsen Maailma* 11, 41.
- Hertell, Heikki 1983. *Alkoholi ja perhe-elämä*. Teoksessa: Teuvo Peltoniemi & Martti Voipio (toim.) *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava: Helsinki, 144–151.

- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004. Tutki ja kirjoita. 10. uusittu painos. Tammi: Helsinki.
- Holmberg, Tiina 2003. Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Lasten keskus: Saarijärvi.
- Holmila, Marja 1988. Wives, Husbands and Alcohol. A study of Informal Drinking Control within the Family. The Finnish Foundation for Alcohol Studies: Helsinki.
- Holmila, Marja 1989. Naisen juominen – mitä tutkimus siitä kertoo. Teoksessa: Liisa Suurla (toim.) Nainen, alkoholi, elämä. Kirjapaja: Helsinki, 55–63.
- Holmila, Marja 1993. Alkoholistin läheiset. Alkoholipolitiikka 58 (6), 437–444.
- Holmila, Marja 1994. Excessive drinking and significant others. Drug and Alcohol Review 13 (4), 431–436.
- Holmila, Marja 1997. Perhe ja muut läheiset. Teoksessa: Marja Holmila (toim.) Yhteisö ja interventio. Alkoholihaittojen paikallinen ennaltaehkäisy. Stakesin tutkimuksia 73, 167–184.
- Holmila, Marja 2001. Perhe, päihteet ja sukupuoli. Yhteiskuntapolitiikka 66 (1), 55–62.
- Holmila, Marja 2003. Läheisen ratkaisut. Teoksessa: Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Stakes: Helsinki, 79–95.
- Holmila, Marja & Kantola, Janna (toim.) 2003. Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Stakes: Helsinki.
- Holmila, Marja & Österberg, Esa 1994. Liiallinen alkoholinkäyttö läheisten huolena. Alkoholipolitiikka 59 (3), 187–192.
- Hood-Williams, John 1990. Patriarchy for Children: On the Stability of Power Relations in Children's lives. Teoksessa Lynne Chisholm & Peter Büchner & Heinz-Hermann Krüger & Phillip Brown (eds.): Childhood, Youth and Social Change: A Comparative Perspective. Falmer Press: London, New York, Philadelphia, 155–171.
- Huoponen, Kaarina & Peltonen, Heidi & Mustalampi, Saini & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (ei painovuotta). Päihteiden käytön ehkäisy Opas koulujen ja sidosryhmien yhteistyöhön. Stakes, Opetushallitus, Terveystieteiden tutkimuskeskus (ei painopaikkaa).
- Huovinen, Ira 2001. Lapsuus pullon varjossa Millaista on elämä alkoholistin lapsena? Lukijat kertovat. Helsingin Sanomat viikkoliite Nyt (32) 10.8.–16.8, 59.
- Hurcom, Carolyn & Copello, Alex & Orford, Jim 2000. The Family and Alcohol: Effects of Excessive Drinking and Conceptualizations of Spouses over Recent Decades. Substance Use & Misuse 35 (4), 473–502.
- Husso, Marita 2003. Parisuhdeväkivalta Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino: Tampere.
- Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo 1998. Situating Children's Social Competence. Teoksessa: Ian Hutchby & Jo Moran-Ellis (editors) Children and Social Competence Arenas of Action. Falmer Press: London & Washington, 7–26.
- Huttunen, Laura 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. SKS: Helsinki.
- Hyvärinen, Matti 1994. Viimeiset taistot. Vastapaino: Tampere.

- Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja 1999. Narratives of Recovery of Addictive Behaviours. Teoksessa: Vilma Hänninen. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696, 157–175.
- Inkinen, Matti (toim.) 2001. Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tammi: Helsinki.
- Irvine, Leslie 1999. Codependent Forevermore The Invention of Self in a Twelve Step Group. University of Chigago Press.
- Itäpuisto, Maritta 2001. Pullon varjosta valoon Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 22.
- Itäpuisto, Maritta 2003. Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa: Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Stakes: Helsinki, 31–51.
- Itäpuisto, Maritta & Grönfors, Martti 2004. Isä, poika ja pullon henki. Teoksessa: Vilma Hänninen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Muuttuuko ihminen? Tampere University Press, 137–154.
- Jacob, Theodore & Seilhamer, Ruth Ann 1982. The impact on spouses and how they cope. Teoksessa: Jim Orford & Judith Harwin (eds.) Alcohol and the Family. Croom Helm: London and Canberra, 114–126.
- Jallinoja, Riitta 2000. Perheen aika. Otava: Helsinki.
- James, Allison & Prout, Alan 1996. Strategies and Structures: Towards a New Perspective on Children's Experiences of Family Life. Teoksessa Julia Brannen & Margaret O'Brien (eds.): Children in Families: Research and Policy. Falmer Press: London, Washington D.C, 41–52.
- Jenks, Chris 2004. Constructing childhood sociologically. Teoksessa: Mary Jane Kehily (ed.) An Introduction to Childhood Studies. Open University Press: Maidenhead, 77–95.
- Johansson, Sari & Kokkonen, Sari 1992. Alkoholiperheen lapsi lastensuojelun sosiaalityössä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 10: Helsinki.
- Johnson, Jeannette & Leff, Michelle 1999. Children of Substance Abusers: Overview of Research Findings. Pediatrics 103, part 2 (5), 1085–1100.
- Johnson, Jeannette & Rolf, John 1990. When Children Change: Research Perspectives on Children of Alcoholics. Teoksessa: Lorraine Collins & Kenneth Leonard & John Searles (eds) Alcohol and the Family: Research and Clinical Perspectives. Guilford: New York, 162–193.
- Jähi, Rita 2001. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenperheessä – aikuiset kertovat kokemuk-
sistaan. Teoksessa: Matti Inkinen (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tammi:
Helsinki 53–77.
- Jähi, Rita 2003. Elämää vanhemman psyykkisen sairauden varjossa. Teoksessa: Marja-Liisa
Honkasalo, Ilka Kangas & Ullamajja Seppälä (toim.): Sairas, potilas, omainen – Näkökulmia
sairauden kokemiseen. Tietolipas 189. SKS: Helsinki, 192–224.
- Jähi, Rita 2004. Työstää, tarinoida, selviytyä Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuk-
sena. Acta Universitatis Tamperensis 1015.
- Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele 2001. Johdanto. Teoksessa: Irmeli Järventie & Hannele Sauli
(toim.) Eriarvoinen lapsuus. WSOY: Porvoo, 7–17.

- Karlsson J. 1985. Mental characteristics of families with alcoholism in Iceland. *Hereditas* 102. Viitattu artikkelissa: Holmila, Marja 1993. Alkoholistin läheiset. *Alkoholipolitiikka* 58 (6), 437–444.
- Kaukonen, Olavi & Hakkarainen, Pekka (toim.) 2002. Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. *Gaudeamus*: Helsinki.
- Kauppinen, Mari-Mia & Kettunen, Heli 1996. Pullosta jää pitkä varjo Alkoholiperheessä kasvaminen tulevan luokanopettajan taustana. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, opettajan-koulutuslaitos.
- Kemppainen, Jaana 2001. Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 190.
- Kitzinger, Jenny 1997. Who Are You Kidding? Children, Power, and the Struggle Against Sexual Abuse. Teoksessa: Allison James & Alan Prout (eds.) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Falmer Press: London, Washington, 165–189.
- Klein, Michael 2004. Kinder aus Suchtbelasteten Familien. *Thema Jugend* (1), 4–8.
- Klein, Michael & Quinten, Claudia 2002. Zur Langzeitentwicklung von Kindern stationär behandelnder alkoholabhängiger Eltern. *Suchttherapie* (3), 233–240.
- Klingemann, Harald & Gmel, Gerhard 2001. Introduction: Social consequences of alcohol – the forgotten dimension? Teoksessa: Harald Klingemann & Gerhard Gmel (eds.) *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London, 1–9.
- Koivisto, Elina & Kiviniemi, Päivi 2001. Pelkääkö isä mörköjä? Kokemuksia perhetyöstä, kun vanhempi sairastaa. Teoksessa: Matti Inkinen (toim.) 2001. *Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa*. Tammi: Helsinki, 164–187.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. *Kansatieteellinen Arkisto* 42: Helsinki.
- Kortteinen, Matti 1992. Kunnian kenttä Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. *Hanki ja jää*: Hämeenlinna.
- Koski-Jännes, Anja & Hänninen, Vilma 2004a. Aluksi. Teoksessa: Anja Koski-Jännes & Vilma Hänninen (toim.) *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Kirjapaja: Helsinki, 7–12.
- Koski-Jännes, Anja & Hänninen, Vilma (toim.) 2004b. *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Kirjapaja: Helsinki.
- Krestan, Jo-Ann & Bepko, Claudia 1991. Codependency: The Social Reconstruction of Female Experience. *Journal of Feminist Family Therapy* 3 (3/4), 49–66.
- Kähkönen, Päivi 1994. Vanhemmuuden murtuminen: lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirjaineiston valossa. *Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja* 2.
- Lahikainen, Anja Riitta 2001. Lasten kuulemisesta ja sen esteistä. Teoksessa: Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. WSOY: Porvoo, 21–46.
- Lahti, Minna 2001. *Domesticated Violence The Power of the Ordinary in Everyday Finland*. Research Series in Anthropology. University of Helsinki.
- Laiho, Saara 2003. *Et ole yksin, Pikku-Kurre*. Lasten Keskus: Helsinki.

- Larvi, Taina 1999. Selviytymistarinoita sosiaalisten rikkoumien näyttämöillä – Tutkimus alkoholi-perheen aikuisten lasten selviytymisestä aikuisuuteen. Espoon-Vantaan ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 40.
<http://www.lasinenlapsuus.fi/> luettu 15.12.2004
- Lee, Nick 2001. *Childhood and society Growing up in an age of uncertainty*. Open University Press: Buckingham, Philadelphia.
- Lehtinen, Anja-Riitta 2000. Lasten kesken Lapset toimijoina päiväkodissa. SoPhi: Jyväskylä.
- Leskinen, Maire 1999. Koukussa lapseen – irti koukusta Riippuvuus perheen näkökulmasta. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Liikuntatieteiden koulutuksen tutkintovaatimukset 2002. Liikuntapsykologian aineopinnot -opinto-jakso. Liikunta- ja kasvatustieteiden tiedekunnan opinto-opas 2002–2003 2003–2004. Jyväskylän yliopisto.
- Linna, Pirkko 1994. Lapsi alkoholiperheessä. Teoksessa: Pirkko Linna (toim.) *Perhe*. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja C 6, 126–149.
- Lähteenmaa, Jaana 2002. Tyttöjä pelastamassa. Teoksessa: Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Tietolipas 187: Helsinki, 271–286.
- Löytönen, Anne 2000. Elämää pullon varjossa Alkoholiperheen selviytyjä-lapset, identiteetin kehitys ja ongelmien kohtaaminen. TUOPE: Jyväskylä.
- Maffli, Etienne 2001. Problem drinking and relatives. Teoksessa: Harald Klingemann & Gerhard Gmel (eds.) *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London, 79–91.
- Mahkonen, Sami 2003. Lapsen oikeudellinen asema. Teoksessa: Jari Sinkkonen (toim.) *Pesästä lentoon Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille*. WSOY: Helsinki, 136–152.
- Matela, Kari & Hursti, Tuula & Väyrynen, Sanna 2004. Tieteessä ei ole oikopolkuja – eikä käytännön päihdetyössä. *Tiimi* 2, 21–23.
- Mayall, Berry 1998. Towards a sociology of child health. *Sociology of Health & Illness* 20 (3), 269–288.
- McConnell, Patty 1995. *Matka vapauteen – alkoholiperheen aikuisen lapsen työkirja*. Kääntänyt ja Suomen oloihin sovittanut Ari Saarto. A-klinikkasäätiö ja Valtion painatuskeskus: Helsinki.
- McMorris, Barbara & Tyler, Kimberly & Whitbeck, Les & Hoyt, Dan 2002. Familial and "On-the-Street" Risk Factors Associated with Alcohol Use among Homeless and Runaway Adolescents. *Journal of Studies on Alcohol* 63 (1), 34–43.
- Medforth, Nicholas & Fenwick, Geoff & Wyse, Dominic 1999. Images of childhood. Teoksessa: Dominic Wyse & Angela Hawtin (eds.) *Children: A Multi-professional Perspective*. Arnold: London, 1–30.
- Meyer, Diane & Phillips, Walter 1990. No safe place: Parental alcoholism and adolescent suicide. *American Journal of Psychotherapy* 44 (4), 552–563.
- Miller, Carol & Kaiser, Cheryl 2001. A Theoretical Perspective on Coping With Stigma. *Journal of Social Issues* 57 (1), 73–92.

- Mills, C. Wright 1959/ 1990. Sosiologinen mielikuvitus. Yliopistopaino: Helsinki. Suomentaneet Antti Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala & Hannu Uusitalo.
- Mills, C. Wright 1960. Listen, Yankee. The Revolution in Cuba. Ballantine Books: New York.
- Morrow, Wirginia 1994. Responsible Children? Aspects of Children's Work and Employment Outside School in Contemporary UK. Teoksessa: Berry Mayall (ed.) Children's Childhoods Observed and Experienced. Falmer Press: London and Washington, 128–143.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Metso, Leena & Simpura, Jussi 2001. Muutokset suomalaisten juomatavoissa: toiveet ja todellisuus. Yhteiskuntapolitiikka 66 (3), 265–276.
- Mäkelä, Jukka 2003. Aivojen varhainen kehitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa: Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. WSOY: Helsinki, 13–43.
- Mäkelä, Klaus 1983. The Uses of Alcohol and Their Cultural Regulation. Acta Sociologica 1 (26), 21–31.
- Mäkiranta, Marja 2003. Päihdeperheiden hoito työntekijän näkökulmasta. Teoksessa: Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. WSOY: Helsinki, 488–496.
- Niiniluoto, Ilkka 1980. Johdatus tieteenfilosofiaan Käsitteen- ja teorianmuodostus. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka 1984. Tiede, filosofia ja maailmankatsomus Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta. Otava: Helsinki.
- Nätkin, Ritva 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus: Helsinki, 16–38.
- Oakley, Ann 1994. Women and Children First and Last: Parallels and Differences between Children's and Women's Studies. Teoksessa: Berry Mayall (ed.) Children's Childhoods Observed and Experienced. Falmer Press: London and Washington, 13–32.
- Oranen, Mikko 1997. ”Semmonen pikkunen huoli” Diskurssianalyttinen tutkimus lastensuojelun arviointikeskusteluista. Janus 1, 3–25.
- Oranen, Mikko 2001a. Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa: Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30: Helsinki, 13–40.
- Oranen, Mikko 2001b. Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa: Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30: Helsinki, 41–65.
- Oranen, Mikko & Laaksamo, Elli-Maija 2003. Lapsikeskeinen väkivaltatyö turvakodeissa. Teoksessa: Eija Paavilainen & Tarja Pösö (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. WSOY: Porvoo 237– 258.
- Orford, Jim 1994. Empowering family and friends: a new approach to the secondary prevention of addiction. Drug and alcohol review 13 (4), 417–429
- Orford, Jim 1998. The coping perspective. Teoksessa: Richard Velleman, Alex Copello & Jenny Maslin (eds.) Living with Drink. Longman: London and New York, 128–149.

- Orford, Jim 2001. *Excessive Appetites: A Psychological View of Addictions*. John Wiley & Sons: Chichester.
- Pajulo, Marjaterä 2001. Early motherhood at risk Mothers with substance dependency. *Turun yliopiston julkaisuja, Sarja D, Medica-Odontologica* 439.
- Peele, Stanton 2004. Miten voitat riippuvuudet 7 vallankumouksellista keinoa riippuvuuksista vapautumiseksi. Rasalas: Helsinki. Suomentanut Ritva Hellsten.
- Peltonen, Matti 1997. Kerta kiellon päälle. *Suomalainen kieltolakimentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Hanki ja jää: Hämeenlinna*.
- Peltoniemi, Teuvo 1997. Lapsi ja alkoholiperhe. Projektiesitteessä: *Lasinen lapsuus. Asiaa lapsista, perheistä ja päihteistä. A-klinikkasäätiö ja Prevnet: Forssa, 6–7*.
- Peltoniemi, Teuvo 2003a. Lapsen elämä suomalaisessa alkoholiperheessä. Teoksessa: Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. Stakes: Helsinki, 53–59.
- Peltoniemi, Teuvo 2003b. Saatteeksi. Teoksessa: Kirsi Utoslahti & Teuvo Peltoniemi (toim.) *Pikkuaikuisia Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42*. Gummerus: Jyväskylä, 4–6.
- Peltoniemi, Teuvo 2005. *Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2, 4–10*. <http://www.tiimi.com>. luettu 24.4.2005.
- Pernanen, Kai 2001a. What is meant by 'alcohol-related' consequences? Teoksessa: Harald Klingemann & Gerhard Gmel (eds.) *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London, 21–31.
- Pernanen, Kai 2001b. Consequences of drinking to friends and the close social environment. Teoksessa: Harald Klingemann & Gerhard Gmel (eds.) *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London, 53–65.
- Pitkänen, Tuuli 1990. Alkoholiperheen lasten kehityksen seuranta kouluikäisistä nuoriksi aikuisiksi. *Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Pitkänen, Tuuli & Pulkkinen, Lea 2003. Onko alkoholinkäytön alaikäraja tuulesta temmattu? Teoksessa: Jarmo Heinonen & Hannu Alho & Jukka Lindeman & Kirsimarja Raitasalo & Risto Roine: *Tommi 2003 Alkoholi- ja huume tutkimuksen vuosikirja. Alkoholi- ja huume tutkijain seura: Keuruu, 12–30*.
- Pittman, David 1967. International overview: social and cultural factors in drinking patterns, pathological and nonpathological. Teoksessa: David Pittman (ed.) *Alcoholism*. Harper & Row: New York.
- Plant, Martin 2001. Harm minimization. Teoksessa: Harald Klingemann & Gerhard Gmel (eds.) *Mapping the Social Consequences of Alcohol Consumption*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London, 145–160.
- Plant, Moira 2004. Fetal Alcohol Syndrome in older children. Esitelmä ENCARE -seminaarissa ”Coping with parental Drinking” 14.–15.5.2004, Bad Honnef.
- Poikola, Leena 1991. ”Mun isi on hirveen kiva silloin kun se on selvinpään.” Lasten kokemuksia ja tulkintoja ympäristönsä juomisesta. *Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.

- Poikolainen, Kari 1983. Alkoholismi. Teoksessa: Teuvo Peltoniemi & Martti Voipio (toim.) *Alkoholi ja yhteiskunta* Otava: Helsinki, 112–122.
- Poukkula, Kaisu 1990. Lapsi alkoholistiperheessä – miten vanhempien alkoholinkäyttö vaikuttaa lapseen. Helsingin kaupunki, Raittiustoimisto julkaisuja 3.
- Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) 2004. *Lastensuojelu tänään*. Tammi: Helsinki.
- Puuronen, Anne 2002. Dialogisuus ja tyttöys anoreksiatutkimusprosessissa. Teoksessa: Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Tietolipas 187: Helsinki, 287–304.
- Puusniekka, Anna & Eskola, Jari & Itäpuisto, Maritta & Launonen, Mirka & Rautsiala, Tarja 2003. Arka aihe = arka paikka? Tutkija ja arkojen aiheiden tutkiminen. Teoksessa: Jari Eskola & Anja Koski-Jännes & Eija Lamminluoto & Anita Saaranen & Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio University Press, 43–72.
- Pölkki, Pirjo 2004. Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa: Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Tammi: Helsinki, 270–319.
- Qvortrup, Jens 1994. Barn halva priset Nordisk barndom i samhällsperspektiv. Sydjysk Universitetsforlag: Esbjerg.
- Raitasalo, Kirsimarja 2003. Miten läheisen alkoholinkäyttöä selitetään? Teoksessa: Marja Holmila & Janna Kantola (toim.) *Pullonkauloja Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. Stakes: Helsinki, 61–77.
- Raitasalo, Kirsimarja 2004. Päihdeongelmaisten läheiset Suomessa. Teoksessa: Anja Koski-Jännes & Vilma Hänninen (toim.) *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Kirjapaja: Helsinki, 13–17.
- Reich, Wendy 1997. Prospective Studies of Children of Alcoholic Parents. *Alcohol Health & Research World* 21 (3), 255–258.
- Reich, Wendy & Earls, Felton & Powell, Jack 1988. A Comparison of the Home and Social Environments of Children of Alcoholic and Non-alcoholic Parents. *British Journal of Addiction* 83, 831–839.
- Repo, Katja 2003. Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus: Helsinki, 64–85.
- Ringwalt, Christopher & Greene, Jody & Robertson, Marjorie 1998. Familial backgrounds and risk behaviors of youth with runaway experiences. *Journal of Adolescence* 21(3), 241–252.
- Riper, Heleen 2004. Using the web for preventive interventions for children of parents with alcohol problems. Esitelmä ENCARE-seminaarissa ”Coping with parental Drinking” 14.–15.5.2004, Bad Honnef.
- Ritala-Koskinen, Aino 2003. (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus: Helsinki.
- Ritvanen, Helena 1996. ”Toisten lapsuus – oma aikuisuus” Tunne-elämän riippuvuudet alkoholi-perheen lapsen elämänsäkaressa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Erityispedagogiikan laitos.

- Rodney, Elaine 1996. Inconsistencies in the literature on collegiate adult children of alcoholics: Factors to consider for African Americans. *Journal of American College Health* 45 (1), 19–25.
- Ronkainen, Suvi 2002. Väkivallan valta. Teoksessa: Satu Apo & Anu Koivunen & Leena-Maija Rossi & Kirsi Saarikangas (toim.) *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivalhasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 898: Helsinki, 207–220.
- Rykwert, Joseph 1993. House and Home. Teoksessa: Arien Mack (ed.): *Home A Place in the World*. New York University Press: New York and London, 47–58.
- Saarelainen, Ritva & Stengård, Eija & Vuori-Kemilä, Anne 2000. Mielenterveys- ja päihdetyö: yhteistyötä ja kumppanuutta. WSOY: Porvoo.
- Saari, Salli 2003. *Kuin salama kirkkaalta taivaalta Kriisit ja niistä selviytyminen*. Otava: Keuruu.
- Saarikoski, Helena 2001. *Mistä on huonot tytöt tehty?* Tammi: Helsinki.
- Saarto, Ari 1987. Perheen alkoholinkäyttö lapsen kannalta. ”Lapsi alkoholistiperheessä” tutkimusten valossa. Helsingin kaupunki, raittiustoimisto. Julkaisuja nro 1.
- Saastamoinen, Mikko 2003. Tunnustaminen, refleksiivisyys ja representaatiot haastattelututkimuksessa. Teoksessa: Jari Eskola & Anja Koski-Jännes & Eija Lamminluoto & Anita Saaranen & Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio University Press, 11–29.
- Sadeniemi, Elina & Hyvönen, Jouni (toim.) 2002. *Isää etsimässä*. SKS: Helsinki.
- Saksa, Markku 2004. Älä tule raskaaksi. *Suomen Kuvalehti* 8.4. (15–16), 38–39.
- Sandin, Bonifacio & Chorot, Paloma & Santed Miguel & Valiente, Rosa & Joiner Thomas Jr, 1998. Negative life events and adolescent suicidal behavior: a critical analysis from the stress process perspective. *Journal of Adolescence* 21 (4), 415–426.
- Savonlahti, Elina & Pajulo, Marjukka & Piha, Jorma 2003. Päihdeäidit, vauvat ja varhainen vuorovaikutus. Teoksessa: Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) *Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus*. WSOY: Helsinki, 327–337.
- Sher, Kenneth 1991. *Children of Alcoholics A Critical Appraisal of Theory and Research*. The University of Chigago Press: Chigago.
- Sher, Kenneth & Mothersead, Phil 1991. *The Clinical Literature*. Teoksessa: Kenneth Sher *Children of Alcoholics A Critical Appraisal of Theory and Research*. The University of Chigago Press: Chigago and London, 148–170.
- Sher, Kenneth 1993. *Children of Alcoholics and the Intergenerational Transmission of Alcoholism: A Biopsychological Perspective*. Teoksessa: John Baer & Alan Marlatt & Robert McMahon (eds.) *Addictive Behaviors Across the Life Span Prevention, Treatment, and Policy Issues*. SAGE: Newbury Park, London, New Delhi, 3–33.
- Sher, Kenneth 1997. Psychological Characteristics of Children of Alcoholics. *Alcohol Health & Reseach World* 21(3), 247–254.
- Sher, Kenneth & Johnson, Jeannette & Jacob, Theodore & Chassin, Laurie 1997. A Critical Analysis of COA Research. *Alcohol Health & Research World* 21(3), 258–264.

- Simpura, Jussi 1985. Juomatapatutkimukset ja niiden tausta. Teoksessa: Jussi Simpura (toim.) Suomalaisen juomatavat Haastattelututkimuksen tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Alkoholitutkimussäätiö: Helsinki, 11–16.
- Sinkkonen, Jari 2003. Lapsen arvoituksen äärellä. Teoksessa: Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. WSOY: Helsinki, 7–12.
- Sinko, Päivi 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset: Vantaa, 128–149.
- Sontag, Susan 1978/1991. Sairaus vertauskuvana. Love kirjat: Helsinki. Suomentanut Osmo Saarinen.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2004. Valtioneuvoston periaatepäätös alkoholipolitiikan linjauksista. <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/1102/chapter1.htm>. Luettu 10.3.2004.
- Spaniol, LeRoy & Jung, Hal 1987. Effective Coping: A Conceptual Model. Teoksessa: Agnes Hatfield & Harriet Lefley (eds.) Families of the Mentally Ill Coping and Adaptation. Cassell: London.
- Stakes 2004. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2005: Lasten määrän vähentyessä ei ole tarpeeksi panostettu palveluihin. <http://www.stakes.fi/tiedotteet/2004/58a.htm> (21.12.2004). Luettu 22.12.2004.
- Steinglass, Peter 1982. The Roles of Alcohol in Family Systems. Teoksessa: Jim Orford & Judith Harwin (eds.) Alcohol and the Family. Croom Helm: London and Canberra, 127–150.
- Steinglass, Peter & Bennett, Linda & Wolin, Steven & Reiss, David 1987. The Alcoholic Family. Drinking problems in a family context. Hutchinson: London, Melbourne, Auckland, Johannesburg.
- Strandell, Harriet 1992. Mitä lapset tekevät päiväkodissa? – kontaktin haku toisiin lapsiin on intensiivistä. Teoksessa: Marjatta Bardy, Sirkka Laukosuo, Vappu Karjalainen & Marita Sihto (toim.): Moniääninen laulu lapsuudesta. Stakes raportteja 66: Helsinki, 256–262.
- Strandell, Harriett 1995. Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Gaudeamus: Tampere.
- Strandell, Harriet 2001. Lasten työnteko – merkki lapsuuden murroksesta. Teoksessa: Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset: Vantaa, 85–98.
- Strauss, Anselm & Corbin, Judith 1990. Basics of Qualitative Research Grounded Theory Procedures and Techniques. SAGE: Newbury Park.
- Sulkunen, Pekka 1983. Former, betydelse, funktioner – tre ansatser till kulturella förklaring av alkoholbruket. Sociologisk Forskning 1(20), 20–34.
- Sulkunen, Pekka 1997a. Addiktio: alkoholismi maallikkoajattelussa. Teoksessa: Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus: Tampere, 195–217.
- Sulkunen, Pekka 1997b. Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa: Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus: Tampere, 13–53.

- Suoranta, Juha & Lehtimäki, Hanna & Hakulinen, Sampsa 2001. Lapset tietoyhteiskunnan toimijoina. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskuksen raportteja 16: Tampereen yliopisto.
- Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Taitto, Annikka 2002. Huomaa lapsi Päihdeongelma perheessä. LK-kirjat: Jyväskylä.
- Tarnaala, Eerik 2005. Ehkäisevän päihdetyön käsitteestä Yhteiskuntapolitiikka 2 (70), 188–196.
- Tarter, Ralph & Vanyukov, Michael 1999. Re-Visiting the Validity of the Construct of Resilience. Teoksessa: Meyer Glantz & Jeannette Johnson (eds.) Resilience and Development Positive Life Adaptations. Kluwer Academic/Plenum Publishers: New York, 85–100.
- Thorne, Barrie 1993. Gender Play Girls and Boys in School. Open University Press: Buckingham.
- Thun, Margareta 1992. Enkelimuksun synty ... niin kuin pää olisi ollut auki. Teoksessa Marjatta Bardy, Sirkka Laukosuo, Vappu Karjalainen & Marita Sihto (toim.): Moniääninen laulu lapsuudesta. Stakes raportteja 66: Helsinki, 173–181.
- Tigerstedt, Christoffer 1990. Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi. Teoksessa: Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus: Helsinki, 99–113.
- Törrönen, Hannele 2003. Tappakaa ja virtaan heittäkää kaikki kolmevuotiaat ja sitä nuoremmat poikalapset! Teoksessa: Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. WSOY: Helsinki, 220–236.
- Utoslahti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.) 2003. Pikkuaikuisia Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön rapottisarja nro 42. Gummerus: Jyväskylä.
- Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempi-suhteet. Stakes Tutkimuksia 52: Helsinki.
- Valverde, Mariana 1998. Diseases of the Will Alcohol and the Dilemmas of Freedom. Cambridge University Press.
- Varhaiskasvatuksen laitos 2004. Perhe ja päivähoito yhteistyössä -opintojakso. <http://www.jyu.fi/tdk/kastdk/varh/opiskelu/ops0304.pdf>. Luettu 16.12.2004.
- Velleman, Richard 2002. The Children of Problem Drinking Parents. Centre for Research on Drugs and Health Behaviour, Executive Summary 70, 1–5. <http://www.med.ic.ac.uk/divisions/64/execsum70.pdf>
- Velleman, Richard & Copello, Alex & Maslin, Jenny (eds.) 1998. Living with Drink. Longman: London and New York.
- Velleman, Richard & Orford, Jim 1990. Young adult offspring of parents with drinking problems: Recollections of parents' drinking and its immediate effects. British Journal of Clinical Psychology 29 (3), 297–317.
- Velleman, Richard & Orford, Jim 1993a. The adulthood adjustment of offspring of parents with drinking problems. British Journal of Psychiatry 162, 503–516.
- Velleman, Richard & Orford, Jim 1993b. The importance of family discord in explaining childhood problems in the children of problem drinkers. Addiction Research 1, 39–57.

- Velleman, Richard & Orford, Jim 1999. *Risk & Resilience: Adults who were the Children of Problem Drinkers*. Harwood: London.
- Viittala, Kaisu 2001. ”Kyllä se tommosellakin lapsella on kovempi urakka” Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 180.
- Vilkko, Anni 1990. Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa: Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus: Helsinki, 81–98.
- Vilkko, Anni 1997. ”Olen viime aikoina ajatellut häntä hyvin paljon” Teoksessa: J. P. Roos & Anna Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset Sukupolvien sosiologiaa*. Gaudeamus: Tampere, 188–216.
- Vilkko, Anni 1998. Kodiksi kutsuttu paikka Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa: Matti Hyvärinen & Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino: Tampere, 27–72.
- Virkki, Tuija 2004. Vihan voima Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Atena: Jyväskylä.
- Vuori, Jaana 2003. Äitiyden ainekset. Teoksessa: Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus: Helsinki, 39–63.
- Värtö, Petteri 2000. ”Mies vastaa tekosistaan ... siinä missä nainenkin” maskuliinisuuksien rakentaminen päiväkodissa. *Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 79.
- Watt, Toni Terling 2002. Marital and Cohabiting Relationships of Adult Children of Alcoholics. *Journal of Family Issues* 23 (2), 246–265.
- Wegscheider, Sharon 1979. Children of Alcoholics Caught in Family Trap. Artikkeleihin viitattu teoksessa: Ackerman, Robert 1991. *Lapsuus lasin varjossa Lapsi alkoholiperheessä*. A-klinikkasäätiö: Helsinki. Suomentanut Teuvo Peltoniemi.
- Werner, Emmy & Smith Ruth 1982. *Vulnerable but invincible. A Longitudinal Study of Resilient Children and Youth*. McGraw-Hill Book Company: New York.
- Wilson, Clare 1982. The impact on children. Teoksessa: Jim Orford & Judith Harwin (eds.) *Alcohol and the Family*. Croom Helm: London and Canberra, 151–166.
- Windle, Michael 1997. Concepts and Issues in COA Research. *Alcohol Health & Research World* 21 (3), 185–192.
- Wiseman, Jacqueline 1991. *The Other Half. Wives of Alcoholics and Their Social-Psychological Situation*. Aldine de Gruyter: New York.
- Woititz, Janet 1989. *Irti noidankehästä Alkoholistien aikuiset lapset*. Kirjapaja: Helsinki. Suomentanut Hannu Savolainen.
- Wyness, Michael 2000. *Contesting Childhood*. Falmer Press: London.
- Österberg, Esa 2004. Alkoholiolojen muutosten seuranta vuonna 2004: mitä, miten ja miksi? Teoksessa: Hannu Alho, Jukka Lindeman, Kirsimarja Raitasalo & Risto Roine (toim.) *Tommi 2004 Alkoholi- ja huume tutkimuksen vuosikirja*. Alkoholi- ja huume tutkimus seura: Hämeenlinna, 7–17.

Aineiston kuvailu (yhdistetty)

	<i>Haastattelut yht. 12</i>	<i>Kirjeet yht. 34</i>	<i>Kirjoituskilpa yht. 10</i>
1) Sukupuoli			
naiset	7	28	0
miehet	5	2	10
ei tietoa	0	4	0
2) Ikäjakauma			
alle 20-vuotiaat	0	7	0
20–35-vuotiaat	12	17	3
36–50-vuotiaat	0	5	4
yli 50-vuotiaat	0	1	3
ei tietoa	0	4	0
3) Alkoholiongelmaiseksi määritelty vanhempi			
vain äiti/yh	0	3	0
vain äiti	0	4	0
vain isä/yh	1	0	0
vain isä	8	17	10
molemmat	3	10	0

Haastattelurunko

I) Nykyhetki

1. Kuvaile elämäsi tällä hetkellä
 - omaa perhettäsi ja muita sukulaisia, ystäviä
 - työtä, harrastuksia
 - arkielämää ja viikonlopun viettoa
 - juhlien viettoa
2. Minkälainen suhde sinulla on nyt vanhempiisi?
3. Vertaa itseäsi vanhempiisi
 - mikä sinussa on samaa, mikä on erilaista kuin heissä?
4. Omaa perhettäsi kasvuperheeseen
 - arvoja
 - suhtautumista perheeseen

II) Kasvuperhe

1. Kuvaile tarkemmin kasvuperhettäsi silloin kun olit lapsi/nuori
 - sen jäseniä (äitiä, isää, sisaruksia, itseäsi, mahdollisia muita perheenjäseniä)
 - perheenjäsenten välisiä suhteita
2. Kuvaile tavallisen arkipäivän viettoa perheessäsi
- 3 ... ja viikonlopun viettoa
4. Miten perheenne vietti juhlia
 - joulun, uuden vuoden, vappu ja juhannus, lasten syntymäpäivät
 - oliko perheellänne joitakin omia juhlatapoja?
5. Onko sinulla joitakin erityisen tärkeitä / keskeisiä lapsuusmuistoja

III) Ympäristö

1. Kuvaile perheesi suhteita ja kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa kun olit lapsi/nuori?
 - sukulaiset,
 - ystävät ja naapurit, ”viralliset” auttajat
 - koulukaverisi
2. Miten vanhempasi alkoholinkäyttöön suhtauduttiin?
3. Miten muuhun perheeseen suhtauduttiin?
 - saiko perheesi jonkinlaista tukea muilta ihmisiltä?
 - kohteliko joku huonosti sinua tai perhettäsi?
 - olisiko jonkun pitänyt tehdä jotakin perheesi hyväksi? Mitä?
4. Miten ihmiset suhtautuvat nykyään vanhempasi alkoholiongelmaan?
 - saako vanhempasi tukea jostakin
 - arvosteleeko joku jollakin tavoin
5. Miten muut suhtautuvat siihen, kun kerrot alkoholiongelmaisesta vanhemmastasi?

IV) Selviytymistarina

1. Voisitko eritellä eri vaiheita elämässäsi sen perusteella miten olet suhtautunut vanhempiesi alkoholinkäyttöön?
2. Milloin ja miten aloit huomata sen, että vanhemmallasi on alkoholiongelma?
3. Miten suhtaudut nykyään alkoholiin yleensä
 - alkoholinkäyttötilanteisiin
 - alkoholiongelmaisiiin
4. Kerro selviytymistarinasi
 - minkä/kenen koet erityisesti vaikuttaneen siihen että olet(/et ole) selviytynyt?
 - mitkä erityiset tapahtumat/ajat ovat olleet tärkeitä selviytymisesi kannalta?

Kirjoituspyyntö, jolla toimittaja oli pyytänyt lukijoita kirjoittamaan omista kokemuksistaan (Helsingin Sanomien NYT-viikkoliitte 1/2001, 5.–11.1.2001)

**HENK.KOHT.
KYSYMYS?**

Oletko alkoholistin lapsi?

KERRO MEILLE, miltä tuntuu, kun isä tai äiti juo liikaa. Mitä olet joutunut kokemaan alkoholistivanhemman vuoksi? Minkälaista on elämä alkoholistin lapsena? Oletko katkera, vihainen, välinpitämätön, epätoivoinen? Pelkäätkö? Oletko yrittänyt saada vanhempaasi hoitoon? Millaiset välit teillä on? Mitä ajattelet isästäsi tai äidistäsi?

Voit kertoa kokemuksistasi sähköpostitse nyt.kysyy@sanoma.fi tai postitse Helsingin Sanomat / Nyt, PL 85, 00089 Sanomat. Laita kuoreen tai viestiin tunnus "henkokoht kysymys".

Jutussa kommenttejasi voidaan käyttää nimettömänä, mutta muistathan liittää vastaukseesi ikäsi ja nimen tai nimimerkin.

Arvostelulautakunta

Heikki Ollikainen
Teuvo Peltoniemi
Ari Saarto
Sanna Sairanen
Lauri Savisaari
Päivi Seppälä
Laura Siiro
Tuukka Tammi
Leena Warsell

Luottamuksellisuus

Kaikki tekstit käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja nimimerkeillä. Voit muuttaa kertomuksessasi esiintyvien henkilöiden nimet ja paikkakunnat, jotta niitä ei tunnusteta.

Kirjoituskilpailussa saatava aineisto tallennetaan A-klinikkasäätiön mahdollista tutkimuskäyttöä varten.

Mistä esitetty saa?

Tämän esitteen saat A-klinikkasäätiöstä, Fredrikinkatu 20 B 18, 00120 Helsinki.
Puhelin 09-6220 290, faksi 09-175 176
Sähköposti: lasinen.lapsuus@a-klinikka.fi

Lasinen lapsuus on yleistä

Joka kuudes suomalainen kertoo tutkimuksen mukaan, että hänen perheessään käytetään liikaa alkoholia. Vanhempien alkoholinkäyttö aiheutti ongelmia joka kahdeksannelle lapselle.

Kirjoituskilpailu on osa jo kymmenen vuotta jatkunutta Lasinen lapsuus -projektia. Sen tarkoitus on herättää läheiset ja ammattiauttajat huomaamaan lapsen tarpeet silloin kun lapsen vanhemmat juovat runsaasti alkoholia. Lapsuus on lyhyt elämänvaihe, mutta sen aikana luodaan tulevan elämän perusta.

Kiitos avustasi!

Lasinen lapsuus -projektiyhmä:

A-klinikkasäätiö, Stakes, Helsingin kaupungin päihdeasiaintoimisto.

Lisätietoja antavat

- tiedotuspäällikkö Teuvo Peltoniemi
- projektitoimittaja Päivi Seppälä
- projektisuunnittelija Lauri Savisaari

Puhelin 09-6220290, fax 09-175276,
postiosoite Fredrikinkatu 20 B 18
00120 Helsinki, sähköposti
lasinen.lapsuus@a-klinikka.fi

LASINEN LAPSUUS

-kirjoituskilpailu

6.3 - 31.8.1997

Suojelijana Rouva Eeva Ahtisaari

LASINEN LAPSUUS

Tulosten julkistaminen

Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailu on sinulle, joka olet elänyt päihdeperheessä tai ollut muuten tekemisissä alkoholiperheiden lasten kanssa. Kilpailulla pyritään ensisijaisesti kokoamaan selviytymistarinoita.

Päihdeperheitä ovat kaikki perheet, joissa käytetään alkoholia tavalla, joka aiheuttaa lapsille vaikeuksia. Lasinen lapsuus voi olla osa omaa historiaa tai tätä päivää.

Tee näin

Kirjoita

- enintään 20 sivua suomeksi
- mieluiten koneella tai selvällä käsialalla
- jätä vasempaan reunaan neljä senttimetriä tyhjää tilaa
- kirjoita vasempaan yläkulmaan nimenmerkki, jota käytät, ja tieto siitä, saako kirjoitusta julkaista
- jos haluat mahdollisuuden rahapalkintoon, liitä mukaan henkilötietosi (nimi, osoite, puhelinnumero, ammatti).

Aikataulu

Palauta kirjoituksesi 31.8.1997 mennessä Lasinen lapsuus -kirjoituskilpailu, A-klimikkasäätiö, Fredrikinkatu 20 B 18, 00120 Helsinki.

Lapsi

Jäitkö lapsena yksin, kun äiti ja isä juhlivat ja jorivat?

Pelkäsitkö humalaista äitiä tai isää?

Jouduitko kuuntelemaan tai sovitteluamaan heidän riitojaan?

Pahoitpitelivätkö vanhemmat sinua tai sisaruksiasi, kun olivat humalassa?

• Hävettikö sinua ajatus, että kaverisi näkeväit humalaiset vanhempasi?

• Miten selviydit? Vetäydtytkö, kapinoitko, yrititkö kevenittää tilannetta vai tuliko sinusta vastuunkantaja? Pystyitkö kertomaan kodin tilanteesta?

• Vaivoako vanhempiesi runsas alkoholinkäyttö yhä sinua vai oletko päässyt siitä yli? Voitko luottaa ihmisiin? Millainen itsetuntosi on, jänniitkö tai pelkäitkö?

• Otaiko itse helposti viinaa, jos murehdit tai olosi on ahdistunut? Vai toimitko jotenkin muuten? Oletko käynyt läpi kokemuksi ja päässyt niistä irti?

• Oletko itse juonut liikaa silloin, kun lapsesi olivat pieniä? Oletteko puhuneet asiasta? Millaiset väitit teillä on?

• Kohtaatko työssäsi alkoholiperheiden lapsia? Pystytkö auttamaan vai tunnetko avuttomuutta?

Arvostelulautakunta valitsee kirjoitukset, joille se jakaa rahapalkinnon. Kirjoitukset valitaan niiden joukosta, joissa on mukana yhteystiedot. Palkintoja varten on varattu 10 000 markkaa.

Kilpailun tulokset julkistetaan talvella 1997/98. Parhaat kertomukset ilmestyvät myöhemmin kirjana.

Kuopio University Publications E. Social Sciences

E 109. Mäki, Tiina. Laadun informaatio-ohjauksen haasteet: hoitohenkilökunnan ja laatusuosituksen laadulle antamien merkitysten harmonisuus ja ristiriitaisuus.
2004. 269 s. Acad. Diss.

E 110. Korhonen, Jukka. Näkökulmia ehkäisevään sosiaalipolitiikkaan: lähtökohtiin, linjauksiin toteutukseen ja haasteisiin.
2004. 164 s. Acad. Diss.

E 111. Kvist, Tarja. Hoidon laatu - potilaiden ja henkilöstön yhteinen asia?
2004. 191 s. Acad. Diss.

E 112. Okkonen, Tuula. Lapsen terveystieteistä lapsen terveyden yhteistoiminnalliseen edistämiseen.
2004. 120 s. Acad. Diss.

E 113. Jauhiainen, Annikki. Tieto- ja viestintätekniikka tulevaisuuden hoitotyössä: asiantuntijaryhmän näkemys hoitotyön skenaarioista ja kvalifikaatioista vuonna 2010.
2004. 184 s. Acad. Diss.

E 114. Kattainen, Eija. Pitkittäistutkimus sepelvaltimoiden ohitusleikkaus- ja pallolaajennuspotilaiden terveyteen liittyvästä elämänlaadusta.
2004. 139 s. Acad. Diss.

E 115. Kuivalainen, Leena. Eturauhassyöpää sairastavien miesten terveyteen liittyvä elämänlaatu vuoden seuranta-aikana.
2004. 179 s. Acad. Diss.

E 116. Lammintakanen, Johanna. Health care prioritisation: evolution of the concept, research and policy process.
2005. 141 s. Acad. Diss.

E 117. Hintsala, Arjaterthu. Autonomia ammatista poistumisen ennakoijana hoitotyössä: nais- ja mieshoitajien arviointia ja vertailua päätöksenteosta, pätevydestä, työn tärkeydestä ja johtamisesta hoitotyössä.
2005. 199 s. Acad. Diss.

E 118. Virtanen, Ritva. Sairaanhoidajat Suomen sota-ajan lääkintähuollon tehtävissä 1900-luvulla.
2005. 275 s. Acad. Diss.

E 119. Rynnänen, Ulla. Sairastamisen merkitys ja turvattuustekijät aikuisiässä.
2005. 224 s. Acad. Diss.

E 120. Jyrkinen, Anna Riitta. Mielisairaanhoito Kellokosken piirimielisairashoitolassa vuosina 1915-1918: hoitoalan ensimmäisten potilaiden dokumentteihin perustuva analyysi.
2005. 182 s. Acad. Diss.

E 121. Jakonen, Sirkka. Terveyttä joka päivä: itäsuomalaisen peruskoulun oppilaiden näkemyksiä ja kokemuksia terveyden oppimisesta.
2005. 209 s. Acad. Diss.

E 122. Tirronen, Jarkko. Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitys.
2005. 148 s. Acad. Diss.

E 123. Silén-Lipponen, Marja. Teamwork in operating room nursing.
2005. 108 s. Acad. Diss.